

NOTARIATAS

Nr. 13 / 2012

ARTIS NOTARIATVS,
HOC EST, DE OFFICIO EXERCITIOQVE TABEL-
LIONVM TOMIDVO: QVORVM PRIOR THEO-
RICAM OMNEM EXPLICAT, ALTER IPSAM
PRAXIM TRADIT, ET OMNIS GENERIS
PRAESCRIPTIS FORMVLIS DOCET.
VTERQVE EO ORDINE QVEM
SEQVENS PAGINAE
FACIES INDL
CAT.

*

Cum INDICE copiosiss.

Cum gratia & privilegio
Cæsareo.

FRANCOFORTI, Apud Christianum
Eggenolphum Haldemurum.

- APIE (NE)PAGARBĄ TEISEI
- EUROPOS IR LIETUVOS TEISĖS ISTORINĖS ŠAŠAJOS
- NOTARAS IR PILIETYBĖS KRITERIJUS

„Lex est quod notamus“ – tai, ką patvirtina notaras, tampa įstatymu

LR civilinio proceso kodekso 197 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad dokumentai, patvirtinti valstybės įgaliotų asmenų, yra laikomi oficialiaisiais rašytiniais įrodymais, turi didesnę įrodomąją galią ir yra vykdytini.

Notariato ištakos Lietuvoje siekia dar XIII amžių ir glaudžiai siejasi su Lietuvos valstybės ištakomis, kai valdant karaliui Mindaugui raštininkų (notarijų) funkcijas atlikdavo vienuoliai. 1775 metais trečiąjį kartą padalinus Lietuvos-Lenkijos Respubliką, tolesnė Lietuvos teisės raida buvo glaudžiai susieta su Rusijos teise. 1866 m. Notariato įstatymu, galiojusiu mūsų šalyje ir po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, buvo įsteigta notaro pareigybė.

Lietuvos Respublikos notariato įstatyme įtvirtinta, kad notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, įtvirtinantis neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus bei užtikrinantis šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą.

Lietuvoje veikia laisvasis (privatus) lotyniškojo tipo notariatas, sėkmingai reformuotas iš valstybinio notariato sistemos, galiojusios Lietuvoje iki 1992 metų gruodžio 1 d. Lotyniškojo tipo notariatas, grindžiamas civilinės teisės tradicija, šiandien egzistuoja per 70 pasaulio valstybių, priklausančių Tarptautinei notariato sąjungai, kurios nariu Lietuvos notarų rūmai tapo 1994 m. vasario 11d.

Europos Sąjungos notariato tarybos, atstovaujančios ir vienijančios ES lotyniškojo tipo notariatus, pilnateisiu nariu Lietuvos notarų rūmai tapo 2004 m. gegužės 1 d., tik Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą.

Notaro veikla Lietuvoje kaip ir viso pasaulio lotyniškojo tipo valstybėse grindžiama nepriklausomumo, nešališkumo, notarinių veiksmų slaptumo užtikrinimo ir kitais teisiniais principais.

TURINYS

IŽANGA	5
NUMERIO TEMA	
Egidijus Kūris. APIE (NE)PAGARBĄ TEISEI	6
ISTORIJA	
Jolanta Karpavičienė. LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTYSTĖ EUROPOS TEISINĖS KULTŪROS ERDVĖJE: ISTORIJOS DISKURSAS	19
NOTARIATAS IR EUROPA	
Fotoreportažas iš tarptautinio kolokviumo Vilniuje	25
Richardas Bockas. EUROPOS TEISINGUMO TEISMO SPRENDIMO DĖL EUROPOS BENDRIJŲ SUTARTIES PAŽEIDIMO ANALIZĖ IR PROFESINIŲ KVALIFIKACIJŲ ATEITIS	29
Vytautas Nekrošius. DĖL ETT SPRENDIMŲ TAIKYMO NOTARŲ ATŽVILGIU	34
Rudolfas Mackeprangas. PAVELDĖJIMO TEISĖ EUROPOJE IR PASIŪLYMAI EUROPOS PAVELDĖJIMO TEISĖS REGLAMENTUI	37
Kilianas Baueris. EUROPOS BENDROVIŲ TEISĖS NAUJIENOS: PRIVATI EUROPOS BENDROVĖ, DIREKTYVA DĖL BUVEINĖS PERKĖLIMO IR ES ĮMONIŲ REGISTRAS	42
STRAIPSNIAI	
Egidijus Kūris. VIEŠASIS INTERESAS: TEISĖKŪRA IR KONSTITUCINĖ JURISPRUDENCIJA	48
Marius Stračkaitis. CIVILINIO KODEKSO DEŠIMTIES METŲ TAIKYMO NOTARINĖJE PRAKTIKOJE PATIRTIS IR PROBLEMOS	55
Svajonė Šaltauskienė. MEDIACIJA IR NOTARAI: PASAULIO PATIRTIS IR LIETUVOS PERSPEKTYVOS	62
Dalija Svirbutienė. PAVELDĖJIMO TEISIŲ PERLEIDIMAS	69
Vaidota Majūtė. NOTARO VAIDMUO VALSTYBINIUOSE ŽEMĖS SANDORIUOSE	73
NOTARAS IR BAUDŽIAMOJI TEISĖ	
Aurelijus Gutauskas. NOTARŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI	82
Klausimai ir atsakymai: DĖL PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKYMO YPATYBIŲ NOTARO VEIKLOJE	88
AKTUALIJOS	
PASITIKĖJIMAS NOTARAIŠ DAR IŠAUGO	96
TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS	
TARPTAUTINĖ NOTARIATO SĄJUNGA (UINL)	101
EUROPOS SĄJUNGOS NOTARIATŲ TARYBA (CNUe)	103

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmų darbuotojai:

Justas Čiomasas (teisininkas konsultantas)
Vaidota Majūtė (teisininkė konsultantė)
Sandra Vencloviienė (teisininkė konsultantė)
Sandra Vitkauskaitė (teisininkė konsultantė)
Eglė Čaplinskienė (teisininkė konsultantė)
Aleksandras Matonis (atstovas viešiesiems ryšiams)
Laima Mikiparavičienė (konsultantė)
Dangyra Bružienė (specialistė)
Egidija Tiesnesienė (valdytoja)
Dalia Jūrevičienė (sekretorė)
Dalia Remeikytė (specialistė archyvarė)
Irena Zacharevičienė (buhalterė)

Straipsnių autoriai:

Egidijus Kūris, Jolanta Karpavičienė, Richardas Bockas,
Vytautas Nekrošius, Rudolfas Mackeprangas,
Kilianas Baueris, Marius Stračkaitis,
Svajonė Šaltauskienė, Dalija Svirbutienė,
Vaidota Majūtė, Aurelijus Gutauskas
Notaras Marius Stračkaitis

Edita Birulienė (kalbos redaktorė)
Jūratė Kibirkštytė (vertėja)

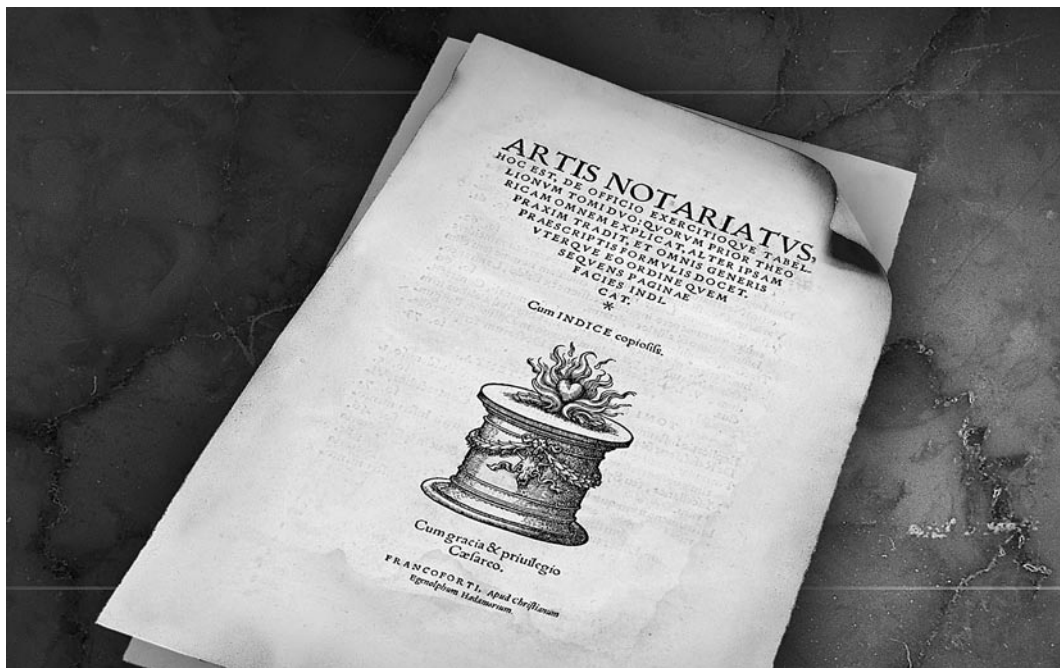
Viršelyje panaudota Vilniaus universiteto bibliotekos
rinkiniuose saugomo leidinio „Artis notariatus, hoc est
De officio exersitioque tabellionum tomi duo...“, išleisto
Frankfurte prie Maino 1539 m., viršelio nuotrauka.
Dėkojame Nacionaliniam muziejui LDK valdovų
rūmams, Vilniaus universiteto bibliotekai ir Vilniaus
universiteto muziejui už suteiktas iliustracijas.
„Notariato“ archyvo nuotraukos.

Tiražas 600 egz.
ISSN 1822-8127

Olimpiečių g.4, Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

Rengė spaudai ir spausdino UAB „Druka“
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
Tel. (8 46) 380458
Faks. (8 46) 380459
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt

© 2012 Lietuvos notarų rūmai
© 2007 Notarų herbo autorius Arvydas Každailis

„Suvaldininkėjusių“ valstybės tarnautojų nekompetentingumą, neatsakingumą prieš mokesčių mokėtojus kasdien regime įvairiose politikos sferose, o išlikimu ir savo gerove besirūpinantys politikai sprendimus neretai grindžia ne valstybės ir visuomenės, o asmeniniais interesais. Politinės atsakomybės ir kultūros trūkumą turėtų atsverti pilietinė visuomenė. O kas, jei ji 23-siais nepriklausomybės metais dar nesusiformavo? Kas atitinka, kai prabyla „žmogus iš gatvės“, amžinai rėkiantis ir reikalaujantis, bet už nieką neatsakingas? Kaip „žmogus iš gatvės“ gali paveikti teisės sistema, ypač jei jo reikalavimams pataikauja vykdomojoje ar įstatymų leidžiamojoje valdžioje esantis populistas? Šį ir kitus klausimus straipsnyje „Apie (ne)pagarbą teisei“ kelia ir bando atsakyti profesorius, konstitucinės ir viešosios teisės ekspertas Egdijus Kūris. Šiame „Notariato“ numeryje jis rašo ir kita, bet susijusia ir teisei aktualia tema – apie viešąjį interesą. Tradiciškai viešojo intereso klausimą nagrinėjusiame Lietuvos ir Vokietijos notarų kolokviuje 2011 m. pabaigoje buvo perskaityti mums Europos aktualijas priartinę pranešimai. Juos pateikiame skaitytojams. Koblenco notarų rūmų prezidentas Richardas Bockas nagrinėja keletis metus trukusios bylos dėl pilietybės reikalavimo notarams atomazgą. Šio Europos Teisingumo Teismo verdikto pasekmes Lietuvai analizuoja akademikas

Vytautas Nekrošius. Vokietijos notariatai Rudolfas Mackeprangas ir Kilianus Baueris supažindina su Europos Komisijos koridoriuose jau priimtais ir dar brandinamais sprendimais dėl paveldėjimo teisės ir bendrovių teisės. Nenusigręžiame ir nuo to, kuo teisininkai gyvena Lietuvoje. Notaras Marius Stračkaitis apžvelgia Civilinio kodekso dešimties metų taikymą notarų praktikoje, notarė Svajonė Šaltauskienė samprotauja apie mediacijos ateitį Lietuvoje. Notarė Dalija Svirbutienė nagrinėja paveldėjimo teisių perleidimo, o teisininkė Vaidota Majūtė – notaro vaidmenį valstybiniuose žemės sandoriuose. Keldami klausimą dėl pernykščių kratų notarų biuruose teisėtumo, skiriame dėmesio ir notarų baudžiamajai atsakomybei ir procesinėms prievartos priemonėms. Apie tai – profesorius Aurelijaus Gutausko, prof. Valentino Mikelėno ir teisininko Rolando Tilindžio parengtos publikacijos. Dažnai matydami teisės nesėkmes ir neteisės triumfą, maloniai nustembame, kad visuomenė palankiai vertina teisinės sistemos dalies – notarų – darbą. Sociologai jau septintus metus konstatuoja, kad notariais mūsų šalies gyventojai pasitiki labiausiai tarp visų teisės specialybių atstovų. Tai įpareigoja, įkvepia ir skatina mus siekti daugiau.

Malonaus ir prasmingo skaitymo.

Jūsų „Notariatas“

Prof. Egidijus Kūris

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros vedėjas

APIE (NE)PAGARBĄ TEISEI

Esama pamatinių teisinių idėjų, kurios persmelkia visą teisinės sistemos funkcionavimą ir negali nebūti aktualios bet kuriam teisininkui, kad ir kokioje teisės srityje jis darbuotųsi, taigi ir notarams. Iš tokių pamatinių idėjų pirmiausia galima (ir reikia) paminėti Konstitucijoje įtvirtintą *teisinės valstybės principą*. Neapartinėsiu plačiai išrutuliotos oficialios konstitucinės teisinės valstybės doktrinos, kurioje teisinė valstybė neatsiejama nuo teisės viešpatavimo, autonomiškumo nuo politikos ar net viršenybės politikos atžvilgiu. Toje doktrinoje konstitucinis teisinės valstybės principas traktuojamas kaip suponuojantis kuo įvairiausiai imperatyvus – nuo teisinio aiškumo bei tikrumo iki proporcingumo bei teisėtų lūkesčių apsaugos. Bet būtina atkreipti dėmesį į vieną aplinkybę, kuri beveik nepabrėžiama nei konstitucinėje jurisprudencijoje, nei, deja, mūsų mokslinėje teisės literatūroje, būtent į tai, kad valstybės buvimas teisine arba ne nuo *teisės* priklauso kur kas mažiau nei nuo įvairių *neteisiųjų* veiksmų: organizacinių, finansinių (apskritai ekonominių), politinių, kultūrinių, psichologinių ir kt.

Vienas iš tokių veiksmų – *teisinė kultūra*. Ši sąvoka apima daug dedamųjų. Viena iš jų – *pagarba teisei*. Teisinė valstybė yra tokia valstybė, kurioje teisė gerbiama. Tai adresuojama ne vien politiniam isteblišmentui, viešajai valdžiai ar teisininkų profesiniam luomui, bet apskritai visai visuomenei. Pagarba teisei yra teisi-

nės valstybės *conditio sine qua non*, be kurios bet kuri valstybė galėtų vadintis teisine nebent popieriuje.

Neatsitiktinai būtent pagarbos teisei, tiksliau, jos antipodo – *nepagarbos teisei*, tema jau du dešimtmečiai intensyviai nagrinėjama mokslinėje literatūroje, skirtoje teisinių sistemų evoliucijai Vidurio ir Rytų Europos (pokomunistinėse) šalyse. Pabrėžiama, kad daugelyje šių šalių teisinė kultūra, deja, pasižymi didele *nepagarba teisei*, peraugančia į teisinį nihilizmą. Tai leidžia tas šalis vadinti *žemos teisinės kultūros* šalimis. Paguodžia (!) nebent tai, kad Lietuva šiame klube ne vieniša. Kiekvienu atveju galima klausti, ar žema šalies teisinė kultūra nėra jau peržengusi tos ribos, už kurios ją labiau dera vadinti *teisine antikultūra*.

Pagarbą / nepagarbą teisei kaip operacionalią kategoriją galima skaidyti į tam tikras dedamąsias. Pabandyčiau ją analizuoti trimis aspektais. Kiekviename iš jų galima konstruoti tam tikrą „trichotomiją“. *Pirmasis aspektas* jau paminėtas: pagarbos teisei imperatyvas adresuojamas (i) visuomenei, (ii) politiniam isteblišmentui ir (iii) profesiniam teisininkų luomui. *Antrasis aspektas*: pagarba teisei būtina (i) kuriant teisę, (ii) ją aiškinant ir (iii) ją taikant. *Trečiasis aspektas*: (ne)pagarba teisei apima (ne)pagarbą (i) joje įtvirtintoms ir jos saugomoms vertybėms, (ii) formaliems teisės reikalavimams ir (iii) teisei logikai.

Tai spekuliatyvus skaidymas. Tikrovėje viskas kur kas labiau susipynę; bus supinta ir šiame pranešime. Vis dėlto esama pagrindo prielaidai, kad visuomenės nepagarba teisei labiausiai reiškiasi vertybių

Parengta pagal pranešimą Lietuvos notarų rūmų susirinkime (Vilnius, 2011 11 26)

atžvilgiu, politinio istebliškumo – formalių teisės reikalavimų atžvilgiu, o profesionalių teisininkų – teisinės logikos atžvilgiu. Tai prielaida, o ne tvirtinimas. Solidžia, nuoseklia metodologija pagrįstas tyrimas ją patvirtintų arba paneigtų, veikiausiai žymiai pakoreguotų. Bet Lietuvoje tokių tyrimų kol kas neatlikta.

Žemos teisinės kultūros šaknų daugelis ieško sovietmetyje. Antai lenkų teisės profesorius Stanisławas Gebethneris dar 1990 m. vienoje konferencijoje pusiau juokais (bet daug teisybės pasakoma pusiau juokais?) pareiškė esą iš tokios šalies, kurioje nepaklusti teisei, taigi ir jos negerbti, ilgus dešimtmečius buvo „patriotinė pareiga“.² Oksfordo mokslininkė Marina Kurkchian dabartinę teisės situaciją posovietinėse visuomenėse apibūdina oksimoronu „nelegitimi teisė“.³ Jos kolega Denisas Galliganas dar kritiškesnis: pasak jo, pokomunistinėse Europos šalyse teisė *išvis nevertinama rimtai*, socialinės normos čia išvirsta į savo patologiją, nes pagarbos teisei trūksta ar net išvis nėra; tai paradoksalu, nes, pasak jo, *pačios teisės anaip tol netrūksta*, jos net „per daug“, o teisėkūra yra tapusi *klestinčia industrija*.⁴ Kroatų profesorius Siniša Rodinas aprašo, kaip lengva pokomunistinėje valstybėje teisinės valstybės lozungą panaudoti kaip ginklą rankose tų, kurie linkę kliautis ne tiek teise, kiek politine valdžia ar net vien nuoga jėga.⁵ Tokių nepalankių konstatavimų gausa artėja prie nesuskaičiuojamos. Jų kiekis atrodo dar didesnis tas publikacijas palyginus su analogiškai problematikai skirtomis publikacijomis apie „senąją Europą“: žinoma, ten taip pat „esama visko“, bet bendras vertinimas visiškai priešingas. Bent jau pagarbos teisei srityje Vidurio ir Rytų Europos kraštai (jși)vaizduojami kaip labai *demoralizuotos visuomenės*. Negalima arogantiškai atmesti, esą be pagrindo.

Prielaida, kad giluminės žemos teisinės kultūros priežastys glūdi sovietmetyje, veikiausiai teisinga. Todėl lyg ir nereikėtų pernelyg garsiai skalambyti pavojaus varpais: juk iš keturiasdešimties metų, kuriuos pagal Šventąjį Raštą turėtume klaidžioti „po dykumą“, pusę jau pravaikščiojome, taigi artėja diena, kai turėtume išvyti Pažadėtąją žemę, kurioje, kaip žinome, garbinamas Įstatymas. Vis dėlto remiantis vien minėta prielaida neįmanoma paaiškinti, kodėl

nepagarba teisei daugelyje tų šalių *didėja*, t. y. kodėl liga, kurią turėtų jei ne išgydyti, tai bent apgydyti laikas, ilgainiui progresavo ir tapo chroniška.

Vengdamas per plačių apibendrinimų ir nepretenduodamas į visapusiškumą kalbu tik apie Lietuvą ir drįstu teigti, kad kitaip nė negalėjo būti. Kad teisinė kultūra nesmuktų, ji turi būti *sistemingai, nuosekliai, kryptingai ugdoma*. Kaip teatras prasideda nuo rūbinės, taip teisinė kultūra prasideda nuo teisinio ugdymo, teisinio švietimo, teisinių žinių teikimo piliečiams. Net tobuli teisės institutai, jei nėra tinkamos terpės jiems prigyti, tėra popieriuje išspausdintas negyvas tekstas. Daug Afrikos ar Lotynų Amerikos valstybių į savo socialinę ir kultūrinę dirvą transplantavo JAV demokratinis konstitucinius institutus – nesėkmingai, nes, nepaisant tų konstitucinių transplantų, kai kuriose iš jų valstybės perversmai dar neseniai vykdavo vos ne kasmet.

Pagarba / nepagarba teisei savo prigimtimi yra *neteisinis* reiškinyis ir galėtų būti laikoma ne teisinės, bet sociologinės, psichologinės, kultūrologinės, politologinės ar net filosofinės analizės objektu. Ji turi būti analizuojama naudojant kitus metodus nei tie, kuriuos savo tyrimuose paprastai taiko teisininkai (ne teksto analizės, ne vadinamąjį teisinį dogmatinį ir kt.). Ką apie atskirų asmenų ar net visos visuomenės pagarbą / nepagarbą teisei gali pasakyti teisininkas? Jis dirba su teisiniais tekstais (Konstitucijos, įstatymų, sutarčių, teisės taikymo aktų ir t. t.) , t. y. su tuo, ką teisės teorija vadina teisės šaltiniais arba jos forma, ir ieško to turinio, kurį atitinkama forma įtvirtina. O pagarba / nepagarba teisei nebūtinai išreiškiama tekstine forma (raštu arba žodžiu), o jei ir išreiškiama, tie tekstai paprastai *nėra teisę įtvirtinantys tekstai*. Antai kai koks nors komentatorius (deja, dažniau „komentatorius“) pasamprotauja apie teismo sprendimą, t. y. *apie teisę*, jo samprotavimai neperžengia nuomonės ribų ir neįgyja *jokios teisinės reikšmės*. Tai pasakytina net apie, pvz., Seimo narių pasisakymus, kai jie aiškina savo vienokio ar kitokio balsavimo motyvus. Tam tikromis aplinkybėmis tokie pasisakymai gali būti šaltiniai, iš kurių sužinome įstatymų leidėjo ketinimus. Bet tokie šaltiniai gana nepatikimi, dėl to tik fakultatyvūs. Ką jau kalbėti apie visuomenės nuomonę – nepastovią, lakią, ne tik neprofesionalią, bet dažnai nė neinformuotą arba net kryptingai dezinformuotą. Ir aiškinant, ir taikant teisę ją būtina ignoruoti, o ir kuriant teisę pravartu vertinti atsargiai. Taigi kad ir koks svarbus fenomenas būtų pagarba / nepagarba teisei, teisininkui ji yra jo profesinio dėmesio periferijoje. Tai neišvengiama, dėl to nesakau „deja“.

Būtent teisinės kultūros ir jos ugdymo reikšmės neįvertino mūsų teisinės sistemos reformų metmenų

² Konferencija vyko 1990 m. gruodį Osle; ją surengė Norvegijos mokslų akademija. Apie šį S. Gebethnerio pasisakymą esu rašęs: E. Kūris Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija // M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe Vakarų teisės tradicijos / Vertė E. Kūris, A. Poviliūnas, V. Poviliūnienė. Vilnius, 1993, p. xxviii–xxix.

³ M. Kurkchian The Illegitimacy of Law in Post-Soviet Societies // D. Galligan, M. Kurkchian (eds). Law and Informal Practices: The Post-Communist Experience, 2003.

⁴ D. Galligan Legal Failure: Law and Social Norms in Post-Communist Europe // D. Galligan, M. Kurkchian (eds). Op. cit.

⁵ S. Rodin Discourse and Authority in European and Post-Communist Legal Culture // Croatian Yearbook of European Law and Policy, 2005, vol. 1.

autorai. Tai ne kritika. Pereinant iš sovietinės teisės į vakarietišką (per labai trumpą laiką!) padaryta išties daug. Bet analizuojant atitinkamus 1993, 1996, 1998 ir 2002 m. Seimo nutarimus tenka konstatuoti vieną metodologinę ydą. *Teisinė* sistema čia traktuojama *vien kaip teisės sistema*. *Teisinės* sistemos reformavimas iš pradžių buvo siejamas vien su *teisės* reformavimu bei *teisinių institucijų* sistemos pertvarka (na, dar su jų materialiniu aprūpinimu). Šiek tiek vėliau įtraukta pavienių nuostatų dėl teisininkų kvalifikacijos kėlimo, o 1998 m. pagaliau užsiminta apie gyventojų teisinį švietimą, bet tik nusikaltimų prevencijos kontekste.⁶ Bergždžiai ieškotume ko nors apie visuomenės bendrosios teisinės kultūros ugdymą⁷ ar bent politinės klasės teisinės kultūros kėlimą. To nebuvo ir, atrodo, nenumatoma. Matyt, laikoma, kad teisinė sistema jau reformuota, be kita ko, išleidus naujus kodeksus⁸, Lietuvos teisę suderinus su Europos Sąjungos teise ir pertvarkius teisinių institucijų sistemą.

Naujos reformos kaip „pagrindų keitimo“ iš tikrųjų nereikia. Tai suvokus tenka kritiškai vertinti nuolat kartojamą reikalavimą „iš esmės“ pertvarkyti beveik visas teisine institucijas ir jų veiklos norminę bazę. Tačiau būtent šis reikalavimas yra bene labiausiai pastebimas mūsų kasdienio viešojo teisinio diskurso elementas. Bet to kategoriško reikalavimo beveik nelydi geresnės teisės sukūrimo iniciatyvos.

Visuomenės (ne)pagarba teisei yra santykio tarp subjekto ir objekto išraiška. Šiame santykyje visuomenė yra subjektas, teisė – objektas. Subjektas (su)kuria objektą, kad šis jam tarnautų atliktų tam tikrą funkciją. Subjektas objektą (į)vertina pagal tai, ar ir kaip objektas tarnauja subjektui. Bet jei objektas (teisė) nepatenkina subjekto (visuomenės) lūkesčių, disfunkcijos priežastis nebūtinai yra (vien) objekto trūkumai. Gali būti, kad „serga“ pats subjektas.

Politinėje ir politologinėje literatūroje daug rašoma apie vadinamąjį demokratijos deficitą ir demokratijos

krizę Europoje ir konkrečiai Europos Sąjungoje. Pripažįstama, kad tą krizę sukėlė *žmogus iš gatvės*, kuris gerai žino turįs savo *teisę reikalauti*, bet ne *pareigą suprasti*.⁹ Vienas autorius rašo: „[Ž]inant, kad svarbiausi ar bent jau svarbūs sprendimai turi emocijnį pagrindą, reikšmingiausiu pasaulio elementu tenka laikyti vadinamąjį *žmogų iš gatvės*. Tai jis diktuoja sąlygas demokratijos institutams, diktuoja, kur pinigų turi išleisti tie, kurie juos kaupia ir daugina. „Žmogus iš gatvės“ visada įnoringas, irzlus, visada nepatenkintas, linkęs reikalauti, o ne duoti. „Žmogus iš gatvės“ sužlugdė tiesioginę antiką demokratiją, nes nenorėjo rizikuoti, kibti į rimtesnius projektus ir suniveliavo visuomenės gyvenimą. „Žmogus iš gatvės“ išsireikalavo iš Romos valdžios duonos ir žaidimų, privertė nukryžiuoti Jėzų iš Nazareto, pareikalavo viešų mirties bausmių ir dar daug kitų nežmoniškų dalykų.“ Ir toliau: „[Ž]mogus iš gatvės“ tampa amžinai reikalaujančiu ir už nieką neatsakingu. Demokratijos apologetai siūlo jam apsispręsti dėl Mastrocht, Amsterdamo ar Nicos, tačiau „žmogus iš gatvės“ nelabai tuo domisi ir iš viso ignoroja europietiškus rinkimus ir referendumus. [Tokios civilizacijos] pasiekimais naudojasi visi, o niekas už nieką neatsako.“¹⁰ Tendencija, kurią teigė Oswaldas Spengleris, Gustavas Le Bonas, Jose Ortega y Gassetas, Eliasas Canettis, labai sustiprėjo.

Jei tai konstatuojama apie „senąją Europą“, ką galima pasakyti apie „naująją“, pokomunistinę? Tą patį, tik stipriau. „Senajoje Europoje“ tą tendenciją bent šiek tiek atsveria *pilietinės visuomenės* institutai ir tradicijos. O „naujojoje Europoje“ reikia kurtis pačiai pilietinei visuomenei. Kad ji nesikuria sklandžiai, matyt, niekas nesiginčys. Pabrėžiu, ji turi kurtis, o ne būti „kuriamą“, nes ne susikūrusi, o „sukurta“ pilietinė visuomenė tampa savo pačios simuliakru: kažkas, kas nėra pilietinės visuomenės segmentas, kalba (= kritikuoja ir reikalauja) jos vardu, o žmonės iš gatvės tuos reikalavimus ir kritiką laiko *savo* reikalavimais ir *savo* nuomonės išraiška. O jei tokios atseit pilietinės visuomenės atstovams dar suteikiama teisė priimti valdingus sprendimus, sukuriama iliuzija, esą „visuomenės“ balsas „išgirstas“.

Antai įvairiose teisinėse institucijose posėdžiauja vadinamieji *visuomenės atstovai*.¹¹ Imkime, pavyz-

⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. I-331 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ (Žin., 1993, Nr. 70–1331; 1996, Nr. 93–2196), Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 28 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“ (Žin., 1998, Nr. 61–1736; 2002, Nr. 113–5030).

⁷ Simptomiška, kad kasmetinė moksleivių teisinio švietimo programa remiasi daugiausia nevyriausybinių organizacijų iniciatyva ir lėšomis. Žr., pvz., <http://www.mtspl.lt>. Ji papildoma bendrojo lavinimo mokyklose dėstomus pilietiško pagrindų bei politologijos dalykus, kuriuos studijuodami moksleiviai įgyja ir teisės pradmenų. Bet tai „pradmenys pradedantiesiems“. Vidurinį išsilavinimą įgijusiems piliečiams jokios teisinio švietimo programos nevykdomos; jas pakeičia tokie epizodiniai (gana reti) projektai kaip, pvz., kasmetinis Konstitucijos egzaminas, o kur kas labiau – pseudeišeinė skandalų „analizė“ beveik visiškai subulvarėjusioje žiniasklaidoje.

⁸ Ne visus! Administracinių nusižengimų kodekso (turinčio pakeisti nuo sovietmečio galiojantį, lopytą ir perlopytą Administracinių teisės pažeidimų kodeksą) tėra tik projektas, Administracinio proceso kodekso rengimas nepasistūmėjo nė tiek, kad koks nors projektas būtų parengtas, o apie mokesčių arba rinkimų kodeksus nė nekalbama.

⁹ Pavadinti ką nors žmogumi iš gatvės nereikia pravardžiuoti, paniekinti ar įžeidinėti. Ši sąvoka – ne elito arogancijos apraiška, bet socialinės teorijos sąvoka, reiškianti atitinkamos srities neprofesionalą. Medicinos, chemijos, geologijos ar matematikos srityje aš esu žmogus iš gatvės. Sokratas, kuriam priksiriamas posakis „žinau, kad nieko nežinau“, pavadintas „žmogumi iš gatvės“, turbūt nebūtų įsižeidęs. Bet kiti įsižeidžia.

¹⁰ E. Vareikis Dinozaurėjanti Europa: Emociniai-politiniai svarstymai. Vilnius, 2002, p. 129.

¹¹ Šis ir kai kurie kiti pavyzdžiai pateikiami ir spaudai rengiamoje knygoje „Lietuvos teisinės institucijos“ (sud. ir moksl. red. E. Kūris).

džiui, Pretendentų į teisėjus atrankos komisiją, Teismų įstatyme¹² numatytą nuo 2003 m. Iš pradžių, idant nebūtų „vienvaldystės per atstovus“, po du komisijos narius skyrė Respublikos Prezidentas, tuometinės Teismų tarybos pirmininkas ir Seimo Pirmininkas, vieną – teisingumo ministras. Taigi komisiją sudarė įvairių valdžios šakų pareigūnų paskirti asmenys. 2008 m. visų komisijos narių skyrimas buvo priskirtas vienintelio pareigūno – Respublikos Prezidento kompetencijai (jis skiria ir komisijos pirmininką). Tada buvo nustatyta ir tai, kad į komisiją turi būti įtraukiami „visuomenės atstovai“: iš septynių komisijos narių keturi turi būti „visuomenės atstovai“ ir tik trys – teisėjai. Tų „visuomenės atstovų“ (sudarančių komisijos daugumą) nedeleguoja nei su teisine sistema kokio nors ryšio turinčios visuomeninės organizacijos (Lietuvos teisininkų draugija ar pan.), nei kokios nors kitos institucionalizuotos interesų grupės. Visus tuos „visuomenės atstovus“ (beje, ir komisijos narius teisėjus) skiria Respublikos Prezidentas. Kodėl vieno politiko paskirti asmenys vadinami „visuomenės atstovais“?! *Tai įstatyme įtvirtinta saviapgaulė.* Amorfiška, realaus turinio neturinti sąvoka „visuomenės atstovai“ yra fikcija, pridengianti principą, kad pretendentų į teisėjus atranką vykdo vieno politiko, kurio valios pagal Konstituciją jokia atranka negali saistyti, parinkti asmenys. Žmogus iš gatvės gali būti patenkintas, nes simuliuojama, esą jis turi „savo“ atstovus institucijoje, kur reikia profesinių žinių (nors formaliai jų nereikalaujama). Gerai, jei parenkami tokie „atstovai“, kurių profesinės žinios ir asmeninės savybės nekelia abejonių. Bet įstatymas neteikia garantijų, kad neatsitiks priešingai.

Tas pats pasakytina apie Teisėjų etikos ir drausmės komisiją. Čia simuliacijos dar daugiau. Komisijos narius „renka ir skiria“ (taip giliamintiškai, atgrubnagiškai parašyta Teismų įstatymo 120 str.) Teisėjų taryba. Komisiją sudaro septyni nariai: keturis „kandidatus“ (!) skiria Teisėjų taryba, du „visuomenės atstovus“, taip pat „kandidatus“ (!), – Respublikos Prezidentas, vienas „visuomenės atstovą“, irgi „kandidatą“ (!), – Seimo Pirmininkas. Šis formuluočių jovalas (čia pacituotas

ne visas) nepaslepia to, kas akivaizdu: „visuomenės atstovai“ yra *ne visuomenės, o Respublikos Prezidento bei Seimo Pirmininko atstovai* ir net ne teisėjai, jie gali net nebūti teisininkai ir išvis neturėti jokio supratimo apie teismų darbą. Minėti politikai komisijos nariais paprastai ir skiria ne teisėjus (kartais buvusius teisėjus), net visai atsitiktinius žmones.¹³ O juk šią komisiją Teismų įstatymas *expressis verbis* apibūdina kaip *teismų savivaldos* instituciją (85 str.). Kokia ji *teismų savivaldos* institucija?!

Bet turbūt tuo tikima. Žiniasklaidoje tikriausiai nebuvo nė vienos publikacijos, kur būtų suabejota, ar tai, kas pavadinta „visuomenės atstovais“, *iš tikrųjų* ką nors bendra turi su atstovavimu visuomenei. *Jei nėra atstovavimo procedūrinio mechanizmo, nėra ir atstovavimo: pats neva atstovaujamas subjektas („visuomenė“) nedalyvauja deleguojant „agentą“ ir išvis yra sunkiai identifikuojamas.* Apie tokių „visuomenės atstovavimo“ fiktyvumą niekada nėra pasisakiusios net teisininkų organizacijos. Pilietinėje (ne žmonių iš gatvės) visuomenėje tai būtų pastebėta.

Bet tokie simuliakrai – dar pusė bėdos. Pabandykime įsivaizduoti, kas būtų, jei visuomenė *iš tikrųjų* būtų atstovaujama teisinėse institucijose.

Iškart būtina pasakyti, kad kalbėti *tarsi* prieš visuomenės dalyvavimą priimant teisinius sprendimus šiandien ne tik nemandinga, bet ir rizikinga. Priešingai, populiariu ir absoliučiai saugu kaip mantra, kaip nesibaigiantį *Hare Krišna Hare Krišna Krišna Krišna Hare Hare Hare Rama Hare Rama Rama Rama Hare Hare* kartoti, esą teisinės institucijos yra uždarnos, atsivėrusios nuo visuomenės, niekam neatsiskaito, visur klanai, teisėjų diktatūra, teismokratija, teisėjų partija ir t. t. Čia pirmieji nepakeičiami taikiniai yra teismai, prokuratūra, policija, taip pat specialiosios tarnybos. Išradingai „kuriama“ „pilietinė visuomenė“ tuo tiki. Žinoma, negalima paneigti to, kad įvairūs paviešinami korupcijos ir piktnaudžiavimo faktai teikia peno tokiam tikėjimui. Bet tikima tuo daugiau ir apie tai pareiškiami tuo kategoriškiau, kuo mažiau žinoma. O, kaip sakė dar romėnai, *vox populi vox Dei*.

Tačiau reikia skirti visuomenės dalyvavimą priimant teisinius sprendimus ir *tarsi-visuomenės dalyvavimą*, šiuo metu įtvirtintą Teismų (ir kai kuriuose kituose) įstatymuose. Visuomenės atstovų (tikrų!) dalyvavimas ir teisėjų atrankoje, ir sprendžiant dėl jų drausminės atsakomybės, ir galbūt net juos vertinant galėtų būti naudingas, o esant tokiam dide-

¹² Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 46–851; 1994, Nr. 83–1555; 1994, Nr. 89–1709; 1994, Nr. 96–1880; 1995, Nr. 17–386; 1995, Nr. 29–647; 1996, Nr. 60–1411; 1996, Nr. 67–1600; 1996, Nr. 92–2149; 1996, Nr. 100–2265; 1997, Nr. 22–544; 1997, Nr. 63–1470; 1998, Nr. 38–1001; 1998, Nr. 95–2636; 1999, Nr. 13–311; 1999, Nr. 19–507; 1999, Nr. 21–580; 1999, Nr. 43–1361; 1999, Nr. 48–1526; 1999, Nr. 101–2902; 2000, Nr. 15–382; 2000, Nr. 92–2847; 2000, Nr. 103–3260; 2001, Nr. 64–2328; 2002, Nr. 17–649; 2002, Nr. 73–3090; 2003, Nr. 17–700; 2003, Nr. 12–440; 2003, Nr. 38–1695; 2003, Nr. 39–1765; 2003, Nr. 42–1914; 2004, Nr. 84–3042; 2005, Nr. 143–5176; 2006, Nr. 60–2121; 2006, Nr. 68–2493; 2007, Nr. 46–1724; 2008, Nr. 81–3186; 2008, Nr. 131–5023; 2009, Nr. 54–2138; 2009, Nr. 147–6559; 2010, Nr. 63–3089; 2010, Nr. 142–7260; 2010, Nr. 157–7975; 2011, Nr. 67–3157; 2011, Nr. 78–3804; 2011, Nr. 85–4108). Šis ir kiti įstatymai aptariami ta redakcija, kuria jie buvo išdėstyti 2011 m. lapkričio 26 d., t. y. tada, kai autorius skaitė pranešimą Lietuvos notarų rūmų susirinkime; vėliau padarytos pataisos nenurodomos ir neaptariamos.

¹³ Bene ryškiausias pastarojo meto pavyzdys – Kęstutis Rupulevičius, paraginus Seimo Pirmininkei Irenai Degutienei, turėjęs atsistatydinti iš komisijos narių dėl to, kad buvo įtariamas sukėlęs autoįvykį ir pasišalinęs iš jo vietos (žr., pvz., A. Sytas Degutiėnės paragintas, Rupulevičius pasitraukė iš Teisėjų etikos komisijos // <http://www.alfa.lt/straipsnis/10291514>).

liam spaudimui jį įvesti – turbūt ir neišvengiamas. Būtų daug svarių argumentų nepalikti visuomenės užribyje ir kai kurių kitų teisinių profesijų atžvilgiu. Bet – kokią visuomenę? Koks tas *populus*, kuris teisės dalykuose nori būti *Deus*?

Pažvelkime į veidrodį – Lietuvos korupcijos žemėlapis. Visuomenė yra gyventojai, iš kurių 79 proc. mano, kad „kyšis padeda spręsti problemas“, 57 proc. yra pasirengę jį duoti (tik 29 proc. neduotų), 52 proc. per pastaruosius penkerius metus *nedavė kyšio tik todėl, kad nebuvo tokios situacijos, kur iš jų reikalautų kyšio*. Šioje visuomenėje kyšį pasirengę paimti 30 proc. gyventojų, o dar 22 proc. – nežino, ar paimtų. Iš tų, kurie per pastaruosius dvyliką mėnesių nepaėmė kyšio, net 63 proc. jo nepaėmė dėl to, kad niekas nesūlė, 14 proc. – dėl to, kad už tai baudžiama, o 1 proc. – dėl to, kad kyšio dydis neatitiko paslaugos dydžio, taigi neapsimokėjo rizikuoti. Kad nepaėmė kyšio dėl to, jog tai prieštarauja respondentų įsitikinimams, atsakė tik 30 proc. iš jo nepaėmusiųjų. Šioje visuomenėje giminystės ryšiais ir pažintimis pasinaudotų: įsidarbindami – 71 proc., o kitais atvejais – 64 proc. respondentų. Beje, ir pasinaudojo: atitinkamai 28 ir 31 proc. Tai oficialūs 2011 m. liepos–rugpjūčio mėn. duomenys.¹⁴

Kai šio reprezentatyvaus tyrimo rezultatai buvo paviešinti, viešojoje erdvėje pasigirdo ir optimistinių komentarų, net džiugių propagandinių kakariekių, esą vienas kitas rodiklis sumažėjo vienu kitu procentiniu punktu, vienas kitas parametras nepablogėjo (o kai kuriose kitose šalyse pablogėjo ar bent nepagerėjo), o svarbiausia – sumažėjo manančių, kad korupcijos daugėja.¹⁵ Nutylima, kad kai kurie rodikliai labai pablogėjo. Džiaugtis dėl tokių rodiklių tolygu džiaugtis savo bėda.

Vis dėlto tikėjimas, kad visą svarbiausių sprendimų priėmimo sritį yra apskėtę teisininkų klanai ar net vienas didelis superklanai, yra gyvas. Šį faktą reikia pripažinti. Tačiau faktas yra ne klanai išsikerojimas, kurį reikia įrodyti ir kurio dar niekas neįrodė, bet tikėjimas, kad toks klanai yra ir kad jis yra išsikerojęs. Kai tuo tiki žmogus iš gatvės, jam nesunku įpiršti „vienintelę teisingą“ išvadą, kad neprofesionali ir, matyt, dėl to „nesusugadinta“ visuomenė, kontroliuodama nusikalstamų veikų išaiškinimą, teisėkūrą ir valstybės išdo lešų skirstymą, o svarbiausia – paėmusi į savo rankas teisingumo vykdymą bei kitas valstybės teises funkcijas, tvarkytųsi kur kas geriau, teisingumo esą būtų

daugiau. Bene labiausiai agituojama už tarėjų instituto įvedimą teismuose, dar – už teisėjų rinkimus. Kitaip tariant, siūloma *deprofesionalizuoti* teisminę valdžią ir (kiek įmanoma) teisinę praktiką apskritai.

Prie pasiūlymų deprofesionalizuoti teisminę valdžią netrukus grįšiu. Užbėgant už akių pirmiausia pasakytina, kad įvairiuose teisės aktuose *jau* yra fragmentiškai įtvirtintos prielaidos deprofesionalizuoti teisininko profesiją, taigi ir teisinę praktiką. Čia nuo visuomenės nepagarbos teisei tenka pereiti prie politinio istebliškumo nepagarbos teisei, nes būtent politinis istebliškumas per atitinkamas teisėkūros institucijas tuos teisės aktus išleido.

Pateiksiu vieną pavyzdį, deja, niekieno nediskutuojamą. Einant įvairias teises pareigybes (taip pat ir teisėjo) reikalaujama ne vien teisinio išsilavinimo, bet ir (tam tikro) teisinio darbo stažo. Pvz., asmeniui, siekiančiam tapti apylinkės teismo teisėju, reikia ne mažesnio kaip penkerių metų teisinio darbo stažo, skaičiuojamo nuo tada, kai jis įgijo teisinį išsilavinimą ir pradėjo dirbti Vyriausybės patvirtintame teisinių pareigybių sąrašė numatytą darbą (Teismų įstatymo 51, 53, 66 str.). Vyriausybės nutarimas, kuriuo tas sąrašas patvirtintas, turi sukonkretinti ir detalizuoti atitinkamas Teismų ir kitų įstatymų nuostatas, kuriose yra atitinkama blanketinė norma. Tas sąrašas buvo patvirtintas 1998, 2002 m. išdėstytas nauja redakcija ir po to dar keistas.¹⁶ Jame teisiniams darbu prilygintas toli gražu neteisinis. Į šį sąrašą įrašytos pareigybės sudaro prielaidas tam tikrą darbo stažą įskaityti kaip teisinio darbo stažą pretenduojant ne vien į teisėjus, bet ir į advokatus, antstolius bei notarų.¹⁷ Be savaimės suprantamų su teise tiesiogiai susijusių pareigybių, tokių kaip socialinių mokslų srities teisės krypties mokslo darbuotojai, dėstytojai, teisėjai, teismų pirmininkų patarėjai ir teisėjų padėjėjai, prokurorai, advokatai ir jų padėjėjai, notariai, asesoriai, atstoliai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, Seimo kontrolieriai ir t. t., taip pat įvairiausi specialistai, konsultantai ir įstaigų vadovai, kurių pareigybių aprašymuose ar teisės aktuose nustatytas specialus reikalavimas turėti

¹⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 841 „Dėl teisinių pareigybių sąrašo patvirtinimo“ (Žin., 1998, Nr. 62-1791; 2002, Nr. 82-3524; 2009, Nr. 85-3601; 2009, Nr. 109-4642).

¹⁷ Teisinio darbo stažo reikia skiriant ir į kitas pareigas, pvz., Seimo kontrolieriaus. Tiesa, Vyriausybės nutarime Seimo kontrolierių įstatymas (Žin., 1998, Nr. 110-324; 2004, Nr. 170-6238; 2005, Nr. 149-5419; 2008, Nr. 131-5031; 2010, Nr. 15-700; 2010, Nr. 48-2291; 2010, Nr. 63-3087), kitaip nei, pvz., Notariato įstatymas (Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (Žin., 1992, Nr. 28-810; 1994, Nr. 78-1463; 1995, Nr. 53-1304; 1996, Nr. 68-1645; 1997, Nr.65-1533; 1998, Nr.49-1329; 1999, Nr.19-509; 1999, Nr.32-903; 1999, Nr.32-905; 1999, Nr.57-1831; 2001, Nr. 55-1943; 2002, Nr. 31-1126; 2003, Nr. 15-598; 2003, Nr. 38-1703; 2004, Nr. 171-6297; 2005, Nr. 143-5178; 2007, Nr. 68-2651; 2010, Nr. 126-6458), eksplisitiškai nepaminėtas, bet iškilus ginčui dėl kandidato į Seimo kontrolierius teisinio darbo stažo vis tiek būtų remiamasi šiuo sąrašu, nes kito tiesiog nėra.

¹⁴ Vilmorus tyrimas, atliktas Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos užsakyimu. Lietuvos korupcijos žemėlapis. 2011 m. liepa–rugpjūtis, p. 126, 133, 147, 148, 155, 156 (http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcijos_zemelapis.pdf).

¹⁵ Žr., pvz.: Sumažėjo manančių, kad korupcijos mastai didėja (http://www.marketnews.lt/naujiena/tyrimas_sumazejo_mananciu_kad_korupcijos_mastai_dideja;itemid=26192).

aukštąjį teisinį išsilavinimą ir aiškiai įtvirtintas atliekamų funkcijų teisinis pobūdis, teisinėmis pareigybėmis laikomos (trumpinu, nes sąrašas ilgas): Respublikos Prezidentas, jo patarėjai, konsultantai, referentai, net patarėjų pavaduotojai ir padėjėjai, Prezidentūros sekretorius ir t. t. Toliau: Seimo nariai ir jų padėjėjai sekretoriai, Seimo frakcijų seniūnų referentai, Seimo kanceliarijos patarėjai ir padėjėjai. Taip pat: ministrai, viceministrai, ministerijų kancleriai, ministrų patarėjai ir padėjėjai. Eikime toliau: savivaldybių merai, jų patarėjai ir padėjėjai, savivaldybių administratoriai ir net seniūnai. Kad nebūtų per maža: Seimo, Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko paskirti institucijų ir įstaigų, finansuojamų iš valstybės biudžeto, vadovai, jų pavaduotojai. Ir dar: ambasadoriai, įgaliotieji ministrai ir laikinieji reikalų patikėtiniai, generaliniai konsulai, „šiaip“ konsulai ir visi kiti diplomatai iki atašė įskaitytina. Būtina pabrėžti: prie šių pareigybių nėra nuorodos į „specialų reikalavimą turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą“ ar „aiškiai įtvirtintą atliekamų funkcijų teisinį pobūdį“. Panašiai būtų, jei medicininių specialybių sąrašas būtų įrašyta: šioms pareigybėms priskiriama, pvz., Sveikatos apsaugos ministerijos Viešųjų pirkimų komisijos pirmininkas ir jo sekretoriai, farmacijos kompanijos atstovas viešiesiems ryšiams, ligoninės garažo viršininkas ir jo padėjėjai ir t. t.

Tokį reguliavimą sukuria *politinė valia* – šiuo atveju valia nepaisyti formalių įstatymo reikalavimų. Vargu ar šiuo atveju galima praleisti kokį nors visuomenės spaudimą – veikia interesų grupių. Bet politinė valia nepaisyti formalių teisės reikalavimų tampa dar išradingesnė, kai norima įsiteikti visuomenės (ar asmenų, apsisakelusių „visuomenės atstovais“) spaudimui.

Čia tenka grįžti prie iniciatyvų dėl teisėjų. Pirmąją iš jų – teisėjų rinkimų iniciatyvą atremti nesunku. Teisėjai *skiriami* visose demokratinėse šalyse, išskyrus Šveicariją, taip pat daugelį JAV valstijų, kur dėl valstijos (ne federalinių) teismo teisėjų pareigų varžomas rinkimuose, galbūt dar vieną kitą išimti. Bet, pvz., tose JAV valstijose, kur teisėjai renkami, juos ne visur renka rinkėjai, kai kur tai daro įstatymų leidybos institucijos, dar kitur teisėjai paskiriami (pvz., valstijos gubernatoriaus), o po tam tikro termino rinkėjai sprendžia, ar leisti jiems toliau eiti šias pareigas. Bet net ir ten, kur teisėjus renka rinkėjai, tie rinkimai nėra visiškai identiški politinių institucijų narių rinkimams. Antai ribojama, ką kandidatai į teisėjus gali skelbti kampanijos metu. Didžiulė problema yra kandidatų nežinomumas rinkėjams. Kadangi sąrašas dažnai būna net per šimtą menkai žinomų pavadžių, dažnai balsuojama už tuos kandidatus, kurių pavardės balsavimo biuletenyje yra aukščiau nei kitų. Rinkėjų informavimo apie kandida-

tus problema sprendžiama iš esmės vienu būdu: kandidatams renkant lėšas. Jų didžiausi finansiniai rėmėjai būna didelės advokatų kompanijos. Kol kas nė vienas iš agituojančių už teisėjų rinkimų įvedimą Lietuvoje neprisipažino, kad norėtų, jog Lietuvoje kandidatams į teisėjus reikėtų ieškoti finansinių rėmėjų.

Iniciatyvą dėl tarėjų įvedimo atremti sudėtingiau, nes tarėjai yra daugelyje valstybių – arba nuolatiniai „neprofesionalūs teisėjai“, sprendžiantys ir dėl fakto, ir dėl teisės, arba prisiekusieji tarėjai, sprendžiantys tik dėl fakto. Argumentas, kad tose šalyse, kitaip nei Lietuvoje, tarėjų institutas dažnai turi šimtametes tradicijas, neveikia. Dar mažiau veikia istorinis argumentas, kad šiuolaikinis prisiekusiųjų tarėjų institutas išsivystė civilizavus viduramžių ordalijų teismą (kai, pvz., kaimo bendruomenė turėdavo nuspręsti, ar kaltinamoji ragavimu skęsta – vadinasi, prigers nekalta, ar ne – vadinasi, susidėjusi su velniu, taigi ant lauko ją). Lietuvoje nebuvo inkvizicijos, taigi nebuvo *istorinių* prielaidų susiformuoti prisiekusiųjų tarėjų institutui, o tarėjų kaip „neprofesionalių teisėjų“ institutą Lietuvai primetė sovietai ir atkūrus nepriklausomybę jo buvo atsisakyta. Tačiau istorinių prielaidų nebuvimas savaime nereiškia, kad tam tikras kitur lūkesčius pateisinęs institutas negali būti transplantuotas į lietuvišką dirvą.

Bet kuri teisinė iniciatyva materializuojama pateikiant teisės akto projektą, šiuo atveju – kompleksinių įvairių įstatymų (Teismų įstatymo, Baudžiamojo ir Civilinio proceso kodeksų, Nacionalinės teismų administracijos įstatymo, Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymo ir kt.) pataisų projektus. Bet svarbiausia (tai akivaizdu), kad nesvarbu, ar tarėjai būtų modeliuojami kaip „neprofesionalūs teisėjai“, ar kaip prisiekusieji tarėjai, *šio instituto nebūtų įmanoma įvesti be Konstitucijos pataisų*. „Visuomenės atstovai“ (tarėjų instituto šalininkai, kalbantys „tarėjų reikalaujančios visuomenės“ vardu) vargu ar parengtų tokių pataisų projektą, juoba kad ir patys nėra apsisprendę, ar nori tarėjų kaip „neprofesionalių teisėjų“ (kaip sovietmečiu), ar prisiekusiųjų tarėjų (kaip amerikietiškuose filmuose).¹⁸

Konstitucijos pataisos procedūra – sudėtinga ir ilga, be to, reikalaujanti 2/3 visų Seimo narių balsų daugumos (t. y. 94 balsų) kiekviename iš dviejų balsavimų. Sėkmė nėra iš anksto užtikrinta. Tokiomis aplinkybėmis „visuomenės atstovams“, norintiems apeiti (=apgauti) Konstituciją – įvesti tarėjų institutą

¹⁸ Tas neapsisprendimas matyti ir iš 2007 m. pasiūlytos Konstitucijos pataisos. Žr.: Projektas Nr. XP–2228. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110 ir 112 straipsnių pakeitimo įstatymas (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296913); Projektas Nr. XP–2228(2). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110, 112 ir 114 straipsnių pakeitimo įstatymas (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301282).

nekeičiant Konstitucijos, į pagalbą ateina politinis is-
teblišmentas (pasitelkdamas ir teisės negerbiančius
teisėninkus). Parašomas atitinkamas *įstatymo projek-
tas*.¹⁹ Konkretūs projekto rengėjai nežinomi, išskyrus
tai, kad jie iš Teisingumo ministerijos, jis niekur ne-
paskelbiamas, bet sudaroma galimybė keliems spe-
cialistams jį pamatyti, tikintis patarimų, kaip projektą
patobulinti (jei reikia). Tačiau bene vienintelis daly-
kas, kurį rengėjams galima patarti po to, kai praeina
šokas perskaičius projektą, skamba pernelyg katego-
riškai, kad būtų viešai pakartotas.²⁰

Projekto gudrybė – tarėjus pavadinti „visuomeni-
niais teisėjais“. Tai tikrai *ciniškas* Konstitucijos apėji-
mas: pavadinti tarėjus „teisėjais“ – ir esą nereikia daryti
Konstitucijos pataisos, nes teisėjai Konstitucijoje *jau*
numatyti. Projekto autoriai nepasivargino pagalvoti,
kad pagal Konstituciją tokiems „visuomeniniams
teisėjams“, kaip ir profesionaliems teisėjams, turėtų
būti taikomos visos atitinkamos Konstitucijos nuos-
tatos, neišskiriant nė nuostatų dėl teisėjų skyrimo ir
atleidimo. Be abejo, jiems turėtų galioti ir Konstituci-
joje įtvirtintas draudimas teisėjui dirbti kitą darbą bei
gauti kitą atlyginimą (113 str.). Taigi „visuomeninių
teisėjų“ pagal Konstituciją išvis negali būti! Projekto
autoriams tai neatrodė svarbu.

Projekte numatytas „visuomeninių teisėjų“ mo-
delis verčia rimtai priimti pranašystes apie greitą
pasaulio pabaigą. Tas modelis toks. Tegu skaitytojas
neabejoja: šio straipsnio autorius čia nieko nesukūrė,
tik atpasakoja tai, kas gimė Teisingumo ministerijos
kabinetuose.

Kandidatus į „visuomeninius teisėjus“ turėtų
parinkti savivaldybių tarybų administratoriai. Pa-
renkama turėtų būti arba iš rinkėjų sąrašų (pirmoji
alternatyva – politiškai neutralus parinkimas), arba
kandidatus galėtų siūlyti savivaldybių tarybos, po-
litinės partijos, visuomeninės organizacijos ir t. t.
(antroji alternatyva – politinis, arba interesais grin-
džiamas, parinkimas). Visos valstybės institucijos
(t. y. Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės saugumo
departamentas, policija ir kt.) privalėtų kandidatus
parenkantiems savivaldybių administratoriams teikti
visą reikalaujamą informaciją apie atitinkamus asme-
nis. Vienas asmuo galėtų būti atrenkamas ne daugiau
kaip trims byloms. Nacionalinė teismų administracija
turėtų jiems organizuoti mokymus. Ko, kada ir kaip
greitai mokyti, neaišku. Taip pat neužsiminta apie
tai, ar įgytos žinios būtų kaip nors vertinamos.

¹⁹ Projektas. Lietuvos Respublikos visuomeninių teisėjų įstatymas (neskelb-
tas dokumentas).

²⁰ Šio straipsnio autorius buvo vienas iš nedaugelio, kuriems tas projektas
buvo parodytas. Savo platesnius komentarus esu viešai išsakęs Prezidentūroje
2011 m. spalio 20 d. surengtoje konferencijoje.

„Visuomeniniams teisėjams“ pasiūlyta nustatyti
minimalius reikalavimus: amžius nuo 21 iki 70 metų,
valstybinės kalbos mokėjimas, vidurinis išsilavinimas,
nepriekaištinga reputacija ir teistumo, jei asmuo
buvo teistas, pasibaigimas arba panaikinimas. Paly-
ginti su reikalavimais, nustatytais profesionaliems
teisėjams, šie reikalavimai išties menki. Kaip tokie
minimalūs reikalavimai disonuoja su „visuomeninių
teisėjų“ įgaliojimais „vykdant teisingumą“, netrukus
patatysime.

Teismo procesą pasiūlyta apversti aukštyn kojom.
„Visuomeninis teisėjas“, jei jau tą asmenį parinko šiai
funkcijai atlikti, privalo atvykti į teismo posėdį. Jei as-
muo neatvyksta, turi būti atvesdintas (!) ir nubaustas
1000 litų bauda (!), bet vis tiek turi „teisėjauti“ (!).
Dar kartą pabrėžiu: tai ne ištraukos iš Juozo Erlicko
kūrybos, ne blogas sapnas ir ne rankraštis, rastas psi-
chiatrijos ligoninėje; tai projektas, gimęs Teisingumo
ministerijoje 2011 m. spalį. Toks į bylos nagrinėjimą
atvykęs arba atvesdintas „visuomeninis teisėjas“ ne-
turi teisės susipažinti su bylos medžiaga (pagal alter-
natyvią siūlomą nuostatą jis gali susipažinti su bylos
medžiaga, bet tik bylos nagrinėjimo dieną, nesvarbu,
ar tos medžiagos mažai, ar daugybė tomų). Kaip tik
toks su bylos medžiaga nesusipažinęs „visuomeninis
teisėjas“ laikomas tinkamiausiu teisingumo vykdyto-
ju! Jis turėtų spręsti *ir dėl fakto, ir dėl teisės!* Tam jam
siūloma užtikrinti visas svarbiausias procesines tei-
ses, įskaitant teisę (nesusipažinus su byla!) užduoti
klausimus proceso dalyviams.

Pasibaigus šiai teisminio bylos nagrinėjimo paro-
dijai, „visuomeninio teisėjo“ vaidmuo „vykdant tei-
singumą“ nė kiek nesumažėtų. Antai pasiūlyta, kad
pasibaigus teisminiam nagrinėjimui profesionalusis
teisėjas sprendimą priimtų tik išklauses „visuomeni-
nio teisėjo“ „vidinio įsitikinimo dėl bylos“. Tas „vidinis
įsitikinimas“ galėtų būti pareiškiamas žodžiu (viduri-
nio išsilavinimo tam užtenka, be to, nesusipažinus su
bylos medžiaga gali būti sunku parašyti). Jei profesio-
nalusis teisėjas sutinka su tuo „vidiniu įsitikinimu“,
byla išspręsta, lieka tik įforminti teismo sprendimą. O
jei nesutinka, turi raštu motyvuoti kodėl. Galiausiai
„visuomeninis teisėjas“ per tris dienas gali (šįkart jau
raštu) pareikšti savo nesutikimą su teismo sprendimu.
Po to jau galima linčiuoti teisėją. Na, ne, teisybės dėlei
reikia pripažinti, kad linčas projekte nenumatytas.

Užtat numatyta kitkas. Kol „visuomeninis teisėjas“
vykdo savo neprofesionalią teisingumo vykdymo
misiją, jo darbo vieta turi būti išlaikyta. Ją išlaikyti
turi *darbdavys* – savo lėšomis! O „visuomeniniam tei-
sėjui“ pasiūlyta už bylos teisminio nagrinėjimo laiką
mokėti dienpinigius, bet tik po to, kai bus baigtas
bylos teisminis nagrinėjimas (kuris gali trukti ir gana

ilgai). Kad valstybei nereikėtų prisiimti šių išlaidų, pasiūlyta, kad teisėjas (tas tikrasis, ne „visuomeninis“) proceso išlaidas paskirstytų proceso šalims, „įvertinęs jų elgesį proceso metu“. Taip parašyta.

Dar numatyta, kad po dvejų metų po įstatymo įsigaliojimo turi būti įvertintas jo „veiksmingumas“ ir pateikti siūlymai dėl instituto „plėtros“. Nevyniokime žodžių į vatą: po dvejų metų jau nebūtų ką vertinti, nes teismų neliktų.

Kad ir kas rengė šį fantasmagorišką projektą, nepripažins, išsiginas, atsižegnos. Žinoma, toks projektas negalėtų tapti įstatymu: kas nors jį vis tiek „užblokuotų“ Seime. Bet nė giliau nenagrinėjant siūloma absurdiškų nuostatų (iš kurių čia paminėtos tik kai kurios), kelia nerimą tas nerimtas, atsainus požiūris į teisės dalykus, ta *nepagarba teisei*, kuri užvaldė tarėjų instituto įvedimo iniciatorius ir / arba jiems talkinčius projekto rengėjus. Pasiūlyta įvesti „visuomeninių teisėjų“, bet net nenurodyta, kokių kategorijų bylose tie „visuomeniniai teisėjai“ turėtų posėdžiauti: toje projekto vietoje yra ilgas daugtaškis (yra ir alternatyvus siūlymas, iš kurio matyti, kad projekto rengėjai mano, kad bent minimaliai žinoti baudžiamosios teisės sąvokas yra perteklinis dalykas). Vietoj rimto darbo konstruojant Konstitucijos ir įvairių įstatymų pataisas, vietoj išlaidų skaičiavimo, vietoj teigiamų ir neigiamų novelos implikacijų analizės – projektas iš trylikos (!) straipsnių. Viskas.

Tokios iniciatyvos, kaip aptartoji, kompromituoja vien tarėjų simuliakro – „visuomeninių teisėjų“, bet ir apskritai tarėjų instituta, beje, kai kuriose šalyse ištis veiksmingą. Svarbiausia, kad nė nebandoma gilintis į tai, *kokio masto* reforma būtų šio instituto įvedimas. Visiškai ignoruojama tai, kad tokio instituto įvedimas *netolerantiškoje* visuomenėje (ir dar ne itin turtingoje) – keleriopai sunkesnis uždavinys. Žinoma, anksčiau ar vėliau tam tikrų kategorijų bylose tarėjai atsiras, nes teisinės sistemos dėl to patiriamas spaudimas itin stiprus. Bet tokios iniciatyvos, kaip aptartoji, tėra dar viena garsiosios Henry'io Louiso Menckeno tezės, kad kiekviena žmogiška problema turi sprendimą, kuris yra paprastas, sklandus ir klaidingas, iliustracija.

Kitas politiškai motyvuoto teisės reikalavimų ignoravimo pavyzdys susijęs su užsienio subjektų teise įsigyti Lietuvoje žemės ūkio paskirties žemę (tiksliau, tos teisės atšaukimu). Fabula žinoma. Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstituciniame įstatyme²¹ nustatytas žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo ribojimas Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams turėjo netekti galios pasibaigus Lietuvos

Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartyje apibrėžtam septynerių metų pereinamajam laikotarpiui (17 str.), t. y. 2011 m. gegužės 1 d. Žemės ūkio ministerija ėmėsi visų įmanomų žygių, kad tas ribojimo laikotarpis būtų pratęstas. Ar jos nuogaštavimai, kad užsieniečiai tuoj tuoj supirks pusvelčiui Lietuvos žemės ūkio naudmenas, pagrįsti, ar ne, būtų ne teisinės, bet ekonominės ir politologinės analizės dalykas. Šiaip ar taip, Vyriausybė buvo tuo įtikinta (ar bent įkalbėta) ir pradėjo su Europos Komisija derėtis dėl termino pratęsimo. Lietuvos prašymu Europos Komisija 2011 m. balandžio 14 d. pratęsė trejiems metams pereinamąjį laikotarpį dėl žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo.²² Žemės ūkio ministerijos džiaugsmas dėl šio pasiekimo buvo transliuojamas ir tiražuojamas visais kanalais.

Bet džiaugtis ir apie tai skelbti nepakanka. Minėtas konstitucinis įstatymas iki 2011 m. gegužės 1 d. nebuvo pataisytas. Taigi nors Europos Komisijos sutikimas buvo gautas, juo nebuvo pasinaudota. Vadinasi, nuo 2011 m. gegužės 1 d. užsienio subjektai, atitinkantys tame konstituciniame įstatyme nustatytus kriterijus, *įgijo teisę* įsigyti Lietuvoje žemės ūkio paskirties žemę.

Kokia prasmė tada buvo Lietuvai derėtis su Europos Komisija ir gauti jos leidimą pratęsti pereinamąjį laikotarpį, jei Komisijos sprendimą įgyvendinantis nacionalinis konstitucinis įstatymas nebuvo atitinkamai pataisytas? Galbūt šokant džiaugsmo šokį buvo tiesiog pamiršta sukurti laužą, apie kurį turi būti šokama? Kitaip tariant, pramiegota? O galbūt Teisingumo ministerija, kurios pozicija dėl žemės įsigijimo termino pratęsimo visada buvo priešinga jį inicijavusios Žemės ūkio ministerijos pozicijai, „sužaidė žaidimą“: tyliai palaukė, kol ateis gegužės 1 d., o tada džiugiai (ir, beje, teisiškai visiškai pagrįstai) pranešė *urbi et orbi*, girė, numatytieji užsienio subjektai žemę įsigyti *jau gali*. Teisingumo ministerijos atstovaujamos liberalios nuostatos *vis dėlto* nugalėjo, tegu ir prieš kolegialią Vyriausybės valią. Bet tai būtų sąmokslų teorija. Pakeliui tik galima pažymėti, kad ši istorija, matyt, aiškiau nei bet kuri kita, parodo, koks neapgalvotas buvo Teisės departamento pertvarkymas į „skyriuką“ dabartinėje Ministro Pirmininko tarnyboje, į kurią buvo pertvarkyta buvusi Vyriausybės kanceliarija, ir atitinkamų teisėkūros kokybės (!) kontrolės įgaliojimų perdavimas Teisingumo ministerijai – politinę programą vykdančiai institucijai.

Grįžkime prie minėto Europos Komisijos leidimo. Jei šio leidimo galia, tiksliau – *negalia*, teisininkams buvo aiški, ne tokia aiški buvo jo *prasmė*. Gegužės 5 d. Lie-

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstitucinis įstatymas (Žin., 1996, Nr. 64–1503; 2003, Nr. 34–1418).

²² Europos Komisijos 2011 m. balandžio 14 d. sprendimas 2011/240/ES, kuriuo pratęsiamas pereinamasis laikotarpis dėl žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo Lietuvoje (OL L 101, p. 122–123).

tuvos notarų rūmai kreipėsi į Teisingumo ministeriją, Nacionalinę žemės tarnybą prie Žemės ūkio ministerijos ir Europos teisės departamentą prie Teisingumo ministerijos ir paprašė pateikti savo nuomonę dėl užsieniečių teisės įsigyti Lietuvoje žemės ūkio paskirties žemę.²³ Atsakymai patvirtino taisyklę *where you stand depends on where you sit*. Europos teisės departamentas ir Teisingumo ministerija buvo tos nuomonės, kad ribojimas nebegalioja, Nacionalinė žemės tarnyba – kad Komisijos sprendimas turi būti taikomas tiesiogiai, taigi ribojimas tebegalioja.²⁴ Tokia Nacionalinės žemės tarnybos pozicija turėtų būti vertinama kaip naujas žodis teisės teorijoje ir konstitucinėje teisėje (ne vien Lietuvos Respublikos). Pasirodo, Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų nuostatų galiojimas gali būti pratęsimas ne Lietuvos Respublikos Seimo, bet Europos Komisijos sprendimu! Pasirodo, Europos Sąjungos institucijos yra Europos Sąjungos valstybių narių nacionalinių įstatymų leidybos subjektas!

Ši, švelniai tariant, abejotinos vertės teisinė naujovė paskatino Notarų rūmus kreiptis į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetą, kad „teisę taikantiems subjektams ir suinteresuotiems asmenims teisinė situacija taptų aiški“.²⁵ Komitetas nieko nepaiškino, tik konstatavo, kad „kai kurių institucijų nuomonė šiuo klausimu išsiskyrė“, ir persiuntė Ministrui Pirmininkui Žemės ūkio bei Teisingumo ministerijų raštus – bet kažkodėl ne išsamiausiai ir labiausiai argumentuotą Europos teisės departamento raštą.²⁶

Susirašinėjimas tęsėsi. Teisingumo ministerija laikėsi savo pozicijos.²⁷ Žemės ūkio ministerija – savo, tiksliau, tos pačios, kaip ir Nacionalinė žemės tarnyba. Bet Žemės ūkio ministerija padarė dar vieną „atradimą“ teisės srityje. Pasak jos, Europos Komisijos sprendimas yra privalomas ir tiesiogiai taikomas valstybėse narėse ir išvis *neturi* būti perkeliamas į nacionalinę teisę.²⁸ Gali kilti klausimas: kam tada išvis reikėjo to septynerius metus galiojusio konstitucinio įstatymo (ar bent tam tikrų jo nuostatų)?!

Jei šį Žemės ūkio ministerijos argumentą priimtu-

me kaip rimtą, o ne kaip bandymą nutaisyti ramią veido išraišką tada, kai nesiseka pokeris, teisinė situacija taptų dar paradoksalesnė. Išeitų, kad Lietuvos Respublikos, kurios konstitucinis įstatymas (Žemės ūkio ministerijos nuomone) yra teisiškai bevertis, įstatymų leidėjas leidžia Europos Sąjungos valstybės narių subjektams įsigyti žemės ūkio paskirties žemę Lietuvoje, bet Europos Komisija – uždraudė. Kitaip tariant, tai Europos Komisija nustatė Europos Sąjungos vieningos rinkos principų taikymo išimtį Lietuvoje (kad tai padaryta Lietuvos prašymu, matyt, nesvarbu).

Argumentuodama savo poziciją (jei tai vadintina argumentavimu) Žemės ūkio ministerija pasirėmė Seimo 2011 m. birželio 30 d. rezoliucija,²⁹ kurioje deklaruojama, kad pereinamasis laikotarpis laikomas pratęstu dar trejiems metams Europos Komisijos sprendimu (kad ir ką apie tai galvotų pati Komisija). Ta Seimo rezoliucija, priimta praėjus dviem mėnesiams po anksčiau nustatytų septynerių metų pereinamojo laikotarpio pasibaigimo, viską verčia aukštyn kojom. Ji verta mažiau nei popierius, ant kurio ji išspausdinta. Bet joje yra *tiesioginis nurodymas notarams*: iki to trejų metų laikotarpio pabaigos „sandoriai su užsienio subjektams dėl žemės ūkio paskirties ir miškų ūkio paskirties žemės įsigijimo negali būti sudaromi“.

Tik va bėda: Komisijos sprendime nėra nė žodžio apie *miškų ūkio paskirties žemę*! Kad ir kaip skaitytum.

Nežinau, ar buvo dėl to derėtasi. Jei ne, vadinasi, buvo ne(i)vykdyta ankstesnė, 2009 m., Seimo rezoliucija,³⁰ kurioje Vyriausybei buvo pasiūlyta „argumentuotai derėtis su Europos Komisija ir įrodyti pereinamojo laikotarpio draudžiant įsigyti žemės ūkio ir miškų ūkio paskirties žemę užsienio subjektams pratęsimo iki 2013 metų [*sic! vadinasi, ne trejiems metams!*] būtinybę“. O jei buvo derėtasi, vadinasi, termino pratęsimo dėl miškų žemės išsiderėti nepavyko. Kodėl tada ta *miškų ūkio paskirties žemę* paminėta naujojoje rezoliucijoje?!

Pagal Seimo statutą³¹ rezoliucija yra „Seimo nenor-

²³ Lietuvos notarų rūmų 2011 m. gegužės 5 d. raštas Nr. S-420 (neskelbtas).

²⁴ Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 m. gegužės 11 d. raštas Nr. SD-118 (neskelbtas); Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos 2011 m. gegužės 13 d. raštas Nr. 1SD-(3.1)-3489 (neskelbtas); Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 m. gegužės 16 d. raštas Nr. (1.11)7R-4042 (neskelbtas).

²⁵ Lietuvos notarų rūmų 2011 m. gegužės 27 d. raštas Nr. S-505 (neskelbtas).

²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. birželio 7 d. raštas Nr. S-2011-5082 (neskelbtas).

²⁷ Teisingumo ministerijos 2011 m. birželio 28 d. raštas Nr. (1.11)7R-5308 (neskelbtas).

²⁸ Žemės ūkio ministerijos 2011 m. liepos 7 d. raštas Nr. 2D-3489(12.140) (neskelbtas).

²⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. birželio 30 d. rezoliucija „Dėl draudimo užsienio subjektams įsigyti žemės ūkio paskirties ir miškų ūkio paskirties žemę“ (Žin., 2011, Nr. 81-3969).

³⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. lapkričio 26 d. rezoliucija „Dėl draudimo įsigyti žemės ūkio ir miškų ūkio paskirties žemę užsienio subjektams prašymo“ (Žin., 2009, Nr. 144-6357).

³¹ Lietuvos Respublikos Seimo statutas (Žin., 1994, Nr. 15-249; 1999, Nr. 5-97; 1999, Nr. 47-1470; 1999, Nr. 97-2778; 2000, Nr. 86-2617; 2001, Nr. 50-1748; 2001, Nr. 80-2781; 2001, Nr. 108-3906; 2002, Nr. 91-3887; 2002, Nr. 96-4174; 2003, Nr. 6-236; 2003, Nr. 30-1227; 2003, Nr. 54-2373; 2003, Nr. 108-4817; 2004, Nr. 113-4201; 2004, Nr. 165-6025; Nr. 166; 2004, Nr. 176-6519; 2005, Nr. 24-759; 2005, Nr. 83-3042; 2005, Nr. 148-5392; 2005, Nr. 153-5645; 2006, Nr. 107-4050; Žin., 2006, Nr. 124-4670; 2007, Nr. 73-2884; Žin., 2008, Nr. 137-5382; 2008, Nr. 47-1751; 2008, Nr. 78-3070; 2008, Nr. 81-3192; 2008, Nr. 135-5244; 2008, Nr. 142-5610; 2008, Nr. 146-5868; 2009, Nr. 48-1895; 2009, Nr. 76-3089; 2009, Nr. 112-4751; 2009, Nr. 134-5833; 2010, Nr. 38-1777; 2010, Nr. 74-3738; 2010, Nr. 136-6924; 2010, Nr. 136-6925; 2011, Nr. 126-5988).

minis aktas, priimamas, kai siekiama patvirtinti raštu Seimo nuomonę kokių nors valstybei svarbiu klausimu“ (182 str.). O ši rezoliucija yra *norminis* aktas – ir ne šiaip norminis aktas, bet, matyt, *ypatingos galios* norminis aktas, nes: (i) savo teisine galia prilygsta konstituciniam įstatymui ir pratęsia jo galiojimą, (ii) pakeičia Europos Komisijos sprendimą ir (iii) papildo Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą aktą (draudimo tam tikrą laiką įsigyti miškų paskirties žemę klausimu).

Šiuo atžvilgiu minėta rezoliucija gerokai aplenkia Seimo 2008 m. nutarimą, kuriuo buvo patvirtinta ir virš visų įstatymų, neišskiriant nė Civilinio kodekso, iškelta Valstybinės šeimos politikos koncepcija,³² Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimu³³ pripažinta antikonstitucine. Ten vis dėlto buvo nutarimas, o čia – „tik“ rezoliucija.

Žinoma, tokia dviprasmiška padėtis ilgai tęstis negalėjo. Seimas, norėdamas pratęsti draudimo įsigyti žemę laikotarpį, anksčiau ar vėliau privalėjo pakeisti konstitucinį įstatymą, nes kam nors teisme inicijavus bylą prieš atitinkamų sandorių neregistruojančius notarus tas teismas šios rezoliucijos atitiktį veikiausiai nutartų patikrinti Konstituciniame Teisme. Ten, manytina, atsakymas tokiu aiškiu, vienareikšmiu teisės klausimu nuspėjamas (tik negreitas).³⁴ O gal būtų apsieita ir be kreipimosi į Konstitucinį Teismą, jei bylą nagrinėjantis teismas gautų atitinkamą pre-judicinį sprendimą iš Europos Sąjungos Teisingumo Teismo – taip pat nesunkiai nuspėjama.

Seimas dviprasmybę panaikino 2011 m. lapkričio 3 d. pataisdamas konstitucinį įstatymą.³⁵ Tačiau *panaikino vieną dviprasmybę sukurdamas kitą*. Konstitucinio įstatymo pataisa įsigaliojo lapkričio 12 d.

Draudimas įsigyti žemės ūkio paskirties žemę pratęstas, tačiau pataisoje jau nėra nė žodžio apie miškų paskirties žemę. Vadinasi, sandorius dėl jos galima registruoti?

Kaip čia pasakius. Seimo 2011 m. birželio 30 d. rezoliucija tebegalioja. Ji nėra panaikinta. Taigi joje nurodytiems užsienio subjektams *vis dar formaliai draudžiama* įsigyti ir miško paskirties žemę – be jokio Europos Komisijos leidimo! Gal tos rezoliucijos nebereikia paisyti? Tai kodėl jos reikėjo paisyti iki tos konstitucinio įstatymo pataisos? O jei ir tada nereikėjo, tai ką tada birželio mėnesį nustatė Seimas?!

Tokių ne vien su formaliais teisės reikalavimais, bet ir su teisine logika prasilenkiančių „teisės“ aktų projektų Seimo nariai vieni neparengtų (jie paprastai ir nerengia projektų). Politikai gali inicijuoti arba sankcionuoti Konstitucijos apėjimą, kaip „visuomeninių teisėjų“ atveju, bet atitinkamą įstatymo projektą rengė teisininkai – Teisingumo ministerijos darbuotojai. Politikai gali inicijuoti atvirai antikonstitucinę rezoliuciją, kaip draudimo įsigyti žemę atveju, bet ją surašo ne politikai, o teisininkai. Nepavyko aptikti Seimo kanceliarijos Teisės departamento pastabų dėl tos rezoliucijos projekto, kaip ir pasiūlymų ją kuo skubiau panaikinti.

Todėl ne mažiau nei tai, kad nepagarba teisei yra užvaldžiusi politinį valdžios aparatą ir visuomenę (ar jos „atstovus“), nerimą kelia tai, kad atsainiu požiūriu į teisę persiima teisininkai profesionalai, *ypač teisėjai*. Šioje srityje pagarbos teisei daugiau, bet nepagarbos apraiškų taip pat neišvengiama. Dažnai tai yra nepagarba teisei logikai. Pateiksiu du su notariais susijusius pavyzdžius, kai teisinės logikos pristigo teismai.³⁶

Pirmuoju atveju ginčas kilo dėl notarų skaičiaus. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2011 m. gegužės 6 d. nutartimi atsisakė priimti Notarų rūmų skundą, kuriuo buvo prašoma laikinai sustabdyti teisingumo ministro įsakymą dėl viešo konkurso notaro pareigoms užimti³⁷ ta apimtimi, kuria toks konkursas skelbiamas Klaipėdos miesto savivaldybėje (iki kol bus priimtas teismo sprendimas dėl minėto įsakymo), ir panaikinti tą įsakymą kaip pažeidžiantį paties ministro patvirtintą Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodiką.³⁸ Nutartis buvo grindžiama tuo, kad esą: (i) ministro įsa-

³² Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 69-2624).

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2011, Nr. 118-5564).

³⁴ Seimo akto, pavadinto rezoliucija, atitikties Konstitucijai tyrimas yra kuo puikiau išjmanomas. Svarbu ne akto pavadinimas, o jo teisinis turinys. Plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. kovo 13 d. rezoliucijos „Dėl Lietuvos kariuomenės organizavimo principų penktosios, šeštosios, aštuntosios pastraipų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 620 patvirtintos naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos 18 punkto nuostatų, Lietuvos Respublikos principinės kariuomenės struktūros 2008 metais, planuojamos principinės kariuomenės struktūros 2013 metais nustatymo ir civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutinių valstybės tarnautojų ribinio skaičiaus patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2009, Nr. 115-4888). O tai, kad Seimo Statute aktas vadinamas „nenorminiu“, apskritai neturi reikšmės, nes Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją žinybingi (teisingi) ne vien norminiai teisės aktai.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstitucinio įstatymo 17 straipsnio pakeitimo konstitucinis įstatymas (Žin., 2011, Nr. 135-6404).

³⁶ Šio straipsnio autoriui abiem atvejais teko rašyti nuomones, kuriomis teismuose rėmėsi besilydinėjantys notari arba Notarų rūmai.

³⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2011 m. balandžio 4 d. įsakymas Nr. 1R-96 „Dėl viešo konkurso notaro pareigoms užimti“ (Žin., 2011, Nr. 41-1966).

³⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-481 „Dėl Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodikos patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 2-94).

kymas yra „procedūrinio pobūdžio“; (ii) dokumento, kuriuo pradama viešo konkurso notaro pareigoms užimti, procedūra, „apskundimo tvarkos teisės aktai nenumato“; (iii) skundžiamas įsakymas „nedaro įtakos pareiškėjo [t. y. Notarų rūmų] teisiniam statusui“; (iv) toks įsakymas „nepriskirtinas prie aktų, kurie yra ginčo administraciniame teisme dalykas“.

Visi šie argumentai išgalvoti, pritempti, prasilenkiantys ir su galiojančia teise, ir su teisine logika. *Pirma*, ką reiškia tai, kad ministro įsakymas yra „procedūrinio pobūdžio“? Net jei taip būtų, „procedūrinės“ normos nėra mažiau svarbios už materialiąsias. Klaidinga manyti, esą proceso teisės normų laikymasis turi būti ginamas mažiau nei materialijų. Nuo kada „procedūrinių“ teisės aktų teisėtumo negalima tikrinti teisme? Bet kur kas svarbiau tai, kad teismas *apsimetė*, jog ministro įsakymas yra procesinio pobūdžio. Įsakymas buvo skirtas *materialioms* Notariato įstatymo ir minėtos metodikos normoms taikyti ir sukūrė *materialią* teisės normą, apibrėžiančią, *kokios* savivaldybės teritorijoje yra skelbiamas viešas konkursas notaro pareigoms užimti ir būtent *kelių* notarų pareigoms.³⁹ *Antra*, tai, kad dokumento, kuriuo pradama viešo konkurso notaro pareigoms užimti procedūra, „apskundimo tvarkos teisės aktai nenumato“, yra *netiesa*. Administracinių bylų teisenos įstatymas⁴⁰ tiesiogiai numato ir tokio akto apskundimo tvarką, ir Vilniaus apygardos administracinio teismo pareigą tirti atitinkamą skundą (2, 5, 15, 19 str.)! Teismas, teigdamas, jog teisės aktai tokios procedūros nenumato, *nepateikė jokių nuorodų* į tuos aktus, išskyrus į vieną straipsnį, kuriam nustatyta *visiškai ne tai*, kas rašoma teismo nutartyje, bet priešingas teisinis reguliavimas. Toks teismo argumentavimas *fiktyvus*: teismas *piktnaudžiauja savo diskrecija ir simuliuoja argumentą*, o iš tikrųjų *fabrikuoja teisinį faktą*. *Trečia*, kritikos neatlaiko teismo argumentas, esą ministro įsakymas „nedaro įtakos pareiškėjo [t. y. Notarų rūmų] teisiniam statusui“. Na ir kas? Juk pagal Administracinių bylų teisenos įstatymą teisę kreiptis į teismą turi ne vien subjektas, ginantis „savo“ pažeistą ar ginčijamą teisę, bet ir *kiekvienas suinteresuotas subjektas, siekiantis apginti įstatymų saugomą interesą* (5 str.). O pagal Notariato įstatymą

vienas iš svarbiausiųjų Notarų rūmų uždavinių yra ginti notarų interesus ir jiems atstovauti valstybinės valdžios ir valdymo institucijose – taigi ir teisme kaip teisminės valdžios institucijoje (9 str.). Gindami notarų interesus ir atstovaudami jiems teisme Notarų rūmai kaip teisės subjektas veikia ne kaip tokia institucija, kuri gina „savo“ interesus nuo centrinių valstybinio administravimo organo sprendimų, galimai pakeičiančių jų teisinį statusą, bet kaip notarų savivaldos institucija, atstovaujanti ir ginanti notarų, kurių interesams atstovauti jie ir buvo įsteigti, interesus. O ministro įsakymas galėjo pažeisti Klaipėdos miesto savivaldybėje dirbančių notarų interesus. Ar Notarų rūmų skunde išdėstytos aplinkybės pasitvirtintų, įmanoma nustatyti tik nagrinėjant administracinę bylą. Teismo atsisakymas priimti tą skundą reiškia *atsakymą vykdyti teisingumą*. Tai irgi teismo *piktnaudžiavimas diskrecija*, trukdantis Notarų rūmams vykdyti jiems įstatymo nustatytą pareigą – ginti notarų interesus ir jiems atstovauti teisme. *Ketvirta*, teismas nurodė, kad ministro įsakymas „nepriskirtinas prie aktų, kurie yra ginčo administraciniame teisme dalykas“. Blefas. Vilniaus apygardos administracinis teismas *tiesiogiai įpareigotas* tirti Notarų rūmų skundą dėl teisingumo ministro įsakymo, kuriuo pradama viešo konkurso notaro pareigoms užimti procedūra (Administracinių bylų teisenos įstatymo 15 str.).

Net jei tas ministro įsakymas būtų neteisingas administraciniais teismams (bet jis teisingas!), Vilniaus apygardos administracinis teismas *privaleitų nurodyti, kuriam bendrosios kompetencijos teismui konkrečiai teisingas skundas, ir nutartimi bylą perduoti atitinkamam bendrosios kompetencijos teismui* (Administracinių bylų teisenos įstatymo 70 str). Vilniaus apygardos administracinis teismas to nepadarė. Kodėl? Todėl, kad vadovavosi ne teise, bet nuostata „*nenoriu ir nesprėsiu*“.

Vyriausiasis administracinis teismas atmetė išgalvotus, fiktyvius Vilniaus apygardos administracinio teismo argumentus ir grąžino bylą jam nagrinėti iš naujo. Antrąkart skundas buvo priimtas ir byla buvo išnagrinėta Notarų rūmų naudai – ministro įsakymas (atitinkama apimtimi) buvo panaikintas kaip akivaizdžiai pažeidžiantis nustatytą notarų skaičiaus ir gyventojų skaičiaus Klaipėdoje proporciją.

Kitas pavyzdys – nesėkmingo bylinėjimosi. Prokuroras priėmė nutarimą iš Centrinės hipotekos įstaigos gauti Testamentų registro duomenis apie įtariamojo sudarytus ir notarų patvirtintus testamentus, galimai susijusius su tiriamomo nusikalstamomis veikimais. Nutarimą sankcionavo ikiteisminio tyrimo teisėjas, kuriam net nebuvo pateikta ikiteisminio tyrimo medžiaga – ne motyvuotu teismo aktu, bet teisėjui

³⁹ Kitoje panašioje byloje (taip pat nagrinėtoje Vilniaus apygardos administracinio teismo, tik kito teisėjo) teismas buvo dar išradingesnis. Jo 2011 m. gegužės 5 d. nutartyje, kuria atsisakyta priimti analogišką keturių Klaipėdos miesto notarų skundą dėl to paties ministro įsakymo, tas įsakymas buvo apibūdinamas kaip „informacinio-organizacinio pobūdžio“ aktas. Kas yra „informacinio-organizacinio pobūdžio“ aktai, teisės teorija nežino.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999, Nr. 13–308; 1999, Nr.36–1067; 1999, Nr.60–1955; 2000, Nr.85–2566; 2001, Nr. 62–2219; 2002, Nr. 31–1125; 2003, Nr. 38–1675; 2003, Nr. 39–1765; 2004, Nr. 171–6320; 2007, Nr. 72–2830; 2007, Nr. 140–5758; 2009, Nr. 75–3063; 2009, Nr. 144–6348; 2010, Nr. 48–2290; 2010, Nr. 76–3872; 2010, Nr. 142–7258; 2011, Nr. 4–126; 2011, Nr. 49–2363; 2011, Nr. 85–4131; 2011, Nr. 119–5617; 2011, Nr. 139–6549).

pasirašius ant apylinkės prokuratūros prokuroro nutarimo. Tada rajono policijos komisariato kriminalinės policijos skyriaus viršininkas raštu kreipėsi į kelis notarų biurus, prašydamas informuoti, ar asmuo tame biure buvo sudaręs testamentą ir ar jis buvo patvirtintas notaro. Dvi notarės raštu informavo policijos skyrių, kad negali suteikti tokių žinių, nes pagal Notariato įstatymo 14 str. privalo užtikrinti notarinių veiksmy slaptumą, o pažyma apie testamentus išduodama tik testatoriui mirus. Prokuroras, pasak jo paties, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso⁴¹ 155 str. 1 d., priėmė nutarimus iš atitinkamų notarų biurų „gauti duomenis“ apie įtariamojo sudarytą ir notaro patvirtintą testamentą, galimai susijusį su tiriamomis nusikalstamomis veikomis. Minėto straipsnio 5 d., pagal kurią įstatymai gali nustatyti prokuroro teisės supažinti su informacija apribojimus, prokuroras buvo linkęs nematyti, kaip ir Notariato įstatymo 14 str. Šį jo nutarimą iškiteisminio tyrimo teisėjas, vėl negavęs iškiteisminio tyrimo medžiagos. Tada policijos skyriaus viršininkas pakartotinai pareikalavo, kad notarų biurai pateiktų informaciją, ir pacitavo visą Baudžiamojo proceso kodekso 155 str., išskyrus jo 5 d. Notarės vėl atsisakė paklusti, prie savo raštų pridėjusios atitinkamą Notarų rūmų nuomonę. Apie tai, kad iš notarų reikalaujama atlikti veiksmus, kuriuos jiems atlikti draudžia Notariato įstatymas, Notarų rūmai informavo generalinį prokurorą, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininką, Teisingumo ministeriją, policijos generalinį komisarą, Vidaus reikalų ministeriją. Žirniai į sieną. Iškiteisminio tyrimo teisėjas priėmė nutartį dėl procesinės prievartos priemonės – kratos padarymo atitinkamuose notarų biuruose. Kratos buvo padarytos – testamentų nerasta, nes jų, matyt, nė nebuvo sudaryta (bent jau tuose biuruose).

Kas yra matęs, kaip važiuoja buldozeris, nesunkiai gali numatyti tolesnę įvykių seką. Notarės kreipėsi į apygardos vyriausiąjį prokurorą ir į apygardos teismą. Vėl bergėdžiai. Bylos išspręstos ne jų naudai.

Galiojantys įstatymai *nenumato galimybės* iškiteisminio tyrimo pareigūniui, prokurorui gauti informaciją apie notaro patvirtintus testamentus, jei testatorius nėra miręs. Šie pareigūnai neturi teisės tokios informacijos reikalauti nei iš notarų, nei iš Centrinės hipotekos įstaigos. Šiems pareigūnams pareikalavus, kad notaras pateiktų jiems tokią informaciją, notaras

pagal įstatymus *privalo atsisakyti* ją jiems teikti. Įstatymai jam tai *įsakmiai draudžia*. Reikalauti iš notaro ar Centrinės hipotekos įstaigos informacijos apie testatoriaus sudarytus ir notaro patvirtintus testamentus minėti pareigūnai gali tik tuo atveju, kai testatorius yra miręs, ir *tik išdėstę argumentus, pagrindžiančius galimą ryšį tarp testatoriaus sudarytame bei notaro patvirtintame testamente išreikštos testatoriaus valios ir tiriamos nusikalstamos veikos*, arba kitaip pagrindę tai, *kodėl* (o ne konstatavę „kad“!) duomenys apie testatoriaus sudarytą ir notaro patvirtintą testamentą būtini atliekant iškiteisminį tyrimą. Be to, *teismas neturi įgaliojimų įpareigoti* notarą pateikti minėtą informaciją iškiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar sankcionuoti kokią nors procesinę prievartos priemonę, kuria siekiama užtikrinti, kad minėta informacija būtų pateikta.

Žinoma, tam tikrais atvejais informacija, ar asmuo yra ar buvo sudaręs testamentą (kai kada ir apie to testamentą turinį), gali būti svarbi tiriant nusikalstamas veikas, turėti įrodomąją reikšmę. Tačiau viešosios valdžios pareigūno domėjimasis asmens, tegu ir mirusio, testamentu tiesiogiai įsiterpia į jo, taip pat kitų asmenų (*inter alia* jo įpėdinių) privatų gyvenimą. Tokiam domėjimuisi turi būti svarūs motyvai, jie turi būti aiškiai išdėstyti atitinkamame prokuroro nutarime, o tokio pagrindimo nepateikimą teisėjas, kurio prašoma atitinkamos sankcijos, turi vertinti kaip absoliutų pagrindą nesankcionuoti reikalavimo pateikti duomenis apie asmens sudarytą testamentą. Tačiau apskritai nėra neįmanoma, kad šiuo metu įstatymuose įtvirtintas tokio notarinio veiksmo kaip sudaryto testamentą patvirtinimas paslapties absoliutumas galėtų būti *šiek tiek* sušvelnintas, numatant retai taikytiną išlygą, kai informacija apie asmens, kuris nėra miręs, sudarytą testamentą turėtų būti pateikiama iškiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir / arba teismui. Tokia galimybė turėtų: (i) kilti tiesiogiai iš įstatymo, o ne iš žemesnės galios teisės akto; (ii) būti traktuojama kaip išimtinis atvejis; (iii) būti susieta su ypatinga gaudamos informacijos apsaugos kontrole (šiuo metu įstatymai jos nenumato); (iv) atitikti iš Konstitucijos kylančius imperatyvus dėl deramo reikalavimo pateikti informaciją pagrindimo ir jo teismo sankcionavimo; (v) nepaneigti ir nepagrįstai neapriboti asmenų, savo veiksmais nesikėsinančių į teisės saugomus gėrius, teisių. Nustatyti *tokį* teisinį reguliavimą įstatymų leidėjui būtų ištis nelengvas uždavinys.

Bet aptartoji sprendimų ir veiksmų, kuriais buvo siekiama užtikrinti atitinkamos informacijos „gavimą“, seka atskleidžia rimtas mūsų teisinės sistemos ydas. Ji rodo, kad *bent šiuo metu* sušvelninti testamentą patvirtinimo paslapties absoliutumą būtų

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 37–1341; 2003, Nr. 38–1734; 2003, Nr. 39–1765; 2003, Nr. 68–3070; 2004, Nr. 25–761; 2004, Nr. 72–2493; 2004, Nr. 115–4276; 2004, Nr. 171–6307; 2005, Nr. 18–575; 2005, Nr. 143–5180; 2006, Nr. 68–2494; 2006, Nr. 141–5401; 2006, Nr. 141–5402; 2007, Nr. 81–3312; 2007, Nr. 140–5748; 2008, Nr. 50–1842; 2010, Nr. 113–5742; 2010, Nr. 145–7440; 2010, Nr. 157–7974; 2010, Nr. 157–7981; 2011, Nr. 2–37; 2011, Nr. 81–3960; 2011, Nr. 81–3965; 2011, Nr. 85–4127; 2011, Nr. 86–4147).

ne tik netikslinga, bet net pavojinga, nes jei įsakmų draudimą reikalauti tokios informacijos teismai interpretuoja kaip leidimą ją gauti padarant kratą notaro biure, tai sunku numatyti, kaip plačiai būtų interpretuojamas tegu ir labai ribotas leidimas.

Antai, kaip minėta, policijos skyriaus viršininkas *selektyviai* rėmėsi Baudžiamojo proceso kodekso 155 str. Apylinkės teismas prieš tai užmerkė akis. Viską „pateisino“ apygardos teismas, *aukštyn kojom apvertęs bendrųjų ir specialiųjų normų santykį*: Notariato įstatymo 14 str. 4 d. nuostatą („Pažymos apie testamentus išduodamos tik testatoriui mirus“) jis traktavo kaip bendrąją normą, o 3 d. nuostatą („Teisėjo, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno reikalavimu pažymos apie notarinius veiksmus ir dokumentai išduodami dėl jų žinioje esančių baudžiamųjų ir civilinių bylų, taip pat kitais Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais“) – kaip specialiąją. Taip pat kaip *lex specialis* teismas traktavo Baudžiamojo proceso kodekso 155 str. 1 d. nuostatą, nors ji akivaizdžiai yra bendro pobūdžio ir negali būti aiškinama atsietai nuo šio straipsnio 5 d., teismo nutartyje nė nepaminėtos!

Ta teismo nutartis grindžiama dar viena aplinkybe. Teismas nepagrįstai kaip patikimą priėmė „informaciją“, esą paprašius iš kelių notarų biurų informacijos apie juose galimai esantį įtariamojo testamentą, iš biuro, kurio notarė padavė nagrinėjamą skundą, „nebuvo gautas atsakymas“. Bet atsakymas *buvo* gautas: remdamasi Notariato įstatymo 14 str. notarė raštu atsakė pateikti reikalaujamą informaciją. Juk yra dokumentas!

Tai vadinama *faktų fabrikavimu*. Fabrikuoja apylinkės teismas, fabrikavimą palaimina apygardos teismas. *Su tokia jurisprudencija neįmanoma ginčytis*. Markas Twainas sakė: *Get your facts first and then you can distort them as you like*. Anglų patarlė sako, kad džentelmenai ginčijasi ne dėl faktų, o dėl jų interpretacijų. O kaip interpretuoti sufabikuotą faktą?

Ne mažiau pribloškia tai, kad apygardos teismas kratos darymą pateisina tuo, kad nors iš Centrinės hipotekos įstaigos buvo gautas atsakymas (nors ta įstaiga neturėjo teisės tokios informacijos pateikti!), jog Testamentų registre nėra įregistruotų įtariamojo testamentų, vis tiek buvo „tikimyb[ė], kad notaras galėjo nepateikti duomenų Centrinei hipotekos įstaigai apie [įtariamojo] sudarytą testamentą, ar galėjo būti saugomas asmeninis testamentas, kuris neužregistruojamas <...> Testamentų registre“. Dėl to, apygardos teismo manymu, buvo pagrįsta atitinkamos informacijos reikalauti iš *įvairių* notarų biurų *tiesiogiai*, o kai „nebuvo gautas atsakymas“ – priimti nutarimą dėl kratos. Bet kuo grindžiama prielaida, esą „notaras galėjo nepateikti duomenų Centrinei hipotekos įstai-

gai apie [įtariamojo] sudarytą testamentą“? Juk net pats apygardos teismas aiškina, kad „krata daroma, *kai yra ikiteisminio tyrimo duomenų, kuriais remiantis galima pagrįstai manyti*, kad kurioje nors vietoje arba pas kurį nors asmenį yra nusikalstamai veikai tirti reikšmingi daiktai, dokumentai ar kiti objektai“. Kokią prasmę teismas čia suteikia žodžiui „pagrįstai“? Tikrai ne tą, kurią šiam žodžiui suteikia ir kasdienė, ir teisinė kalba. Juk kaip galima taip „pagrįstai manyti“ apie keliolika notarų biurų iškart?!

Ar šis apygardos teismo teisėjas tokia logika vadovausis visais atvejais, kai kompetentinga institucija praneš, jog *neturi* tam tikros informacijos, ir pateisins procesines prievartos priemones, grindžiamas vien *spekuliatyvia prielaida*, kad tam tikras asmuo (šiuo atveju notaras) galbūt neįvykdė jam įstatymu nustatytos pareigos?

Kai kalbame apie visuomenės nepagarbą teisei, daug ką galime priskirti žmogaus iš gatvės fenomenei bei tam tikrų asmenų kalbėjimui visuomenės vardu. Politinio istebliškumo nepagarbą teisei galima aiškinti interesais (nes politika grindžiama interesais, o ne argumentais), laiko ar išmanymo stoka, galiausiai klaidomis, padarytomis, pvz., pataikaujant visuomenės nuomonei ar pasiduodant spaudimui.

Bet teismai?! Čia aptartos dvi su noterais susijusios bylos nebuvo nei sudėtingos teisės požiūriu, nei rezonansinės (tokiu atveju galbūt būtų galima klaidas aiškinti psichologine įtampa ar pan.).

Prieš imantis gydyti ligą reikia ją diagnozuoti. Nerasdamas įtikinamesnio paaiškinimo esu linkęs svarbiausia (nors ne vienintele) tokios teismų praktikos priežastimi laikyti *rutinišką, atsainų, abejingą požiūrį į teisę ir jos paskirtį*, t. y. *nepagarbą teisei*. Solidesnis tyrimas galbūt atskleistų, ar ta nepagarba dar tapo sisteminė problema. Bet akivaizdu, kad jei pagarbos teisei (visais lygiais: ir teisininkų, ir politinės klasės, ir visos visuomenės) ugdymui (tiksliau, atkūrimui ar net įskiepijimui) nebus skiriamas gerokai didesnis dėmesys nei iki šiol, tokio tyrimo nereikės, nes atsakymas į šį klausimą bus iš anksto žinomas.

Norėtusi kada nors sulaukti tokios Vyriausybės, kurios programoje kas nors tuo klausimu būtų numatyta. Nors kada nors. Nors kas nors. Nors numatyta.

Dr. Jolanta Karpavičienė

Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų direktoriaus pavaduotoja

LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTYSTĖ EUROPOS TEISINĖS KULTŪROS ERDVĖJE: ISTORIJS DISKURSAS

Istorinė Lietuva ikirikščioniškuoju laikotarpiu: pagonybės dėmuo ir sąlyčio su Europos teisine kultūra pradžia

Istorinė Lietuvos valstybė susikūrė daugiau nei prieš 750 metų. Vidurio Rytų Europos kontekste tai buvo santykinai vėlyvas žingsnis valstybingumo linkme. Tačiau jis išskyrė lietuvius iš kitų rytiniame Baltijos pakraštyje anuomet gyvenusių etnosų. Įvairūs istoriniai veiksniai lėmė, kad vieninteliai lietuviai didžiuliame baltų masyve sukūrė savąją valstybę. Vienas iš šių faktorių, beje, sustabdžiusių valstybės radimosi procesus prūsų, latvių ir kitų baltų gentyse, buvo karas su Vokiečių ordinu. Daugiau nei 150 metų trukusi kova, viena vertus, ribojo Lietuvos valstybingumo ir kultūros raidą. Jauna valstybė buvo priversta tuomet dar menkus ekonominius, demografinius, socialinius resursus naudoti militaristiniams tikslais. Kita vertus, karinio vienuolių ordino ir Vakarų Europos riterių „reisai“ į Lietuvą buvo grindžiami kryžiaus karų su tuomet vieninteliais Europos pagonimis doktrina, todėl tolino Lietuvos krikšto galimybę ir lėmė ilgalaikę jos politinę bei kultūrinę izoliaciją. Lietuvos valstybės įkūrėjas Mindaugas XIII a. viduryje trumpam buvo nutraukęs šią izoliaciją: tarpininkaujant Vokiečių ordino livoniškajai šakai jis apsikrikštijo ir popiežiaus vardu buvo vainikuotas krikščioniškuoju karaliumi. Bet Lietuva tuomet dar nesuvokė civilizacinės krikšto reikšmės. Atsižvelgdamas į neigiamą visuomenės opinią ir

puoselėdamas pagoniškos baltų valstybės idėją, Mindaugas atsimetė nuo krikščionybės. Lietuvos krikštas anuomet liko tik trumpalaikis epizodas. Bet Mindaugo įdiegti valstybingumo daigai skleidėsi toliau.

Pirmajam ir vieninteliam Lietuvos karaliui nepavyko įgyvendinti vieningos baltų valstybės idėjos. Tačiau jam valdant išryškėjo kita Lietuvos teritorinės ir politinės ekspansijos kryptis. Kijevo Rusia tuo metu jau buvo susiskaldžiusi, į rytus nuo Lietuvos plytėjusias slavų kunigaikštystes siaubė ir silpnino totoriai mongolai. Vėrėsi pagoniškos valstybės plėtros į Rytus perspektyva. Slavų kunigaikštysčių prijungimą prie Lietuvos pradėjo Mindaugas, o tęsė XIII a. pabaigoje prie valstybės vairo stojusi Gediminaičių dinastija.

Beveik šimtą metų trukęs Lietuvos skverbimasis į rytų slavų krikščioniškąją erdvę nebuvo agresyvus civilizaciniu požiūriu. Neatsitiktinai nuo Baltijos iki Juodosios jūrų ilgainiui nusidriekusi „pagonių imperija“ mokslo literatūroje metaforiškai pavadinama „aksominiu“ okupantu. Lietuvos didieji kunigaikščiai skelbdavo, jog prijungtose slavų kunigaikštystėse jie „senovės nelaužo ir naujovių neįveda“. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) visuomenės slaviškoji dalis ilgą laiką gyveno pagal dar Kijevo Rusios laikais „Rusų tiesoje“ apibrėžtas nuostatas. Etninėje pagoniškoje Lietuvoje dominavo teisinių santykių reglamentacijos verbalinė forma, deja, nepalikusi rašytinio paveldo ženklų. Ikirikščioniškosios Lietu-

LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Leonas Sapiega Kopija pagal 1616 m. nežinomo autoriaus nutapytą portretą, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Originalas saugomas Baltarusijos nacionaliniame istorijos muziejuje

vos teisė buvo segmentuota ir nevienalytė.

Svarbu pastebėti, kad Lietuvos kontaktai su Vakarų civilizacija nebuvo tik militaristinio pobūdžio. Besikuriant Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijai, Lietuvos valdovai vis plačiau naudojosi iš Vakarų atvykdavusių katalikų vienuolių paslaugomis. Pranciškonai ir dominikonai atlikdavo didžiųjų kunigaikščių raštininkų funkcijas ir visų pirma tenkindavo tuomet dar ribotus Lietuvos tarptautinės komunikacijos bei diplomatijos poreikius, o pagoniškoje valstybėje skleidė rašytinės teisinės kultūros sampratą.

Lietuvos valdovai buvo suinteresuoti plėtoti vidaus kolonizaciją, tačiau stokojo vietinių demografinių išteklių. Todėl jie siekė pritraukti į šalį užsienio pirklių ir kolonistų, suteikti jiems teises garantijas. Tai skatino išsamiau susipažinti su Vakarų teisinės kultūros patirtimi. Gedimino laišakai pranciškonų ir dominikonų vienuoliams bei Vokietijos miestams

ir šio valdovo sutartys su Livonija liudija, kad XIV a. Lietuvos valdovo aplinkoje jau buvo žinomos vakarų europiečiams įprastos civilinių santykių reguliavimo teisinės formos ir priemonės. Lietuvoje pradėti diegti okcidentinės teisės kultūros pradmenys.

Deja, šie lokalūs reiškiniai negalėjo skleisti platesniu teisės recepcijos mastu. Pagoniškoji Lietuva, kaip civilizacijos paradoksas, plytėjo tarp katalikiško Vakarų ir stačiatikiško Rytų pasaulių. Didžiąją jos teritorijos dalį sudarė slaviškos žemės, diduma valstybės gyventojų buvo stačiatikiai, o Lietuvos valdovai, laviruodami tarp dviejų konfesinės orientacijos alternatyvų, vis dėlto laikėsi pagonybės. Ilgainiui tai vedė prie Lietuvos politinės ir kultūrinės izoliacijos. Pagonybė tapo tolesnę Lietuvos raidą stabdžiusiu istoriniu anachronizmu.

Lietuvos krikštas: civilizacinis lūžis

Šį kliuvinį pašalino ryžtinga Gedimino anūkų karta, kuri regėjo aiškią Lietuvos raidos Vakarų kryptimi perspektyvą. XIV a. pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila vedė Lenkijos karalystės sostą paveldėjusią Jadvygą ir tapo šios šalies valdovu. Tokia dinastinė jungtis sukūrė dar vieną tik personaline unija saistomą valstybinį darinį Vidurio Rytų Europoje, kuris tokiu pavidalu gyvavo beveik 200 metų. Abi valstybės iki XVI a. vidurio simboliškai siejo tik valdovo asmuo. LDK išliko kaip suverenų politinis subjektas. Nors abiejų valstybių sostus dažniausiai užimdavo tas pats Gediminaičių ir Jogailaičių dinastijos atstovas, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu jis būdavo atskirai renkamas ir inauguruojamas Vilniuje.

Tačiau anuomet buvo nubrėžta ne tik Lietuvos politinės raidos perspektyva. Būtinà Jogailos ir Jadvygos santuokos sąlyga buvo šio valdovo ir visos Lietuvos krikštas. 1387 m. priėmusi katalikybę, Lietuva ryžtingai pasuko Vakarų civilizacijos linkme. O tai iš esmės nulėmė tolesnę šalies raidą taip pat ir teisinės kultūros sklaidos požiūriu.

Krikšto akcijos metu teisinėmis formomis buvo apibrėžta ir sociopolitinė Lietuvos modernizacijos programa. Jogaila suteikė privilegijas katalikams bajorams, būsimam Vilniaus vyskupui ir Vilniaus miestiečiams. Lietuvos socialinė raida buvo nukreipta vakarietiško tipo luominės visuomenės klostymosi linkme. Tai brandino okcidentinės teisinės kultūros recepcijos poreikį bei formavo jos srautus.

Krikštas panaikino ir kultūrinę Lietuvos izoliaciją. Tiesa, Lietuva atsivėrė okcidentinei Europai tuomet, kai šioje jau klestėjo universitetų kultūra, be

kita ko, sukūrusi prielaidas ir profesionalesnei teisei. Europos universitetų istorija tuomet jau skaičiavo trečią šimtmetį. „Teisės motina“ vadintas Bolonijos universitetas ir kitos aukštosios mokyklos jau buvo išugdžiusios kelias profesionalių teisininkų kartas. Universitetų plėtra bei profesionaliosios teisės („gelehrtes Recht“) sklaida XIV a. pasiekė ir Vidurio Rytų Europą. 1364 m. įsteigtame Krokuvos universitete taip pat veikė teisės fakultetas.

Lietuva tuo metu dar tik vertė pirmuosius Vakarų civilizacijos vadovėlių puslapius. Prie vyskupijų kapitulų ir parapinių bažnyčių kūrėsi pirmosios mokyklos, klostėsi okcidentinio tipo švietimo sistemos pradmenys.

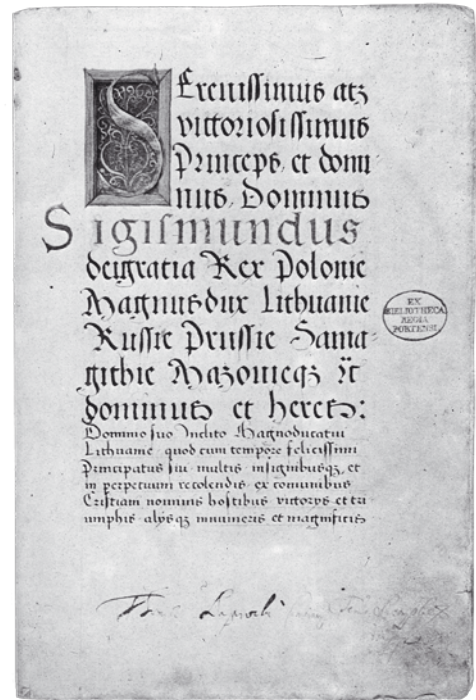
Tačiau, pasak profesoriaus Edvardo Gudavičiaus, istorijos tėkmėje lietuviai visuomet buvo labai geri mokiniai.

„Kultūros šuolis“

Istorinės sąlygos tokioms pamokoms buvo palankios. Po pergalės Žalgirio mūšyje LDK raida pasuko taikia kryptimi. Beveik 150 metų vakarinių jos teritorijų nesiekė kariniai veiksmai. Stiprėjanti Maskvos kunigaikštystė dar nekėlė didelės grėsmės. Šios naujos geopolitinės dominantės teritorinės pretenzijos apsiribojo istorinės Lietuvos rytinių pakraščių prijungimu. Vakarų Europoje augant medienos ir žemės ūkio produkcijos paklausai, Lietuva tapo svarbiu eksportuotoju, įsiliejo į Pabaltijo ūkinį regioną, užsienio prekybą orientavo Vakarų kryptimi. Šalyje gausėjo gyventojų, stiprėjo ūkis, kilo pragyvenimo lygis, tolydėjo teritorinė valstybės struktūra, plėtėsi jos administravimo apimtis.

Tuo metu vyko ir intensyvūs šalies valdymo pokyčiai. Vytautas Didysis sukūrė vakarietiško tipo Lietuvos valdovo dvaro struktūrą ir jos valdymo modelį pritaikė valstybės lygmeniu. Formavosi LDK centro ir vietos valdžios pareigybių sistema. Augo valstybės aptarnavimo aparatas ir pareigūnų administracinių, teisinių bei notarinių funkcijų apimtis.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinės komunikacija su integruotomis slaviškoms valstybės sritimis, sparčiai plečiama administracinė bei teisinė praktika vedė prie intensyvios rašto kultūros sklaidos. Šis reiškinys visų pirma buvo pragmatinio pobūdžio. Lietuvos bajoras XV a. dar galėjo nemokėti skaityti ir rašyti, tačiau suvokė, kad tik raštu įforminami civiliniai santykiai įgauna legitimacijos aspektą. Rašytiniu dokumentu grįsti argumentai įsivyravo teisinės praktikos įrodymų sistemoje. Paveldėjimo teisės sferoje ėmė funkcionuoti testamentas (šį reiš-

Pirmojo Lietuvos Statuto (1529) redakcija lotynų kalba (Lauryno nuorašas), antraštinis lapas iš leidinio „Pirmasis Lietuvos Statutas. Dzialinskio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės, I t., 2 dalis, Vilnius: „Mintis“, 1985, p. 213

kinį teisės istorijos tyrinėtojai sieja su Kanonų teisės recepcija). Būtinà santuokos instituto dalimi tapo ikivedybinių sutarčių sudarymas. Atsirado notarinių įrašų poreikis.

Tokia staigi utilitarinio pobūdžio rašytinės kultūros plėtra vedė prie Lietuvos istorijos paradokso. Raštinių praktikoje vis plačiau pradėta vartoti *lingua rutenica* (rusėnų kalba), kuri mokslo literatūroje apibrėžiama kaip LDK kanceliarinė kalba. Tačiau ji tebuvo techninė priemonė. Per Lenkiją ir Vokiečių ordino valstybę iš Europos Lietuvoje buvo perimta vakarietiško tipo notariato tvarkymo praktika, raštvedyboje taikytas tik okcidentinis aktų formuliaras (struktūra). Dinamiškai kintančios socioekonominės ir sociopolitinės Lietuvos realijos fiksuotos dokumentuose, kurie buvo užrašomi LDK kanceliarine kalba, o konstruojami pagal griežtas vakarietiško formuliaro taisykles. Lietuvoje klostėsi ir archyavimo tradicijos, susiformavo Lietuvos Metrika va-

Pirmojo Lietuvos Statuto (1529) redakcija lotynų kalba (Lauryno nuorašas), lapas su LDK herbu iš leidinio „Pirmasis Lietuvos Statutas. Dzialinskio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės, I t., 2 dalis, Vilnius: „Mintis“, 1985, p. 214

dintas valstybės archyvas. Svarbią jo dalį sudarė ir dokumentai lotynų kalba.

Rašytiniu teisiniu dokumentu buvo apibrėžiama visuomenės grupių (diduomenės, bajorijos, miestietijos, dvasininkijos) socialinė padėtis. Tai sudarė prielaidas formuoti vakarietiško tipo teisei savimonei. Kūrėsi Lietuvos politinis ir ekonominis elitas, suvokęs teisinę valstybę kaip savo veiklos erdvę bei garantą. Atsirado luominio atstovavimo formos. Ponų taryba (senatas) XV a. tapo Lietuvos diduomenės dalyvavimo valstybės gyvenime priemone. Per šio amžiaus pabaigoje atsiradusį seimą į politinę orbitą įsitraukė ir bajorija. Klostėsi LDK politinė tauta, kurios vertybių skalėje teisė užėmė itin svarbią vietą. Antai amžininkų Lietuvos Solonu vadintas LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Leonas Sapiega rašė, jog „gėda tautai savo įstatymų nežinoti“, ir rėmėsi Ciceronu, tvirtindamas, esą „teisės vergai esame dėl to, kad galėtume naudotis laisve“.

Kultūros lygio augimą, kurį Lietuva išgyveno per 150 metų po krikšto priėmimo, mokslininkai metaforiškai vadina „kultūros šuoliu“. Švietimo sistema šalyje pasiekė vidurinės mokyklos lygmenį, LDK gyventojai vyko studijuoti į Europos universitetus. Pirmosiomis „Alma Mater“ lietuviams tapo Prahos bei Krokuvos universitetai. Tačiau aukštojo išsilavinimo paieškų geografija greitai išsiplėtė. Diduomenė, bajorija, miestietija rinkdavosi Leipcigo, Vitenbergo, Halės, Karaliaučiaus, Bolonijos, Paduvos ir kitus universitetus, kurie turėjo ir senas teisės dėstymo tradicijas. Vien per pirmąją XVI a. pusę universitetinį išsilavinimą Vakaruose gavo beveik 80-ies LDK didikų ir bajorų giminių atžalos. Lietuvos didžiojo kunigaikščio, didikų, miestiečių elito bibliotekose atsirado teisinių traktatų.

Šie tiesioginiai kontaktai plėtojosi tuo metu, kai Europoje klestėjo humanizmas ir Renesanso kultūra. Lietuva jau buvo pribrendusi naudotis jų pasiekimais. Teisinėje srityje ryškėjo teisės kodifikavimo tendencijos. Pirmoji teisėkūros apraiška – 1468 m. Kazimiero teisynas – laikytinas tik paprotinės teisės lokaliu apibendrinimu. Tačiau XVI a. sukurti Lietuvos statutai jau liudijo intelektualinę šalies brandą, lietuvių gebėjimą kūrybiškai taikyti išmoktas Europos teisinės kultūros pamokas.

Lietuvoje ir Vidurio Rytų Europoje teisės kodifikavimo procesai vyko sinchroniškai ir lygiagrečiai. XVI a. pradžioje Europos teisinės kultūros aruoda papildė lenkų Laskio statutas (1506), čekų *Opus pravech zeme ceske knihy devatery* (1508), vengrų *Opus Tripartitum* (1514). 1522 m. buvo parengtas ir po septynerių metų įsigaliojo Pirmasis Lietuvos Statutas. Nors šio teisyno autoriai nėra žinomi, mokslininkų teigimu, profesionalių teisininkų braižas nekelia abejonių. Pirmojo Lietuvos Statuto lotynišką redakciją tyrinėjusio žinomo Vokietijos ir Europos teisės istoriko Dietmaro Willoweito teigimu, „Statuto forma ir turinys <...> neįsivaizduojami be Europos profesionaliosios jurisprudencijos konteksto“ ir itin aukštai vertintini intelektualinio įdirbio požūriu. Mokslo literatūroje detalai ištirti įvairiopi šio teisyno šaltiniai, įžvelgtos bei įvertintos ir romėnų teisės recepcijos jame apraiškos.

Ekonominio ir teisinio gyvenimo dinamika istorinės Lietuvos miestuose, miestietijos įsitraukimas į Baltijos ūkinį arealą, aktyvūs prekybiniai santykiai ir rašytinė komunikacija su Lenkijos, Prūsijos, Vokietijos miestais formavo dar vieną okcidentinės kultūros sklaidos į LDK kanalą. Saksų Magdeburgo teisė tapo teisinės kultūros perkėlimo iš Vakarų į Rytus veiksmu bei forma.

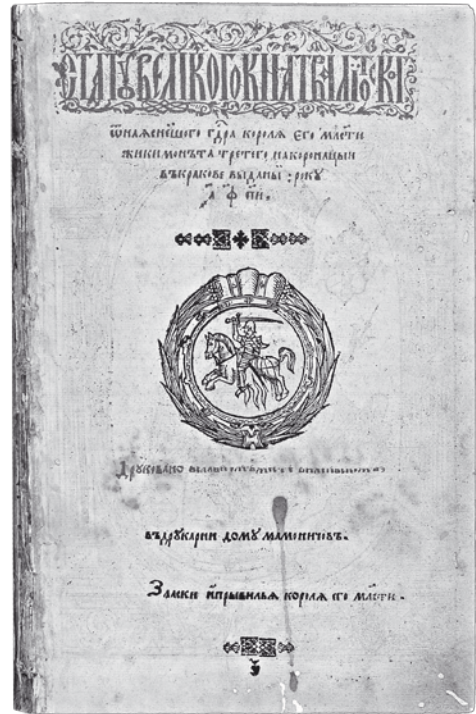
1387 m. Vilniui suteikus „vokišką teisę, kuri vadina-

ma Magdeburgo teise“, buvo nubrėžta savavaldžių miestų LDK raidos perspektyva. Magdeburgo teisė Lietuvoje sklido kitaip nei prieš keletą šimtmečių tai vyko Vidurio Europoje. Istorinėje Lietuvoje šis reiškinys nebuvo tiesiogiai susijęs su vokiečių apgyvendinimu Rytuose (*Deutsche Ostbesiedlung*). Vokiška teisė Lietuvoje neturėjo etninės konotacijos, ji tapo miesto teisės sinonimu, teisiškai apibrėžė miestiečių socialinę padėtį. Miesto tipo gyvenviečių hierarchijoje Magdeburgo teisės miestai sudarė aukščiausią grupę. Per pirmuosius dešimtmečius „vokiška teisė“ buvo suteikta tik keliems miestams, kurie buvo valstybės politiniame centre. Be Vilniaus, ją tuomet gavo Kaunas, Trakai, Brestas. Tačiau po šimtmečio „rašytine krikščioniška teise“ – taip ji buvo vadinama valdovo privilegijose – naudojosi jau per šimtą LDK gyvenviečių. Kijevas, Polockas, Vitebskas ir kiti slaviškieji miestai dėl Lietuvos valstybės tikslingos politikos buvo įtraukti į vakarietiško tipo europinių miestų šeimą (LDK gyvavimo laikotarpiu iki XVIII a. pabaigos šia teise naudojosi 250 miestų). Lietuvoje buvo perimta Magdeburgo teisės miestų valdžios ir teismų sąranga (*Stad und Gerichtsverfassung*), taikytos okcidentinės raštvedybos formos bei tradicijos. Lietuva į Europos miestų bendriją įsitraukė tuomet, kai pastaroji jau buvo išgyvenusi išorės bei vidaus evoliuciją. Todėl tiesioginės teisinės komunikacijos tarp Lietuvos miestų ir Magdeburgo nebuvo. Tačiau per Lenkiją Lietuvą pasiekė Magdeburgo teisės rašytiniai šaltiniai. Vokiečių paprotinės teisės rinkinys *Saksų veidrodis* (*Sachsenspiegel*), saksų rankraščiai ir inkunabulai vokiečių bei lotynų kalbomis buvo taikomi Vilniaus, Kauno ir kitų Lietuvos Magdeburgo teisės miestų teisinėje praktikoje.

XVI a. Lenkijoje vyko intensyvūs Magdeburgo teisės turinio kokybiniai pokyčiai. Profesionalus lenkų teisininkas ir praktikas Mikołajus Jaskieras 1535 m. parengė susistemintą pirminių Magdeburgo teisės šaltinių bei jų glosų publikaciją. Teisinėje praktikoje šiuo leidiniu naudojosi ir Vilniaus miestiečiai, kurie perėmė Magdeburgo teisės šaltinių glosų teisinę terminiją, kūrybiškai pritaikė bei išplėtojo daugelį romanizuotų šios teisės nuostatų. Tai liudijo ir 1551 m. Vilniaus vilkierius (statutas), kuriame detalai apibrėžti prokuratoriaus, priesaikos, laidavimo, testamentų ir kiti teisės institutai. Lietuvos miestuose buvo kaupiama Europos teisinės kultūros patirtis.

XVI a. antroji pusė: LDK teisinės sistemos tobulinimas ir dinamika

Rusijos ekspansijos grėsmė XVI a. viduryje Lietuvą ir Lenkiją vertė ieškoti glaudesnių politinių ryšių ir neišvengiamai vedė prie Liublino unijos sudarymo (1569). Abiejų Tautų Respublika vadinta

Trečiasis Lietuvos Statutas (1588),
antraštinis lapas rusėnų kalba
Vilniaus universiteto muziejus

valstybė buvo konfederacinio pobūdžio. Lietuvą ir Lenkiją siejo bendrai renkamas valdovas (jo atskiros inauguracijos Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu atsisakytą), faktiškai dualistinės struktūros seimas ir senatas. Tačiau LDK išlaikė kitus svarbius suverenumo atributus: teritoriją, pavadinimą, centro ir vietos pareigybių bei administracijos sistemą, finansus ir teisę. Pastaroji tapo svarbiu Lietuvos valstybinio savarankiškumo garantu ir lietuviškos politinės tapatybės ženklu.

Liublino unijos išvakarėse LDK buvo atliktos reformos, suvienodinta teritorinio valdymo ir teismų organizacijos struktūra, teismai atskirti nuo administracijos, sukurta bajoriškosios demokratijos sistema. Šiuos pokyčius reikėjo įforminti teisiškai, taip pat papildyti teisinėje praktikoje išryškėjusias LDK teisinės sistemos spragas. Pirmojo Lietuvos Statuto tobulinimo darbus ir naujosios redakcijos kodifikaciją atliko speciali komisija.

Trečiojo Lietuvos Statuto vertimas į lenkų kalbą (1614), antraštinis lapas
Vilniaus universiteto muziejus

Jos sudėtis liudija, kad tuo metu Lietuvoje jau būta ir brandesnių intelektualinių resursų. LDK valstybininkai demonstravo Vakarų universitetuose įgytą teisinę erudiciją, ją derindami su praktine lietuviška patirtimi (1579 m. įsteigtas jėzuitiškas Vilniaus universitetas daugiau nei pusę šimto metų neturėjo Teisės fakulteto). Naudotasi ir profesionalių užsienio teisininkų paslaugomis. Minėtoje komisijoje darbovosi romėnų ir kanonų teisės daktaras ispanas Petras Roizijus. Bolonijos, Paduvos ir kituose Vakarų Europos universitetuose įgytą išsilavinimą jis taikė Lietuvoje (buvo valdovo sekretorius, LDK asesorių teismo teisėjas) ir ypač prisidėjo prie jos teisinės sistemos tobulinimo. Svarus Vilniaus vaito, taip pat „abiejų teisių mokslų daktaro“ Augustino Rotundo indėlis į Antrojo Lietuvos Statuto kodifikavimo darbus liudija ir Lietuvos miestiečių elito kūrybinį pajėgumą.

1566 m. patvirtintas Antrasis Lietuvos Statutas buvo išplėstas ne tik kiekybiškai. Jis tapo Lietuvos teisinės minties kokybinės kaitos rodykliu. Analizuodami romėnų teisės recepcijos Antrajame Lietuvos Statute apimtį bei pobūdį, teisės istorikai šį Europos teisės kultūros paminklą vertina itin gerai.

Tuo metu svarbūs kokybiniai pokyčiai vyko ir LDK miestuose. Magdeburgo teisė buvo suteikiama ir smulkesnėms gyvenvietėms etninėje Lietuvoje. Nors ir mažesniu mastu, tačiau okcidentinė teisinė kultūra plito Kėdainiuose, Biržuose, Merkinėje, Alytuje ir kituose mažuosiuose Magdeburgo teisės miestuose, teisinio gyvenimo ritmas juose taip pat atitiko vakarietiškus standartus. Tiesa, tuo metu profesionalūs Lenkijos teisininkai ir praktikai jau buvo gerokai išplėtoję ir vietos realijoms pritaikę Magdeburgo teisės turinį. XVI a. antroje pusėje Lenkijoje buvo išleisti Magdeburgo teisės romanizuotų šaltinių vertimai į lenkų kalbą bei paskelbtos išplėstinės ir susistemos jų redakcijos. Šie spaudiniai taip pat buvo plačiai naudojami Lietuvos Magdeburgo teisės miestų praktikoje, jų turinį bandyta kūrybingai derinti su Lietuvos statutų nuostatomis.

„Lietuvis yra tas, kas gerbia laisvę ir laikosi Lietuvos statuto“

1588 m. Vilniuje išspausdintas Trečiasis Lietuvos Statutas (ankstesnieji plito rašytiniais nuorašais) taip pat gynė atskirą nuo Lenkijos Lietuvos valstybinę struktūrą. Laikantis romanizuotos Europos teisės principų, jame buvo plačiau ir tiksliau apibrėžtas teisės suskirstymas į valstybinės, civilinės ir baudžiamosios teisės sritis.

Pasiektas teisinės kultūros lygis sudarė prielaidas Lietuvos teisinės sistemos įtakai gretimiems kraštams. Lenkijoje Trečiąjį Lietuvos Statutą imta naudoti kaip subsidinės teisės šaltinį, jis tapo svarbiu 1649 m. rusų teisyso šaltiniu. Statutas buvo išverstas į vokiečių kalbą ir turėjo įtaką 1617 m. Kuršo teisyso redakcijai.

Trečiąjame Lietuvos Statute išreikšta teisinė sistema išliko iki LDK gyvavimo pabaigos (1795).

Europos teisinės kultūros Lietuvoje pasėti daigai sudygo ir atnešė originalių vaisių. Teisinis segmentas tapo svarbiu lietuviškosios tapatybės ženklu, giliai įsišaknijusiu istorinėje atmintyje. XIX a. sukilimo prieš okupacinę rusų valdžią dalyvis oriai pareiškė: „Lietuvis yra tas, kuris gerbia laisvę ir laikosi Lietuvos Statuto.“

■

TRADICINIAME KOLOKVIUME „NOTARIATAS IR VIEŠASIS INTERESAS“ - LIETUVOS IR EUROPOS TEISĖS ISTORINĖS IR ATEITIES SĄSAJOS

Baltijos šalims atkūrus nepriklausomybę, Vokietijos užsienio reikalų ministerija paprašė trijų Vokietijos žemių notarų rūmus padėti teisės pertvarką įgyvendinančioms Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Šios kruopščios ir metodiškos pagalbos rezultatai – Baltijos šalyse stabiliai veikianti, Europos lygį atitinkanti notariato sistema. Po reformos 1992 metais įsteigtus Lietuvos notarų rūmus ėmėsi globoti Vokietijos notariai iš Koblenco miesto. Daugėjant Europinių aktualijų Lietuvos notarų darbe, 2010 metais po kelerių metų pertraukos atnaujinta tradicija rengti Lietuvos ir Koblenco notarų rūmų kolokviumus, kurių pagrindinė tema – viešojo intereso civilinės teisės srityje apsauga, notariato profesijai kylantys iššūkiai. Organizuojant 2011 m. lapkričio 28 d. Vilniuje įvykusį kolokviumą „Notariatas ir viešasis interesas“ pirmą kartą dalyvavo ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų mokslininkai. LNR prezidento Mariaus Stračkaičio teigimu, Valdovų rūmų muziejaus istorikų darbas ne tik archeologijos, bet ir teisės archeologijos srityje iki šiol deramai nepateiktas visuomenei ir tinkamai neįvertintas, tad kolokviumas atveria naują dviejų mokslo šakų – teisės ir istorijos – bendradarbiavimo puslapį.

Koblenco notarų rūmų prezidentas Richardas Bockas ir
Valdovų rūmų muziejaus direktoriaus pavaduotoja Jolanta Karpavičienė

Notarų klientų veiksmumo užtikrinimo problemą iškėlęs Seimo narys Evaldas Jurkevičius (kairėje) ir
Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas Stasys Šedbaras

Akademikas Vytautas Nekrošius (kairėje) diskutuoja su
Vormso notaru Kilianu Baueriu ir Bad-Kroichacho notaru Rudolfu Mackeprangu

LNR viceprezidentė, Vilniaus notarė Daiva Lukaševičiūtė-Binkulienė ir
teisingumo viceministras Tomas Vaitkevičius

LNR prezidentas, Klaipėdos notaras Marius Stračkaitis ir Lietuvos advokatūros advokatų tarybos pirmininkas Leonas Virginijus Papirtis

Pranešimą apie viešą interesą skaito profesorius Egidijus Kūris

Richardas Bockas

Justicijos tarėjas, Koblenco miesto (Vokietija) notaras,
Koblenco notarų rūmų prezidentas

EUROPOS TEISINGUMO TEISMO SPRENDIMO DĖL EUROPOS BENDRIJŲ SUTARTIES PAŽEIDIMO ANALIZĖ IR PROFESINIŲ KVALIFIKACIJŲ ATEITIS

Pagal pranešimą, perskaitytą Lietuvos notarų rūmų, Koblenco (Vokietija) notarų rūmų ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų koliokviame „Notariatas ir viešasis interesas“ 2011 11 28 Vilniuje

2011 metų gegužės 24 d. Europos Teisingumo Teismas (ETT) paskelbė ilgai lauktą sprendimą, nukreiptą prieš Europos notariatą dėl Europos Bendrijų (EB) sutarties pažeidimo. Tą dieną, norėdamas dalyvauti paskelbiant teismo sprendimą, buvau Liuksemburge. Žinant jo svarbą Europos notariato ateičiai, pats įvykis buvo labai neįspūdingas. Perskaičius sprendimo tekstą, klausimo nagrinėjimas po dviejų minučių buvo baigtas.

Pateiksiu keletą pastabų dėl sprendimo motyvų, pradėdamas nuo jo pagrindimo, siejamo su EB Steigimo sutarties 51 str. nuostatomis, kurios suvedamos į Direktyvą dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo. Pateiksiu keletą minčių apie galimybes, kuriomis po ETT sprendimo paskelbimo gali pasinaudoti Europos Komisija, tobulindama jau egzistuojančią Direktyvą dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo arba pateikdama naują direktyvą tuo pačiu klausimu. Baigdamas nagrinėti šią temą, apžvelgsiu atsiverusias naujas turinio išdėstymo galimybes.

I. Sprendimo poveikis EB Steigimo sutarties 51 straipsniui

Pirmiausia būtina atkreipti dėmesį, kad sprendimas taikomas tik tarptautiniams atvejams. Dažnai tai yra neįvertinama. Pvz., Vokietijos specialiuosiuose leidiniuose pasirodė kai kurių advokatų ar advokatūrų artimų mokslininkų, laikančių notariatą didžiausiu priešų sudarant sutartis, straipsnių, kuriuose džiūgaujama, kad dabar notariato „monopoliiui“ suduotas skaudus smūgis. Tokie tvirtinimai yra viena-reikšmiškai neteisingi. ETT sprendimas netaikomas notariatų šalies viduje vykdomoms veikloms.

1. Notariatui lieka pareiga veikti valstybės vardu

Vokietijos Konstitucinis Teismas savo teisinėje praktikoje remiasi tuo, kad notarų veikla neabejotinai yra suverenios valstybės valios išraiška. Mūsų

Aukščiausiasis Teismas 2009 metais dar kartą pakartojė ir patvirtino šį požiūrį. ETT tik konstatavo, kad pretendentai į notarus negali būti uždrausti vien dėl jo pilietybės tapti šios profesijos atstovais. Tai yra esminis sprendimo sakiny, susijęs su EB Steigimo sutarties 51 str. taikymu mūsų profesijai. Europos pagrindinių teisių, t. y. steigimosi ir paslaugų teikimo teisių sistemoje, 51 str. numato vadinamąją srities išimtį toms veikloms, kurių vykdymas šalyje narėje yra susijęs su nuolatinio arba trumpalaikio valstybinės valdžios vykdymu. Profesijoms, kurių atstovai vykdo tokias veiklas, netaikomos pagrindinės Europos laisvės. ETT savo sprendime konstatavo, kad notariato veikla esą nėra susijusi su valstybinės valdžios vykdymu. Tačiau Teismas nenustatė, kad notaro profesija neturi valstybinės valdžios pobūdžio. Reikia griežtai skirti šias dvi sąvokas: valstybinės valdžios vykdymą ir valstybinės valdžios pobūdį. Teismo sprendime pasisakoma tik dėl valstybinės valdžios, bet nepasisakoma dėl notarų veiklos pobūdžio. Tai matyti iš dviejų aspektų.

Daugelyje teismo praktikos atvejų ETT reikalauja taikyti EB Sutarties 51 str. nuostatas ne tik vykdamas valstybinę valdžią, bet pabrėžtinai kalbant apie specifinius ir netiesioginius valstybinės valdžios vykdymo atvejus. Vadinas, 51 str. reikalavimai aiškiai peržengia grynai su valstybinės valdžios vykdymu susijusias ribas. Tačiau sprendime nesuabejojama veiklai būdingu valstybinės valdžios vykdymo pobūdžiu. Notarinės veiklos atveju vykdoma valstybinė valdžia – tai nepaneigta, – vadinas notaro profesija lieka kaip ir anksčiau nacionalinio reguliavimo sferoje.

Antra, negalima nepastebėti, kad Europos Sąjunga savo valstybinės valdžios teises perima iš šalių narių. Taigi jei valstybinės valdžios teisių šaltinis yra šalyje narės, tai joms turi būti paliekama teisė notaro veiklai nacionalinių valstybių lygmeniu suteikti valstybinės valdžios pobūdį.

2. Lieka galioti esminiai struktūriniai notariato sistemos elementai

ETT aiškiai norėjo Europos Sąjungos šalių narių notariatuose pašalinti visas galimas išlygas dėl pilietybės. Tačiau pagal pateiktą konstatuojamąją dalį, struktūriniai nacionalinių notariatų elementai lieka nepakitę. Norėdamas pašalinti išlygas dėl pilietybės, ETT privalėjo būtinai paneigti 51 str. daromą išimtį, nes būtent ji leidžia pasireikšti diskriminavimui dėl pilietybės. Sritims taikomos išimtys – ir šiuo požiūriu reikia sutikti su ETT – privalo būti nusakomos tiksliai

ir apibrėžtai. Jei nėra nė vieno atvejo, kai pasinaudojama išimtimi, dar nereikia, kad šalyje narės gali apriboti pagrindines laisves. Tokio pobūdžio laisvių apribojimas turi būti pagrindžiamas. Vykdydami šią kontrolę mes pakylame vienu lygiu aukščiau, o būtent į pateisinimo lygmenį. Tik pritarus principiniam pateisinimui, galima pereiti prie proporcingumo vertinimo. Tik iš principo pateisinus diskriminavimo atvejį, turi būti nustatyta, ar reikalinga taikyti konkrečią įstatyme numatytą priemonę, norint atsakyti esminių europinių laisvių: įsisteigimo laisvės ir paslaugų teikimo laisvės.

Laikantis šios dogmatinės ir mūsų požiūriu tinkamos pradinės pozicijos, ETT neliko nieko kita, kaip atmesti pilietybės reikalavimo taikymą notarams ir suteikti pretendentams iš užsienio galimybę steigtis, taigi iš principo liko nepažeistos pirminės laisvės. Teisinio pateisinimo lygmeniu ETT galėjo palikti nepaliestus nacionalinių notariatų nuostatus tiek, kiek su jais susiję pagrindinių principinių laisvių apribojimai yra proporcingi.

Su tuo susiję išaiškinimai pateikiami teismo sprendimo 74, 75, 98 ir ypač aiškiai išsakyti 100 pastraipose, kurios nuo to laiko yra žinomos kaip svarbios mūsų Civilinės teisės kodeksų nuostatos.

74 ir 75 pastraipose konstatuojama, kad Europos Komisiją galima apskusti tik dėl pilietybės reikalavimo, kaip prieigos prielaidos, bet ne dėl „Vokietijos teisėsaukoje įtvirtintos notariato organizacijos ir jos statuso“.

Nepaisant šio apskundimo apribojimo, ETT 98 pastraipoje pabrėžia, kad yra pateisinami visi Vokietijos notariato struktūriniai elementai, iš kurių ypač svarbūs poreikio nustatymas, veiklos teritorijos principas, profesinis tinkamumas ir privalomos notaro rinkliavos nuostatos, atsižvelgiant į įprastinę proporcingumo principo išlygą. Proporcingumo principo išlygos paminėjimas yra savaime suprantamas veiksmas. Jau tas faktas, kad ETT imasi tokio konkretaus nurodymo (nors jis ir pabrėžia, kad nieko nesprendė dėl notariato organizavimo nuostatų), leidžia daryti išvadą, kad ETT traktuoja proporcingumą kaip faktą. Todėl jis dar kartą papildomai jo net nemini.

100-ojoje pastraipoje ETT pagaliau aiškiai pasako, kad nenorėtų patvirtinti 51 str. išimties, tačiau kartu pripažįsta ypatingą reikšmę, teikiamą notariniam dokumentui.

3. Bendroji pagrindinių ES teisių sistema

Apžvelgęs visiems mums svarbaus sprendimo motyvus, dar norėčiau išsakyti keletą pastabų dėl ES

pagrindinių teisių sistemos.

ETT praktikoje pagrindinės teisės yra priemonė, nusakanti neigiamą integraciją, kuri yra teigiamos integracijos antipodas. Teigiamos integracijos taisyklių pavyzdį randame Europos Įsteigimo sutarties 50 str. Šiame straipsnyje pagrindžiama Europos Parlamento ir Tarybos atsakomybė kuriant tam tikrų veiklų reguliavimo mechanizmus, įgyvendinančius įsisteigimo laisvę.

Tačiau neigiama integracija negali apimti platesnių sričių nei teigiama integracija. Tai reiškia, kad negali būti pateisinama Europos Sąjungos kompetencija sprendžiant dėl pagrindinių teisių tose srityse, kuriose pagal atskirus leidimus reguliavimo teisė paliekama šalims narėms.

Pavyzdžiui, sprendimas dėl teisėsaugos organizavimo patenka į šalių narių kompetenciją. Tai aiškėja ir iš to, kad Europos Steigimo sutarties 81 str. yra tik viena nuostata dėl teisinio bendradarbiavimo, tačiau nepagrindžiamos jokios platesnės kompetencijos ribos. Pagrindinių laisvių įgyvendinimas neturi daryti įtakos valstybės narės pagrindiniams principams dėl teisėsaugos ir notaro, kaip nepriklausomo valdžios atstovo, suvokimo. Šalims narėms paliekama spręsti dėl pasirinkamos formos. Šis organizacijos formos pasirinkimas turi būti rūpestingai įvertintas pagrindimo lygmeniu, vertinant proporcingumą, ypač nustatant būtinumo prielaidą.

Šios mintys, būdingos ir visiems ankstesniems ETT sprendimams, pateikiamos ir kitur, pvz., sprendžiant dėl socialinių garantijų, kur ETT konstatuoja, kad bendrijos teisė niekaip neveikia šalių narių galios kurti ir palaikyti savo socialines sistemas. Ši principinė nuostata pateikta ir ETT sprendime dėl tiesioginių mokesčių: šiuo atveju kaip svarbiausios nurodomos priežastys, pateisinusios nacionalinių mokesčių sistemų susiejimą. Turi būti atsižvelgiama į teisėtą šalių narių interesą užtikrinti savo mokesčių sistemų integralumą ir teisingumą.

Europos teisinėje literatūroje įsitvirtino IRĖMINIMO terminas, kuriuo apibūdinamos panašios situacijos, kaip ką tik aprašytoji, kai pagrindinės teisės taikomos srityje, kuri yra šalių narių reguliavimo sferoje. Pagal jį iš esmės paisoma šalims narėms priklausiančios reguliavimo teisės. Pagrindinės teisės šioje srityje tik nusako principinius išorinius rėmus.

Pateiktas dėstymas tik patvirtina, kad ETT savo sprendime dėl sutarties pažeidimo pagrindžia tik su pilietyste nesiejamą prieigą prie notaro veiklos, o bendrosios notariatų veiklos nuostatos paliekamos šalių narių kompetencijai.

II.

Sprendimo dėl Profesinių kvalifikacijų pripažinimo direktyvos vertinimai

Atskirai vertinamos ETT nuostatos dėl Profesinių kvalifikacijų pripažinimo direktyvos yra sunkiai paaiškinamos, ypač 142 pstr.. Nagrinėjant sprendimo visumą bei vertinant bendras Europos teisės nuostatas, aiškiai matyti, kad ETT paneigia šios Direktyvos nuostatų taikymą notarams.

135 pstr. teismas pirmuoju sakiniu nustato kontrolės programą: reikia patikrinti, ar ši Direktyva galioja notarams. Tai, beje, atitinka įprastinį tikrinimą, ar Steigimo sutarties pažeidimas yra pagrįstas. Apskundimas tokiaime procese, nukreiptame prieš Direktyvą, pagrįstas tik tada, kai Direktyvą įgyvendinti buvo privaloma, o šalis narė šios prievolės neįvykdė.

Direktyvos įgyvendinimo kontekste Teismas nagrinėja įstatymų leidybos procesą istorinio aiškinimo šviesoje. Tai vykdydamas teismas konstatuoja, kad neįmanoma išsiaiškinti, ar Europos įstatymų leidėjas, kurdamas šią Direktyvą, planavo ją taikyti ir notarams, ar ne. Atitinkamas Direktyvos 41 pagrindimas šiuo klausimu nieko nepasako. Jis skamba taip: „Direktyva neturi įtakos 45 (dabartinio 51) Steigimo sutarties straipsnio taikymui, ypač notarų atžvilgiu.“

Iš tokios formuluotės neaišku, ar Direktyvos kūrėjas siekė notarus palikti nepriklausomus nuo Steigimo sutarties 51 str. esančios sektorinės išimties, ar visgi taip nemanė, kad nesudarytų precedento. Šio neaiškumo negalima pašalinti interpretuojant tekstą, nes Direktyvos kūrėjo – šiuo atveju Komisijos – valios šiandien jau negalima išsiaiškinti. Taigi neaiškumas lieka egzistuoti toliau.

Atsakomybė už neaiškumus dėl kylančių pareigų visada tenka įstatymo rengėjui. Todėl ir ETT išaiškinimus reikia traktuoti atsižvelgiant į teisinės valstybės principus. Pagal šį principą ir Europos Sąjungos veikimas, vadinasi, ir veiksmingas šalies narės įpareigojimas įgyvendinti Direktyvą, turi būti visada teisiškai nuspėjamas ir pamatuojamas. Jei įpareigojimas standarto adresatui – šiuo atveju šaliai narei – yra neatpažįstamas, objektyviai toks įpareigojimas ir neegzistuoja. Kadangi, remiantis Teisingumo Teismo konstatavimu, šios prielaidos Direktyvos atveju nebuvo įgyvendintos, kartu paneigta pareiga įgyvendinant taikyti tai ir notarų profesijai.

Mūsų nuomone, būtų neteisinga, remiantis ETT dėstymu, teigti – kaip tai daro kai kurie asmenys, – kad ETT į Sutarties pažeidimo bylą įtraukė dogmatiską išteisinimo naujovę. Toks teigimas reikštų, kad jei ETT savo sprendimu suteikė aiškumo dėl 51 str., tai Direktyva bus taikoma. Tai reikštų, kad Europos įstatymų leidėjas Direktyvos taikymą siekė susieti su

sektorine išimtimi. Tačiau ETT tikrai taip nekonstatavo. Teisingumo Teismo nuomone, Europos Sąjungos įstatymų leidėjas nei per 41 pagrindimą, nei per 51 str. nuostatas nepasisakė dėl Direktyvos taikymo notarų veiklai.

Galime konstatuoti, kad priimto turinio Teismo sprendimas neturi įtakos Direktyvos dėl profesijų kvalifikacijos taikymo notarų profesijai. Tokio požiūrio laikosi ir Europos Komisija.

III.

Komisijos suteikiamos galimybės dėl Profesinių kvalifikacijų direktyvos pritaikymo notarui

Klausimas, panašiu, kylantis tiek Komisijai, tiek ir mums:

ar galima taip pakeisti Direktyvą dėl profesinių kvalifikacijų, kad į ją būtų įtrauktas ir notariatas, kuriam būtų sukurtos specialios materialios teisinės europinės nuostatos arba priimtas kitas lygiavertis sprendimas, pvz., remiantis ETT sprendimu parengti naują notariatui specialiai skirtą profesinių kvalifikacijų pripažinimo direktyvą.

Pagal mano išaiškinimus dėl 51 str., esą notaro veiklos organizavimas priklauso šalių narių kompetencijai, būtų neigiami Komisijos įgalinimai veikti materialią profesijų teisę per naują Direktyvą dėl kvalifikacijų pripažinimo. Nors tai mums būtų pats palankiausias sprendimas, tačiau tokiu atveju rizikuotume, kad pavieniai šalių narių pretendentai į notaro tarnybą kitoje šalyje narėje galėtų apeliuoti į pagrindines teises ir grįžtų tai notarams netaikoma Direktyva dėl profesinių kvalifikacijų, o tai reiškia nepateisinamą neribotą nacionalinių profesinių reikalavimų galiojimą užsieniečiams. Privalome prisiminti mano įvardytus ETT paaiškinimus dėl 51 str., remiantis kuriais galėtų būti pateisinamas įsikišimas į pagrindines teises, tačiau pateisinimo lygmeniu visada turi būti vertinamas proporcingumas. Todėl privalome savęs paklausti, ar mūsų nacionaliniai teisiniai profesiniai reikalavimai gali būti nepakeisti taikomi užsieniečiams, netrukdam jiems pasinaudoti savo pagrindinėmis teisėmis. Žinoma, Komisijai jau senai kilo ši mintis, ir mes galime įsivaizduoti, kad ji mielai lauktų šalių narių pasiūlymo ir, pageidautina, koordinuoto pasiūlymo, kad šalies piliečių prieigai prie notaro profesijos galiojantys reikalavimai nebūtų keliami pretendentams iš kitų šalių narių. Pvz., galima iškelti mintį, kad reikalavimas būti baigus valstybės teisės studijas atitinkamais rezultatais būtų nepateisinamas kalbant apie užsienio pretendentą, kuriam kaip tik turėtų būti suteikta galimybė laikyti notari-

ato egzaminą, per kurį jis įrodytų, kad, kaip ir šalies pretendentas, atitinka specifinius profesijai keliamus reikalavimus. Iki šiol Europos notarui nepavyko susitarti dėl bendro pasiūlymo šiuo klausimu.

Žvelgiant į šią situaciją atrodytų visai realu, kad Komisija pateiks naujos Direktyvos dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo projektą, kuriame nebus paminėtas notariatas. Tai reikštų – jei šalis narės atitinkamai neprieštarautų – kad būtų suteiktos galimybės pretendentams iš užsienio pradėti bylinėjimosi procesus, remiantis jų pagrindinių laisvių suvaržymo faktu. Tokiu atveju ETT tektų uždavinys nuspręsti, kokie nacionaliniai profesijoms keliami reikalavimai dar santykinai leistinai suvaržo pagrindines įsisteigimo teises, o kokie – ne. Po ETT sprendimo, priimto 2011 05 24, mums turbūt būtų palankiau, jei nekiltų tokių procesų.

Palankiausias variantas notarams – kad sutvarkytas 41 pagrindimas, aiškiai ir privalomai nurodžius, kad jis netaikomas notarams, būtų įtrauktas į pataisytą arba naujai parengtą Direktyvą dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo. Labai tikėtina, kad koks atstumtas pretendentas galėtų nesėkmingai bandyti skųstis, kad Direktyva su taip patvarkytu pagrindimo išdėstymu prieštarauja galiojančioms pagrindinėms aukštesnės hierarchijos Europos Sąjungoje teisėms. Juk Europos įstatymų leidėjas, remdamasis savo kompetencija, turi teisę apibrėžti pagrindinių teisių galiojimą.

Jei šis rezultatas būtų nepasiekiamas, mums reiktų pamąstyti, kaip specialiuose reikalavimuose, keliamuose kandidatams į mūsų profesinį luomą, mes išdėstysime specialius reikalavimus kandidatams užsieniečiams, kad tai atitiktų proporcingumo principą.

IV.

Notariatui skirtos Direktyvos dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo turinio esmė

Kaip galėtų atrodyti tokios nuostatos?

1. Pirmiausia konstatuokime, kad niekad nebus per dažnas priminimas, jog notaras yra bendros prižiūrimosios teisėsaugos, o kartu ir šalies teisės sistemos dalis. Prižiūrimosios teisėsaugos sistemos tvarkymas yra šalių narių kompetencijoje. Kurdamos šią sistemą, jos turi teisę nuspręsti, kokia organizacinė struktūra būtų tinkama. Šalys su lotyniškojo notariato sistema, pasinaudodamos šia nuožiūros teise, yra pasirinkusios stiprios prižiūrimosios teisėsaugos sistemas. Rengdamas notarinius dokumentus, notaras

čia kaip teisėjas užfiksuoja teisinių sandorių ir turtinių santykių įrodomuosius faktus. Jais remiamasi atliekant įrašus registre, priimant teisinio bendravimo sprendimus, į juos atsižvelgia teismai ir administravimo įstaigos. Tai yra ypač svarbu kuriant efektyvų ir tolydų sistemos valdymą

Tvirtindamas notarinį dokumentą, notaras patikrina jo teisinį teisingumą ir sąžiningumą. Ši jo vykdoma funkcija palengvina ginčus sprendžiančio teisingumo darbą, teisiniame bendravime įgyvendina vartotojų apsaugos standartus, o nepatyrusioms šalims suteikia galimybę efektyviai pasinaudoti savo sutartinėmis teisėmis. Be to, notaras daro vykdomuosius įrašus.

Ši notaro veiklos sritis suponuoja, kad šalys narės kelia aukštus reikalavimus dalykinei notaro kvalifikacijai ir visų pirma notaro nešališkumui.

2. Notaro paslaugos nėra tipiškos rinkos sąlygomis teikiamos paslaugos. Todėl rinkai neleidžiama vertinti notaro paslaugų. Kalbant apie notaro paslaugas, pirmiausia turimas omenyje „intelektinis turtas“. Tai yra paslaugos, kurių kokybės paslaugų gavėjas negali įvertinti iš karto, nes tai atsiskleidžia daug vėliau. Suprantama, kad dėl to rinkos dalyviams sunkiau įvertinti notaro paslaugas.

Tačiau dar svarbiau, kad rinkos dalyviai ir nesiekia įvertinti notaro paslaugų. Juk dėl klaidingų notarinių dokumentų nukentėtų ne tik paslaugos gavėjas, bet ir viešieji registrai, mokesčių inspekcija bei kitos institucijos. Todėl jei notaro paslaugas vertintų tik paslaugos gavėjas, kiltų neigiamų išorinių pasekmių. Iš esmės neteisingo sprendimo pasekmes patiria ne vien tik notaro paslaugos gavėjas. Todėl logiška, kad jis ne vienintelis gauna teisę vertinti šią paslaugą.

3. Steigimosi laisvės šviesoje šie pamąstymai parodo būtinybę, kad užsieniečiai kandidatai į notarus turėtų tvirtų žinių apie notaro profesijos teisę, notarinio dokumentų rengimo procedūras ir nacionalinės daiktinės teisės, taigi civilinės teisės, prekybos ir bendrovių teisės, iš dalies visuomeninės teisės ir nacionalinės mokesčių teisės srityse. Jokia veikla užsienyje negali būti traktuojama kaip šių žinių įrodymas, ir kitoks sprendimas čia negalimas.

Kandidatą priimanči šalis narė neabejotinai pareikalaus tai kompensuojančių įrodymų. Dabar galiojančios Direktyvos dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo 14 str. 3 d. numatyta, kad pretendentas į profesijas, kurioms būtina išmanyti atskirų valstybių narių teisę, ir kurių veikloje yra teikiamos konsultacijos apie atskirų šalių teisinę sistemą, iš esmės apima profesinę veiklą, privalo arba baigti išlyginamąsias studijas, arba išlaikyti kvalifikacinį egzaminą. Šių silpnų kompensavimo priemonių, t. y. išlyginamųjų studijų arba kvalifikacinio egzamino, priimančiai šaliai narėi, norinčiai užtikrinti savo notarinių dokumentų teisingumą, nepakaktų. Negalima pamiršti, kad notaro funkcijos yra platesnės, jos apima ne tik teisinį konsultavimą ir teisinės padėties sukūrimą, bet yra susijusios ir su viešuoju interesu. Dėl šios priežasties priimančioji šalis narė gali reikalauti ir teorinių, ir praktinių savo nacionalinės teisės žinių. Jai turi būti sudarytos galimybės pretendentams užsieniečiams surengti aukšto lygio kvalifikacinį egzaminą ir papildomai reikalauti atlikti parengiamąją praktiką, kuri būtų suderinta su nacionaliniais reikalavimais.

Todėl nekantriai seksime tolesnį mūsų profesijos padėties kitimą Europos Sąjungoje. Tačiau žvelgiamoje į tai be įtampos, nes jau nedaug kas mums begali atsitikti.

Vytautas Nekrošius

Profesorius, habilituotas teisės daktaras,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas

DĖL ETT SPRENDIMŲ TAIKYMO NOTARŲ ATŽVILGIU

1. Kokį poveikį gali turėti notariatui pilietybės reikalavimo panaikinimas tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu?

Atsakant į pateiktą klausimą, būtina remtis Europos Teisingumo Teismo (ETT) sprendime esančia argumentacija. Teismas visuose išanalizuotuose sprendimuose atkreipė dėmesį, kad „notaro veikla siekiama bendrojo intereso tikslų, visų pirma užtikrinti tarp privačių asmenų sudarytų aktų teisėtumą ir teisinį saugumą, yra imperatyvus bendrojo intereso pagrindas, kuris **pateisina** galimus 43 straipsnio apribojimus, kuriuos lemia notarų veiklos ypatumai, pavyzdžiui, notarų veiklos organizavimas nustatant jiems taikomą įdarbinimo tvarką, ribojant jų skaičių ar teritorinę kompetenciją, numatant atlyginimo už notarinius veiksmus, notarų nepriklausomumo, su jų pareigomis nesuderinamas veiklos taisyklės ir jų nepakeičiamumo garantijas, jei šie apribojimai leidžia pasiekti tokius tikslus ir yra tam būtini“. Taigi pati ETT pozicija iš esmės uždraudė valstybėms narėms taikyti tik vieną iš daugelio asmens tapimo notarų sąlygų – pilietybę, – kai yra kalbama apie kitų ES valstybių narių piliečius. Tuo tarpu visi kiti apribojimai, pavyzdžiui, notarų kvalifikacinis egzaminas, skaičiaus ribojimas, valstybinės kalbos mokėjimas, viešas konkursas notaro pareigoms eiti ir pan., kaip

matyti iš pateiktos sprendime argumentacijos, Teismo yra pripažinti galimais ir pagrįstais. Todėl galima daryti išvadą, kad aptariamų ETT sprendimų priėmimas neturės esminės įtakos formuojant Lietuvos notarų korpusą.

Kitas svarbus pateikto klausimo aspektas susijęs su sprendimų įtaka notarų atliekamų funkcijų turiniui. Kitaip tariant, gali kilti klausimas, ar valstybė gali notarui pavesti funkcijų, glaudžiai susijusių su valstybės funkcijomis (pvz., santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių sutikimu, vykdomųjų įrašų darymas, paveldėjimo bylų tvarkymas ir pan.), vykdomą? Šiuo atveju taip pat būtina atkreipti dėmesį į teismo argumentaciją. Visuose sprendimuose atkreipiamas dėmesys, kad ETT ne kartą yra pabrėžęs, jog EB 45 straipsnio pirmojoje pastraipoje numatyta leidžianti nukrypti nuostata turi būti taikoma tik veiklai, kuri savaime reiškia tiesioginį ir konkretų dalyvavimą vykdant viešosios valdžios funkcijas. Todėl ši nuostata negali būti taikoma tam tikrai pagalbinei ir parengiamajai veiklai, skirtai viešosios valdžios funkcijoms vykdyti, arba tam tikrai veiklai, kurią vykdančios nors ir palaikomi kontaktai, įskaitant reguliarius bei organiškus, su administracinėmis ar teismų institucijomis ar net dalyvaujama jų veikloje, nedaroma įtaka tokių institucijų vertinimui ir sprendimų priėmimui. Minėtais sprendimais notaro veikla tvirtinant sandorius, tvarkant paveldėjimo bylas, išduodant vykdomuosius įrašus ir net taikant tam tikras laikinąsias apsaugos priemones nėra pripažinta tiesiogine

Pranešimo, perskaityto Lietuvos notarų rūmų, Koblenco (Vokietija) notarų rūmų ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų kolokviume „Notariatas ir viešasis interesas“ 2011 11 28 Vilniuje, tezės

ir konkrečia vykdant viešosios valdžios funkcijas. Ši veikla pripažinta pagalbine. Taigi, viena vertus, galima teigti, kad ETT nesukūrė jokių prielaidų notarų atliekamoms funkcijoms riboti ir neužkirto kelio jų plėtrai. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad įstatymų leidėjas gali nustatyti, kad tam tikrų funkcijų, susijusių su tiesioginiu ir konkrečiu viešųjų funkcijų vykdymu, atlikimą gali realizuoti išimtinai tik notari, turintys atitinkamos valstybės pilietybę (pvz., svarstyti, ar pilietybės reikalavimas negalėtų būti taikomas tuo atveju, jeigu notarui būtų suteikta teisė perimti civilinės metrikacijos skyrių vykdomas funkcijas arba teisę nutraukti santuoką abiejų sutuoktinių sutikimu).

2. Kokios galimos pasekmės paneigus, kad notari vykdo viešosios valdžios funkcijas tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu?

Aptariamuose sprendimuose ETT nepaneigė to fakto, kad notari vykdo viešosios valdžios funkcijas. ETT, įvertinusi EB sutarties 45 straipsnio pirmojoje pastraipoje esančios išlygos taikymo apimtį, nusprendė, kad notaro vykdomos viešo pobūdžio funkcijos nėra tiesioginis ir konkretus dalyvavimas vykdant viešosios valdžios funkcijas. Kitaip tariant, ETT, pakankamai siaurai aiškindamas nurodytą išimtį, konstatavo, kad notari savo veikloje tiesiogiai nerealizuoja valstybės *iuris imperii* tokia apimtimi, kuri yra būtina taikant išimtį dėl pilietybės. Taigi iš nurodytų ETT sprendimų negalima daryti išvados, kad jais buvo paneigtas notarų vykdomos veiklos viešas pobūdis. Greičiau atvirkščiai, ETT konstatavo, kad notaras vykdo glaudžiai su *iuris imperii* realizavimu susijusias ir valstybės valdžią įgyvendinti padedančias funkcijas.

3. Ar pagal Lietuvos teisės sistemą notarams priskirtos funkcijos apima tiesioginį ir konkretų dalyvavimą vykdant viešosios valdžios funkcijas? Ar EB sutarties 45 straipsnio pirmojoje pastraipoje pavartota viešosios valdžios funkcijų vykdymo sąvoka apima notarams pagal Lietuvos teisės sistemą priskirtą veiklą?

Vadovaujantis Lietuvos teisės sistema, notarams yra suteiktos šios pagrindinės funkcijos:

- a) sandorių tvirtinimas;
- b) asmens parašo tvirtinimas, dokumentų per notarą įteikimas;
- c) paveldėjimo bylų tvarkymas;
- d) liudytojų rašytinių parodymų tvirtinimas;
- e) mokesčių už atliekamus notarinius veiksmus surinkimas.

Tad kalbant apie notaro atliekamas funkcijas ga-

lima konstatuoti, kad tai klasikinės lotyniškojo notariato funkcijos, kurias atlieka daugelis lotyniškojo notariato sistemos notarų. Kaip jau buvo minėta, ETT konstatavo, kad, norint legitimuoti EB sutarties 45 straipsnyje esančią išlygą, būtina konstatuoti, kad notari tiesiogiai ir konkrečiai savo veikloje realizuoja valstybės *iuris imperii*.

ETT konstatavo, kad notaro veikla, susijusi su autentiškų dokumentų rengimu, negali būti pripažinta tiesioginiu ir konkrečiu valstybės *iuris imperii* realizavimu, kadangi notaro dalyvavimas šioje veikloje dažniausiai yra neatsiejamas nuo išankstinio šalių sutikimo arba jų suderintos valios. Be to, notaras negali vienašališkai pakeisti susitarimo, kurio autentiškumą turi patvirtinti, turinio, iš anksto negavęs šalių sutikimo. Tai, kad tam tikrų aktų ar susitarimų autentiškumas būtinai privalo būti patvirtintas, nes kitaip jie negalioja, bei notaro pareiga užtikrinti tvirtinamo akto teisėtumą negali paneigti šios išvados.

Kalbėdamas apie notaro atliekamus vykdomuosius įrašus ETT konstatavo, kad notarinio akto vykdymoji galia notarui taip pat nesukuria galių tiesiogiai ir konkrečiai dalyvauti vykdant viešosios valdžios funkcijas, kadangi notaro atliekamas vykdomasis įrašas grindžiamas šalių valia sudaryti aktą ar susitarimą ir, notarui patikrinus, ar jis atitinka teisės aktus, suteikti jam tokią vykdomąją galią.

Vertinant notaro veiklą paveldėjimo teisės srityje, taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvoje notaras veikia tik kol tarp šalių nėra ginčo dėl paveldimo turto. Jeigu tarp įpėdinių kykla ginčas, jis nagrinėjamas teismuose. Tai, kad norėdamas priimti palikimą įpėdinis privalo kreiptis į notarą, ETT praktikos prasme taip pat nėra pagrindas pripažinti, kad jis tiesiogiai ir konkrečiai vykdo valstybės *iuris imperii*. Tas pats pasakytina ir apie notaro teisę tvirtinti rašytinius liudytojų parodymus. Pirmiausia, valstybė tokią teisę notarams suteikia tik išimtiniais atvejais, o antra, tokie liudytojų parodymai nėra teismui privalomi. Pagaliau svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad notaras šį veiksmažį atliks tik esant asmens valiai.

Taigi, išnagrinėjus notaro funkcijas Lietuvoje, nėra pakankamo pagrindo teigti, kad ETT suformuotos praktikos pagrindu jis tiesiogiai ir konkrečiai vykdo valstybės *iuris imperii*.

4. Ar galima daryti išvadą, kad nebėra pateisinamos jokios įsisteigimo laisvės išimtys notarų atžvilgiu?

Kalbant apie šiuo metu notarų atliekamas funkcijas reikia konstatuoti, kad įsisteigimo laisvės išimtys nėra įmanomos. Kita vertus, jeigu notarui būtų suteiktos funkcijos, susijusios su tiesioginiu ir konkre-

čiu valstybės *iuris imperii* realizavimu, tai tų funkcijų atžvilgiu minėta išimtis galėtų būti taikoma. Išimties taikymas galėtų būti svarstomas kalbant apie hipotekos teisėjo funkcijų perkėlimą notarui ar perduodant jam civilinės metrikacijos funkcijų realizavimą.

5. Kokią įtaką gali turėti ETT sprendimai notaro teisinio statuso reglamentavimui, pavyzdžiui, jo, kaip viešosios valdžios pareigūno, statusui, kokia galima įtaka notaro atlyginimo kainodarai, numerus clausus principo taikymui?

Aptariamuose sprendimuose ETT pripažino, kad notaro veikla siekiama bendrojo intereso tikslų, t. y. kad ja realizuojamos tam tikros viešo pobūdžio funkcijos. Teismas pripažino, kad nors ši veikla ir nėra tiesioginis ir konkretus valstybės *iuris imperii* realizavimas, tačiau notaro funkcijos viešas pobūdis pateisina tam tikrus EB sutarties 43 straipsnio apribojimus, kuriuos lemia notarų veiklos ypatumai, pavyzdžiui, notarų veiklos organizavimas nustatant jiems taikomą įdarbinimo tvarką, ribojant jų skaičių ar teritorinę kompetenciją, numatant atlyginimo už notarinius veiksmus, notarų nepriklausomumo, su jų pareigomis nesuderinamos veiklos taisyklės ir jų nepakeičiamumo garantijas, jei šie apribojimai leidžia pasiekti tokius tikslus ir yra būtini. Taigi nagrinėjami ETT sprendimai iš esmės pašalina tik vienintelį pilietybės ribojimą. Kiti apribojimai, pavyzdžiui, konkursas notaro pareigoms eiti, valstybinės kalbos mokėjimas, valstybės reguliuojama kainodara, notarų skaičiaus ribojimas ir pan., atsižvelgiant į notaro veiklos viešą pobūdį, yra leidžiami.

6. Kokia galėtų būti ETT sprendimų įtaka liberalizuojant notaro profesiją?

Priimti ETT sprendimai nesukuria kokių nors ypatingų sąlygų notarų profesijai liberalizuoti, išskyrus pareigą panaikinti pilietybės reikalavimą toms notarų veikloms, kurios nėra tiesioginis ir konkretus valstybės *iuris imperii* realizavimas.

7. Ar pagal ETT sprendimus reikėtų laikyti, kad notarami savo profesija verčiasi konkurencijos sąlygomis? Ar notaro profesijai turėtų būti taikomos konkurencijos teisės nuostatos?

Atsižvelgiant į tai, kad ETT pripažino galimu notarų skaičiaus bei veiklos teritorijos ribojimą, darytina išvada, kad aptariamųjų sprendimų priėmimas iš esmės nepakeitė iki tol egzistavusios situacijos. Kitaip tariant, yra pripažįstama ribota notarų tarpusavio konkurencija, kuri grindžiama tam tikromis Notariato įstatymo nustatytais specifinėmis sąlygomis, o ne konkurencijos įstatymu, kuris taikomas privatiems ūkio subjektams. Taigi ETT nepaneigė Lotyniškojo notariato sistemos įdėjos, kad notarami nėra komercinės ūkinės veiklos subjektai.

8. Ar, atsižvelgiant į ETT sprendimus, direktyvos 89/48 ir 2005/36 dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo turėtų būti taikomos notarams?

Visose nagrinėjamosiose bylose ETT konstatavo, jog „nejmanoma konstatuoti, kad egzistavo pakankamai aiški valstybių narių pareiga perkelti direktyvų įgyvendinimą, kiek tai susiję su notarų profesija“. Šioje dalyje komisijos reikalavimai visose bylose buvo atmesti. Todėl galima daryti išvadą, kad pagal šiuo metu esantį reglamentavimą nėra valstybių narių pareigos perkelti nurodytų direktyvų įgyvendinimą notarų profesijos atžvilgiu.

■

dr. Rudolfas Mackeprangas

Justicijos tarėjas

Bad Kroicnacho miesto (Reino-Pfalco žemė, Vokietija) notaras

Koblenco notarų rūmų Valdybos narys

PAVELDĖJIMO TEISĖ EUROPOJE IR PASIŪLYMAI EUROPOS PAVELDĖJIMO TEISĖS REGLAMENTUI

Tarptautiniai palikimų atvejai tikrai nėra didelė renybė mūsų mobilios visuomenės gyvenime. Europos Sąjungoje (ES) kasmet skaičiuojama vidutiniškai apie 450 000 naujų tarptautinio pobūdžio palikimo atvejų, kuriais paveldimas turtas, vertintinas daugiau kaip 120 mlrd. eurų.

Tokius tarptautinio pobūdžio paveldėjimo atvejus dažniausiai nulemia mišrios vedybos, įvairiose šalyse įsigyjamas turtas arba gyvenamosios vietos perkėlimas į kitą šalį.

ES šalių narių teisinėse sistemose yra tarptautinės privatinės teisės nuostatos, leidžiančios spręsti teisinius nesuderinamumus, atsirandančius dėl skirtingų paveldėjimo teisės sistemų. Dauguma šalių, tarp kurių yra ir Vokietija, paveldėjimo teisę sieja su testatoriaus pilietybe, tačiau kitos šalys tai sieja su paskutine įprastine testatoriaus buvimo arba gyvenimo vieta. Mano žiniomis, Lietuva priklauso prie pastarųjų, tačiau čia daroma išlyga: jei paveldimas nekilnojamas turtas, tai galioja šalies, kurioje yra turtas, teisė. Dėl to gali kilti vadinamasis paveldėjimo skaidymas, kai atskiriems paveldėjimo objektams taikomos skirtingos paveldėjimo teisės sistemos.

Tokia situacija sukuria didelį teisinį netikrumą, dėl kurio neužtikrinti jaučiasi ir testatoriai, norintys iš

anksto sutvarkyti savo palikimo klausimus, ir paveldėtojai, kuriems tarptautinio paveldėjimo atvejais tenka skintis kelią per tankius teisinių reglamentavimų brūzgynus.

2009 metų spalio 14 d. Europos Komisija pateikė pasiūlymą paveldėjimo teisės reglamentui, kuris paveldėjimo atvejais turėtų užtikrinti vieningą teisės taikymą visoje Bendrijos erdvėje. Pagrindiniai sprendimai pasiūlytame reglamento projekte iš esmės yra šie:

- Vieningas taikytinos paveldėjimo teisės pasirinkimo kriterijus turi būti įprastinė testatoriaus gyvenamoji vieta jo mirties metu.

- Pagal įstatymus paveldėjimo tvarkai visam paveldėtam turtui, nepriklausomai nuo jo pobūdžio (kilnojamas ar nekilnojamas yra paveldimas turtas) ir nepriklausomai nuo to turto buvimo vietos, taikomas vienas ir tas pats teisinis reglamentavimas, išvengiant palikimo skaidymo.

- Testatorius turi galimybę pasirinkti savo tėvynės teisę (t. y. šalies, kurios pilietybę jis turi, teisę) visam po jo mirties įvyksiančiam teisių perėmimui.

- Užtikrinamas tarptautinio teisingumo ir taikytinos paveldėjimo teisės sinchroniškumas: nuolatos turi būti patvirtinamas ES šalies narės, kurioje buvo įprastinė testatoriaus gyvenamoji vieta, paveldėjimo reikalus tvarkančių teismų ir institucijų kompetentingumas. Atsakinga institucija toliau taiko savo šalies teisę (su išlyga, kad testatorius nepasirinko kitaip).

- Taip pat numatyta įvesti Europos paveldėjimo

Pranešimas skaitytas Lietuvos notarų rūmų, Koblenco (Vokietija) notarų rūmų ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų kolektyvume „Notariatas ir viešasis interesas“, vykusiame 2011 11 28 Vilniuje

pažymėjimą, kuris, ypač tais atvejais, kai paveldimas turtas yra keliose šalyse, visoje ES testatoriaus teisių paveldėtojiui arba testatoriaus valia įgaliotam asmeniui patvirtintų jo teisinį statusą ir suteiktų jam tiesioginę prieigą prie viešųjų registru, o pirmiausia prie kadastrų.

Vokietijos notarų požiūriu iš principo yra sveikintinas siekis šiuo pasiūlymu dėl Reglamento suvienodinti tarptautinės privatinės teisės ir tarptautinių teisinių procesų teises nuostatas.

Vokietijoje paveldėjimo teisė yra viena svarbiausių notarų veikloje. Notarai pirmiausia rūpestingai pagelbsti piliečiams, pageidaujantiems išreikšti savo paskutinę valią. Plačiaja prasme tai apima ir testatoriui dar gyvam esant numatytą paveldėjimo eiliškumą, dažnai susijusį su privalomosios paveldėjimo dalies atsisakymu, priskaičiavimais prie privalomosios paveldėjimo dalies arba kompensavimo pavedimais. Paveldėjimo atvejais notarams pateikiami pareiškimai gauti paveldėjimo teisės liudijimą dėl palikimo atsisakymo ar dėl paveldėjimo nesutarimų suregulavimo. Todėl privatinės tarptautinės teisės ir procesų reglamentavimo teisės suvienodinimas labai palengvintų notarų veiklą bei sukurtų ES šalių piliečiams didesnę įteisinimo patikimumą bei teisinį saugumą.

Mūsų nuomone, pagrindinės pasiūlymo dėl Reglamento nuostatos yra tinkamos siekiant iškeltų tikslų. Vienareikšmiškai pritariame Komisijos apsisprendimui palaikyti paveldėjimo vienodumo principą. Palaikome ir susiejimą su įprastine gyvenamąja vieta, paliekant testatoriui taikytinos teisės pasirinkimo galimybę su gimtosios šalies teisei teikiama pirmenybe. Tai laikome teisingu sprendimu ir subalansuotu tradicinių daugiau į gyvenamąją vietą ar į kilmės šalies teisės sistemas orientuotų teisės nuostatų kompromisu. Principinį tarptautinių atsakingų institucijų veiklos sinchronizavimą su objektyviomis prielaidomis vertiname kaip tinkamą ir vykusį.

Nepaisant to, mūsų nuomone, pasiūlyme dar trūksta daug svarbių pakeitimų ar išaiškinimų, kurių dalį žemiau įvardysiu.

I.

Pirmoji pastaba yra dėl Reglamento taikymo srities nustatymo ir paveldėjimo teisės atskyrimo nuo kitų civilinės teisės sričių.

1. Pasiūlymo dėl Reglamento 1 str. 3 pastraipos d) įtraukos nuostatos konstatuojama, kad Reglamentą netaikomas santuokinių turto režimui ir turtiniam režimui, taikytinam analogiško sutuoktuvėms poveikio santykiams.

Vokietijos teisinėje sistemoje paveldėjimo teisė glaudžiai siejama su šeimine teise. Tikriausiai nereikėtų tikėtis, kad tuo pačiu metu arba bent jau labai greitai bus parengtas Reglamentas dėl tarptautinės turtinės teisės. Iki to laiko gali būti priimami įvairūs sprendimai, priklausomai nuo to, kokios šalies narės teismas priims sprendimus tarptautinės turtinės teisės klausimais.

2. Logiška, kad pagal pasiūlymo dėl Reglamento 1 str. 3 pastraipos g) įtraukos nuostatas šis Reglamentas visai negaliojotų bendrovių teisei. Tokiu būdu „mirusiųjų akcininkų turėtų akcijų likimą“ (palikimą) visai teisėtai reglamentuotų bendrovės įstatai.

3. Mūsų požiūriu, dar nepakankamai išspręstas paveldėjimo privatinės teisės atskyrimas nuo daiktinės teisės.

Nors pagal pasiūlymo dėl Reglamento 1 str. 3 pastraipos j) įtraukos nuostatą tik „daiktinių teisių į turtą pobūdžiui ir šių teisių viešinimui“ pašalinama iš reglamento galiojimo sferos, tačiau išsaugoma tam tikras daiktinių teisių *numerus clausus* ir neleidžiama įrašyti svetimos naudos į turto buvimo vietos valstybės registrą, jei tos valstybės teisinėje sistemoje nėra „svetimos naudos“ sąvokos. Tačiau dabartinės reglamento netaikymo formuluotės neapima daiktinių teisių paveldėjimo procesų *numerus clausus*. Dar daugiau: pagal pasiūlymo dėl Reglamento 19 str. 2 pastraipos f) įtrauką „paveldimo turto ir teisių perdavimas įpėdiniais pagal įstatymą ir pagal testamentą, įskaitant palikimo pagal įstatymą arba pagal testamentą priėmimo arba atsisakymo sąlygas ir pasekmes“ reglamentuojama vien tik nacionalinė paveldėjimo teisė. Tokiu būdu pasiūlymas dėl Reglamento pagal dabartinę jo versiją leistų perduoti nuosavybę bei kildinti arba perduoti daiktines teises, nesilaikant *lex rei sitae* reikalavimų bei neužfiksuojant tų faktų turto buvimo vietos valstybės registre (kadastrė).

Mūsų požiūriu, turėtų būti labai rūpestingai atskirti paveldėjimo teisiniai ir turto perdavimo atvejai. Čia turėtų būti apžvelgta daugybė įvairių galimų atvejų ir jie susisteminti (kvalifikuota), nustatant, kada jie priskirtini paveldėjimo, o kada daiktinei teisei. Pirmiausia turi būti numatyta, kokios turto pozicijos paveldėjimo atveju paveldimos ir kas jas paveldi. Kokios turto pozicijos paveldėjimo atveju bus perduodamos jau pagal bendrąsias turtinės teisės nuostatas?

Pabandyčiau pateikti galimą pavyzdį: Vokietijoje (manau, kad taip yra ir Lietuvoje) palikimo pasidalijimo atveju, ypač kai tai susiję su žemės sklypais, būtinas notaro patvirtinimas. Vokietijoje palikimo padalijimui galioja procedūriniai reikalavimai, tai-

komi *inter-vivos* teisiniams sandoriams, tai yra pirkimo–pardavimo sandoriams. Įsigaliojus Paveldėjimo reglamentui su tokiais nuostatomis, kokias dabar pasiūlė Komisija, tokie procedūriniai daiktinės teisės reikalavimai jau nebūtų taikomi, nes pagal 19 str. 2 pastraipos l) įtraukos nuostatas tokius atvejus išimtinai ir baigtinai reguliuotų nacionalinė paveldėjimo teisė. Pavyzdžiui, jei būtų taikoma Švedijos teisė, nes testatoriaus paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Švedijoje arba jis gyvas būdamas pasirinko savo tėvynės Švedijos teisinės sistemos taikymą palikimui, tai ir su žemės sklypais susijęs palikimo pasidalijimas Vokietijoje galėtų vykti nesilaikant dabar taikomų formalumų. Nes, kaip žinoma, švediškoje sistemoje viešasis aktas yra mažai žinomas, kaip ir pats lotyniškasis notariatas. Panašiai toks atvejis turbūt būtų sprendžiamas ir tada, kai būtų kalbama apie Lietuvoje esantį žemės sklypą, kurio paveldėjimo klausimas būtų tvarkomas pagal Švedijos (paveldėjimo) teisę.

Trūkstant išlygos dėl vietos daiktinės teisės, ateityje turėtų būti užtikrinama, kad negalima bus atsisakyti pripažinti mūsų teisei sistemai svetimų tiesioginių daiktinį poveikį turinčių vindikacinių legatų (testatoriaus valia pagal kurią testamentinis paveldėtojas savininko teises į jam skirtą objektą įgauna sumokėjęs palūkanas) ir turto padalijimo potvarkių.

Galima daryti išvadą: tik tuo vieninteliu atveju, kai įsigijimo teisinis pagrindas yra paveldėjimas po mirties, būtų galima sietis su įprastine gyvenamąja vieta ir su tuo susijęs paveldėjimo vienovės principas būtų teisingas. Atsisvelgiant į įsigijimo pobūdį, mūsų nuomone, būtina papildomai įtraukti daiktinę teisę bei jos siejimą su *lex rei sitae*. Kiek yra žinoma, dėl šio kertinio klausimo Briuselyje vyksta politinės diskusijos tarp Tarybos ir Europos Parlamento, kurie leisdami įstatymus lygiomis teisėmis priima sprendimus. Taryboje dominuoja dauguma, nepasisakanti už *lex rei sitae* išlygą, kuri, mūsų nuomone, yra būtina. Ir tik vienas Europos Parlamento Teisės komitetas iki šiol aiškiai pasisakė už tokį reglamentavimą (naujas Reglamento straipsnis 20a).

II.

Pasiūlymo dėl Europos paveldėjimo reglamento III skyriaus nuostatos dėl taikytinos teisės iš esmės pakeis beveik visų ES šalių narių paveldėjimo privatinę teisę.

Trumpai tenka dar kartą paminėti siejimą su paskutine įprastine testatoriaus gyvenamąja vieta, (beveik) visos apimties paveldėjimo vienovė ir leidimą plačiai rinktis taikytiną teisės sistemą:

1. Lietuvai ne nauja nuostata dėl siejimo su pasku-

tinės nuolatinės testatoriaus gyvenamosios vietos valstybės teise (Reglamento 16 str.).

Vokietijos požiūriu, uždavinys sieti su tėvynės teise ir yra didžiausia naujovė. Šią naujovę mes traktuojame kaip tam tikra prasme problemingą nuostatą, nes dėl jos prarandamas skaidrumas ir teisinis patikimumas. Siejimas su tėvynės teise neabejotinai turi privalumų, nes pilietybę galima patikimai nustatyti ir tai atliekama paprasčiau, nei nustatoma paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta. Tai išryškėja dar labiau dėl to, kad pasiūlyme dėl Reglamento nėra apibrėžiama sąvoka, kas laikytina paskutine nuolatinė gyvenamąja vieta. Tai, matyt, paliekama teismų praktikai. Nagrinėjant pasiūlymą dėl Reglamento paaiškėja, kad kalbama apie vietą, „kuri buvo pagrindinių testatoriaus gyvenimo interesų centras“.

Siejimo su tėvynės teise nuostatos pakeitimas į paskutinės nuolatinės gyvenamosios vietos teisę yra politiškai pagrįstas, nes juo remiantis skatinamas sienų nepaisantis ES piliečių mobilumas. Panašu, kad ši nuostata vis labiau įsitvirtina ir kitose Bendrijos teisės reguliuojamose srityse. Kai vėliau praktikoje teks taikyti šias teisės nuostatas Vokietijoje, mes mielai pasiremsime patirtimi tų šalių, kurios, kaip, pvz., Lietuva, jau dabar sieja paveldėjimą su paskutinės nuolatinės gyvenamosios vietos principu.

2. Lietuvai didesnė naujovė nei Vokietijai bus tai, kad pasiūlyme dėl Reglamento nuosekliai laikomasi paveldėjimo vienovės principo. Ateityje taikant Reglamentą privatinėje teisėje, paveldėjimas negalės būti skaidomas, išskyrus retas išimtis (pasiūlymo dėl Reglamento 22 str. ir 45 str. 1 pastr.). Jums Lietuvoje tai reikštų, kad ateityje įprastinę gyvenamąją vietą Vokietijoje turinčio Lietuvos piliečio nekilnojamojo turto, kurio buvimo vieta yra Lietuvoje, paveldėjimui galiotų Vokietijos teisė. Manychiau, kad nesant ypatingosios išlygos dėl *lex rei sitae*, dėl trūkstamos daiktinės teisės išlygos panašiai kaip Vokietijos, arba dar labiau, būtų paveiktas ir Lietuvos nekilnojamojo turto registras bei žemės kadastras.

3. Pagal pasiūlymo dėl Reglamento 17 str. 1 pastr. nuostatas testatorius tarsi kompensaciją – bent jau mes Vokietijoje taip traktuotume – už tai, kad nebus reikalaujama sieti su tėvynės teise, gali numatyti visą savo palikimą tvarkyti pagal teisę tos šalies, kurios pilietybę jis turi. Pageidautinas šioje vietoje būtų išaiškinimas, ar testatorius tą pilietybę turi turėti (tik) pareikšdamas savo valią dėl pasirenkamos teisės, ar tos šalies pilietybę privalo (dar) turėti ir mirdamas.

Pagal pasiūlymo dėl Reglamento 17 str. 1 pastr. nuostatas teisės sistemos pasirinkimas galioja pa-

skutinės valios pareiškimui. Be to, užtikrinant teisinį saugumą, bus privaloma vienareikšmiškai pasirinkti taikytiną teisės sistemą.

III.

Mūsų požiūriu, Reglamento V dalyje esančios nuostatos dėl autentiškų aktų „pripažinimo“ pasiūlymai yra tarsi svetimkūniai (pasiūlymo dėl Reglamento 34 str.).

Savaime suprantama, kad paveldėjimo teisėje didelės vaidmuo tenka autentiškiems aktams. Pirmiausia tai pasakytina apie paskutinės valios pareiškimą, t. y. notaro surašytą testamentą. Toliau didelė reikšmė tenka paveldėjimui vykdyti reikalingiems asmens dokumentams (gimimo, santuokos, mirties pažymėjimams ir kt.) ir privalomiems paveldėtojo padėties įrodymams.

Abejotina nuostatos dėl autentiškų aktų „pripažinimo“ nauda ir problemiškos galimos teisinės pasekmės.

Mūsų nuomone, ir dabar Europoje pripažįstami autentiški aktai ne juos išdavusioje valstybėje ir tuo praktiškai yra naudojamosi, nors reikalaujant apostilės, kaip dokumento tikrumo paliudijimo, kurį pagal 1961 metų spalio 5 dienos Hagos konvenciją suteikia dokumentą išdavusios valstybės institucija.

Jei pasiūlymo dėl Reglamento tikslas – tik tas, kad būtų panaikintas šis tikrumo įrodymas, tai tokia nuostata turėtų būti aiškiau išreikšta.

Tačiau jei tai būtų bandymas užtikrinti laisvą dokumentų cirkuliaciją naudojant „pripažinimo“ koncepciją, tai, mūsų nuomone, šis bandymas būtų labai problemiškas, nes pagal pripažinimo pobūdį jie labai skiriasi nuo teismo sprendimų.

Norėčiau trumpai atkreipti dėmesį į du trūkumus.

Jei pasiūlymo dėl Reglamento 34 str. tikslas yra nacionalinių paveldėjimo pažymėjimų cirkuliacijos skatinimas, toks faktas prieštarautų ir Reglamento rengėjų valiai, ir vieningos Europos Sąjungos erdvės koncepcijai. Piliečiui ir teisiniam bendravimui labiau padėtųme įdiegę visai Bendrijai bendrą paveldėjimo pažymėjimą, pasižymintį dideliu teisiniu patikimumu, nei sudarydami sąlygas cirkuliuoti tokiu teisiniu patikimumu nepasižyminčioms nacionalinėms paveldėjimo pažymėjimams. Juk nacionaliniams paveldėjimo pažymėjimams, pripažįstant juos paskirties šalyje, niekaip negali būti suteikiamas platesnis veikimo lygis, nei jų turimas kilmės šalyje.

Jei pasiūlymo dėl Reglamento 34 straipsniu – žvelgiant plačiau – būtų siekiama pašalinti abejones dėl testamento ar paveldėjimo sutarties galiojimo, tai privatinės teisės ir ja paremtos paveldėjimo teisės galiojimas būtų sugriautas. Viską lemtų *atitinkamo*

dokumentuose įvardyto asmens pasirinktoji daiktinė teisė ir materialioji teisė (*lex auctoris*). Tai galima laikyti neprobleminiu aspektu, jei daiktinė teisė iš tiesų bus suderinta, kaip tai numatyta Reglamento III dalyje. Visgi toks požiūris yra neišsamus, nes teisės taikymo skirtumai tiek vienu, tiek kitu atveju gali atsirasti dėl to, kad pagal pasiūlymo dėl Reglamento 45 str. nuostatas įvairiose šalyse narėse pirmenybė privalo būti teikiama jau egzistuojančioms valstybinėms sutartims: pvz., Vokietijoje tai būtų Vokietijos ir Irano sutartis dėl steigimosi laisvės, pasirašyta 1929 m. vasario 17 d., kuri numato sietį su pilietybės teise. Aš labai abejočiau, ar vykdydamos dokumentų pripažinimo procedūrą, kitos valstybės bus pasiruošusios pripažinti Vokietijos palikimo teismo pagal Irano teisės nuostatas priimtą teisės taikymo rezultatą, kai vienintelis barjeras būtų viešoji tvarka.

IV.

Tarptautinių paveldėjimo atvejų procesus labai palengvins pasiūlymo dėl Reglamento VI dalyje numatytas Europos paveldėjimo pažymėjimas.

Šiuo atveju kalbama apie visai Bendrijai vienodo pažymėjimo taikymą, kuriuo visose šalyse narėse būtų įrodomas įpėdinio pagal įstatymą ar pagal testamentą statusas ir testamento vykdytojų arba jį administruojančių trečiųjų šalių įgaliojimai.

1. Stebina tai, kad pagal pasiūlymo dėl Reglamento nuostatas tokį Europos paveldėjimo pažymėjimą galima užsisakyti nepriklausomai nuo to, ar palikimas yra tarptautinio pobūdžio. Tai vėlgi nesuderinama nei su subsidiarumo principu, nei su pasiūlymo dėl Reglamento 36 str. 2 pastr. 2 sakiniu dvasia, pagal kurią pažymėjimu nepakeičiamos nacionalinės procedūros. Pagal dabartinę Reglamento redakciją kyla grėsmė, kad Europos paveldėjimo pažymėjimas visai nereikalingai konkuruos su pasiteisinusiais nacionaliniais paveldėjimo pažymėjimais (pvz., Vokietijoje).

2. Pasiūlyme dėl Reglamento 37 str. 2 pastr. numatyta, kad Europos paveldėjimo pažymėjimą išduos valstybės narės, kurios teismai yra kompetentingi pagal pasiūlymo dėl reglamento 4, 5 ir 6 straipsnius, įgaliotas teismas. Taigi dažniausiai jo kompetenciją lems velionio paskutinė gyvenamoji vieta. Kuri institucija toje šalyje bus atsakinga, jau nustatys atitinkamos šalies nacionalinė teisė. Visgi pasiūlymo dėl Reglamento 2 str. b) įtraukoje pateikiamas sąvokos apibrėžimas, kad teismams prilyginamos (tik tos) kitos valdžios institucijos, kurioms viešojo valdžia perdavė vykdyti šiame reglamente numatyti teismų kompetencijai priklausančias funkcijas. Ši nuostata

netiks tokioms teisinėms sistemoms, kuriose, kaip, pvz., Vokietijoje, egzistuoja įgaliojimų tarp paveldėjimo teismo (suteikia paveldėjimo pažymėjimą) ir notariatų (priima pareiškimus ir priesaikai tolygius pareiškimus) pasiskirstymas. Todėl mes rekomenduotume dėl reikšmingų aplinkybių įtraukti į Reglamentą išaiškinimą, kad priimant prašymą, įskaitant ir Europos palikimo pažymėjimui išduoti reikalingus įrodymus, taikomos šalies teisės nuostatos.

3. Pasiūlymo dėl Reglamento II priede pateikiamas vieningas penkių lapų Europos paveldėjimo pažymėjimo formuliaras, parengtas pagal pasiūlymo dėl Reglamento 41 str. vieningo Europos paveldėjimo pažymėjimo reikalavimus. Įvairių šalių paveldėjimo teisės sistemos gali būti įvertintos įrašant, tarkim, duomenis apie paveldėjimo teisės numatytus apribojimus, pvz., teisę gauti įstatymų numatytą palikimo dalį – tarkim, Lietuvos atveju.

Šalių narių teisinių sistemų integracija pasiekia savo galimybių ribas tada, kai peržengiama paveldėjimo teisės galiojimo sritis. Kaip buvo išdėstyta, tai galiotų sankirtos su daiktinės teisės atvejais. Konkretus nesuderinamumo pavojus slypi tada, kai pvz., Europos paveldėjimo pažymėjimas turi vindikacinį legatą, tuo tarpu vokiškas paveldėjimo pažymėjimas tokio neturi. Šią potencialią problemą, kai teisinio patikimumo netektų *abu* vienas kitam prieštaraujantis paveldėjimo pažymėjimai, galima išspręsti labai pragmatiškai nustatant, kad Europos paveldėjimo pažymėjimas išduodamas remiantis nacionalinio paveldėjimo pažymėjimu ir yra lyg šio priedas, skirtas naudoti tarptautinio paveldėjimo atvejais. Europos vykdomasis įrašas galėtų būti kaip pavyzdys šiam modeliui.

4. Pasiūlymo dėl Reglamento 42 str. nuostatos reglamentuoja vieningą visai Bendrijai Europos paveldėjimo pažymėjimo veikimą. Visose šalyse narėse preziumuojamas pažymėjimo turinio teisingumas visam jo galiojimo laikui (3 mėn.). Pasiūlymas

dėl Reglamento taip pat numato dar ir kitą teisinio patikimumo apsaugą. Ši plačios apimties teisinio patikimumo apsauga padės pripažįstant Europos paveldėjimo pažymėjimą. Tačiau Komisijos ambicijas pasiūlymo dėl Reglamento 42 str. 5 pastr. nuostatomis paversti šį pažymėjimą tik „įrašu“, kuris iš karto suteiktų prieigą prie viešųjų registru, ypač prie žemės kadastro, vertiname kaip labai pavojingas. Vokietijos žemės kadastrui tai reikštų didelius praradimus, nes pagal šalies teisinės sistemos nuostatas nepripažįstami vindikaciniai legatai privalo būti įrašomi kadastru. Prie to visai pelnytai dar prisideda tai, kad Europos paveldėjimo pažymėjimas yra parengtas kaip *sui generis* (= savitas) dokumentas, nes nei Anglijoje, ne Skandinavijoje nėra viešų dokumentų teisinės institucijos. Europos Komisijos nuostata, kad Europos paveldėjimo pažymėjimas, nepaisant šių faktų, privalo suteikti tiesioginį priėjimą prie kadastrų, šiuo požiūriu verčia bent jau labai suabejoti Komisijos patikinimu, kad būsimas Paveldėjimo reglamentas nepaveiks šalių narių daiktinės teisės, arba net ir atmesti tokį teiginį.

V.

Kaip jau esame minėję, pagal bendrąsias ir baigiausias pasiūlymo dėl Reglamento VII skyriaus nuostatas Reglamentas neturės įtakos esamiems dvišaliams ar daugiašaliams susitarimams.

Praktikoje labai didelis vaidmuo teks pereinamojo laikotarpio nuostatoms, kurios, deja, yra nepakankamos. Pagal pasiūlymo 50 str. 1 pastr. nuostatas Reglamentas turėtų būti taikomas teisiniams paveldėtojams asmenų, kurie mirs po metų nuo jo įsigaliojimo (pasiūlymo dėl Reglamento 51 str.). Toks reglamentavimas yra absoliučiai nepakankamas. Dar turėtų būti užtikrinta testatorių paskutinės valios pareiškimų, parengtų prieš įsigaliojant Reglamentui, turinio apsauga. Tiek mums, teisininkams praktikams, tiek piliečiams belieka tikėtis, kad nuostatos dėl pereinamojo laikotarpio nebus paliktos taisyti ir tobulinti per baigiausias derybas, kai jaučiamas laiko spaudimas.

Kilianus Baueris

Vormso miesto notaras
(Reinlando-Pfalco žemė, Vokietija)

EUROPOS BENDROVIŲ TEISĖS NAUJIENOS: PRIVATI EUROPOS BENDROVĖ, DIREKTYVA DĖL BUVEINĖS PERKĖLIMO IR ES ĮMONIŲ REGISTRAS

Savo pranešime informuosiu apie naujausius Europos bendrovių teisės pokyčius. Apsistosis ties trim aktualiomis temomis, kurios svarbios ir įmonių mobilumui bendroje vidaus rinkoje, ir notarų praktinei veiklai. Tai Europos privati bendrovė, Direktyva dėl registruotos SE arba SCE *buveinės perkėlimo* ir ES įmonių registras.

I.

Europos privati bendrovė (EPB)

1. Komisijos pasiūlymas dėl Reglamento

Jau seniai kuriami planai, siekiant įteisinti ribotos teisinės atsakomybės Europos bendrovę. Po Europos Parlamento raginimų¹ 2008 metais *Europos* Komisija oficialiai pateikė pasiūlymą dėl Europos privačiosios bendrovės statuto Tarybos reglamento². Ši *Societas Privata Europea* (lot. SPE) būtų tarsi didžioji Europos akcinės bendrovės (lotynų k. *Societas Europea*; SE³)

¹ Pranešimas skaitytas Lietuvos notarų rūmų, Koblenco (Vokietija) notarų rūmų ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų kolokviume „Notariatas ir viešasis interesas“ 2011 11 28 Vilniuje

² Europos Parlamento ataskaita dėl Europos privačios bendrovės statuto su rekomendacijomis Komisijai, 2006/2012(INI).

³ KOM(2008)396 galutinis.

⁴ Žr. 2001 spalio 8 d. Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 2157/2001 dėl Europos bendrovės (SE) statuto, ABL L 2001/294, 1 ir 2001 spalio 8 d. Tarybos Direktyvą 2001/86/EB dėl Europos bendrovės statuto papildymo nuostatomis apie darbuotojų dalyvavimą bendrovės valdyme, ABL L 2001, 294,22.

sesuo, t. y. būtų savarankiška europinė teisinė bendrovės forma. Ji padėtų tarptautinę veiklą vykdančioms mažoms ir vidutinėms įmonėms, kurioms SE teisinė forma yra per sudėtinga ir netikslinga, sutautyti išlaidas steigiant dukterines įmones užsienyje.

Įstatymo nuostatos dėl SPE pagrįstos Sutarties dėl ES veikimo 352 str. Todėl tokiam įstatymui reikia ir Parlamento, ir Tarybos pritarimo, o Taryba turi pritarti vienbalsiai.

Komisijos pasiūlymas aiškiai remiasi anglosaksų kraštų kapitalo bendrovių teisinėmis nuostatomis. Todėl jį pirmiausiai kritikuoja taikomosios teisės praktikai. Apie tai esu užsiminęs pranešime, kurį skaičiau prieš metus.

Komisijos pasiūlyme yra nuostatų, nesutampančių su Vokietijos ir kitų žemyno šalių bendrovių teisės nuostatomis šiais aspektais:

- Minimalus SPE įstatinis kapitalas gali būti 1,00 euras;
- Steigimo sutarties tikrinimas steigiant bendrovę turi būti atliekamas tik vienoje instancijoje (pas notarą arba registrą tvarkančiame teisme) (angl. *single control*);
- Neprivalo būti tikrinami atliekami įstatų pakeitimai, o akcijos gali būti perduotos pagal privačias sutartis. Akcijų savininkų sąrašas turįs būti tik pas bendrovės valdymo organą, bet jo nereikia pateikti įmonių registru. Toks ribotas skaidrumas ir viešumas sukuria palankias sąlygas piktnau-

džiauti SPE ir panaudoti bendrovę kriminaliniams tikslams. Atsirastų galimybės lengviau išplauti pinigų, pastūmėti įmonę į bankrotą ir būtų sunkiau apmokestinti įmonių pardavimo pelnus.

- Komisijos pasiūlyme labai mažai dėmesio skirta kreditorių apsaugai, aptakiai nusakytos kapitalo didinimo sąlygos, todėl SPE bankroto atveju nieko negautų visų pirma nedideli kreditoriai: amatininkai bei privatūs asmenys.
- Ir pagaliau SPE įstatuose lieka nereglamentuoti labai svarbūs klausimai. Jie paliekami reglamentuoti akcininkams įstatuose. Tuo tikslu akcininkams skiriamos vadinamosios sunorminimo užduotys. Dėl to prireiks papildomų konsultacijų ir susidarys papildomų išlaidų. Nsureguliuotais atvejais užprogramuoti būsimi ginčai.

Skirtingai nei Europos bendrovei (Societas Europaea), Europos ekonominių interesų grupei (EEIG⁴) ir Europos kooperacinei bendrovei (SCE⁵), SPE pagal Komisijos projektą nekeliama jokių būtinųjų prielaidų dėl sąsajų su užsieniu. Vadinasi, šią teisinę formą gali rinktis bet kuri šalies įmonė. Tai būtų alternatyva nacionalinėms įmonių formoms (pvz., lietuviškai ribotos teisinės atsakomybės arba uždarajai akcinei bendrovei, UAB), kurios tokiu būdu gali būti išstumiamos. Tai sukelia *race to the bottom* pavojų, kalbant apie teisinių reikalavimų lygį. Kol dar neprasidėjo SPE ir nacionalinių bendrovių formų konkurencija, reikia rimtai pagalvoti, koks reguliavimo panaikinimo laipsnis pageidaujamas SPE atveju, lyginant jas su nacionalinėmis bendrovėmis.

2. Tolesnė plėtra

2009 metų sausio 20 d. už dokumentų parengimą atsakingas Teisės komitetas pasiūlė daug Komisijos projekto pakeitimų. Juos įvertinęs, Europos Parlamento plenumas 2009 metų kovo 10 dieną priėmė legislatyvinį sprendimą ir naują pakeistą pasiūlymo dėl Reglamento variantą⁶.

2011 metų gegužės 30 dieną Europos Taryba pagaliau atmetė pirmininkaujancios Vengrijos pasiū-

lytą kompromisinį pasiūlymą dėl SPE⁷, nes jį vetavo Vokietija ir Švedija⁸. Nebuvo sutarta dėl įstatuose nurodytos ir realios buveinės sutapimo, dėl minimalaus įstatinio kapitalo dydžio bei dėl darbuotojų teisės dalyvauti valdyme. Dėl buveinės problematikos Europos bendrijų teisėje aš dar kalbėsiu išsamiau, nagrinėdamas Direktyvą dėl buveinės perkėlimo.

Lenkijos pirmininkavimo eiga jau atskleidė, kad ši šalis netraktuoja SPE kaip prioritetingos temos. 2012 metų pradžioje Europos Komisija pateiks Žaliają knygą, kurioje bus išdėstyta visai nauja Europos bendrijų teisės koncepcija.

3. Santrauka

Nekantriai lauksime tolesnės įvykių eigos. Mano įsitikinimu, mažai tikėtina, kad pavyks pasiekti vieną nuomonę. Galima suabejoti, ar yra praktinis poreikis naudoti dabartinės formos SPE.

Pirminis tikslas buvęs sukurti SPE įstatas, t. y. viską apimančią ir visose Sąjungos valstybėse galiojančią vieną norminį dokumentą. Tokiu būdu visose šalyse mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms turėjo būti garantuota teisinė lygybė. Tačiau jau sukaupta patirtis su „Societas Europaea“, Europos ekonominių interesų grupe (EEIG⁹) ir Europos kooperatine bendrove (SCE¹⁰) parodė, kad transnacionalinės bendrijų formos visada remiasi kompromisais, sutarimas pa-

⁷ 10611/11, tekstą galima rasti <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/11/st10/st10611.en11.pdf>.

→ Įstatinis kapitalas (19 str.)

Kompromisiniame pasiūlyme numatyta, kad įstatinis kapitalas gali būti vienas euras. Tačiau šalims narėms leidžiama kelti reikalavimą, kad įstatinis kapitalas būtų ne mažesnis nei 8000 EUR (Komisijos pasiūlymas tik 1 EUR).

→ Bendrovės buveinė (7 str.)

Kompromisinis variantas numato, kad registravimo buveinė ir administracijos buveinės ES turi tenkinti taikomos nacionalinės teisės reikalavimus (Komisijos pasiūlymas: jokių apribojimų). Tačiau nepaisant šios nuostatos, daugelis atstovų pasisakė už tai, kad nebūtų jokių draudimų skiriant buveinę ir administracijos būstinę skirtingose šalyse narėse.

→ Darbuotojų dalyvavimas valdyme (35 str.)

Kompromisinis variantas numato, kad darbuotojų dalyvavimą valdyme turi reglamentuoti bendrovės ir darbuotojų sudaroma sutartis, kai (1) ne mažiau kaip 500 darbuotojų dirba šalyje narėje, kurios įstatymai numato platesnį darbuotojų dalyvavimą valdyme, nei teisinės nuostatos tos šalies narės, kurioje SPE yra įregistruvisi savo įstatuose nurodomą buveinę arba (2) buveinės perkėlimo atveju, jei kilmės šalyje įprastai dirba ne mažiau kaip trečdalis, bet kartu ne mažiau kaip 500 darbuotojų ir šioje šalyje narėje keliama aukštesni reikalavimai darbuotojų dalyvavimui valdyme nei bendrovė priimančioje šalyje narėje. (Komisijos pasiūlymas: darbuotojų dalyvavimas valdyme tvarkomas pagal nuostatas tos šalies narės, kurioje yra SPE buveinė). Be to, kompromisiniame pasiūlyme numatyta, kad šalis narės turinčios užtikrinti informacijos suteikimo ir tarimosi su darbuotojais teises ir tada, kai SPE darbuotojai įdarbinti skirtingose šalyse arba kai darbuotojai yra ne toje šalyje narėje, kurioje įregistruota bendrovės buveinė.

⁸ 2011 m. gegužės 30 d. spaudos pranešimas, PRES/11/146.

⁹ Žr. Tarybos Reglamentą (EEB) Nr. 2137/85 1985 m. liepos 25 d. dėl Europos ekonominių interesų grupių (EEIG) sukūrimo, ABL L 1985/199, 1.

¹⁰ Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 1435/2003, 2003 m. liepos 22 d. dėl Europos kooperatinės bendrovės (SCE) statuto, ABL L2003/207, 1 ir Tarybos Direktyva 2003/72/EB, 2003 m. liepos 22 d. papildanti Europos kooperacinės bendrovės statutą dėl darbuotojų dalyvavimo, ABL L 2003/207, 25.

⁴ Žr. Tarybos Reglamentą (EEB) Nr. 2137/85 1985 m. liepos 25 d. dėl Europos ekonominių interesų grupių (EEIG), ABL L 1985/199, 1.

⁵ Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 1435/2003, 2003 m. liepos 22 d. dėl Europos kooperacinės bendrovės (SCE) statuto, ABL L 2003/207, 1 ir Tarybos Direktyva 2003/72/EB 2003 m. liepos 22 d. papildanti Europos kooperacinės bendrovės statutą dėl darbuotojų dalyvavimo, ABL L 2003/207, 25.

⁶ Europos Parlamento plenumo 2009 metų kovo 10 dieną priimtas legislatyvinis sprendimas dėl pasiūlymo Tarybos Reglamentui dėl Europos privačios bendrovės statuto (KOM(2008)0396. ABL C E/2010/87, 191.

siekiamas tik žemiausio lygio bendrajam vardikliui, o svarbios sritys dažnai paliekamos reguliuoti nacionalinėms bendrovės įsikūrimo valstybių teisės sistemoms. Todėl nereikėtų stebėtis, kad ir SPE atveju jau seniai atsisakyta bendrų įstatų idėjos, o Reglamento projekto 4 str. suteikia galimybę daugeliu atveju pasitelkti ir naudoti nacionalinę teisę. Turint tokius įstatus, tikrai negalima realizuoti pirminio siekio užtikrinti visą teisinę lygį visose šalyse narėse. Todėl praktikoje viskas klostysis taip, kaip jau buvo SE atveju, o tai reiškia, kad ir SPE atveju išaugs teisinių konsultacijų poreikis, lyginant su bendrove, kuriama pagal nacionalines teisinės nuostatas. Tai tikrai nepasitarnaus mažų ir vidutinių bendrovių interesams.

II.

Direktyva dėl buveinės perkėlimo

1. Buveinės klausimas Europos bendrovių teisėje

Jau minėjome, kad Reglamentui dėl SPE bendrovės koją pakišo tai, kad šalys narės negali susitarti dėl įstatuose deklaruotos ir realios bendrovės administravimo buveinės vienovės. Kaip žinoma, buveinės klausimui Europos bendrovių teisėje tenka labai svarbus vaidmuo. Ši problema yra labai opi todėl, kad šalyse narėse bendrovių teisės sistemose gyvuoja du priešingi požiūriai. Kaip žinome, sąvoka „bendrovės buveinė“ gali turėti dvi skirtingas reikšmes. Yra skiriama realioji buveinė, t. y. valdymo organų buveinė (administracijos buveinė) ir registre įrašytoji buveinė (įstatuose nurodyta buveinė), pagal kurią nusprendžiama, kokia teisės sistema galios bendrovei. Kai kurios šalys narės (pvz., vis dar tokia yra Vokietija) laikosi tradicinės buveinės teorijos, pagal kurią įstatuose nurodyta buveinė turi būti pasirenkama toje šalyje, kurioje yra faktinė administracijos buveinė¹¹. Tačiau kitos šalys (pvz., Didžioji Britanija) palaiko įsisteigimo laisvės teoriją ir leidžia laisvai rinktis nurodomos buveinės vietą.

2. Europos Teisingumo Teismo praktika

Europos teisė šių klausimų nereguliuoja. Europos Teisingumo Teismas (ETT) šiame kontekste yra priėmęs daug sprendimų, tačiau iki šiol nėra išaiškinęs

visų klausimų¹². „Centros“, „Überseering“. „Inspire Art“ bylose remdamasis įsisteigimo laisvės principu, Teismas laikėsi liberalios traktavimo pozicijos ir yra nusprendęs, kad bendrovė, kuri yra įsteigta kaip angliška „limited“, gali įkurti savo administracijos buveinę užsienyje arba tai gali padaryti vėliau, perkeldama buveinę į užsienį, kur ji privalo būti pripažįstama kaip „limidet“ bendrovė, jei tai numatyta steigimo šalies teisinėje sistemoje. Tarptautinio susiliejimo atvejais nutarime dėl paslaugų Direktyvos iš priimančios valstybės yra reikalaujama, kad nacionalinės susiliejimo taisyklės iš principo neapsiribotų šalyje kylančiais atvejais, tačiau juos numatytų ir tarptautiniams atvejams. Dauguma po tokio sprendimo padarė išvadą, kad ETT palaiko įsisteigimo laisvės teoriją. Priėmus sprendimą „Cartesio“ byloje, dėl to vėl kilo abejonių. Šio sprendimo 112 pastr. skaitome tokią formuluotę, kad šalies, iš kurios bendrovė pasitraukia, teisė neturėtų trukdyti bendrovei „transformuotis į bendrovę pagal kitos šalies nacionalinę teisę, jei pagal šią teisę tai yra įmanoma“. Tokiu būdu leidžiama perkelti įstatuose nurodytą buveinę į kitą šalį narį, jei tos šalies teisinė sistema tai leidžia daryti. Laukiama, kad šiuo metu ETT nagrinėjama byla „Vale“ galutinai išaiškins, ar pažeidžiamas įsisteigimo laisvės principas, kai priimančios šalies narės taisyklės ar praktika draudžia vienoje (kilmės) šalyje teisiškai įsteigtos bendrovės būstinę perkelti į kitą (priimančią) šalį ir ten tęsti veiklą jau pagal kitos šalies teisę¹³.

3. Planuojamoji Bendrovių mobilumo direktyva

2009 m. kovo 10d. Europos Parlamentas priėmė nutarimą, kuriuo įpareigojo ES Komisiją parengti 14-ąją bendrovių teisės Direktyvą dėl bendrovių buveinės perkėlimo¹⁴. Ši Direktyva turi reguliuoti įstatuose įregistruotos buveinės perkėlimą į kitą šalį. Perkėlus įstatuose registruotą bendrovės buveinę, turi pasikeisti ir bendrovės veiklai taikoma nacionalinė bendrovių teisė. Vadinasi, bendrovė transformuojama į tikslo šalyje pripažįstamą bendrovės teisinę formą, kuri atitinka bendrovės pirminę teisinę formą. Šiuo

¹¹ Tačiau Vokietijoje nuo 2008 lapkričio 1 d. įsigaliojus 2008.10.23 įstatymui Dēl GmbH bendrovių teisės modernizavimo ir kovos su piktnaudžiavimais, Bundesgesetzblatt 2008 I, psl. 2026, jo 4a str. leidžiama ribotos teisinės atsakomybės bendrovėms (GmbH), o 5 str. – ir akcinėms bendrovėms (AG) perkelti savo administracinę buveinę (bet ne įstatuose registruotą buveinę) į užsienį.

¹² ETT, The Queen vs. H.M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust plc, 27.09.1988, Rs. C 81/87; ETT, Centros Ltd vs. Erhvers-og Seiskabsstyrelsen, 09.03.1999, Rs. C 212/97; ETT Überseering BV vs. Nordic Construction Compañz Baumanagement GmbH (NCC), 05.11.2002, Rs. C 208/00; ETT. Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam vs. Inspire Art Ltd, 30.09.2003, Rs. C 167/01; ETT, SEVIC Systems AG, 13.12.2005, Rs. C 411/03; ETT Cartesio, 16.12.2008, Rs. C 210/06.

¹³ ETT, VALE Építési Kft., Rs. C 378/20.

¹⁴ European Parliament resolution of 10 March 2009 with recommendations to the Commission on the crossborder transfer of the registered office of a company (2008/2196(INI)). Pirminis mobilumo direktyvos projektas jau buvo parengtas 1997 metais, tačiau jis nebuvo nagrinėjamas.

atveju galima kalbėti apie sienas peržengiantį teisinės formos pakeitimą.

Komisija iki šiol dėsė pateikti atitinkamos Direktyvos projektą. Remdamasis Sutarties dėl Europos veikimo 225 str., Europos Parlamentas planuoja imtis pakartotinos teisėkūros iniciatyvos. Tuo klausimu plenariniame posėdyje greičiausiai bus balsuojama 2012 metų sausio mėnesį. Šalys narės taip pat pageidauja turėti antrinio teisinio reguliavimo instrumentą, kad suteiktų daugiau aiškumo šiuo metu susidarančiose teisinėse situacijose, kai, nesant procedūrų, yra neaišku, kaip buveinė gali būti perkelta į užsienį¹⁵.

4. Vertinimas

Visuomenių mobilumas ir bendrovių steigimosi laisvė neabejotinai yra svarbios vidaus rinkos plėtros prielaidos. Įmonės perkėlimas, ją likvidavus pirmineje šalyje, ir naujas jos įsisteigimas tikslo šalyje yra labai sudėtingas, turi neigiamų mokesčių pasekmių ir nesuteikia bendro teisinio tęstinumo. Jau ir dabar susiliejęs bendrovėms, vienos bendrovės turtas bendro teisių perėmimo keliu gali būti perduotas užsienio bendrovei, turinčiai tos šalies teisinę formą¹⁶. Dėl mokesčių priešasčių sienas peržengiantis teisinės formos pakeitimas būtų palankesnis, nes būtų išlaikomas bendrovės mokesčių identitetas.

Nepriklausomai nuo klausimo, kokią praktinę reikšmę iš tiesų turėtų bendrovių mobilumo direktyva, negalima nepaisyti ir galimų piktnaudžiavimo ja galimybių, kurios atsirastų perkėlus buveinę:

- Išsikeliant bendrovei, taigi kai ji perregistruoja savo įstatuose nurodytą buveinę kitoje šalyje, bet savo administracijos buveinę palieka ankstesnėje valstybėje, toks buveinės perkėlimas faktiškai apsprendžia teisinės bendrovės formos pakeitimą ir paverčia ją fiktyvia (neegzistuojančia) firma. Galimi pavojai: kai kuriose šalyse (pvz., Didžiojoje Britanijoje) įrašai registre atliekami, akcijos perduodamos, kapitalas padidinamas / sumažinamas ir kiti įstatų pakeitimai atliekami be notaro patvirtinimo ir nereikalaujama įmonių registrai atskleisti akcininkų sąrašą (kaip tai yra būtina, pvz., Vokietijos GmbH arba Lietuvos UAB atveju). Viena iš pasekmių yra neskaidri teisinio bendravimo aplinka. Bendrovei persikėlus į šalį, kurioje galioja mažesni reikalavimai, taigi *race to the bottom* atveju, palengvėja galimybės plauti pi-

nigus, nuslėpti mokesčius, nesilaikyti darbo saugos priemonių, sukurti dirbtinį firmų bankrotą ir tai turi įtakos teikiant finansinę atskaitomybę. Dabartinė finansų krizė yra puiki aplinkybė pamąstyti apie didesnę dereguliaciją. Visgi nerealu tikėtis, kad tose žemų reikalavimų šalyse narėse greitai laiku bus iš principo sugriežtinti reikalavimai. Kaip SPE, taip ir šiuo atveju padėti galėtų tik privalomas įstatuose nurodytos ir realios administracijos buveinės sutapimas. Šalims narėms bent jau turėtų būti leidžiama kelti tokį reikalavimą.

- Atsikeliant bendrovei, galimas pavojus, kad bus nesilaikoma tikslo šalies nacionalinių bendrovės steigimo reikalavimų, pvz., atsikelianti bendrovė neturės nustatyto minimalaus įstatinio kapitalo. Turėtų būti bent jau užtikrinama, kad, perkeliant bendrovės buveinę, bus tenkinami tikslo šalies nacionaliniai reikalavimai bendrovei įsteigti.

- Tinkamai reglamentuojant procedūrą, pvz., keliant kvalifikacinius reikalavimus formai, privalo būti užtikrinta trečiųjų asmenų interesų apsauga, ypač pasirūpinant senais kreditoriais ir smulkiaisiais akcininkais. Čia iš principo galima orientuotis į Direktyvą dėl bendrovių susiliejimo.

III.

Įmonių registru sąveika

2011 metų vasario mėnesį Komisija pateikė projektą Direktyvos dėl *centrinių*, komercinių ir bendrovių *registru sąveikos*¹⁷. Ši įstatymų leidybos iniciatyva turėtų skatinti europinį registru bendradarbiavimą, vykstant tarptautiniams bendrovių susijungimams ir buveinės perkėlimams bei aktualizuojant užsienio bendrovių filialų įregistravimą, ir palengvinti prieigą prie informacijos apie kitų šalių narių bendroves. Šiuo metu pasiūlymas pateiktas vertinti Tarybai ir Europos Parlamentui.

1. Vokietijos registru sistema

Visose 27 Europos Sąjungos valstybėse egzistuoja elektroniniai įmonių registrai. Vokietijoje Prekybos registre yra registruojamos personalinės bendrovės,

¹⁵ Taip pat ir „Report of the Reflection Group on the Future of EU Company Law“ (Briuselis, 2011 m. balandžio 5 d.), Chapter 2.3.

¹⁶ Europos Parlamento ir Tarybos 2005 spalio 26 d. Direktyva 2005/56/EB dėl ribotos atsakomybės bendrovių jungimosi, peržengiančių vienos valstybės ribas ABL L 2005/310, 1.

¹⁷ Pasiūlymas Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva, kuria iš dalies keičiamos direktyvų 89/666/EEB, 2005/56/EB ir 2009/101/EB nuostatos dėl centrinių, komercinių ir bendrovių registru sąveikos, KOM (2011)79, galutinis. Statistinės ir bazinės informacijos rasite: Commission Staff Working Document, Impact Assessment, Accompanying document to the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives 89/666/EEC, 2005/56/EC ant 2009/101/EC as regards the interconnection of central, commercial and companies registers, SEC (2011)222. Taip pat žr. Europos duomenų apsaugos įgaliotojo nuomonę, ABL C 2011/220, 1 ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto poziciją, ABL C 2011/248, 118.

veikiančios pagal prekybos teisę (pvz., atviros prekybos bendrovės) ir kapitalo įmonės (pvz., ribotos teisinės atsakomybės įmonės), kooperatyvai / draugijos registruojami Kooperatyvų registre, o laisvųjų profesijų partnerystės susivienijimai – atitinkamame Partnerystės susivienijimų registre¹⁸. Tačiau nuo 2007 metų mūsų šalyje egzistuoja dar ir Įmonių registras¹⁹, kuris suteikia prieigą prie Prekybos, Kooperatyvų ir Partnerystės susivienijimų registru, prie šių registrų pranešimų, prie šiems registrams pateiktų dokumentų ir prie bankrotą tvarkančių teismų. Vokietijos įmonių registre yra įregistruota apie 3,3 mln. įmonių. Kas mėnesį šiam registru pateikiama apie 2,6 mln. užklausų. Paiešką galima vykdyti anglų, prancūzų, italų ir ispanų kalbomis.

2. Registrai kitose šalyse narėse

Įmonių registrai yra elektroninės formos, tačiau įvairiose šalyse narėse jie yra skirtingai tvarkomi ir gali būti kitos struktūros. Skiriasi ne tik jų turinys, duomenų aktualumas, prieigos galimybės ir naudojimosi jais kalbos, bet ir jose esančios informacijos teisinis patikimumas. Žinoma, kad teisinis bendravimas ne visais atvejais gali pasikliauti įrašais įmonių registre, vadinasi, ne visada yra pateisinamas pasitikėjimas registre esančių duomenų teisingumu.

Esminiais klausimais visi įmonių registrai šalyse narėse yra analogiški: jie kaupia informaciją apie įmones, t. y. jų teisinį statusą, jų buveinę, kapitalą, įgaliotus atstovus, metinius balansus ir pan. bei pateikia šią informaciją visuomenei. Tokio pobūdžio informacija yra labai svarbi verslo partneriams, kreditoriams, vartotojams ir valstybės institucijoms (ypač mokesčių inspekcijai ir teisingumo įstaigoms).

3. Europos verslo registras

Nuo 1992 metų „European Business register“ (EBR)²⁰ iniciatyva vyksta savanoriškas Europos įmonių registrų bendradarbiavimas. Jame dalyvauja 26 valstybės, iš kurių 20 valstybių priklauso Europos Sąjungai (pvz., Lietuva ir Vokietija), o 6 valstybės nepriklauso ES (pvz., Ukraina). Vartotojų nuomone, EBR pasiūla yra nepakankama, nes jis, visų pirma, neapima visų ES valstybių, o antra, ten esanti informacija ne visada yra sunorminta, aktuali bei nepakankamai patikima. Todėl 2009 metais EBR buvo pateikta tik 330 000 užklausų.

4. Įmonių registrų susiejimo priežastys

Europos Komisija tikisi, kad elektroniniu būdu sujungus įmonių registrus, Europoje kasmet būtų sutaupoma iki 70 mln. eurų ir pagyvėtų tarptautinė prekyba²¹.

Komisija įvardijo tris registrų susiejimo priežastis:

- Registruose dažnai nėra aktualios informacijos apie užsienio įmonių filialus, nes užsienio įmonės neaktualizuoja šios informacijos. Tai sukelia pavojus vartotojams ir verslo partneriams, ypač tais atvejais, kai registrams, turintiems įrašus apie filialus užsienyje, nepranešama apie bendrovės likvidavimą ar jos paskelbimą nemokia. Remiantis atliktais tyrimais nustatyta, kad 15 proc. ištirtų filialų atvejų neegzistavo užsienio pagrindinės įmonės, vadinasi, analogiškoje situacijoje yra apie 16 800 užsienio filialų.

- Tiek anksčiau, tiek ir dabar susiduriama su sunkumais, įvairių šalių registrams bendradarbiaujant dėl įmonių tarptautinių susiliejimų ir buveinės perkėlimų. Šiuo metu informaciją vienas kitam registrai siunčia elektroniniais laiškais ir rašo juos ta kalba, kuri galioja siunčiančioje institucijoje.

- Priėmimą prie informacijos apie įmones kitose šalyse narėse apsunkina techninio pobūdžio ir kalbos barjerai. Nėra jokių bendrų nuostatų dėl to, koku dažniu turėtų būti aktualizuojama įmonių registrų informacija. Duomenų naudotojai negauna jokios informacijos apie tai, kokia informacija privalo būti pateikiama atskirose šalyse narėse arba kiek tretieji gali pasitikėti tais duomenimis. Komisija taip pat mano, kad dėl vieningo įmonių ženklavimo nebuvimo sunkiau rasti informacijos apie įmones tarptautiniame kontekste bei ją susieti.

5. Direktyvos projektas

Noriu trumpai išdėstyti minėtos Direktyvos projekto esmę:

- Centrinis Europos duomenų bankas nebus kuriamas. Šalys narės privalo pasirūpinti, kad per bendrą centrinę visoms šalims prieinamą Europos Sąjungos elektroninę platformą visomis ES kalbomis iš kiekvieno nacionalinio registro būtų gaunamas vieningos apimties minimalus duomenų paketas. Būtinai vieningas sunorminimas visai ES (tas pats turinys ir interoperabilios technologijos). Kiekvieno duomenų perdavimo atveju privaloma vienareikšmiškai nurodyti, koks yra perduotų duomenų ir dokumentų teisinis privalomumas, remiantis perdavusios šalies nacionalinės bendrovių teisės nuostatomis bei pagal kokios

¹⁸ Visus tris registrus galima pasiekti adresu <http://www.handelsregister.de>

¹⁹ <http://www.unternehmensregister.de>

²⁰ <http://www.ebr.org>.

²¹ IP/11/221 2011 02 24

teisės nuostatas jais gali remtis tretieji asmenys.

- Šalys narės privalo užtikrinti, kad vėliausiai 15-ą kalendorinę dieną po įvykio, pakeitusio privalomus registruoti įmonės duomenis, aktualizuos registruojamus duomenis apie bendrovę ir jie bus prieinami.

- Komisija taip pat ketina įdiegti vieningą visoje Europoje bendrovių ir jų filialų ženklimą, kuris garantuotų jų neabejotiną identifikavimą.

- Per bendrą Europos platformą nacionaliniai registrai turi būti susieti ir keistis informacija apie bendroves vykstant tarptautiniams procesams: jungiantis ar kitaip keičiantis bendrovėms bei jų filialams. Šalys narės privalo užtikrinti, kad įrašai apie bendrovių filialus, kurie buvo panaikinti ar dėl kitų priežasčių privalo būti išbraukti registre, nedelsiant būtų ištrinti.

6. Direktyvos projekto vertinimas

Teisės praktikos požiūriu įmonių registrų susiejimas ir skaidrumo didinimas yra sveikintina. Tarptautinį bendrovių mobilumą ir tarptautinius jų susiliejimus turi lydėti ir tarptautinis skaidrumas²². Ypač tais atvejais, kai yra naikinami užsienio filialai, kurių centrinė bendrovė jau panaikinta, pastebimas akivaizdus greitų veiksmų trūkumas. Vokietijoje notarai ir registrus tvarkantys teismai nuolat susiduria su angliškomis „limited“ bendrovėmis, apie kurias informacija „Companies Houses“ jau yra panaikinta, tačiau jų filialai vis dar yra įregistruoti vokiškuose registruose.

Baigdamas norėčiau išsakyti keletą pastabų dėl pateikto Komisijos siūlymo:

- Negalima pamiršti, kad įvairiose šalyse registruose esanti informacija yra labai skirtingos kokybės. Šalyse, kuriose įrašai registruose vykdomi kontroliuojant tą procesą notarams ar registrų teismams (pvz., Lietuvoje ir Vokietijoje), registrams būdingas aukštas teisingumo garantavimo laipsnis ir viešas pasitikėjimas jais. Kitose šalyse (pvz., Didžiojoje Britanijoje) reikalavimų kartelė yra nuleista žemiau. Ne veltui Anglijos „Companies Houses“ savo interneto svetainėje²³ primygtinai įspėja dėl „corporate identity fraud“ (įmonės tapatumo klastojimo) ir „company hijacking“ (bendrovės užvaldymo). Todėl informacijos kilmės šalyje suteikiama nuoroda apie registrų informacijos teisinį patikimumą yra labai svarbi.

Aukštų patikimumo standartų besilaikančius registrus yra sunku priversti perimti nepatikrintą infor-

maciją, gaunamą iš šalių narių, kuriose galioja žemi reikalavimai, ir tiesiog remiantis tokios šalies registro pranešimu apie išbrauktą pagrindinę bendrovę, išbraukti ir įregistruotus jos filialus. Todėl registrų susiejimas turėtų apsiriboti registruose esančios informacijos keitimusi, paliekant teisnių klausimų reguliavimą nacionalinėms teisės sistemoms. Įmonių registrų susiejimas galėtų skatinti pamąstyti ne tik apie kaupiamos informacijos apimtį (t. y. kiekio), bet, svarbiausia, ir apie jos kokybę (t. y. jos teisinio patikimumo) suvienodinimą. Europos piliečiai ir bendrovės suinteresuotos turėti aukšto standarto registrus, kurių patikimumą ir teisingumą garantuoja informacijos pateikimo procese dalyvaujantys notarai ir tai reglamentuojančios teisinės procedūros. Tik tokiu atveju užtikrinama registrų skaidrumas, viešumas ir pasitikėjimo jais apsauga. Antraip būtų sukurtos sąlygos apgavystėms ir pinigams plauti. Todėl į politinės veiklos darbotvarkę turi būti įtrauktas bendro, aukštus reikalavimus atitinkančio registro sukūrimas.

- Suprantama, kad neišvengiama greitai aktualizuoti pasikeitusią informaciją apie bendroves. Nėlankstus 15 kalendorinių dienų aktualizavimo terminas nesiderins su skirtingomis įvairių šalių registrų sistemomis ir numatytais procesais. Toks terminas neleis notarams ar registrų teismams patikrinti informacijos ir taip sumenks Europos žemyno šalių įmonių registrų patikimumo laipsnį. Todėl pakaktų nuostatos, kad informaciją atnaujinti reikia nedelsiant.

- Kad bendrovėms nesusidarytų papildomų išlaidų ir būtų išvengta papildomų biurokratinių procedūrų, reikia atsakyti vieningo bendrovių ženklavimo. Toks ženklavimas bent jau turėtų apsiriboti registrų susiejimo tikslais ir neturėtų būti privalomas teisiniame bendravime. Nacionaliniuose registruose esantys bendrovių numeriai užtikrina bendrovių identifikavimą ir to pakanka teisiniame bendravime.

■

²² Žr. taip pat „Report of the Reflection Group on the Future of EU Company Law“ (Bruselis, 2011 m. balandžio 5 d.), skyrius 2.8.

²³ <http://www.companieshouse.gov.uk>.

Prof. Egidijus Kūris

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros vedėjas

VIEŠASIS INTERESAS: TEISĖKŪRA IR KONSTITUCINĖ JURISPRUDENCIJA

Banali tiesa: viešojo intereso sąvoka sunkiai apibrėžiama; dėl jos turinio nesutariama; visus ar bent daugumą tenkinančio vieno apibrėžimo nėra. Įvairūs autoriai siūlo skirtingas viešojo intereso sampratas (atitinkamai – ir apibrėžimus) nuo maksimalistinių iki minimalistinių. Epitetai „maksimalistinės“ ir „minimalistinės“ čia siejami su viešojo intereso apibrėžime nurodomais tokio intereso skiriamaisiais bruožais. *Minimalistinėmis* vadinu tokias sampratas, kuriose išryškintas kuris nors vienas viešojo intereso požymis kaip jo skiriamasis bruožas, o *maksimalinėmis* – tokias, kuriuose tų požymių nurodoma kaip galima daugiau. Bet kuo daugiau tų skiriamųjų bruožų nurodoma, tuo mažiau interesų gali būti laikomi atitinkančiais apibrėžimą, taigi tuo mažiau jų gali būti įvardijama kaip viešieji.

Tarp šių dviejų apibrėžimų spektro ekstremumų esama įvairių tarpinių variantų, kurių neaptarsiu. Pa-

bandysiu keliais sakiniais apžvelgti tik dvi „grynasias“ sampratas kaip metodologines prielaidas, kuriomis galėtų remtis (ir remiasi) atitinkama teisinė praktika.

Maksimalinė samprata. Į ja grindžiamą viešojo intereso apibrėžimą įtraukiama kaip galima daugiau įvairių požymių, kurių visuma apibūdina viešąjį interesą kaip *ypatingą* interesą, priešingą privačiam – partikuliariam. Teoretikui toks apibrėžimo konstravimas gali būti įdomios intelektualinės pratybos, bet koks jų rezultatas?

Cituoju vieną autorę (ne teisininkę, bet plačiai žinomą savo veikla institucijose, kurių paskirtis yra būtent viešojo intereso užtikrinimas): „Viešasis interesas yra visa apimantis, normatyvinis, konservatyvus ir visiems lygiai taikomas instrumentas, abstrakčiomis normomis sudarantis geresnes sąlygas kiekvienam siekti savų interesų, panaudojant turimas žinias ir savo gebėjimus.“

Šį apibrėžimą reikia kelis kartus perskaityti, kad suprastum. Ko tik jame nėra! Čia sumesti į krūvą ir normatyviniai, ir deskriptyviniai (tikri ir tariami)

Pranešimas kolokviume „Notariatas ir viešasis interesas“ (Vilnius, 2011 11 28)

viešojo intereso požymiai, nors jų nedera painioti. Čia randame ir nuorodą į konservatyvumą, taigi iš esmės politinį šio fenomeno vertinimą. Viešasis interesas apibūdinamas kaip „instrumentas“. *Kieno instrumentas? „Savų“, taigi partikuliarių, interesų siekimo. Apibrėžime esama ir naivumo: manoma, kad kiekvienas siekia savų interesų vien savo žiniomis ir sugebėjimais* (antraip partikuliaraus intereso siekimas turbūt neatitiktų viešojo intereso?!). Ne mažiau naivu manyti, kad viešasis interesas vien sudaro geresnes sąlygas kiekvienam siekti savų interesų. Kodėl ne blogesnes? Ar egoizmas neegzistuoja? (Keista būtų taip galvoti šalyje, kurioje įvyko plataus masto „prichvatizacija“.) Juk jei taip būtų, nebūtų pagrindo kalbėti apie viešųjų ir privačių interesų konfliktus.

Taigi maksimalistinėje sampratoje viešasis interesas yra *ne savarankiškas reiškiny*s, o privačių interesų „bendras vardiklis“. Jei tokia samprata traktuotume rimtai ir taikytume teisinėje praktikoje, bet kuris sandoris, kurio išlaidų suma nebūtų lygi nuliui, galėtų būti ginčijamas kaip prieštaraujantis viešajam interesui, eventualiai – neteisėtas. Bet, kita vertus, tokios bylos nebūtų įmanoma išspręsti jokiame teisme, nes, norint ją išspręsti *neabejotinai teisingai*, tektų to sandorio išlaidas palyginti su visų kitų analogiškų sandorių išlaidomis. Teisininkui būtų sunku persiimti maksimalistine viešojo intereso samprata dėl jos nepritaikomumo teisinėje praktikoje.

Minimalistinė samprata. Čia viešasis interesas traktuojamas kaip interesas, kurį turi *visuomenė kaip subjektas* ir dėl to – *kiekvienas* visuomenės narys. Viešojo intereso netenkinimas galiausiai atsigręžtų prieš kiekvieną individą, nes atsigręžtų prieš visuomenę, kurios narys tas individas yra. Būtent dėl to viešasis interesas, pagal savo prigimtį ne teisinė kategorija, turi būti įtvirtintas teisėje, jos saugomas ir ginamas.

Esama „griežtosios“ ir „lankstesnės“ minimalistinės viešojo intereso sampratų. Jų skirtis yra reikšminga teisėkūrai ir jurisprudencijai. „Griežtoji“ samprata viešąjį interesą laiko *visos visuomenės* interesu, taigi nepripažįsta, kad interesas gali būti vienu metu ir viešas, ir partikuliarus. Tuo tarpu „lankstesnė“ samprata leidžia kaip viešąjį interesą traktuoti ir *tam tikros visuomenės dalies* interesą, taigi partikuliarių interesą. „Griežtoji“ samprata gali būti patraukli dėl savo aiškumo, bet ja vadovaujantis turbūt nepavyktų identifikuoti *jokio* intereso, kurį galėtume pavadinti viešuoju, nes vargu ar galima išvis įsivaizduoti kokį nors interesą, kurį turėtų *visi* visuomenės nariai, nes kiekvienoje visuomenėje esama individų ir jų grupių, kurių interesai

(ypač *suvoktieji*, bet nebūtinai adekvačiai) gali būti patenkinti tik didžiosios visuomenės dalies sąskaita. Šiai tezei oponuojama, esą „neabejotinai visuotiniu“ ir dėl to viešuoju interesu galima laikyti, pvz., visuomenės saugumą arba sveikatos apsaugą. Bet visuomenės saugumas – anaipol ne visuotinis interesas. Esama visuomenės grupių (ir gana didelių), kurių nariai tarpsta iš apsaugos, kurios nereikėtų ar reikėtų gerokai mažiau, jei būtų įmanoma pašalinti bent vadinamąsias „tradicines“ grėsmes visuomenės saugumui. Be to, įvairios visuomenės saugumo priemonės neretai įsiterpia į asmens privataus gyvenimo sritį. Jei tas įsiterpimas pernelyg drastiškas, jo užtikrinimas (bent tam tikru būdu) gali daugiau interesų paminti nei apginti (sakoma, kad esama absoliučiai saugių miestų, kuriuose atvykėliui negali nutikti nieko blogo, bet paprastai jie yra diktatoriškose valstybėse). Sveikatos apsauga *per se* gali būti vertinama kaip kiekvieno interesas, bet šio intereso užtikrinimas turi savo sąnaudas: kuo jos didesnės ir kuo didesnė jų dalis teks tam tikroms visuomenės grupėms, tuo mažiau šalininkų turės atitinkama sveikatos apsaugos politika (tai akivaizdžiai patvirtina nesibaigiantys ginčai dėl visuotinio sveikatos draudimo JAV). Taigi „griežtojoje“ viešojo intereso sampratoje viešasis interesas yra *utopija*, o tai leidžia atmesti viešąjį interesą kaip kažką, ko gyvenime nėra. Tai XX a. aštuntojo – devintojo dešimtmečio sandūroje deklaravo Margareth Thatcher, pareiškus, kad nėra tokio dalyko kaip visuomenė – yra tik individai. Lietuvos mokslo bendruomenę tuo nesėkmingai bandė įtikinti tuometinės (1996 m.) Seimo opozicijos narys Andrius Kubilius (Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto metinėje konferencijoje). Jei politikas nelabai užsispyręs, laikui bėgant nuo šio paklydimo išsivaduoja.

Taigi jei viešasis interesas mus domina ne vien kaip teorinis konstruktas, bet ir kaip teisei praktikai aktuali kategorija, „lankščioji“ minimalistinė viešojo intereso samprata (tegu problemiškesnė už „griežtąją“) neturi praktikoje pritaikomų alternatyvų. Bet dėl to, kokia yra šios kategorijos *struktūra* (elementai, kriterijai), galiausiai lemianti jos *teisinį turinį*, gali būti įvairių nuomonių. Deja, galiojančių norminių teisės aktų tekstai apie tai mažai (jei išvis ką nors) pasufleruoja.

Antai Konstitucijoje, aukščiausios galios teisės akte, nėra ne tik viešojo intereso sąvokos apibrėžimo, bet ir pačios sąvokos. Kita vertus, įvairiose jos nuostatose atsispindi viešojo intereso apsaugos ir net viršenybės prieš partikuliarių interesą principas. Galima paminėti, pvz., nuostatą, kad, įgyvendin-

damas savo teises ir laisves, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 str.). Įvairius viešojo intereso aspektus deklaruoja Konstitucijos preambulė, kurioje įtvirtinti teisingumo bei socialinės darnos imperatyvai. Viešasis interesas įtvirtintas ir nuostatose dėl atitinkamų žmogaus teisių ar laisvių ribojimo; pvz., nustatyta, kad piliečių teisė rinktis be ginklo į taikius susirinkimus negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves (36 str.). Paminėtina ir valstybinės, profesinės, komercinės paslapties apsauga nagrinėjant bylas teismuose (117 str.). Neabejotiną viešojo intereso primatą įtvirtina konstitucinis apkalto institutas. Tai tik keli pavyzdžiai.

Atskirai paminėtina Konstitucijos 118 str. 2 d. nuostata, kad prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Ši nuostata atsirado tik 2003 m., iš esmės pakeitus prokuroro instituto įtvirtinimą Konstitucijoje. Konstitucinis Teismas 2004 m. konstatavo, kad padarius šią konstitucinę pataisą prokuroro institutas turės būti aiškinamas nauju pagrindu, o ankstesne doktrina galima remtis nebent fragmentiškai (Teismas neidentifikavo, kuriais jos elementais). Tačiau nuo tada nebuvo nė vienos konstitucinės justicijos bylos, kurioje būtų proga plėtoti doktriną. Taigi šiandien ši nuostata *dar nėra aiškinta*.

Viešojo intereso sąvoka neapibrėžta ir Prokuratūros įstatyme, nors jame reglamentuojamas (ir daugkart paminėtas) „viešojo intereso gynimas“. Iš dalies tą sąvokos apibrėžimo nebuvimą kompensuoja kai kurių kitų įstatymų nuostatos, pvz., Civilinio kodekso, kuriame nustatyti įvairūs atvejai, kai prokuroras gali teikti ieškinį ar pareiškimą: dėl nepilnamečio ar neveiksnaus fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu; dėl asmens, kurio buvimo vieta nežinoma, turto laikinojo administratoriaus skyrimo; dėl juridinio asmens pripažinimo neteisėtai įsteigtu; dėl juridinio asmens veiklos tyrimo; dėl pažeidžiamų vaiko teisių užtikrinimo, tėvų valdžios apribojimo; dėl globos ir rūpybos ir kt. Kai kurie tokie atvejai nustatyti Civilinio proceso kodekse, pvz., dėl fizinio asmens pripažinimo nežinia kur esančiu ar paskelbimo mirusiu, dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksnium ar ribotai veiksnium ir kt. Pati prokuratūra *visas* šias nuostatas interpretuoja kaip nuostatas dėl *viešojo intereso* gynimo. Būtent tai nurodyta generalinio prokuroro dar 2006 m. patvirtintose Metodinėse rekomendacijose viešajam interesui ginti.

Tačiau daugelis šių nuostatų yra ne dėl visuomenės (ar jos dalies) intereso, bet dėl tiesioginio *asmens* intereso gynimo. Nekvestionuojant teisinio reguliavimo, kuriuo siekiama ginti asmens interesą, pagrįstumo, tenka konstatuoti, kad minėtose rekomendacijose viešojo intereso sąvoka yra *išskydusi*. Tokiai plačiai viešojo intereso sampratai pagrįsti išradingai pasiremiamą oficialia konstitucine doktrina: pacituojama itin bendra 1997 m. doktrininė nuostata „[v]iešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų“ ir daroma išvada, kad „[v]iešuoju interesu <...> Konstitucinio Teismo praktikoje laikoma tai, kas yra objektyviai reikšminga, reikalinga, vertinga visuomenei“. Tokios sampratos atspindžių galime rasti ir 2011 m. redakcijos Prokuratūros įstatyme, ir tais pačiais metais padarytos Civilinio proceso kodekso pataisose. Vadovaujantis tokia viešojo intereso samprata visuomenei „objektyviai reikšmingu“ gali būti pripažintas beveik bet kuris atskiro asmens interesas. Tai, viena vertus, suponuoja galimybę prokurorui įsikišti ir į tuos santykius, kurie visuomenei yra „objektyviai reikšmingi“ tik netiesiogiai (t. y. beveik į kiekvieną privačių asmenų ginčą, jei prokuroras mano, kad į jį „reikia“ įsikišti), kita vertus, toks prokuroro įsikišimas gali būti tik *selektyvus* ir provokuoti priekaištus, esą jis neįsikišo į vienus „tikrai visuomeninę reikšmę turinčius“ ginčus, bet kišasi į kitus, kurių „visuomeninė reikšmė“ kur kas mažesnė.

Minėtose metodinėse rekomendacijose nustatyta, kad prokuroras visais jose (pakartojant įstatymų nuostatas) išvardytais atvejais yra *įpareigotas* ginti viešąjį interesą – net ir tuomet, kai pačiame įstatyme (pvz., Civiliniame kodekse) nustatyta, kad prokuroras dėl atitinkamo dalyko *gali* kreiptis į teismą ir yra ne vienintelis subjektas, turintis tokius įgaliojimus. O greta (Generalinės prokuratūros interneto tinklalapyje), teisingai paminėjus, kad įstatymų leidėjas, suteikdamas teisę prokurorui inicijuoti civilines ir administracines bylas, kai to reikalauja viešasis interesas, nepateikė viešojo intereso sąvokos, rašoma, kad „įstatymų leidėjas viešąjį interesą supranta plačiai ir suteikia prokurorui teisę pačiam spręsti, pažeistas konkrečiu atveju viešasis interesas, kurį ginant inicijuotina byla, ar ne.“

Toks aiškinimas, kai viskas paliekama prokuroro laisvai nuožiūrai, verčia galvoti, kad būtų ne pro šalį (bent) Prokuratūros įstatyme prokuroro diskrecijos ribas apibrėžti ir viešojo intereso sąvoką sukongkretinti taip, kad būtų įgyvendinta Konstitucijos nuostata „[p]rokuroras *įstatymo nustatytais atvejais* gina

asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus“. Tai būtų nelengva. Be to, paskutinės redakcijos Prokuratūros įstatymas (2011 m. padarytos pataisos) parašytas taip nevykusiai (tai verta atskiro aptarimo, bet ne šiame pranešime), kad bent artimiausiu metu sunku tikėtis esminio teisinio reguliavimo pagerinimo.

Tenka susitaikyti su *neišvengiamybe*: įstatymų leidėjas nėra apibrėžęs ir, matyt, neapibrėš viešojo intereso visiems gyvenimo atvejams, juo labiau kad ši kategorija sietina ne vien su procesine prokuroro teise ginti viešąjį interesą. Tai kur kas platesnis institutas, įvairiais aspektais įtvirtintas įvairiuose įstatymuose: Civilinio proceso kodekse, Švietimo įstatyme, Vartotojų teisių gynimo įstatyme, Įmonių restruktūrizavimo įstatyme ir kt. Viešojo intereso apibrėžimas juose paprastai neformuluojamas. Tam tikra išimtis yra Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. Jame sąvoką „viešieji interesai“ (daugiskaita) apibrėžta taip: tai – „visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai“ (2 str.). Gal to įstatymo tikslams tokio apibrėžimo pakanka, bet jis tikrai ne universalus. Daugiausia, ką šioje srityje gali padaryti įstatymų leidėjas, tai apibrėžti šią sąvoką *ad hoc* – atitinkamo įstatymo tikslams. Konstruoti bendrąją viešojo intereso sampratą paliekama *teismų praktikai*. Būtent teismams tenka viešojo intereso sampratą papildyti konkretaus turinio, būtent jų praktikoje pamažu (iš)ryškėja šios kategorijos struktūra.

Tačiau teismams tenka dar svarbesnis vaidmuo. Jiems neretai tenka nustatyti *ne vien teisinį, bet ir socialinį viešojo intereso turinį*. Tai peržengia vien teisinės dogmatikos ribas, nes, priimant sprendimus tokiose bylose, teismams, be formalių teisiųjų standartų, tenka vadovautis tikslingumo, ekonomiško, naudingumo ir pan. kriterijais, t. y. vienoms vertybinėms nuostatomis teikti pirmenybę prieš kitas. Bet kai tam tikrų dalykų *a priori* negali nustatyti įstatymų leidėjas, teismams tenka ir tokia funkcija. Tai neišvengiama.

Konstitucinė jurisprudencija (taip pat ir administracinių teismų jurisprudencija) yra nuėjusi „laisvesnės“ minimalistinės viešojo intereso sampratos keliu. Joje viešuoju interesu (nebūtinai vartojant šią sąvoką) pripažįstamas ne vien visos Lietuvos visuomenės, bet ir tam tikros *teritorinės bendruomenės* interesas: jis yra lokalus (partikuliarus), bet viešasis.

Bet tuo neapsiribojama. Laikomasi pozicijos, kad teisiskai turi būti ginamas ir *tam tikros visuomenės dalies interesas*, nesiejamas su teritorine tos visuomenės dalies veikimo sritimi. Tai sudaro prielaidas

kiekvienoje byloje spręsti, ar teisinis reguliavimas, naudingas vienai visuomenės daliai, bet nenaudingas kitai, nepažeidžia viešojo intereso. Šiame kontekste paminėtinos konstitucinės justicijos bylos dėl profesinių sąjungų teisių, dėl tam tikrų profesijų teisinio išskirtinumo, dėl asmens teisių ir laisvių apribojimo, dėl sovietų valdžios nacionalizuoto turto restitucijos, dėl valstybės biudžeto lėšų skyrimo tam tikriems poreikiams tenkinti ir kt. (Prie šių bylų dar teks grįžti.)

Tačiau kol kas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje nėra suformuluota *kriterijų*, kurie leistų atskirti tokį partikuliarų interesą, kuris kartu yra ir viešasis, nuo tokio, kuris negali būti interpretuojamas kaip viešasis ir, susidūręs su juo, turi būti paaukotas? Turi būti sukaupta daug daugiau jurisprudencijos, kad būtų galima teigti, jog tokie kriterijai jau apibrėžti. Kaip žinoma, oficiali konstitucinė doktrina kuriama „byla po bylos“ ir nuolat *auga*. Šiandien joje yra bent du *elementai*, turintys potencialios tapti tokių kriterijų pagrindu. *Pirmasis*: ta visuomenės dalis turi būti *santykinai didelė*. Antai ekspropriacijos (*eminent domain*) doktrinoje vadovujamasi nuostata, kad nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams teisingai atlyginant leistinas tik tokiu atveju, kai nepaėmus tam tikro objekto nukentėtų visos visuomenės ar didelės jos dalies interesai (priduriama: „gyvybiškai svarbūs interesai“). *Antrasis elementas*: tas partikuliarus interesas turi būti *konstituciškai pagrįstas*.

Abu šie elementai nėra neproblemiški. Pvz., ką reiškia tai, kad interesas turi būti *santykinai didelės* visuomenės dalies interesas? Kokio dydžio turi būti ta dalis? Konstitucija kaip antimažoritarinis aktas gina net pavienį individą, todėl šis klausimas nėra lengvas. Bet imkime tikrai didelę Lietuvos visuomenės dalį – katalikų bendruomenę, pagal oficialią statistiką – daugiau nei tris ketvirtadaliai gyventojų. Ar pasaulietinėje valstybėje, kokia pagal Konstituciją yra Lietuva, toks skaičius gali būti pakankamas pagrindas šios tikinčiųjų bendruomenės partikuliarų interesą traktuoti kaip viešąjį ir pateisinti, pvz., valstybės lėšų skyrimą ne vien bažnyčioms kaip valstybės architektūros ir / arba kultūros paminklams išlaikyti, bet ir katalikų tikybos mokytojams valstybinuose universitetuose rengti arba popiežiaus apsilankymui Lietuvoje įamžinti mokesčių mokėtojų lėšomis įvairiose jo aplankytose vietose?

Kitas pavyzdys. 2011 m. rugsėjį Konstitucinis Teismas pripažino, kad Konstitucijai prieštarauja 2008 m. Seimo nutarimas, kuriuo buvo patvirtinta Valstybinė šeimos politikos koncepcija, be kita ko, numatanti, kad ateityje teisėkūra turės remtis nuostata,

jog valstybė turi remti šeimas, sudarytas santuokos pagrindu, ir nenumačiusi, kad turi būti remiamos ir tokios šeimos, kurios nėra grindžiamos santuoka. Tokios ne santuokos pagrindu sudarytos žmonių sąjungos apskritai turėjo būti nelaikomos šeimomis, *inter alia* tokie „junginiai“ kaip vieniša motina arba vienišas tėvas su vaikais. Pagal ką tik paskelbtus visuomenės nuomonės apklausos rezultatus visuomenė šiuo klausimu yra pasidalijusi: 46 proc. palaiko liberalesnę šeimos sampratą, 41 proc. – konservatyviąją. Konstitucinė teisė yra pirmųjų pusėje. Bet pažvelgus į šią problemą per viešojo intereso prizmę galima paklausti, ar ir kaip (žinoma, ne tokiu diskriminaciniu būdu, kaip mėgino įstatymų leidėjas) turi būti užtikrintas beveik pusės visuomenės (tegu senesnės jos dalies) interesas, kad valstybė palaikytų tradicinę šeimą (nes Konstitucija ne tik nėra priešinga tradicijai, bet ir ją gerbia – žr. Konstitucijos preambulę).

Dar vienas pavyzdys. 2006 m. Konstitucinis Teismas pripažino, kad Pilietybės įstatymas, sudaręs beveik neribotas galimybes Lietuvos Respublikos piliečiui turėti ir kitos valstybės pilietybę, prieštaravo Konstitucijai. Du spaudimo grupių palaikomi bandymai įstatymu pakartotinai nustatyti tokį patį teisinį reguliavimą baigėsi nesėkmingai. Tačiau ligi šiol viešojoje erdvėje svarstoma, ar daugybinės pilietybės ribojimas atitinka lietuvių tautos (!) interesus. Tai, kad naujieji išeiviai, priimdami kitos valstybės pilietybę, atsisako Lietuvos Respublikos pilietybės, laikoma nereikšminga smulkmena, o tai, kad ankstesnis įstatymas leido įgyti neribotą skaičių kitų valstybių pilietybių nė dienai neišvykus iš Lietuvos, išvis nutylima. Teigiama, esą būtina nenutraukti su jais formalus ryšio, kurį įtvirtina Lietuvos Respublikos pilietybė, su vis gausėjančia išeivija, kad ir kokias kitas pilietybes išeiviai ir jų palikuonys (kurių didelė dalis negrįš į Lietuvą) įgytų. Čia viešasis interesas interpretuojamas taip: tauta neturi būti „dirbtiniai“ mažinama pasirėmus formaliu vienos pilietybės principu, tegu ir įtvirtintu Konstitucijoje. Bet viešojo intereso aspektu ne mažiau svarbi yra pilietybės kaip *politinio* asmens ryšio su valstybe samprata. Ar nebus iškreipta elektorato sudėtis politinių sprendimų priėmimo teisę palikus asmenims, praradusiems *faktinį* ryšį su Lietuvos valstybe, net *formaliai atsisakiusiems* jos pilietybės? Kokius įsipareigojimus turės Lietuvos valstybė *tokių* piliečių atžvilgiu, ar jie nebus pernelyg didelė našta Lietuvoje gyvenantiems piliečiams? Iš visuomenės nuomonės apklausų (jų rezultatai nebuvo skelbti, bet jais rėmėsi naująjį Pilietybės įstatymą rengusi darbo grupė) matyti, kad žmonių, teikiančių pirmenybę

pirmajai iš čia paminėtų viešojo intereso sampratų, yra mažesnė dalis, bet ne nykstamai maža.

Vis dėlto pateiktieji pavyzdžiai nėra patys sunkiausi, nes visuomenės dalies interesą galima bandyti nustatyti pagal visuomenės nuomonę. Kita vertus, visuomenės nuomonė gali būti grindžiama polėkiu, emocijomis, neišmanymu, dezinformacija, kad ji gali būti sukurstoma, be to, ji nuolat kinta. Ji apskritai gali būti neadekvati „tikrajam“ viešajam interesui, kurį turi ginti teisė. Tačiau daugeliu atveju aiškintis visuomenės nuomonę būtų beprasmiška dėl klausimo „specifiškumo“.

Imkime aktualų pavyzdį. Turi ar neturi būti ribojamas notarų skaičius tam tikroje teritorijoje? Lotyniškajam notariatui toks *numerus clausus* būdingas. Bet užsimenama ir apie notarinių veiksmų srities „perkėlimą ant rinkos bėgių“: esą rinka išspręs viską – notarų bus tiek, kiek reikia „vartotojams“, nei daugiau, nei mažiau. Cituoju dabartinės Vyriausybės programą: „Laikysimės principo, kad notarai atlieka valstybės jiems priskirtas funkcijas, tačiau teikdami paslaugas veikia ir rinkos sąlygomis, todėl sieksime tinkamos notarų teikiamų paslaugų kontrolės bei valstybinio reguliavimo ir verčiančios gerinti paslaugų prieinamumą bei kokybę konkurencijos pusiausvyros“ (95 p.).

Be abejo, rinka yra konstitucinė vertybė. Deja, liberalizmo kvaitulyje kartais pamirštama, kad ji yra *ne vienintelė* konstitucinė vertybė. Valstybė turi vykdyti tam tikras funkcijas arba patikėti jas (kaip notarų atveju) vykdyti kitiems asmenims. Ten, kur atsiranda būtinumas užtikrinti valstybės funkcijas, rinka turi trauktis. Pvz., biudžetas (be kurio negali apsieiti nė viena valstybė) nėra rinkos kategorija, jis reiškia, kad iš vienu atimama ir atiduodama kitiems. Taigi nors rinka yra vertybė, rinkos fundamentalizmas yra antivertybė. Esama sričių, kur rinkos principus galima įsileisti labai ribotai arba išvis negalima. Antai naujoji (dar neįgyvendinta) iniciatyva „pataisyti“ Notariato ir Advokatūros įstatymus taip, kad daugelį notarinių veiksmų galėtų atlikti ir advokatai, gali būti vertinama ir kaip iniciatyva, nukreipta į notarinių veiksmų rinkos išplėtimą. Bet jei notarai veikia teritoriniu pagrindu, advokatams tai nebūdinga (ir nesūdoma). Jei tai rinka, ji būtų labai iškreipta. Bręstantį ginčą dėl tų pataisų galima vaizduoti kaip dviejų partikuliarių – advokatų bendruomenės ir notarų bendruomenės – interesų susikirtimą. Kai susiduria du partikuliarūs interesai, problemos sprendimo raktu gali ir turi tapti viešasis interesas. Ar atitiktų viešąjį interesą tai, kad notarinis veiksmus atliktų ne nešališkas notaras, turįs, be kita ko, išaiškinti šalims atliekamų notarinių veiksmų padarinius ir net

apsaugoti silpnesniąją šalį, bet advokatas, kuris pagal šios profesijos prigimtį neturi būti objektyvus (nes atstovauja šaliai)? Taigi minėtas dviejų atseit partikuliarų interesų susidūrimas atspindi viešojo intereso ir partikuliaraus intereso, pridengto „rinkos vertybe“, susidūrimą. Jei aptariamoji iniciatyva būtų įgyvendinta, tas teisinis reguliavimas tikrai turėtų paskatinti inicijuoti vertingą konstitucinės justicijos bylą, kurią nagrinėjant, tikėtina, būtų atskleisti nauji viešojo intereso sampratos aspektai, *inter alia* tas, kad interesas, kurį, atrodo, galima lengvai pagrįsti eksplicitine Konstitucijos terminija („rinka“), nebūtinai yra viešasis interesas, kuriam tiesiogiai įvardyti Konstitucijoje nėra specialių terminų („teisinis saugumas“ ar pan.).

Grįžtant prie viešojo intereso sampratos konstitucinėje jurisprudencijoje, galima paminėti tam tikras konstitucinės justicijos bylas, kuriose šia linkme buvo pasiekta tam tikro proveržio. Daugelis viešojo intereso sampratos elementų buvo atskleista byloje, susijusiose su nuosavybės santykiais. Svarbus viešojo intereso doktrinos fragmentas buvo suformuluotas eksproprijacijos byloje: neleidžiama prisiidengiant visuomenės poreikiu paimti tokių objektų, kurių nepaėmus atitinkamas poreikis vis tiek galėtų būti patenkintas. Būtent šiose byloje įtvirtinta samprata, kad viešasis interesas gali apimti ne vien visos visuomenės, bet ir jos dalies poreikį. Seimas 2011 m. pakeitė Konstitucinio Teismo įstatymą ir nustatė labai griežtą, nerealią terminą eksproprijacijos byloms išnagrinėti (keturi mėnesiai nuo prašymo gavimo Konstituciniame Teisme). Matyt, tikimasi, kad tokių bylų bus daugiau. Taigi, tikėtina, bus daugiau ir doktrinos.

Ne mažiau svarbios buvo sovietų valdžios nacionalizuoto turto restitucijos bylos. Pirmasis restitucijos įstatymas buvo gana nuosaikus tuo atžvilgiu, kad išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimas buvo susaistytas įvairių sąlygų. Ilgainiui įstatymų leidėjas (i) plėtė asmenų, turinčių teisę atgauti turtą, ratą, (ii) numatė ir tokio turto, kurio grąžinti iš pradžių nebuvo ketinama, restituciją arba kompensaciją už tokį turtą, jei jis nebuvo grąžinamas, (iii) pratęsavo prašymų atkurti nuosavybės teises terminus, galiausiai (iv) sudarė galimybes nekilnojamojo turto „atsiimti“ kitoje vietoje (paprastai ten, kur jo vertė daug kartų viršijo tikrojo turto vertę). Visa tai – visos visuomenės sąskaita. Deja, byla dėl žemės pavertimo „kilnojamoju turto“ Konstituciniame Teisme buvo nagrinėjama jau tada (2007 m.), kai didelė dalis to turto buvo „atsiimta“ tuo cinišku antikonstituciniu būdu.

Viešojo intereso aspektu vertintinos ir bylos dėl gyvenamųjų namų bei butų restitucijos. Ilgą laiką

politinei švytuoklei per Seimo rinkimus pasislenkant tai į kairę, tai į dešinę įstatymų pataisomis buvo proteguojami arba tuose namuose ar butuose gyvenantys ir jų privatizuoti tais pačiais pagrindais, kaip kiti piliečiai, negalintys nuomininkai, arba pretendentai atkurti nuosavybės teises (atitinkamai kita grupė buvo diskriminuojama). Be to, šios dvi žmonių grupės buvo sustumiamos kaktomuša (būta ne šiaip įtampos, bet net fizinės priešpriešos atveju), nors ir vienu, ir kitų atžvilgiu valstybė buvo prisiėmusi atitinkamus teisinius įsipareigojimus: vieniems – sudaryti galimybes įsigyti (kitą) būstą tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip savo gyvenamąjį būstą privatizavę piliečiai, kitiems – atkurti nuosavybės teises. Parodžius, jog valstybė turi įsipareigojimų ir vienos, ir kitos grupės atžvilgiu, buvo apginta socialinė darna – neabejotinai viešasis interesas, eksplicitiškai įtvirtintas Konstitucijoje. Nuo 2003 m., kai buvo priimtas nutarimas šioje konstitucinės justicijos byloje, kreipimusi dėl gyvenamųjų namų bei butų restitucijos Konstitucinis Teismas nėra gavęs (išskyrus kreipimuisi dėl atskirų objektų).

Itin reikšminga buvo byla dėl profesinių sąjungų turto. Iškart po nepriklausomybės atkūrimo naujai besikuriančioms profesinėms sąjungoms buvo perduota daug visų Lietuvos žmonių turto, iki tol valdyto sovietinių kvazivalstybinių profesinių sąjungų. Didelė to turto dalis buvo įvairiais gudriais sandoriais pusvelčiui perduota ar kitaip perduota kitiems asmenims arba tiesiog iššvaistyta. Įprasta schema buvo tokia: profesinei sąjungai perduodama, pvz., vaikų stovykla, ji pusvelčiui perduodama, motyvuojant tuo, kad profesinė sąjunga neturi lėšų jai išlaikyti, o gautos lėšos išleidžiamos neva profesinės sąjungos reikmėms. Rezultatas: stovyklos nebėra, jos vietoje – privatūs statiniai. Deja, byla buvo išnagrinėta tik 2003 m., po didžiųjų išpardavimų, bet kai ką (pvz., sanatoriją Druskininkuose ir parką greta jos) dar pavyko išgelbėti.

Viešojo intereso samprata buvo formuojama ir byloje, tiesiogiai nesusijusiose su nuosavybės santykiais. Čia paminėtina, pvz., 2002 m. byla dėl žurnalisto teisės neatskleisti savo informacijos šaltinio. Ši teisė buvo pripažinta neabsoliučia: viešasis interesas gali nulemti būtinumą tokį šaltinį atskleisti, bet tai turi būti įmanoma tik *ypatingomis* aplinkybėmis, kai neatskleidus šaltinio būtų pakenkta kuriam nors Konstitucijos saugomam *svarbesniam* interesui (kiltų grėsmė žmogaus gyvybei ar pan.). Paminėtinas ir paskutinis, 2011 m. lapkričio 17 d., Konstitucinio Teismo nutarimas, visiškai nepastebėtas žiniasklaidos. O jis nusipelno kuo didžiausio dėmesio būtent viešojo intereso aspektu. Konstitucinis Teismas pri-

pažino antikonstituciniu teisini reguliavimą, pagal kurį asmenys, siekiantys būti išrinkti savivaldybių tarybų nariais, galėjo nuslėpti savo ankstesnį teistumą už tam tikras nusikalstamas veikas. Šiuo atveju buvo apginta elektorato teisė žinoti. Nors buvo tiriamas Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatų konstitucingumas, atitinkamos doktrininės nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir Seimo rinkimų įstatymui, kurį bus būtina pataisyti iki 2012 m. Seimo rinkimų.

Apibendrinant oficialią konstitucinę doktriną, kurioje konstruojama viešojo intereso samprata, konstatuotina, kad paprastai ieškoma *pusiausvyros* tarp viešojo intereso ir partikuliarių interesų – grupinių ar individualių, juo labiau kad tie partikuliarūs interesai taip pat tampa tarsi vieši, nes yra ginami viešosios teisės priemonėmis. Kaip pavyzdį galima nurodyti dar 1997 m. Konstitucinio Teismo nutarimą, kuriame (beje, vartojant sąvoką „viešasis interesas“ ir konstatavus, kad valstybės tarnyboje viešasis interesas „dominuoja“) antikonstituciniu buvo pripažintas tuometiniame Valdininkų įstatyme nustatytas draudimas valdininkui būti personalinės įmonės savininku, tikrosios ūkinės bendrijos nariu ar įgyti

daugiau kaip 10 proc. vienos įmonės vertybinių popierių. Žinoma, tokia pusiausvyra pateisinama tik tada, kai ne tik viešasis interesas, bet ir partikuliarus interesas yra konstituciškai pagrįstas. Vargu ar pavyktų rasti pavyzdžių, kuriuose viešajam interesui atiduodama pirmenybė *visiškai ignoruojant* konstituciškai pagrįstą partikuliarų interesą.

Bet jei tam tikras partikuliarus interesas negali būti niekaip konstituciškai pagrindžiamas, juo labiau jei jis kyla iš teisės akto, pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai, viešasis interesas su juo nėra „derinamas“. Antai 2006 m. antikonstituciniu buvo pripažinta įstatymo nuostata, kad kartu su Vyčio Kryžiaus ordinu apdovanotajam asmeniui suteikiamas ir žemės sklypas (neatlygintinai). 2010 m. Konstitucinio Teismo buvo paprašyta išaiškinti, ar toks antikonstitucingumo konstatavimas taikytinas ir asmenims, *jau* apdovanojami tuo ordinu, bet *dar* negavusiems sklypo. Konstitucinio Teismo atsakymas buvo: Konstitucija išimčių nenumato. Bet pats kreipimasis į Konstitucinį Teismą dėl išaiškavimo (kreipėsi Seimo Pirmininkė) liudija, koks landus, užkulisuose įtakingas būna antikonstitucinis partikuliarus interesas, kuriam ginti pasitelkiamos visos įmanomos viešosios teisės priemonės.

Marius Stračkaitis

Klaipėdos 1-ojo notarų biuro notaras,
Lietuvos notarų rūmų prezidentas

CIVILINIO KODEKSO DEŠIMTIES METŲ TAIKYMO NOTARINĖJE PRAKTIKOJE PATIRTIS IR PROBLEMAS

2001 m. liepos 1 dieną įsigaliojęs Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas¹ (toliau – Civilinis kodeksas, CK) pakeitė notarų darbą. Mūsų profesijos atstovams buvo suteikta naujų funkcijų, jiems teko priimti sprendimus, kaip taikyti ir aiškinti Civilinio kodekso nuostatas tvirtinant konkrečius sandorius. Žinoma, notari tikisi, kad ir ateityje, atsižvelgiant į notaro profesijos esmę ir užsienio valstybių patirtį, jiems bus pavesta naujų funkcijų, susijusių su santuokos sudarymu ir nutraukimu, civilinės būklės aktų registravimu ir galbūt kitų.

Šiame pranešime apžvelgiama notarų patirtis taikant vieną svarbiausių Lietuvos teisės šaltinių – kaip keitėsi CK aiškinimas ir taikymas per dešimtmetį notarams tvirtinant šeimos turto perleidimo sandorius,

hipotekos sandorius, preliminarįsias sutartis, tvarkant paveldėjimo bylas bei atliekant kitus notarinius veiksmus.

Hipotekos ir įkeitimo sandorių tvirtinimas

Nuo Civilinio kodekso įsigaliojimo iki dabar galioja Civilinio kodekso nuostatos, numatančios, kad sutartinės hipotekos lakštą tvirtina notaras (CK 4.185 str. 1 d.). Hipoteka įsigalioja nuo jos įregistravimo Hipotekos registre momento (CK 4.187 str.) ir ji registruojama hipotekos registre hipotekos teisėjo sprendimu (CK 4.185 str. 3 d.). Dėl įkeisto daikto pardavimo iš viešųjų varžytynių arba suteikimo teisės hipotekos kreditoriui administruoti įkeistą daiktą hipotekos kreditorius kreipiasi į hipotekos teisėją (CK 192 str. 1 d.).

Šiuo metu Lietuvos Respublikos Seime svarstomi šie Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso ir su-

Pranešimas perskaitytas mokslinėje praktinėje konferencijoje „Dešimt metų su Civiliniu kodeksu“ 2011 12 09

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas („Valstybės. žinios“, 2000 Nr.74-2262).

sijusių įstatymų pakeitimai²:

1. Institucinė reforma. Iš hipotekos registravimo proceso pašalinamas teisėjas ir lieka tik notaras. Hipotekos registravimo procedūra tampa greitesnė, paprastesnė ir aiškesnė. Teisinį tyrimą atliks tik notaras, o Hipotekos registro tvarkytojas atliks techninį duomenų įrašymą.
2. Siūloma, kad sutartinė hipoteka įsigaliotų nuo sandorio sudarymo, o ne įregistravimo momento. Registravimui suteikiama tik išviešinimo funkcija, bet ne teisę sukurančioji funkcija. Daugumos registruose registruojamų sandorių registravimui suteikiama tik išviešinimo funkcija, o teisės ir pareigos šalims atsiranda nuo sandorio sudarymo momento (ar kito šalių sutarto momento).
3. Sprendimą dėl išieškojimo iš įkeisto turto priimtų ne teisėjas, bet notaras, padarydamas vykdomąjį įrašą, kuris vykdomas Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka (t. y. antstolio). Išieškojimas ir toliau vyks ne ginčo tvarka, tačiau keičiasi sprendimą priimanti institucija. Manome, kad išieškojimas pagal notaro išduotą vykdomąjį įrašą bus pigesnis, efektyvesnis, greitesnis ir labiau atitiks sąžiningų civilinių teisinių santykių dalyvių interesus.

Šeimos turtas ir bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė

Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 4 dalyje išaiškinta, kad šio straipsnio 2 ir 3 dalyse nurodytas turtas įgyja šeimos turto teisinį statusą nuo santuokos įregistravimo dienos, tačiau sutuoktiniai gali panaudoti šį faktą prieš sąžiningus trečiuosius asmenis tik tada, jeigu nekilnojamasis daiktas yra įregistruotas viešajame registre kaip šeimos turtas. Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje šeimos turtu laikoma šeimos gyvenamoji patalpa, nors ji neįregistruota kaip šeimos turtas.

CK 3.86 str. 1 dalyje nurodyta, kad šeimos turto teisinis režimas pasibaigia nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar sutuoktiniams pradėjus gyventi skyrium. Tačiau šeimos turto teisinis režimas taikomas ir vienišiesiems asmenims su vaikais.

Notaras negali pasitikėti Nekilnojamojo turto registro duomenimis, o pats turi aiškintis, ar perleidžiamas (įkeičiamas ar pan.) daiktas yra šeimos turtas.

Nekilnojamojo turto registro duomenimis, notaras ne visada gali pasitikėti ir nustatydamas, ar susituokusiam asmeniui priklausantis turtas yra bendroji

jungtinė ar jo asmeninė nuosavybė. CK 3.88 str. 3 dalies nuostata atrodo labai aiški – kai turtas įregistruotas viešajame registre tik vieno sutuoktinio vardu, jis pripažįstamas kaip bendroji jungtinė nuosavybė, jeigu registre jis nurodytas kaip bendroji jungtinė nuosavybė. Tačiau praktikoje ši taisyklė ne visada taikoma. Be to, koks šios nuostatos santykis su to paties straipsnio 2 dalimi, įtvirtinančia bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės prezumpciją.

Partnerystė – įstatyminė ar registruota?

Civilinis kodeksas įvedė naują šeimos teisės institutą – bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos (partnerystę). Tačiau, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 28 straipsniu, šios CK normos įsigalioja nuo įstatymo, reglamentuojančio partnerystės įregistravimo tvarką, įsigaliojimo momento. Toks įstatymas vis dar nepriimtas.

Šiuo metu yra parengtas Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo projektas³. Siūloma keisti Civilinį kodeksą ir partnerystės nebepriskirti prie civilinės būklės aktų. Siūlomas įstatyminės partnerystės modelis, jos registravimui suteikiant tik išviešinimo funkciją.

Kaip vienas iš pagrindinių įstatyminės partnerystės privalumų nurodoma tai, kad vienam iš sugyventinių vengiant partnerystės santykių išviešinimo, vyro ir moters bendras gyvenimas vis tiek būtų laikomas partneryste ir tokie santykiai reglamentuojami teisės aktų. Tačiau tokiu atveju, net ir esant siūlomam partnerystės modeliui, tokia partnerystė būtų neišviešinama registre. Ir nors partnerių santykiams būtų taikomos įstatymo nuostatos dėl bendrosios dalinės nuosavybės, tokio fakto nepaviešinus (partnerystės neįregistravus registre), vienas iš sugyventinių galėtų būti ginamos kito sugyventinio teisės. Silpniesnio partnerio apsauga praktiškai būtų neįgyvendinama, jeigu santykiai neišviešinami. Projekte rengėjai taip pat pripažįsta, kad partnerystės pagal įstatymą reguliavimas teisiškai veiksmingas tik tada, kai abu sugyventiniai yra sąžiningi ir neneigia partnerystės fakto.

Projekte nurodoma, kad tėvystės prezumpcija taikoma tik tais atvejais, kai Lietuvos Respublikos gyventojų registre yra užregistruotas abiejų sugy-

² 2011 m. gruodžio 22 d. jie buvo priimti ir paskelbti 2012 m. sausio 10 d. „Valstybės žiniuose“ Nr. 6. Šie įstatymų pakeitimai ir papildymai įsigalios 2012 m. liepos 1 d.

³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.140, 3.229, 3.230, 3.231, 3.232, 3.233, 3.234, 3.235 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.2291, 3.2341, 3.2342 straipsniais įstatymo projektas. http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=113425&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n

ventinių asmeniškai pasirašytas ir notarine tvarka patvirtintas abiejų sugyventinių bendras partnerystės pareiškimas. Nurodoma, kad tai daroma siekiant teisinio apibrėžtumo. Kyla klausimas, kodėl teisinis apibrėžtumas nereikalingas reglamentuojant turtinius sugyventinių santykius?

Mokėjimai pagal preliminariąsias sutartis

Iki 2000 m. nekilnojamojų daiktų perleidimo preliminariosios sutartys paprastai būdavo užtikrinamos rankpinigiais. 2000 m. vasario 2 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-23/2000 nurodė, kad preliminariosios sutarties įvykdymas negali būti užtikrintas rankpinigiais, nes tokioje sutartyje jie negali atlikti mokamosios funkcijos. 2001 m. liepos 1 dieną įsigaliojusio Civilinio kodekso 6.98 str. 2 dalyje nustatyta, kad rankpinigiais negali būti užtikrinama preliminarioji sutartis, taip pat sutartis, kuriai pagal įstatymus privaloma notarinė forma. Kadangi asmenys mokėdavo pinigus pagal preliminariąsias sutartis, jose (taip pat ir notariškai tvirtinamose) buvo nurodoma, kad pirkėjas moka avansą, kuris įskaitomas į kainą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, LAT) ne kartą pasisakė, kad avanso sumokėjimas reiškia, jog yra sudaryta pagrindinė, o ne preliminarioji sutartis (pvz., 2003 m. rugsėjo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-809, 2004 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-163). 2005 m. sausio 5 d. LAT nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-11 išaiškinta, kad „pagal CK 6.165 str. 1 d. preliminariąją sutartimi laikomas šalių susitarimas, pagal kurį jame aptartomis sąlygomis šalys įsipareigoja ateityje sudaryti kitą – pagrindinę – sutartį. Pagrindinės, esminės sutarties sąlygos turi būti nurodytos preliminarinioje sutartyje, kad būtų aiškus šalių ketinimas, kokią sutartį jos įsipareigojo sudaryti ateityje. Įstatymas nenumato, kaip šalys privalo pavadinti preliminariąją sutartį. Tai gali būti ketinimų protokolas, protokolas, sutarties projektas ir pan., bet visais atvejais preliminarioji sutartis privalo būti sudaryta raštu. Tačiau viena iš esminių preliminariosios sutarties sąlygų yra ta, kad pagal preliminariąją sutartį nėra atliekami jokie piniginiai atsiskaitymai, mokėjimai. Tokia išvada darytina iš CK 6.165 str., kuriame nenumatyti jokie mokėjimai būsimosios – pagrindinės – sutarties sąskaita. Preliminarioji sutartis negali būti užtikrinta rankpinigiais (CK 6.98 str.), nes ši sutartis yra organizacinė (parengiamoji). Tai – sutartis dėl sutarties sudarymo ateityje, pagal kurią mokėjimo pareiga neatsiranda.“ Sutartis, šalių pavadinta preliminariąja, pagal kurią yra moka-

mas avansas ar kitokie mokėjimai, negali būti laikoma preliminariąja sutartimi. Sutartis kvalifikuotina kaip atitinkanti būtinąsias pirkimo ir pardavimo sutarties sąlygas (įsipareigojimas parduoti daiktą CK 6.309 str. prasme) ir laikytina pagrindine sutartimi (LAT 2005 m. balandžio 20 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-225). Vadovaudamasis tokiu aiškinimu ir CK 6.309 straipsniu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą pripažino teisę teismo tvarka reikalauti patvirtinti pagrindinės pirkimo ir pardavimo sutarties sudarymą.

2006 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija nukrypo nuo ankstesnės Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos ir jau nurodė, kad galimi mokėjimai ir pagal preliminariąją sutartį. Nutarime civilinėje byloje Nr. 3K-P-382 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė:

„Pagal CK 6.165 straipsnyje įtvirtintą preliminariosios sutarties sampratą galima išskirti tokius šios sutarties bruožus: pirma, aiškus šalių susitarimas ateityje sudaryti kitą – pagrindinę – sutartį; antra, šalių susitarimas dėl būsimos pagrindinės sutarties dalyko ir esminių pagrindinės sutarties sąlygų aptarimas; trečia, terminas, per kurį turi būti sudaryta pagrindinė sutartis; ketvirta, šio susitarimo įforminimas rašytine forma.

Nustačius, kad šalys susitarimu siekė tik susitarti dėl tokios sutarties sudarymo ateityje, nėra pagrindo tokio susitarimo kvalifikuoti kaip pagrindinės sutarties ir reikalauti įvykdyti jį natūra, nes toks tvirtinimas prieštarautų šalių valiai ir pažeistų sutarties laisvės principą. Kartu Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija pabrėžia, kad kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant šalių ginčą dėl jų sudarytos sutarties kvalifikavimo preliminariąja ar pagrindine sutartimi, ypač svarbu įvertinti sutarties šalių elgesį sąžiningumo aspektu. Sutarties aiškinimo taisyklių, ypač objektyviųjų kriterijų – protingumo ir sąžiningumo (CK 6.193 straipsnio 1 dalis) – taikymas leidžia išvengti nesąžiningos šalies piktnaudžiavimo, pasinaudojant gana nedideliais preliminariosios ir pagrindinės sutarties skirtumais⁴“

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiame nutarime pabrėžė, kad nors pagal preliminariąją sutartį siurajava jos sampratos reikšme piniginiai mokėjimai ar atsiskaitymai neatliekami, tačiau atsižvelgiant į sutarties laisvės principą, jie galimi, kadangi neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms. LAT nurodė, kad „analizuojant galimas teises situacijas, galima daryti išvadą, jog pagal preliminariąją sutartį perduodami pinigai gali būti:

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006.

- pirma, šalių sutartas prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, kuriuo užtikrinamas baudos sumokėjimas, kai tokia bauda nustatyta už įsipareigojimo pagal preliminariąją sutartį neįvykdymą ir tokį įsipareigojimą pažeidžia pinigus perdavęs asmuo. Pavyzdžiui, sutartyje šalys nustato baudas už atsisakymą ar vengimą sudaryti pagrindinę sutartį ir nurodo, kad tokiu atveju perduoti pinigai liks pardavėjui kaip bauda;
- antra, atskaitos taškas nustatant baudos dydį, kai preliminariąją sutartį pažeidžia pinigus gavęs asmuo. Pavyzdžiui, šalys sutartyje nustato, kad tuo atveju, jeigu pardavėjas atsisakys ar vengs sudaryti pagrindinę sutartį, jis privalės grąžinti gautą sumą ir sumokėti tokio paties dydžio netesybas (baudą);
- trečia, šalių sutartas prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, kuriuo užtikrinamas iš anksto šalių aptartų nuostolių (angl. liquidated damages) atlyginimas. Pavyzdžiui, šalys preliminariojoje sutartyje susitaria, kad pirkėjo perduodama suma, jam atsisakius ar vengiant sudaryti sutartį, liks pardavėjui kaip nuostolių kompensacija;
- ketvirta, atskaitos taškas apskaičiuojant nurodytus šalių sutartus nuostolius, kai preliminariąją sutartį pažeidžia pinigus gavęs asmuo. Pavyzdžiui, šalys nustato, kad pardavėjui atsisakius ar vengiant sudaryti pagrindinę sutartį, jis privalės sumokėti pirkėjui sumą, lygią dvigubai gautai sumai, ir ši suma šalių susitarimu laikoma pirkėjo nuostoliais.

Tuo atveju, jeigu preliminarioji sutartis įvykdoma, t. y. sudaroma pagrindinė sutartis, perduoti pinigai įskaitomi į mokėjimus pagal pagrindinę sutartį. Minėta, kad toks susitarimas nėra draudžiamas, nepaisant preliminariosios sutarties sampratos siaurąja jos reikšme. Taigi tokiu atveju perduodamą sumą galima laikyti avansu. Tačiau bet kuriuo atveju nereikia su-reikšminti vartojamos terminijos, nes avanso turinys teisės aktuose nėra atskleidžiamas, todėl beveik kiekvienoje konkrečioje situacijoje jis gali turėti tam tikrų ypatumų. Taigi avanso sąvoka gali būti vartojama ir pagrindinėje pirkimo ir pardavimo, ir preliminariojoje sutartyse.

Tuo atveju, kai preliminarioji sutartis neįgyvendinama ir pagrindinė sutartis nesudaroma, kilus šalių ginčui dėl pinigų, gautų pagal preliminariąją sutartį, grąžinimo, susiduriama su problema, koku teisiniu pagrindu galima reikalauti juos grąžinti. Minėta, kad pinigai pagal preliminariąją sutartį perduodami tam tikram tikslui. Jeigu šis tikslas nėra pasiekiamas, t. y. pagrindinė sutartis nesudaryta, laikytina, kad pinigai perduoti (gauti) be įstatyme ar sutartyje nustatyto pagrindo, taigi jų gali būti reikalaujama pagal CK

6.237 straipsnį. Tokios pozicijos laikomasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje⁵.

Pinigų mokėjimo pagal preliminariąsias sutartis praktika parodė, kad asmenys pageidauja užtikrinti prievolių įvykdymą ir pagal preliminariąsias sutartis, todėl nepaisant įstatymų leidėjo draudimo užtikrinti jas rankpinigiais, sutarties šalys vis tiek ieško būdų, koku pagrindu atlikti mokėjimus sudarant preliminariąsias sutartis. Notarinėje praktikoje apie 90 procentų visų preliminariųjų sutarčių yra su pinigų mokėjimu, kad ir kaip tie pinigai būtų vadinami, rankpinigiais, avansu ar kitaip.

Paveldėjimas

Rengiant Civilinį kodeksą, buvo planuojama paveldėjimo bylų tvarkymą perduoti teismų kompetencijai. Tačiau paskutiniu momentu buvo apsigalvota ir palikta iki tol galiojusi tvarka, kai paveldėjimo bylas veda notarai. Notarų praktikoje iškyla nemažai klausimų dėl paveldėjimą reglamentuojančių teisės normų taikymo.

Dėl palikimo priėmimo termino skaičiavimo

Įsigaliojus Civiliniam kodeksui, notarų nuomonės dėl palikimo priėmimo termino skaičiavimo išsiskyrė:

- viena nuomonė – pirmos eilės įpėdiniai palikimą turi priimti per tris mėnesius nuo palikėjo mirties dienos, o antros eilės įpėdiniai teisę priimti palikimą atsiranda tik po to, kai palikimo nepriėmė pirmos eilės įpėdiniai, t. y. praėjus trimis mėnesiams po palikėjo mirties. Kiekviena vėlesnė įpėdinių eilė turi išlaukti tą laiką, kuris skirtas priimti palikimą ankstesnei eilei, ir tik tada per tris mėnesius priimti palikimą. Taigi visais atvejais ketvirtos eilės įpėdinis palikimą gali priimti ne anksčiau kaip praėjus devyniems mėnesiams nuo palikimo atsiradimo dienos, o liudijimą gali gauti praėjus 12 mėnesių nuo palikimo atsiradimo dienos;
- kita nuomonė – visi įpėdiniai, pretenduojantys į palikimą, nepriklausomai nuo paveldėjimo būdo (pagal įstatymą ar pagal testamentą), įpėdinių eilės ir kitų aplinkybių, pareiškimą apie palikimo priėmimą / sutikimą priimti palikimą palikimo atsiradimo vietos notarui turi pateikti per tris mėnesius nuo palikėjo mirties dienos, siekiant nepažeisti įpėdinių, paveldimo turto bendraturčių, kreditorių, valstybės bei kitų trečiųjų asmenų interesų.

⁵ Ten pat.

Tik įsigaliojus Civiliniam kodeksui, dauguma notarų laikėsi pirmosios nuomonės. Šiuo metu Notarų rūmų prezidentas kreipia notarų praktiką ta linkme, kad terminas palikimui priimti yra trys mėnesiai ir visi įpėdiniai savo valią turi pareikšti per šį terminą. Šios taisyklės išimtis – CK 5.58 straipsnis, kuriame reglamentuojama paveldėjimo transmisija.

Dėl notaro aktyvumo paveldėjimo procese (įpėdinių paieškos)

Įpėdinis turi priimti palikimą aktyviais veiksmais⁶. Jeigu per įstatymo nustatytą terminą įpėdinis valios neišreiškė, notaras turi išduoti paveldėjimo teisės liudijimą palikimą laiku priėmusiems įpėdiniams. Notaras neprivalo ieškoti įpėdinių. Tačiau jeigu notarui žinoma, kad įpėdinis yra neveiksnus ar nepilnametis, jis turi imtis priemonių tokio įpėdinio interesams apsaugoti.

2011 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apžvalgoje „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“⁷ nurodė, kad nepilnamečio paveldėjimo atveju jo turtinių teisių apsauga yra ne tik privatus, bet ir viešasis interesas, todėl jo tinkama apsauga yra įpareigoti rūpintis ne tik nepilnamečio artimieji, bet ir valstybės institucijos bei pareigūnai (CK 3.163 straipsnio 4 dalis), kurie prirėikus turi imtis būtinų veiksmų tam, kad būtų gautas teismo leidimas nepilnamečio vaiko vardu priimti palikimą arba jo atsisakyti. Nepilnamečio giminaičiai, kurie žino apie nepilnamečių asmenį, tačiau priima paveldėjimą savo vardu nesant teismo leidimo atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vardu, elgiasi nesąžiningai, ir jų teisės negali būti ginamos remiantis civilinių santykių stabilumo principu, jei pilnametystės sulaukęs asmuo pareikš prašymą atnaujinti terminą palikimui priimti.

Dėl disponavimo turtu, kuris paliktas bendroju sutuoktinių testamentu

Įsigaliojus Civiliniam kodeksui, susiformavo dvi nuomonės dėl pergyvenusiojo sutuoktinio galimy-

bės disponuoti paveldėtu turtu, jei yra sudarytas bendrasis sutuoktinių testamentas, numatantis įpėdinį po abiejų sutuoktinių mirties.

Viena nuomonė, kad pergyvenęs sutuoktinis, paveldėjęs turtą, kuriam pagal bendrą sutuoktinių testamentą yra paskirtas įpėdinis, kuris paveldės turtą po pergyvenusio sutuoktinio mirties, negali juo disponuoti, nes tuo atveju būtų pažeisti Civilinio kodekso 5.49 straipsnio 1 dalies reikalavimai, t. y. būtų pakeistas testamentu turinys.

Kita nuomonė, kuriai pritarė ir Notarų rūmų prezidentas, yra ta, jog mirus vienam sutuoktiniui, kitas sutuoktinis, priėmęs palikimą, tampa paveldėto turto savininku. Jis šiuo turtu disponuoja savo nuožiūra. Bendru sutuoktinių testamentu paskirtas įpėdinis jokių teisių į šį turtą neturi. Jo paveldėjimo teisė atsiranda tik mirus pergyvenusiam sutuoktiniui. Jis paveldi tik tą turtą, kuris lieka po pergyvenusio sutuoktinio mirties. Paskirto įpėdinio teisinė padėtis yra lygiai tokia pati kaip ir pagal vieno asmens sudarytą testamentą. Jam paveldėjimo teisės normos nesuteikia jokių ypatingų teisių ir pareigų. Jis turi tokias pačias teises ir pareigas kaip ir bet kuris kitas įpėdinis. Pergyvenęs sutuoktinis, disponuodamas paveldėtu turtu, nekeičia bendrojo sutuoktinių testamentu turinio. Būdamas paveldėto turto savininku, jis tiesiog įgyvendina savo, kaip savininko, teises.

Dėl palikimo priėmimo pagal apyrašą

2011 m. lapkričio 1 d. įsigaliojo Civilinio kodekso pakeitimai, numatantys, kad įpėdinis, pageidaujantis priimti palikimą pagal turto apyrašą, turi kreiptis į notarą, o ne į teismą. Taigi šiuo metu asmenys visais atvejais dėl palikimo priėmimo kreipiasi į notarą, nebent priima palikimą pradėdami paveldimą turtą valdyti (CK 5.50 str. 2 d.).

Įpėdiniui kreipiantis į notarą su pareiškimu dėl palikimo priėmimo pateikimo, notaras informuoja įpėdinį apie galimybę priimti palikimą pagal turto apyrašą arba nesudarant turto apyrašo. Notaras taip pat paaiškina apyrašo sudarymo pasekmes. Įpėdiniui pareiškime dėl palikimo priėmimo nurodžius, kad jis pageidauja priimti palikimą pagal apyrašą, notaras išduoda jam vykdomąjį pavidimą dėl paveldimo turto apyrašo sudarymo. Šį pavidimą (kaip anksčiau teismo) vykdo antstolis.

Sandoriai su nepilnamečių vaikų turtu

Civilinio kodekso 3.188 str. 1 dalyje nurodyti sandoriai, susiję su nepilnamečio vaiko turtu, kurių tėvai

⁶ CK 5.50 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad tam, kad įgytų palikimą, įpėdinis turi jį priimti. Tai jis gali padaryti paduodamas pareiškimą notarui arba faktiškai pradėdamas paveldimą turtą valdyti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nuolat pabrėžia, kad faktinis palikimo priėmimas galimas tik aktyviais įpėdinio veiksmais (pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2011, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2009, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-322/2009).

⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismo apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ („Teisų praktika“, 2011 Nr. 35).

negali sudaryti be išankstinio teismo leidimo. Tai – nepilnamečių vaikų turto perleidimas, jo įkeitimas, palikimo priėmimas ar atsisakymas nepilnamečių vaikų vardu ir kiti.

Ilgai vyko diskusijos, ar tais atvejais, kai šiame CK straipsnyje numatyti sandoriai atliekami su nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų turto, taip pat reikalingas teismo leidimas, nes vadovaujantis CK 2.8 str. 1 d. tokie nepilnamečiai sandorius sudaro patys tik su tėvų ar rūpintojų sutikimu.

2011 metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apžvalgoje „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ nurodė, kad CK 3.188 straipsnio 1 d. 2 p. įpareigoja nepilnamečio vaiko tėvus gauti teismo leidimą vaiko vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą. CK 3.188 straipsnio 1 d. 2 p. vertintinas kaip *lex specialis* CK 2.8 str. 1 d. atžvilgiu, todėl teismas CK 2.8 str. 1 d. ir CPK 137 str. 2 d. 1 p. pagrindu neturi teisės atsisakyti priimti prašymo dėl teismo leidimo išdavimo, paduoto vadovaujantis CK 3.188 str. 1 d. 2 p.

Notarine tvarka patvirtintų įgaliojimų registravimas

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiam Civiliniame kodekse numatyta, kas laikoma įgaliojimu bei kuriais atvejais įgaliojimai turi būti patvirtinti notarine tvarka. Nors Civilinis kodeksas numatė daugelio naujų registrų sukūrimą (Vedybų sutarčių, Testamentų, Sutarčių), tačiau įgaliojimų registras ir privaloma notarine tvarka patvirtintų įgaliojimų registracija nebuvo numatyta.

Notarinė praktika parodė, kad notarams, bankams bei kitiems asmenims, kuriems pateikiami notariškai patvirtinti įgaliojimai, svarbi informacija, ar patvirtintas įgaliojimas nėra panaikintas. Todėl nuo 2005 m. liepos mėnesio Notarų rūmai pradėjo kaupti duomenis apie notarinę tvarka patvirtintų įgaliojimų panaikinimą. Ši informacija buvo teikiama notarams. Vėliau jau Teisingumo ministerija ėmėsi iniciatyvos steigti Notarinę tvarka patvirtintų įgaliojimų registrą, kuriame būtų kaupiama informacija ne tik apie įgaliojimų panaikinimą, bet ir apie pačius įgaliojimus. Nors Notarų rūmai sutiko pertvarkyti turimą duomenų sąrašą pagal valstybės registrams keliamus reikalavimus, Teisingumo ministerija nesutiko Notarų rūmų paskirti šio registro tvarkytoju ir registrą pavedti tvarkyti Centrinei hipotekos įstaigai. Nuo 2011 m. sausio 1 d. galioja Civilinio kodekso 2.138¹ straipsnis, kuriame reglamentuojamas privalomas notarine tvarka patvirtintų įgaliojimų registravimas registre

bei šio registro tvarkymo įstaiga.

Užsienio valstybių notarų rūmai dažnai patys tvarko registrus, kuriuose kaupiami duomenys apie notarų tvirtinamus sandorius. Latvijos notarų rūmai kaupia informaciją apie panaikintus įgaliojimus ir nuo kitų metų pradės tvarkyti Testamentų registrą. Testamentų registrus tvarko Austrijos, Olandijos, Prancūzijos, Belgijos, Čekijos, Slovakijos, Slovėnijos, Vengrijos, Rumunijos, Kroatijos, Bulgarijos notarų rūmai. Vokietijos notarų rūmai steigia Testamentų registrą⁸.

Notaro depozitinių sąskaitų naudojimas

Ne viename Civilinio kodekso straipsnyje numatyta, kad skolininkas, negalėdamas įvykdyti prievolės kreditoriui, gali įmokėti atitinkamą sumą į notaro, banko ar kitos kredito įstaigos depozitinę sąskaitą (pvz., CK 6.56 str. 1 d., CK 4.226 str., CK 6.51 str., CK 6.583 str. 7 d., CK 6.662 str. 6 d.).

Civilinio kodekso 6.344 straipsnyje reglamentuojama pirkėjo pareiga sumokėti kainą ir kitas išlaidas. Civilinio kodekso rengėjai buvo numatę, kad tais atvejais, kai įstatymai nustato, kad pirkimo ir pardavimo sutartį būtina sudaryti notarinės formos ir po to įregistruoti viešame registre, tai pirkėjas kainą sutarties pasirašymo metu privalo sumokėti į notaro depozitinę sąskaitą, o pardavėjui pinigų notaras perduoda po sutarties įregistravimo viešajame registre. Tačiau notari suabejojo, ar saugu, kai didelės pinigų sumos bus laikomos notaro depozitinėje sąskaitoje ir kas su šiais pinigais nutiktų kredito įstaigos, kurioje yra notaro depozitinė sąskaita, bankroto atveju, todėl šis CK straipsnis buvo papildytas, suteikiant teisę šalims savo susitarimu numatyti kitokią atsiskaitymo tvarką (t. y. nesinaudojant notaro depozitinę sąskaita). Praktikoje atsiskaitymas pagal notariškai tvirtinamas pirkimo ir pardavimo sutartis paprastai vyksta nesinaudojant notaro depozitinę sąskaita. Tačiau notarų baimė buvo be pagrindo, nes CK 6.56 str. 8 dalyje reglamentuota, kad bankroto atveju depozitinėje sąskaitoje esančios pinigines lėšas neįtraukiamos į bankrutuojančio banko ar kitos kredito įstaigos turą, iš kurio tenkinami kreditorių reikalavimai.

Šiuo metu vyksta diskusijos bei teikiami siūlymai teisės aktuose apriboti atsiskaitymus grynaisiais pinigais nekilnojamojo turto perleidimo sutartyse, įvesti privalomąją notarinę formą skolinimo sutartims, ir šiais atvejais siūloma reglamentuoti privalomą atsiskaitymą per notaro depozitinę sąskaitą. Toks

⁸ Vokietijos testamentų registras pradėjo veiklą 2012 m. sausio 1 d.

reglamentavimas leistų padidinti nekilnojamojo turto ir piniginių rinkos skaidrumą, valstybė užsitikrintų papildomų pajamų surinkimą. Pažymėtina, kad tokios atsiskaitymo tik per notaro depozitinę sąskaitą tvarkos įvedimas būtų lengvai įgyvendinamas ir efektyvus.

Juridiniai asmenys

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujamam Civiliniam kodeksui, jo 2.64 str. 2 d. 4 p. buvo įtvirtintas bendras principas, kad notaras turi surašyti ar patvirtinti dokumentus, tvirtinančius juridinių asmenų registruoti pateiktų duomenų tikrumą ir ar steigimo dokumentai atitinka įstatymų reikalavimus, taip pat dokumentus, patvirtinančius, kad juridinį asmenį registruoti galima, nes įstatymuose ar steigimo sandorėje nustatytos prievolės yra įvykdytos ir atsirado įstatymuose ar steigimo dokumentuose numatytos aplinkybės, išskyrus juridinių asmenų registro nuostatų numatytais atvejais.

Taigi, Civiliniame kodekse tiek jo įsigaliojimo metu, tiek ir dabar nustatytas bendras principas, kad notaras turi atlikti juridinių asmenų steigimo bei jų steigimo dokumentų keitimo teisinį tyrimą, išskyrus tuos išimtinis atvejus, kai pagal savo esmę bei pobūdį teisinis tyrimas negalėtų būti atliekamas ir šiuos išimtinis atvejus CK leidžia numatyti žemesnės teisinės galios teisės akte – Juridinių asmenų registro nuostatuose.

Pradėjus veikti Juridinių asmenų registruoti, jo nuostatuose buvo numatyti šie išimtiniai atvejai, kai juridinių asmenų steigimo ar steigimo dokumentų keitimo atvejais notaras neturėtų atlikti teisinio tyrimo: politinės partijos ir politinės organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, profesinės sąjungos ir jų susivienijimai, biudžetinės įstaigos ir viešieji juridiniai asmenys, veikiantys pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.46 straipsnio 3 dalyje numatytą teisės aktą. Visais kitais juridinių asmenų steigimo bei steigimo dokumentų keitimo atvejais, pvz., individualių įmonių, akcinių bendrovių, uždarytųjų akcinių bendrovių ir t. t., notaro teisinis tyrimas buvo būtinas.

Pažymėtina, kad notaro atliekamas teisinis tyrimas juridinių asmenų steigimo bei jų steigimo dokumentų keitimo atvejais užtikrina valstybės bei kitų visuomenės bei verslo interesų apsaugą, kadangi atliekamas notarinis teisinis tyrimas užtikrina, kad steigimo bei steigimo dokumentų keitimo, pertvarkymo, reorganizavimo procedūros atitiktų įstatymų reikalavimus, visų juridinių asmenų dalyvių interesų apsaugą, Juridinių asmenų registro duomenų patikimumą.

Tačiau pastaraisiais metais imta siaurinti notarų funkcijas juridinių asmenų steigimo srityje ir imta plėsti tų išimčių, kai neturi būti atliekamas notaro teisinis tyrimas dėl juridinių asmenų steigimo bei steigimo dokumentų keitimo, sąrašą, keičiant Juridinių asmenų registro nuostatų sąrašą 2009 m. papildomai įtrauktas Europos teritorinio bendradarbiavimo grupės, valstybės įmonės, tikrosios ūkinės bendrijos ir komandinės ūkinės bendrijos steigimas bei dokumentų keitimas. Taip pat nuo 2009 m. įtvirtinta galimybė individualią įmonę ar uždarytą akcinę bendrovę steigti neatliekant notaro teisinio tyrimo, jeigu dokumentai pateikiami elektroniniu būdu, steigimo dokumentai rengiami vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos patvirtintais pavyzdiniais steigimo dokumentais, bei individualios įmonės ar uždarnosios akcinės bendrovės pavadinime neketinama vartoti trumpojo valstybės pavadinimo „Lietuva“, o uždarnosios akcinės bendrovės akcijos apmokamos piniginiu įnašu. Pažymėtina, kad nuo 2011 m. papildomai nustatyta galimybė ir keisti individualios įmonės ar uždarnosios akcinės bendrovės steigimo dokumentus, neatliekant notaro teisinio tyrimo, kai dokumentai pateikiami elektroniniu būdu. Nuo 2011 m. Juridinių asmenų registro nuostatuose atsisakyta notaro atliekamo teisinio tyrimo ir steigiant asociaciją ar viešąją įstaigą, keičiant asociacijos ar viešosios įstaigos steigimo dokumentus, jeigu dokumentai pateikiami elektroniniu būdu tiesiogiai Registro tvarkytojui ir jeigu įstatymuose nurodyti steigimo dokumentai ir steigimo sandoris rengiami vadovaujantis pavyzdinėmis formomis bei asociacijos ar viešosios įstaigos pavadinime neketinama vartoti trumpojo valstybės pavadinimo „Lietuva“ ir asociacijos ar viešosios įstaigos veiklos tikslai ir veiklos sritys atitinka Asociacijų ir viešųjų įstaigų veiklos tikslų ir veiklos sričių klasifikatorių.

Šiuo metu išimčių, kai neturi būti atliekamas notaro teisinis tyrimas dėl juridinių asmenų steigimo bei steigimo dokumentų keitimo, numatoma tiek, jog tai iš esmės tampa taisykle, o ne išimtimi, nors Civiliniame kodekse nustatytas bendras principas ir ta nuostata nėra pakeista, kad juridinių asmenų steigimo bei steigimo dokumentų keitimo atvejais notaras turi atlikti teisinį tyrimą. Taigi kyla klausimas, ar toks Juridinių asmenų registro nuostatų reglamentavimas neprieštarauja Civiliniam kodeksui.

Per praėjusį dešimtmetį Civilinis kodeksas išliko nedaug pakitęs, ir, tikiuosi, kad išliks kaip stabilus įstatymo pavyzdys dar ir kitą dešimtmetį.

■

Svajonė Šaltauskienė

Vilniaus m. 29-ojo notaro biuro notarė

MEDIACIJA: PASAULIO PATIRTIS IR LIETUVOS PERSPEKTYVOS

Pasaulio patirtis

Mediacija (lot. *mediare* – tarpininkauti) – tai teisminis ginčų sprendimo būdas padedant trečiajai nepriklausomai šaliai (mediatoriui). Ji yra gana švelnus alternatyvus ginčo sprendimo būdas. Mediacija atsirado tada, kai kilo pirmieji konfliktai. Aišku, kad svarbius nesutarimus žmonės linkę spręsti derybomis, o ne pasitelkę griežtą reglamentavimą ir hierarchines procedūras.

Norint apibūdinti mediaciją, išryškinti jos naudą, reikėtų ją palyginti su teismo procesu.

1. **Teismo procesas** pradedamas vienos šalies iniciatyva, o mediacijos procedūra reikalauja savanoriškumo, kitaip sakant, pradedama besiginčijančių šalių bendru sutarimu.
2. Ginčams spręsti **teisėjas** skiriamas įstatymų nustatyta tvarka, o mediatorius – pasirenkamas šalių.
3. **Teisme** sprendimai priimami griežtai vadovaujantis įstatymais, mediacijos atveju sprendimai priimami pagal įstatymus, išimtinai atsižvelgiant į šalių interesus ir iš esmės išreiškia jų valią.
4. **Teismas** turi valdingus įgaliojimus, o **mediato-**

rius – ne, jis tik padeda šalims priimti sprendimą.

5. **Teisme nagrinėjant bylą** vyksta ilga formalizuota procedūra, tuo tarpu **mediacijos** atveju procedūra yra greitesnė ir neformali.
6. **Teisme** procesas yra viešas, **mediacijos** atveju procesas konfidencialus.
7. **Teisme vyrauja** šalių rungtyniavimo principas, **mediacijos** atveju – šalių bendradarbiavimo principas.

Pasaulyje gyvuoja daug mediacijos modelių, tačiau kiekvienos valstybės mediatoriai savo veikloje turi laikytis principų, kuriais pagrįsta mediacijos procedūra.

Pagrindiniai mediacijos vykdymo principai:

- savanoriškas dalyvavimas mediacijos procedūroje;
- mediatoriaus nepriklausomumas ir neutralumas;
- konfidencialumas;
- skaidrumas;
- vienodas šalių pripažinimas ir šalių pagarba viena kitai.

Modeliai, požiūris, konfliktų sprendimo procedūros įvairiose valstybėse gali skirtis, tačiau negali būti nesilaikoma pagrindinių mediacijos principų.

Pateiksime šiek tiek pasaulinės praktikos ir mediacijos istorijos. Mediacija šiuolaikiniu supratimu pradėjo plėtotis 20 amžiaus antroje pusėje pirmiausia anglosaksų šalyse – JAV, Australijoje, Didžiojoje

Šis straipsnis parašytas pagal pranešimą, skaitytą per 2011 04 21 Mykolo Romerio universitete surengtą apskritojo stalo diskusiją „Mediacija teisininko praktikoje“. Po šio renginio Teisingumo ministerija inicijavo Notariato, Antstolių ir Advokatūros įstatymų pakeitimus, aprašytus šiame straipsnyje, tačiau juos dar tik rengiamasi priimti.

Britanijoje, tik vėliau pradėjo plisti Europos žemyninėje dalyje. Pirmieji bandymai taikyti mediaciją buvo šeimos ginčų sprendimas. Vėliau mediacija buvo pripažinta ir sprendžiant kitus ginčus – tiek šeimos, tiek svarbius daugiašalius konfliktus komercinėje ir viešojoje srityse.

Šiuolaikinės mediacijos pradininkė ir viena plačiausiai taikančių mediaciją valstybių yra JAV. Joje taikinamasis tarpininkavimas (mediacija) paplitęs visose gyvenimo srityse. Šias paslaugas teikia tiek teismų sistema, tiek daugybė privačių organizacijų ir gausus būrys privačių mediacijos teikėjų (advokatų, mediatorių, socialinių darbuotojų, bendruomenės narių ir kt.). Visa JAV teisinė sistema orientuota į tai, kad dauguma ginčų būtų sprendžiama savanoriškai iki teismo, o teisėjas galėtų nutraukti bylą ir patarti šalims spręsti savo nesutarimus su mediatoriumi. Šioje valstybėje be mediatoriaus nevyksta nė vienos svarbios derybos ekonomikos, politikos, verslo srityse. Įkurtas Ginčų sprendimo nacionalinis institutas rengia naujus mediacijos modelius, veikia valstybinės ir privačios mediatorių tarnybos. Didelį vaidmenį turi Amerikos arbitražo asociacija, patvirtinusi savo Trečiųjų teismo ir mediacijos taisykles, kuriomis vadovaujantis sprendžiami ir mediaciją vykdančių asmenų vidiniai organizaciniai klausimai. Įstatymas nustato, jog teismas priima ieškinį teisme tik po to, kai nepavyksta mediacijos būdu priimti sprendimo arba šalys argumentuotai įrodo, kad jų ginčui spręsti negali būti taikoma mediacija. Dažnai teismai patys siūlo kreiptis į mediatorius iki bylos nagrinėjimo.

Pasaulinėje praktikoje yra daug įstatymais įtvirtintų mediacijos pavyzdžių. Atitinkami įstatymai priimti JAV, Austrijoje, Vokietijoje. Europos Komisija priėmė Mediatoriaus kodeksą, veikia daug Europos Sąjungos direktyvų, reguliuojančių mediatorių veiklą.

Sutaikymo procedūra, dalyvaujant tarpininkui – mediatoriumi, taip pat populiari Didžiojoje Britanijoje. Joje įsteigta speciali tarnyba – karštoji linija, ir kiekvienas asmuo gali paskambinti iš bet kurios šalies vietos, apibūdinti konfliktą, pareikšti pageidavimus dėl mediatoriaus. Šiam asmeniui pateikiamas specialistų, kurie gali vykdyti mediaciją, sąrašas. Didžiojoje Britanijoje įstatymu įtvirtinta, kad jei šalis atsisako nuo teismo pasiūlytos mediacijos procedūros, ši privalo padengti visas teismo išlaidas, net jei ir laimi teismo procesą. Toks įstatymų reikalavimas skatina šalį naudotis mediacijos procedūra.

Vokietijoje mediacija harmoningai įtraukta į teisėtarnos sistemą, mediatoriai vykdo veiklą prieš teismų. Šiandien mediacijataikoma ne tik spren-

džiant šeimos bylas, bet ir visuose bendrosios kompetencijos ar administraciniuose teismuose. Nuo 2004 m. teismų mediacija vykdoma žemių teismuose, kontroliuojama teisingumo organų.

Daugelyje Vokietijos mokyklų dėstomas privalomas mediacijos kursas, kiekvienas teisės fakulteto studentas turi jį išklausti.

Tačiau ne visose valstybėse mediatoriaus profesija formaliai laikoma atskira profesija. Dažniau ji yra papildoma pagrindinės profesijos veikla. Austrijoje mediatoriaus profesija įtraukta į pareigybių nomenklatūrą. Čia priimtas Mediacijos įstatymas, reglamentuojantis reikalavimus mediatoriaus profesijai ir pasirengimo tapti mediatoriumi tvarką. Įstatymai numato, kad taikant mediaciją priimtas sprendimas teismo proceso metu gali būti pripažintas teismo, tačiau ikiteisminės mediacijos sprendimo teismas negina.

Indijoje teismo sprendimas, priimtas remiantis mediacija, turi tokią pat juridinę galią, kaip ir trečiųjų teismo sprendimai, nepriklausomai nuo to, ar mediacija buvo pradėta teismo proceso metu, ar ne.

Pagal ekspertų vertinimą, apie 30 proc. ginčų Kinijoje sprendžiama neteismine tvarka. Vengrijoje, Korėjoje, jei susitarimas pasiekiamas remiantis mediacija ir patvirtintas pagal trečiųjų teismo sprendimų priėmimo procedūrą, toks susitarimas įgyja trečiųjų teismo sprendimo vykdomąją galią. Ši procedūra leidžia pagal tokius susitarimus taikyti valstybės prievartą, taip pat vykdyti valstybės kontrolę, nors procedūra atlikta neteismo proceso metu.

Lenkijoje mediacijos procesai vyksta neseniai. 1995 m. sudaryta darbo grupė, kurios tikslas buvo supažindinti visuomenę su tarpininkavimo procesu ir įtraukti į mediacijos procesą Lenkijos teisinę sistemą. 2000 m. ši grupė buvo pertvarkyta į Lenkijos mediacijos centrą. Remiantis eksperimentine programa mediacija pradėta taikyti baudžiamosiose bylose. 1997 m. taikinamasis tarpininkavimas įtrauktas į Bausmių vykdymo kodeksą. Jame numatyta, kad bylą perduoti nagrinėti taikinamojo tarpininkavimo būdu gali prokuroras, remdamasis šalių prašymu, parengiamojo proceso stadijoje, arba teismas teismo proceso metu, tačiau prieš paskelbdamas oficialų kaltinamąjį aktą. Lenkijoje taikinamasis tarpininkavimas taikomas sprendžiant kolektyvinius ginčus. Nuo 2005 metų liepos 28 d., priėmus Civilinio proceso kodeksą, taikinamasis tarpininkavimas pradėtas taikyti sprendžiant civilinius ginčus. Įstatyme numatyta, kad teisėjas turi skatinti šalį susitarti bet kurioje teismo proceso stadijoje, jei toks susitarimas konkrečioje byloje yra įmano-

mas. Jei šalims pavyksta pasiekti taikų susitarimą, jis turi tokią pat teisinę galią kaip ir teismo priimtas sprendimas.

Vengrijoje yra keli alternatyvūs ginčų sprendimo būdai: arbitražas ir mediacija. Pagal 2002 m. įstatymą dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos), asmenys turi teisę pasinaudoti taikinamuoju tarpininkavimu, jei dėl to susitaria ir jei to nedraudžia įstatymas. Įstatyme nustatyta, kokioms civilinių bylų rūšims mediacijos procedūros negali būti taikomos. Remiantis Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) įstatymu, pasibaigus mediacijos procedūrai, šalys gali kreiptis į teismą, kad šis išspręstų ginčą, kadangi taikant mediaciją priimti susitarimai nėra priverstinai vykdomi.

Mediacija, kaip taikus ginčų sprendimo būdas, plačiai paplitusi Japonijoje. Šioje valstybėje mediacijos populiarumas buvo susijęs su etiniais motyvais – neigiamu žmonių požiūriu į teismą, kaip valstybinę ginčo sprendimo priemonę.

Daugelyje valstybių yra mediatorių asociacijos, kurių veikla reglamentuojama atitinkamų teisės aktų, vadinamųjų savireguliacijos aktais.

Prancūzijoje 2002 m. kovo 4 d. priimtas įstatymas dėl tėvų valdžios suteikia teisę teisėjui nusiųsti pas mediatorių tėvus, kad šis padėtų išspręsti jų tarpusavio nesutarimus dėl vaikų. Šioje šalyje dalis notarų praktikuojasi mediacijos srityje. Parengta Notaro mediatoriaus chartija numato privalomą notarų pasirengimą mediacijai, draudimą vykdyti mediaciją klientams, kuriems notaras tvirtina notarinius veiksmus, ir draudimą tvirtinti sandorius pagal pasiektą mediacijos rezultatą – rašytinį susitarimą. Universitetuose dėstoma speciali disciplina – mediacija notarų veikloje.

Svarbu pažymėti, kad santykiai, kurie atsiranda remiantis tarpininkavimu (mediacija), yra alternatyvios – sprendžiamosios teisės formos realizavimas, t. y. teisė subjektams išspręsti konfliktą bet kuriais jiems priimtinais tinkamais sprendimo būdais. Šie procesai turi atsirasti ir plėtotis autonomiškai nuo kitų procesų, taip pat teismo proceso, nes juos turi reglamentuoti specialios socialinės teisinės normos ir iš pat pradžių jie turi teisės subjektiškumo ir dispozityvumo pobūdį.

Apibendrinami galime konstatuoti, kad užsienio šalyse įveiktas ilgas ir sudėtingas kelias, siekiant įdiegti mediaciją įvairiose teisinio ir socialinio gyvenimo sferose, ir kad mediacijos taikymas praktikoje atnešė puikių rezultatų bei naudą visai visuomenei.

Mediacija Lietuvoje

Pirmieji mediacijos projektai Lietuvos Respublikoje pradėti vykdyti 1998-aisiais, nes šiais metais priimtos Europos Tarybos Ministrų kabineto rekomendacijos, kuriomis numatomos priemonės ir galimybės padidinti mediacijos vaidmenį visose Europos Sąjungos (ES) valstybėse. Lietuva tuomet siekė tapti Europos Sąjungos nare, todėl pradėjo įgyvendinti priemones ir šioje srityje. Įgyvendinant eksperimentinius projektus, mediacija jau pradėta taikyti tam tikrų kategorijų ginčiuose. Įsteigta Lietuvos konfliktų prevencijos asociacija, VĮ Socialinių ir psichologinių paslaugų centras ir kitos institucijos populiarino ir taikė mediaciją įvairiose socialinėse srityse. Nuo 2006 m. sausio 26 d. Vilniaus miesto 2-ajame apylinkės teisme pradėjo veikti bandomasis teisminės mediacijos projektas, kurio atsiradimo prielaida buvo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusi Civilinio proceso kodekso 231 str. 1 d. nuostata, kad teismas turi imtis priemonių šalims sutaukyti, ir 2005 m. gegužės 20 d. Teismų tarybos nutarimas Nr.13P-348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“, nuo 2007 m. sausio 26 d. pradėtas taikyti ir Lietuvos apeliaciniame bei kituose Lietuvos teismuose. Nuo 2008 m. sausio 1 d. mediacija taikoma dešimtyje teismų. 2008 m. liepos 15 d. priimtas Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas, įsigaliojęs 2008 m. liepos 31 d., dėl kurio teismo mediacija tapo prieinama kiekvienam civilinėje byloje dalyvaujančiam asmeniui, norinčiam taikiai sureguliuoti teisminius ginčus. Reikėtų pažymėti, kad šis įstatymas visgi neapibrėžė mediatorių elgesio normų, atsakomybės už netinkamą pareigų atlikimą ir panašiai.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija 2011 m. parengė Advokatūros, Notariato ir Antstolių įstatymų pakeitimo projektus, kuriais siūloma notarams, advokatams ir antstoliams nustatyti teisę teikti mediacijos paslaugas. Aiškinamajame rašte rašoma, kad pasaulinėje tarpininkavimo (mediacijos) praktikoje įprasta, jog tarpininku (mediatoriumi) dažnai skiriamas teisininkas profesionalas, kuris turi reikalingų žinių ir gali kvalifikuotai padėti šalims susitaikyti. Lietuvoje taip pat tikslinga sudaryti kuo palankesnes galimybes, kad įvairių profesijų teisininkai profesionalai galėtų teikti tarpininkavimo (mediacijos) paslaugas. Šiais įstatymų pakeitimais siekiama pašalinti šiuo metu egzistuojančius teisinius suvaržymus, neleidžiančius (ar ribojančius galimybes) advokatams, antstoliams ir notarams teikti mediacijos paslaugų. Advokatams siūloma atsisakyti dabar nustatyto ribojimo būti tarpininkais tik sprendžiant komercinius ginčus, ir nustatyti, kad

advokatai gali tarpininkauti įvairiuose teisiniuose ginčuose. Antstolių ir Notariato įstatymų pakeitimuose suteikiama teisė antstoliams ir notarams teikti mediacijos paslaugas, tačiau šios paslaugos įstatymais bus aiškiai atribotos nuo jų atliekamų funkcijų, kitais žodžiais, antstoliai ir notarai negalės teikti mediacijos paslaugų, kai turės vykdyti įstatymu nustatytas funkcijas.

Aiškinamajame rašte pažymėta, kad mediacijos plėtra Lietuvoje turėtų teigiamų rezultatų: sumažėtų teismų darbo krūvis, ginčai būtų išsprendžiami daug greičiau nei teisme, šalys patirtų mažiau išlaidų, padidėtų galimybė atkurti tarp šalių ne tik teisinę, bet ir socialinę taiką. Be to, šių įstatymų projektų priėmimas turėtų netiesioginės įtakos 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektams tinkamai įgyvendinti.

ES Direktyva 2008/52 EB įpareigojo ES valstybes nares nuo 2011 m. gegužės 21 d. priimti tokius įstatymus, kurie numatytų šalims galimybę išspręsti ginčus alternatyviais jų sprendimo būdais.

Mediacijos šalininkų tikslas turėtų būti neteismo proceso metu sušvelninti šalių prieštaravimus ir sumažinti teismų krūvį: tai yra išvengti priverstinio teisingumo ir pereiti prie savanoriško teisingumo, pagreitinant ir efektyvinant ginčų sprendimo procedūras. Pirmiausia sprendžiama apie santuokos nutraukimo procedūras.

Prancūzijoje, pvz., apie 80 proc. (2010 metais Lietuvoje buvo 11 354 skyrybų bylos, iš jų 7843 skyrybos įvyko abipusiu sutarimu) visų teismo sprendimų priimami remiantis „abiejų šalių kalte“. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad laikai, kai svarbiausias tikslas buvo noras laimėti procesą, jau praėityje, dabar daug svarbiau greičiau išspręsti konfliktą ir sumažinti žmogiškuosius bei materialinius šalių išteklius. Iš čia kyla idėja pereiti prie visiško ar dalinio neteismo santuokos nutraukimo.

2002 m. balandį Europos Komisija (EK) parengė Žaliąją knygą dėl mediacijos, kurioje buvo užduoti klausimai ir pateikti suinteresuotų institucijų bei Europos Sąjungos notariatų tarybos CNUE atsakymai.

Pateikiama, kad EK siekia skatinti žmones kreiptis į mediatorius tikintis maksimaliai paprastos, greitos ir mažiausiai išlaidų reikalaujančios mediacijos procedūros. Pagrindinis tikslas – sumažinti teismų darbą. Ekonominės sąlygos įpareigoja EK nutarti dėl alternatyvių ginčų sprendimų, kad notarinis dokumentas (jis, beje, yra ne visose ES valstybėse), turintis vykdomąją galią, turėtų būti tvirtinamas kaip mediacijos rezultatas.

EK svarsto, ar neverta parengti specialių taisyklių, kurių tikslas – suteikti vykdomąją galią tokiems šalių susitarimams, kurie atsiranda remiantis mediacija.

Mediacija vyksta atliekant tam tikras procedūras. Galime išskirti šiuos mediacijos etapus:

1. Mediacijos inicijavimas. Šios stadijos tikslas – šalių geranoriškas sutikimas, kad jų ginčą spręstų neutralus asmuo.
2. Bylos priėmimas vykdyti. Šios stadijos tikslas – patikrinti, ar ginčas pagal įstatymą gali būti sprendžiamas mediacijos būdu.
3. Bylos parengimas nagrinėjimui.
4. Mediacijos procesas.
5. Susitarimo priėmimas ir pasirašymas. Tuo baigiasi mediacijos procesas.

Kartais mediatorius turi susitikti su šalimis ir aptarti, kaip bus vykdomas pasiektas susitarimas.

Matant, kad mediacija dabar tapo viena aktualiausių temų, atėjo metas pateisinti visuomenės lūkesčius ir notarams dalyvauti mediacijos procedūroje bei ją palaikyti.

1902 m. Prancūzijos Respublikos prokuroras ir senatorius Pjeras Gomo, apibūdinamas notariato uždavinius, patvirtino notaro, kaip mediatoriaus, paskirtį: „Notaras, remdamasis savo kompetencija, vykdo savanoriškai pasirenkamo teisėjo vaidmenį. Jam žinomos šeimų, kurioms jis pataria ir yra jų patikėtinis, paslaptys. Jo darbas nesibaigia dokumento sudarymu: jis derina šalių interesus, rengia sutartis ir kontroliuoja, kaip jos vykdomos. Teismai būtų užversti bylomis, jei notariatas išnyktų.“ Kaip žinoma, notaro dokumentas turi ypatingą neginčijamą įrodomąją galią civiliniuose teisiniuose santykiuose ir civiliniame procese, o pats notaras, tvirtindamas dokumentus, užkerta kelią ginčams ateityje.

Šiandien mediacija gali būti įvardijama kaip formalus procesas, kuriame tretysis nepriklausomas asmuo bando padėti nesutariančioms šalims suderinti savo pozicijas ir atrasti galimybę pasiekti persilaužimą ginče bei išspręsti konfliktą, kuris jas supriešina.

Mediacija gali būti teisminė, sutartinė, savanoriška, neteisminė ir skiriasi nuo:

- arbitražo, kuriame, remdamasis teisinėmis normomis, tretysis asmuo sprendžia konfliktus pagal jam suteiktus jurisdikcinius įgaliojimus;
- sutaikymo, kuris apibūdinamas kaip sprendimo suradimas nebūtinai dalyvaujant trečiajam asmeniui;
- sutarties, kurią sudarydamos šalys taiko nuolai-

das viena kitai, kad išvengtų konflikto ateityje, ir susitaria.

Mediacija – tai instrumentas, užtikrinantis socialinę taiką tarp visuomenės narių, šalys nustoja prieštarauti, suartina ir suderina savo interesus ir bando savo jėgomis bei pastangomis be prievartos rasti joms tinkamiausią sprendimą. Visa tai vyksta prižiūrint mediatoriui, kuris nustato tarp šalių lygiateisius pasitikėjimo santykius, užtikrina rengiamų sprendimų legitimumą.

Toks apibūdinimas tiesiogiai gali būti taikomas notarui, nes jo funkcijų esmė, požymiai panašūs, kai kurie netgi sutampa su mediatoriaus funkcijomis.

Valstybėse, turinčiose notariatus, valstybinės valdžios organai, pasitelkę juos, išsprendžia du uždavinius: užtikrina teisinį saugumą ir socialinę harmoniją.

Teisinis saugumas

Daugelyje pasaulio valstybių kyla daugiau teisminių ginčų, todėl didėja advokatų skaičius. Tai negali tenkinti šalių, nes auga teismo ir advokatų išlaidos, sprendimai priimami dažniausiai negreitai, todėl būna atvejų, kai proceso sprendimas priimamas tada, kai jis šaliai tampa nebeaktualus. Pagrindinis notariato tikslas – užtikrinti sudaromų dokumentų teisėtumą. Notaras net užkerta kelią tam tikriems dokumentams pasirašyti, jei tai neatitinka įstatymo reikalavimų ar šalių valios. Tvirtindamas dokumentą, notaras patikrina, ar šalių valia atitinka imperatyvius įstatymų reikalavimus, ir priima atitinkamus sprendimus dėl sandorio tvirtinimo arba atsisakymo jį tvirtinti. Ši prevencinė kontrolė užkerta kelią kilti ginčams ateityje. Vakarų Europoje dėl 1 iš 1000 sandorių kyla ginčas teisme, tuo tarpu JAV, kurioje nėra tradicinio notariato, dėl 50 iš 1000 sandorių. Tai parodo kontinentinės teisės, kurioje notarui suteikiama teisė tvirtinti sandorius, pranašumą prieš bendrosios tradicijos teisinę sistemą, kurioje vyruoja rašytinė teisė.

Socialinė harmonija

Nepaisant suteiktų valdingų įgaliojimų, notarams taikomi griežtesni nei kitiems etikos reikalavimai, o tai neišvengiamai garantuoja teisinę ir socialinę harmoniją. Turimos galvoje notaro pareigos:

- būti objektyvius;
- būti nepriklausomus;
- užtikrinti šalių pareigų ir teisių balansą, palaikant

mažiau patyrusių silpnesnę šalį, todėl notaro tradicinis vaidmuo atitinka mediatoriaus funkcijas, kurių tikslas – suartinti šalis.

Šeimos ginčai, turto dalybos tapo dažnu šiuolaikiniu reiškiniu. Prancūzijoje, pvz., 3 santuokoms tenka 1 skyrybos ar turto dalybos. Lietuvoje 2010 m. sudaryta 18 668 santuokų, o įvyko 10 006 skyrybos, 1000 gyventojų tenka 3 skyrybos. Prancūzijoje šeimos ginčai sudaro apie 60 proc. visų teismo bylų. Lietuvoje 2010 metais teismuose buvo išnagrinėtos 205 423 bylos, iš jų 11 354 – skyrybų. Kaip matome, Lietuvoje tokio pobūdžio bylų yra daug mažiau. Pastebima, kad teismų įsikišimas nesušvelnina konflikto, o dar labiau jį paaštrina.

Idealu būtų, kad teismas užtikrintų konflikto pabaigą, tačiau dažnai teismo procesas – tai nuomonių susidūrimo procesas, kada viena šalis lieka nepatenkinta, todėl išauga tikimybė, kad nebus vykdomi teismo sprendimai, nes šalys vis dar pyksta viena ant kitos. Tačiau žmonės priversti kreiptis į teismus, nepaisant išankstinės blogos nuomonės apie teisingumą ir jo kokybę (kuris ypač lėtas, brangus), nes kito pasirinkimo jie neturi. Šiandien Lietuvoje santuokos nutraukimo pasekmių sutartis rengia advokatai, kurie atstovauja kurios nors vienos šalies interesams.

Būtina ieškoti kitų sprendimo būdų. Pavyzdžiui, teisminių susidūrimų logiką pakeisti bendravimo ir įsiklausymo į kito nuomonę logika, arba į konfliktą žiūrėti ne kaip į kovą, kuri reikalauja pergales, o kaip į problemą, kurią reikia išspręsti.

Tai ir yra esminė **mediacijos logika**, kurią įgyvendinti notaras turi prioritetą.

Kokie notaro prioritetai vykdant mediaciją?

Notaras yra objektyvus

Pagrindinis notaro veiklos uždavinys – ginčų, konfliktų prevencija ne tik suderinant šalių valią, tvirtinant sutartis ir susitarimus, bet ir užkertant kelią tokiems ginčams kilti ateityje.

Notaras turi visas būtinas mediatoriaus savybes, kurias pasiūlė EK kaip būtiną garantiją sprendžiant neteisminius konfliktus.

EK nustatė pagrindinius mediatoriaus veiklos principus: nepriklausomumas, objektyvumas, lygiateisiškumas, skaidrumas, efektyvumas, teisėtumas, laisvė, konfidencialumas. Tai yra notarinės veiklos, vykdomos valstybės vardu ir jos kontroliuojamos, etikos taisyklės ir pagrindiniai veiklos principai.

Notaro veiklos tikslingumas

Notaras, turintis net ir didelę konfidencialaus bendravimo su klientais patirtį, neturėtų praktikuotis tose srityse, kuriose puikiai dirbaujasi psichologai, sociologai, socialiniai darbuotojai. Notaras turėtų koncentruotis į teisinius klausimus, kurie susiję su jo veikla: nekilnojamojo turto perleidimas, šeimos, komercinė teisė, žemės teisė ir kt. Notaras, net ir vykdydamas mediaciją, turėtų likti teisininku, kompetentingai ir efektyviai konsultuojančiu bei teikiančiu pagalbą.

Autentiškumas – kaip teisinio saugumo garantija

Notaro dalyvavimas mediacijos procese gali būti grindžiamas ir pateisinamas:

- dėl jo pareigos, vykdant veiklą, užtikrinti konfidencialumo, teisėtumo ir nepriklausomumo reikalavimus,
- dėl priklausymo profesijai, kuri reglamentuota įstatymo, užtikrinančio profesinį pasirengimą, etikos normų laikymąsi, jo atsakomybę už veiklą ir valstybės bei savivaldos organų kontrolę.

Notarinių dokumentų, kurie turi neginčijamą įrodomąją galią, sudarymas užtikrintų mediacijos proceso efektyvumą.

EK Žalioji knyga numato, kad pasiektas šalių susitarimas – jautriausias mediacijos procedūros elementas.

Susitarimas turi būti galutinis ir neginčijamas, išreiškiantis abiejų šalių valią. Jei šis tikslas nepasiekiamas – vadinasi, mediacija neįvyko.

Jei norima mediacijos rezultatui – susitarimui suteikti vykdomąją galią, jis turi būti patvirtintas arba teismo, arba viešo (valstybės įgalioto) asmens aki-vaizdoje.

Autentiškas dokumentas (teismo sprendimas ar notarinis dokumentas) gali būti vykdomas prievarta, nes vykdymas (prievartinis) yra valstybės monopolinė prerogatyva. Autentiškas aktas Europoje pripažįstamas kaip labai efektyvi priemonė ir gali būti supaprastinta forma pripažįstamas bei vykdomas kitų ES valstybių teritorijoje, kaip numato Briuselio konvencija ir ES

Reglamentas ES Nr.44/2001 (vadinamasis „Briuselis I“).

Akto pripažinimo autentišku sąlygos apibrėžiamos 1988 m. Lugano konvencijoje:

- autentiškumas pripažįstamas viešųjų organų

(institucijų);

- autentiškumas apima autentiško akto turinį, o ne tik dokumento pasirašymą (t. y. vien tik parašų paliudijimą dokumente);
- šis aktas pagal įstatymus privalo būti vykdomas dokumento sudarymo ir tvirtinimo valstybėje.

Remdamiesi tuo, kas išdėstyta, mes galime daryti išvadą, kad Lietuvoje notarinis dokumentas atitinka visus šiuos kriterijus.

Jei mediacijos susitarimas būtų tvirtinamas notarine tvarka (jei taip reglamentuotų įstatymai), jis galėtų būti pripažįstamas ir vykdomas ir kitoje ES valstybėje (kaip buvo rašyta anksčiau). Jei valstybėje įstatymu būtų nustatyta, kad susitarimas galioja, jei jis sudarytas raštu, išskiltų grėsmė sulaukti Europos šalių atmetimo, nes faktas, kad mediaciją gali vykdyti asmenys, kurie nėra prisiekę, galėtų neatitikti Europos „etikos taisyklių“ ir principų. Norint to išvengti, būtina reglamentuoti, kad susitarimas paprasta rašytine forma turi pasiekti notarą ar teisėją, kurie jį patvirtintų, taip suteikdami dokumentui vykdomąją galią.

IŠVADOS

1. Jei norime visuomenėje susigrąžinti abipusio pasitikėjimo ir bendradarbiavimo santykius, turi būti priimtas Mediacijos įstatymas ir įteisinta mediacija, kaip socialinės taikos tarp visuomenės narių instrumentas.

2. Mediacija natūraliu būdu gali atsirasti notarų veikloje, nes notarai ir šiandien de facto vykdo mediaciją, ji yra neatskiriama nuo notaro atliekamų funkcijų, tačiau nevadinama mediacijos veikla.

Tam reikėtų priimti Notariato įstatymo pakeitimus – juose turėtų būti numatyta notaro galimybė, net ir esant dabartiniams įstatymų reglamentavimui, vykdyti mediaciją. Šiuo metu mediacija vadinama „taikinimo procedūra“ arba „teisminiu taikymu“ (CPK 231 str.) ir ją vykdo teisėjai arba teismo tarnautojai, kurie nedalyvauja byloje vykdydami savo teismines funkcijas (teisėjai, teisėjų padėjėjai ir pan.). Pagal Notariato įstatymą notarui draudžiama užsiimti bet kokia kita veikla, išskyrus pedagoginę ir kūrybinę veiklą bei veiklą notarų savivaldos organuose, todėl notaras, nepakeitus įstatymų, negalėtų vykdyti mediacijos.

3. Jei teisė vykdyti mediaciją notarams būtų suteikta, norintys vykdyti mediaciją turėtų įgyti tam

tikrų specialių mediacijos vykdymo technikos, psichologijos ir derybų žinių.

4. Civilinį procesą reglamentuojantys įstatymai turėtų numatyti didesnes galimybes asmenims naudotis mediacija, kaip galimu ginčų sprendimo būdu, todėl mediacijos procesas turėtų būti suderintas su civilinio proceso normomis, reguliuojančiomis ieškininę senatį ir konfidencialumo principus vykdant mediaciją, turi būti numatyta galimybė teismui siųsti asmenis pas mediatorių, išlaikant šalių savanoriškumo mediacijos procese principus. Mediacija neturėtų būti antraeilė, palyginti su teismo procedūra.

5. Būtina užtikrinti, kad ES valstybės narės nustatytą procedūrą, pagal kurią šalių pasiektas mediacijos rezultatas – susitarimas būtų patvirtintas teismo sprendimu, nutartimi ar dokumentu, tvirtinamu teismo ar valstybės įgalioto asmens (pvz., notaro). Tokį susitarimą, kaip autentišką dokumentą, pagal anksčiau nurodytus teisės aktus būtų galima pripažinti bet kurioje ES valstybėje.

6. Valstybė turėtų užtikrinti mediacijos paslaugų teikimo ir mediatorių parengimo kontrolę.

7. Mediacija turėtų būti taikoma civilinių ir verslo santykių srityje. Įstatymu turi būti suteikta teisė asmenims pasirinkti teisminį ginčų sprendimą, taip pat ir mediaciją.

8. Mediacija neturi būti teismo ginčo sprendimo procedūra, o greičiau vienas iš ginčų sprendimo būdų, kuris leistų šalims prisitaikyti prie konkrečių situacijų.

9. Alternatyvių būdų įteisinimas nereiškia, kad valstybė neturi pareigos palaikyti teisingą ir efektyvią teisėtą, kuri užtikrintų ES Žmogaus teisių ir laisvių konvencijos reikalavimus.

10. Skatindama mediaciją, EK siekia, kad būtų sudaryta galimybė ją taikyti ES valstybėse, jei iškiltų būtinybė ją vykdyti trečiojoje valstybėje, o tai gali būti taikoma vienodai ar panašiai reglamentuojant.

11. Svarbiausia, kad visa tai turi būti sprendžiama laikantis įstatymų, o ne reguliuojama rinkos.

12. Kaip rašė dr. Rima Ažubalytė, mūsų šalyje labiausiai tiktų kontinentinės teisės šalyse dažnas reglamentavimo modelis, kai teisėjas ar pareigūnas siūlo šalims pasinaudoti mediatoriaus paslaugomis, o patį mediacijos procesą reglamentuotų atskiras įstatymas.

■

Dalija Svirbutienė

Vilniaus rajono 1-ojo notarų biuro notarė

PAVELDĖJIMO TEISIŲ PERLEIDIMAS

Paveldėjimo teisių perleidimo sandoriai, Lietuvoje atsiradę 2001 metais įsigaliojus Civiliniam kodeksui (CK), buvo žinomi dar romėnų teisėje. Romos teisėje egzistavo tam tikros normos, leidžiančios parduoti paveldimą masę kaip tam tikrą visumą. Gajus skyrė du atvejus: pirmuoju asmuo, kuriam palikimas turėtų pereiti pagal įstatymą (nesant testamentu), parduoda palikimą iki pareiškimo apie jo priėmimą – tuomet įpėdiniu tampa įgijėjas, ir antruoju atveju – kai palikimas parduodamas jau po jo priėmimo. Šiuo atveju priėmęs palikimą asmuo išlieka įpėdiniu ir kaip įpėdinis lieka atsakingu mirusiojo kreditoriams.

Ulpiano laikais paveldėjimo santykiuose reikavimo teisių paslankumas buvo griežtai apibrėžtas – pirkėjui pereinavo ne daugiau ir ne mažiau teisių, nei jų būtų turėjęs įpėdinis.

Teisių perleidimo sutartis numatytos Prancūzijos CK, Kvebeko CK (kurio normos įtrauktos į mūsų CK) ir kitų valstybių teisės aktuose. Įpėdinis nuosavybės teisę į paveldėtą turtą įgyja nuo palikimo priėmimo momento ir, būdamas paveldėto turto savininku, turi teisę savo nuožiūra, nepažeisdamas įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti (CK 4.37 str. 1 dalis). Atskirų rūšių daiktų pirkimo–pardavimo sutarčių ypatumai nustatyti tiek įstatymų, tiek specialių CK normų (CK 6.305 str. 3, 4 dalys). Tokios specialios CK normos reglamentuoja ir turtinių teisių pirkimą–pardavimą. CK 6.305 str. 4 dalyje ir 6.425 str. nustatyta, kad teisių pirkimo–pardavimo sutarčiai CK

XXIII skyriaus nuostatos taikomos tiek, kiek tai neprieštarauja šių teisių prigimčiai ir esmei. Šių teisių prigimtis ir esmė atskleidžiama vertinant esminius paveldėjimo teisinių santykių aspektus: 1) paveldėjimas yra fizinio asmens turtinių teisių pareigų, taip pat kai kurių asmeninių neturtinių teisių perėjimo mirusio asmens teisių perėmėjams – įpėdiniams būdas; 2) palikėjui mirus įvyksta universalus jo turtinių teisių ir pareigų bei kai kurių asmeninių neturtinių teisių perėjimas jo įpėdiniams. Universalumas reiškiasi tuo, kad nėra svarbu, ar įpėdinis žinojo, ar ne apie atitinkamas teises ir pareigas; 3) neleidžiama palikimo priimti iš dalies, su sąlyga ar išlyga; 4) kad įgytų palikimą, įpėdinis jį turi priimti įstatymo nustatyta tvarka ir būdu. Palikimo priėmimo būdas įtakos sandorio sudarymui neturi. Tokia paveldėjimo teisių specifika suponuoja ir jų pirkimo–pardavimo teisinių santykių reglamentavimo ypatumus: palikimą priėmęs asmuo, parduodamas paveldėjimo teises, privalo garantuoti pirkėjui tik savo, kaip įpėdinio, teisinį statusą (LAT byla 3K-3-609/2008). Paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutartimi įpėdinis perleidžia palikimą kaip visumą, t. y. perleidžia teises į jam paliktą turtą ir skolas (aktyvą ir pasyvą). Aptariamos rūšies sutarties ypatumas yra tas, kad jos dalykas yra paveldėjimo teisės, o ne konkretus turtas ar jį sudarantys individualizuoti daiktai (LAT byla 3-k-3-348/2011). Atkreiptinas dėmesys, kad tiek LR CK, tiek Prancūzijos, tiek Kvebeko CK kalbama apie paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutartį, t. y.

atlygintinį teisių perleidimą. Dr. A. Dambrauskaitės nuomone („Jurisprudencija“ 2010, 4 (122)), suvokti paveldėjimo teisių perleidimą tik kaip įstatyme įtvirtintą pirkimą–pardavimą reikštų pernelyg susiaurinti tokio perleidimo galimybes. Kaip matyti iš sutarties pavadinimo, šios sutarties dalykas yra TEISĖS. Teisės gali būti savarankiškas civilinės apyvartos objektas. Nesant tiesioginio įstatyme įtvirtinto draudimo, pagal bendrą principą teisės gali būti perleidžiamos tiek atlygintinai, tiek ir neatlygintinai (CK 1.112 str. 2 d.). Tokios nuomonės laikosi D. Petrauskaitė, nurodyma, kad paveldėjimo teisėmis „galima disponuoti, t. y. priėmęs palikimą įpėdinis jas gali perduoti arba kitu būdu perduoti kitų asmenų nuosavybėn“.

D. Petrauskaitė nurodo, kad paveldėjimo teisės yra turtinės teisės. Tuomet reikia atsakyti, ar šios turtinės teisės yra specifinės teisės, besiskiriančios nuo daiktinių ir prievolių teisių, sudarančių paveldimo turto masę. CK 6.306 str. bendroji norma numato, kad pirkimo–pardavimo dalykas yra neišimti iš apyvartos daiktai, kuriuos pardavėjas jau turi arba gali būti sukurti ar pardavėjo įgyti ateityje, vertybiniai popieriai ir kitokie daiktai bei turtinės teisės. Kadangi pagal CK 4.38 str. nuosavybės teisės objektu gali būti daiktai ir kitas turtas, daroma išvada (V. Pakalniškis „Jurisprudencija“ 2005, 71(63), E. Baranauskas, „Daiktinė teisė“, V. M. Romerio universitetas, 2010), kad Lietuvos teisinėje sistemoje pripažįstama, jog nuosavybės teisės, kaip subjektinės turtinės teisės, objektu gali būti ir *res incorporales*, pvz., kreditoriui priklausanti reikalavimo teisė, esanti jo turto dalimi ir galinti būti perleista kaip savarankiškas civilinių teisių objektas. Pasak A. Dambrauskaitės, apibūdinant paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutarties dalyką, būtina atsižvelgti ir į paveldėjimo universalumą. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad paveldimos yra teisės į turtą. Taigi ir paveldimą masę tiksliausia būtų apibūdinti kaip turtinių teisių ir pareigų kompleksą (arba kaip turtinį kompleksą). D. Petrauskaitė nurodo, kad palikimas pereina įpėdiniais nepakitęs, t. y. tokios būklės, kokios jis buvo palikėjo mirties momentu, kaip vientisa teisių ir pareigų visuma. Įpėdiniais pereina visos daiktinės palikėjo teisės, taip pat jų ribojimai ir varžymai, visos palikėjo turtinės teisės ir pareigos pagal sutartines ir deliktines prievoles, prievoles dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo (A. Vileita, „Paveldėjimo teisė“, „Justitia“ 2011).

Taigi paveldėjimo teisių specifika suponuoja jų pirkimo–pardavimo teisinių santykių reglamentavimo ypatumus. Teisėjų kolegija (LAT byloje 3K-3-166/2010) pažymi, kad iš CK 6.426 str. 1d. ir teismų praktikos nuostatų išplaukia, kad paveldėtų teisių pirkimo–pardavimo sutarties teisėtumo esminė są-

lyga NĖRA vien tik pardavėjo garantija pirkėjui, jog jis yra įpėdinis (nors pagal 2008 12 22 nutartį 3k-3-609/2008 teismas pasisako, kad parduodamas paveldėjimo teisės, palikimą priėmęs asmuo, kai nedetalizuojamas palikimą sudarantis turtas, privalo garantuoti pirkėjui tik savo kaip įpėdinio teisinį statusą), pirkimo–pardavimo sutarties šalys turi žinoti, kas yra sutarties dalykas, įstatymo nuostata, kad nereikalaujama palikimo sudarančio turto detalizavimo sutartyje, nereiškia, jog taip pakeičiama bendroji pirkimo–pardavimo sutarčių sudarymo sąlyga, koks turtas parduodamas ir ką pirkėjas įgyja nuosavybėn mokėdamas sulygtą kainą.

Taigi paveldėjimo objektas palikimas kaip visuma, kaip turtinis kompleksas, t. y. *res incorporales*, todėl jų savininkas įpėdinis gali jas perleisti kitam asmeniui. Paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutarties šalių valia perleisti paveldėjimo teises negali būti tapatinama su konkrečiau palikimą sudarančio daikto perleidimu, nes toks tapatinimas nepagrįstai susiaurintų šalių nusistatytą sutarties dalyką. LAT byloje Nr.3k-3-348/2011 gana aiškiai įvardijo tokių sutarčių turinį: įpėdinis, kaip paveldėjimo teisių turėtojas, šių teisių pirkimo–pardavimo sutartimi perleidžia pirkėjui nuosavybės teises į paveldėjimo teises, tačiau ne nuosavybės teises į palikimo turinį sudarančius daiktus. Šia sutartimi nėra perleidžiamas ir įpėdinio statusas, nes jis yra asmeninis ir todėl neperleidžiamas. Paveldėjimo teisių įgijėjas gauna įpėdinio teises ir pareigas, t. y. aktyvą ir pasyvą, galimybę gauti turtinę naudą, taip pat perima skolinius įsipareigojimus.

CK 1.8 str. 3 d. nustatyta, kad neleidžiama pagal analogiją taikyti specialiųjų normų. CK 6.426 str. įtvirtintas vienintelis reikalavimas – kai nedetalizuojamas palikimą sudarančio turto, priėmęs palikimą asmuo, parduodamas paveldėjimo teises, privalo garantuoti pirkėjui tik savo, kaip įpėdinio, statusą. Ši straipsnio nuostata suponuoja notarui pareigą patikrinti įpėdinio teisinį statusą. „Perleidžiant šias teises, paveldimas turtas nedetalizuojamas, todėl notarė, tvirtindama ginčo sandorį, neturėjo aiškintis paveldėto turto apimties“ (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 08 14 nutartis 2A-86-345/2008). Paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutarties šalių valia perleisti paveldėjimo teises negali būti tapatinama su konkrečiau palikimą sudarančio daikto perleidimu, nes toks tapatinimas nepagrįstai susiaurintų sutarties dalyką. Visiškai naujai

apie teisių perdavimo sutarties dalyką, iš dalies paneigdamas paveldėjimo teisių kaip aktyvo ir pasyvo perdavimą, pasisakė LAT nutartyje 3K-3-348/2011: „Išsamus sutarties dalyko apibūdinimas nėra negalimas, tačiau ir nėra būtinas. Tai nulemia sutarties šalių valia ir apsisprendimas dėl konkrečių sutarties sąlygų, t. y. kiek tiksliai jos siekia apibrėžti perdodžiamas paveldėjimo teises.“

Pažymėtina, kad turto nedetalizavimas sutartyje jokia būdu nereiškia, kad tokia nuostata pakeičia bendrąjį pirkimo–pardavimo sutarčių sudarymo sąlygą žinoti, koks turtas parduodamas už sulygtą kainą ir ką pirkėjas įgyja nuosavybės mokėdamas kainą. Paneigus šias sąlygas būtų paneigtas šalių lygiateisiškumas ir pirkėjas be teisėto pagrindo taptų privileijuota sutarties šalimi, nes, pvz., dėl pardavėjo, veikiančio kaip normaliai atidus ir protingas žmogus, nežinojimo tikrosios reikalų padėties įgytų didesnės vertės turtą už neprotingai mažą kainą (LAT byla 3K-3-609/2008). Teisių pirkimo–pardavimo sutartyje tiksliai neįvardijamas turtas vertinama kaip aplinkybė, suteikianti šiai sutarčiai ALEATORINĮ (rizikos) pobūdį. T. y. CK 6.160 str. vienas iš kriterijų apibrėžiant aleatorinę (rizikos sutartį) yra tas, kad jos sudarymo metu nėra žinoma pagal sutartį gaunama nauda ir jos dydis. Nors teismas pasisakė tik apie pardavėjo galimybę sudaryti nuostolingą sau sutartį, manau, tos pačios nuostatos galioja ir pirkėjui, kuris už neprotingai didelę kainą gali įsigyti mažos vertės turtą. Pasak A. Dambrauskaitės, rizikos elemento suabsoliutinti ir preziumuoti nereikėtų. Galimos situacijos, kai abiem šalims tiksliai žinoma perdodžiamų teisių apimtis ir sudėtis. Manychiau, niekada galutinai nežinant galimų skolinių įsipareigojimų ir tikslios turto masės, šios sutartys visada yra šiek tiek rizikingos. Pačioje sutartyje šalys gali apibrėžti, kuriai iš jų tenka rizika dėl aplinkybių, susijusių su paveldimo turto nepabrėžtumu. Beje, LAT byloje 3K-3-432/2008 pasisakė, kad lingvistiškai aiškinant CK normas nėra nuostatų, kurios įpareigotų šalis laikytis tam tikrų kainos nustatymo kriterijų. Reikšmingos yra šalių tarpusavyo santykių iki ginčo sutarčių sudarymo aplinkybės, kurios gali paaiškinti, kodėl būtent tokia kaina buvo nustatyta šalių sutartyse (taip pat teismas pasisakė byloje 3k-3-312/2006, 3k-3-100/2008 ir t. t.).

Dėl sąvokų vartojimo: CK 6.426 str. – paveldėjimo teisės gali perleisti įpėdinis, kuris yra palikimą priėmęs. Sutikčiau su A. Dambrauskaitės nuomone, kad sudarant paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutartį įpėdinis jau įgyvendinęs teisę paveldėti turtą, todėl perleisti „teisės paveldėti turtą“ jis jau nebegali. LAT 3k-3-609/2008 byloje pasisakė, kad įpėdinis perdodžia „paveldėtas teises“.

A. Dambrauskaitė teigia, kad paveldima masė kaip turpinis kompleksas egzistuoja ribotą laiką, t. y. iki to, kol įpėdiniai pasidalija paveldėtą turtą, tai ir paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo sutartis gali būti sudaryta iki to momento. Manau, kad tikslumo dėlei turėtume vartoti sąvoką ne „turto pasidalijimas“, o „paveldėjimo teisės liudijimo išdavimas“. LAT byloje 3k-3-348/2011 pažymėta, kad paveldėjimo teisės perdavimo objektu gali būti iki notaro liudijimo išdavimo, po kurio perdavimo objektu gali būti tik konkretus paveldėtas turtas.

Teisės teorijoje ir praktikoje išsiskiria dvi nuomonės dėl dalies teisių perdavimo. Vieni mano, kad dalies teisių perleisti negalima, nes palikimas yra nedalomas ir priimamas kaip visuma arba jo kaip visumos atsisakoma. A. Dambrauskaitės nuomone, tai nereiškia, kad įpėdinis negali perleisti dalies jam priklausančių turpinų teisių. Kartais kaip argumentas pateikiamas faktas, kad teisių pirkimo–pardavimo sutarčių sudarymą reglamentuoja CK Šeštosios knygos normos. Manau, nepriklausomai nuo to, šis teisių perdavimas negali būti aiškinamas izoliuotai, o tik bendram kontekste su CK Penktosios knygos normomis, nes tai nėra visiškai alternatyvios sutartys, o jų šalims taikomi specialūs reikalavimai. Apie tai LAT pasisakė byloje 3k-3-297/2008: „Gali būti parduotos tik visos paveldėjimo teisės, t. y. negali būti parduota paveldėjimo teisė į tam tikrą konkretų daiktą, perdodžiant paveldėjimo teises, turtas nedetalizuojamas.“ Kadangi palikimas negalima priimti (atsisakyti) tik vienu iš paveldėjimo pagrindų, darytina išvada, kad negalima parduoti paveldėjimo teisių vienu iš paveldėjimo pagrindų (pvz., tik pagal testamentą).

Kai paveldėjimo teisių perdodėjas yra nepilnametis asmuo, būtinas teismo leidimas (apie tai pasisakyta LAT 2011 09 08 teismo praktikos apibendrinime Nr. 35). Perdodžiant neveiksniam asmeniui priklausantis paveldėjimo teisės taikoma CK 3.244 str. 2 d. Manychiau, kad teismo leidimas reikalingas visais atvejais, nes nežinoma visa paveldėjimo aktyvo ir pasyvo apimtis.

LAT 2010 05 26 ir 2011 09 20 nutartyse pasisakė apie CK 4.79 str. 1 d. taikymą perdodžiant paveldėjimo teises (kitokią nuostatą pateikė Vilniaus apygardos Civilinių bylų kolegija byloje 2A-1153-345/09). CK 4.79 str. įtvirtinta bendraturčio pirmenybės teisė pirkti parduodamą dalį taikoma pirkimo–pardavimo sutarties atveju ir nėra išlygų dėl paveldėjimo teisių pirkimo–pardavimo. LAT teigia, kad paveldėjimo teisė susijusi su kiekienu tą teisę turinčiu asmeniu, ji nedali ir nėra bendrosios dalinės nuosavybės objektas, dėl to netaikomas CK 4.79 str. išdėstytas reikalavimas parduodamos daikto dalies bendratur-

čiu pasiūlyti pirkti pirmenybės teise kitiems to daikto bendraturčiams. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad CK 4.79 str. įtvirtintos normos yra specialios, skirtos daiktų pirkimo–pardavimo sutartims reglamentuoti, be to, CK 4.79 str. reglamentuojamos daiktinės teisės, o CK 6.426 str. – prievoliniai santykiai. Tai reiškia, kad CK 4.79 str. netaikomos paveldėjimo teisių pirkimui–pardavimui, <...> priešingas teisinis reguliavimas apskritai paneigtų arba labai apribotų tokių sutarčių sudarymo galimybes.

Įpėdinis, perleidęs paveldėjimo teises, apie tokį sandorį turėtų pranešti palikėjo žinomiems kreditoriams. Notarų rūmų prezidiumo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr.17.1 notarai, patvirtinę paveldėjimo teisių perleidimo sandorį, įpareigoti perduoti duomenis Testamentų registru, taip išviešindami teisių įgijėją.

Literatūros sąrašas:

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. „Valstybės žinios“ 2000, Nr. 74-2262

I. Nekrošius, V. Nekrošius, S. Vėlyvis. Romėnų teisė. Vilnius, „Justitia“ 2007

A. Dambrauskaitė. Paveldėjimo teisių perleidimo sandoriai. „Jurisprudencija“ 2010, 4 (122)

N. Masiliūnienė. Paveldėjimo teisių perleidimo sutartis. „Notariatas“ 2007, 1

D. Ambrasienė. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010

V. Pakalniškis. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. „Jurisprudencija“ 2002, 28 (20)

Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009

A. Vileita. Paveldėjimo teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011

Daiktinė teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-297/2008

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-347/2003

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-432/2008

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-609/2008

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-266/2009

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-166/2010

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-348/2011

Vilniaus apygardos teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje 2A-86-345/2008

Vilniaus apygardos teismo 2009 m. gruodžio 9 d. sprendimas civilinėje byloje 2A-1153-345/09

Vilniaus apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje 2S-991-464/2009

■

Vaidota Majūtė

Lietuvos notarų rūmų teisininkė konsultantė

NOTARO VAIDMUO VALSTYBINIUOSE ŽEMĖS SANDORIUOSE

Valstybinės žemės sandoriai yra vienas iš būdų, kuriais įgyvendinama Lietuvoje tebevykdoma žemės reforma. Valstybinės žemės sandoriais siekiama, užtikrinant viešųjų ir privačių interesų pusiausvyrą, sudaryti sąlygas racionaliai naudoti žemę, kaip ypatingą reikšmę turintį nuosavybės teisės objektą. Valstybinės žemės sandoriuose svarbus vaidmuo tenka notarui, kaip privačių asmenų ir valstybės interesų apsaugos bei civilinių teisinių santykių stabilumo ir teisėtumo garantui. Dėl to notariatai turi gerai išmanyti valstybinės žemės sandorius reglamentuojančius teisės aktus, kurių gausa ir painiava gali suklaidinti net patyrusius specialistus. Šiame straipsnyje analizuojama valstybinės žemės sandorių specifika bei apžvelgiamos valstybinės žemės pirkimo – pardavimo sutarčių sudarymo aktualijos.

Vadovaujantis Žemės įstatymo 5 straipsniu, valstybine žeme gali būti disponuojama šiais būdais:

- ją perleidžiant nuosavybėn neatlygintinai,
- parduodant,
- išnuomojant,
- perduodant neatlygintinai naudotis,
- sudarant sandorius dėl žemės konsolidacijos,
- sudarant sandorius dėl žemės servitutų.

Tai yra išsamus valstybinės žemės sandorių sąrašas, kiti sandoriai dėl valstybinės žemės negali būti sudaromi, jeigu kiti įstatymai nenumato kitaip.

Civilinio kodekso 1.74 str. reglamentuoja, kokiems sandoriams privaloma notarinė forma, t. y.:

- Daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perdavimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriams;
- Vedybų sutartims;
- Kitiems sandoriams, kuriems šis kodeksas nustato privalomą notarinę formą.

Atsižvelgiant į tai, notarinė forma privaloma, kai valstybinė žemė parduodama, sudaroma žemės konsolidacijos sutartis, kuria konsoliduojamas valstybinės žemės sklypas (sklypai) bei valstybinėje žemėje sutartimi nustatomas servitutas.

2009 m. buvo išreikšta Teisingumo ministerijos iniciatyva atsisakyti notarinės nekilnojamojo turto perdavimo sandorių formos, kai viena iš sandorio šalių yra valstybė. Notarinė valstybinės žemės perdavimo sandorių forma įtvirtinta tik nuo 2004 m., iki tol notarinė forma buvo privaloma tik privačios žemės sandoriams. Klausimas dėl notarinės formos reikalingumo valstybinės žemės sandoriams kyla dėl valstybės, kaip civilinių teisinių santykių subjekto, specifikos. Nepaisant teorinių diskusijų, teisinė praktika rodo, kad notarinė valstybinės žemės sandorių priežiūra yra būtina, siekiant sklandaus, efektyvaus ir teisėto disponavimo viešąja nuosavybe.

Argumentai „už“ notarinę valstybinės žemės sandorių formą	Argumentai „prieš“ notarinę valstybinės žemės sandorių formą
Civilinės teisės subjektų lygiateisiškumo principas (Civilinio kodekso 2.36 straipsnyje nurodyta, kad valstybė, savivaldybės ir jų institucijos yra civilinių santykių dalyvės lygiais pagrindais kaip ir kiti šių santykių dalyviai);	Valstybės istorijos nulemti tam tikri procesai (pvz., valstybinės žemės, butų privatizacija), kai tarp valstybės ir privačių asmenų yra sudaromi nekilnojamojo turto perleidimo sandoriai, nėra tipiški civiliniai santykiai, pasižymintys subjektų lygybe, galimybe derėtis ir pan.
Administracinis aktas – tai valios išraiškos forma, kurios būtinumą lemia valstybės, kaip subjekto, specifiškumas;	Sandoriai sudaromi administracinio teisės akto pagrindu;
- Notaras nešališkas, valstybė – sutarties šalis, todėl negali būti nešališka; - Visapusiška civilinių teisinių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsauga;	Pati valstybė turi užtikrinti jos sudaromo sandorio teisėtumą.

Valstybinės žemės sandorių specifika

Valstybinės žemės sandoriai yra specifiniai, lyginant su privačios žemės perleidimo sandoriais. Šį specifiškumą lemia būtent valstybės, kaip vienos iš sandorio šalių, statusas. Valstybė ir jos institucijos yra pagrindiniai viešosios teisės subjektai, o šiai teisei būdingas valdžios ir pavaldumo, arba subordinacijos, principas. Valstybės dalyvavimas civiliniuose santykiuose yra ribojamas valstybės funkcijų įgyvendinimu, tačiau, kita vertus, valstybės dalyvavimas civiliniuose santykiuose automatiškai nereiškia esant viešąjį interesą. Valstybinės žemės sandoriai yra detalai reglamentuoti įstatymų ir lydinčiųjų teisės aktu. Galiojanti teisė suponuoja, kad lygiateisiškumo principas valstybinės žemės perleidimo sandoriuose iki galo neveikia, išryškėja subordinacijos principo elementai (pvz., vienašališkai nustatoma žemės sklypo kaina, negalima dėl jos derėtis, sandorio projektą rengia žemėtvarkos skyriai, būtent žemėtvarkos skyriai nustato, kur reikia atvykti pasirašyti sutartį, t. y. į kurį notaro biurą).

Pagrindinis aspektas, išskiriantis valstybinės žemės sandorius iš privačių žemės sandorių, yra tai, kad jie sudaromi administracinio teisės akto pagrindu, t. y. turi būti priimtas kompetentingos institucijos sprendimas parduoti žemę konkrečiam asmeniui. Šis sprendimas turi būti teisėtas, priimtas laikantis teisės aktų nustatytų reikalavimų. Šio sprendimo teisėtumą užtikrina valstybė, ir notaras nebeturi teisės kištis

į valstybės funkcijų vykdymą, revizuoti jos veiksmų teisėtumą, kuris yra preziumuojamas. Atkreiptinas dėmesys, kad jei minėtas sprendimas neteisėtas, tai ir sandoris, sudarytas šio sprendimo pagrindu, neteisėtas, nes iš neteisės teisė neatsiranda. Dėl to notaro vaidmuo valstybinės žemės sandoriuose, palyginti su privačios žemės sandoriais, tampa labai ribotas ir vykdyti pagrindinį uždavinį – užtikrinti sandorio teisėtumą, notaras turi ribotas galimybes. Tą rodo ir teismų praktika, kai pripažinus negaliojančiu administracinį aktą, naikinami visi vėliau sudaryti sandoriai, tokiu būdu pažeidžiant sąžiningai žemę įgijusių asmenų teisėtus lūkesčius. Privačių sandorių atveju notaras išsiaiškina šalių valią, patikrina viešus registrus, užtikrina, kad nėra jokių įstatymuose ar sudarytose sutartyse nustatytų draudimų perleisti žemės sklypą ar kitų suvaržymų, turinčių esminės reikšmės sandorio teisėtumui.

Tais atvejais, kai administraciniai aktai ir juos lydintys žemės perleidimo sutartys teisme pripažįstamos negaliojančiomis, kyla **atsakomybės problema**. Valstybė atsako už vykdant savo funkcijas priimtus sprendimus, o notaras atsako už sudaryto sandorio teisėtumą. Pagal Notariato įstatymo 16 str. notaras atsako civilinio kodekso nustatyta tvarka už savo, savo atstovo ir notaro biuro darbuotojų kaltais veiksmais fiziniams ir juridiniams asmenims padarytą žalą, vykdamas notaro profesinę veiklą. Lietuvos Aukščiausio Teismo praktika yra suformavusi pačius griežčiausius notaro atsakomybės standartus, t. y. ir men-

čiausia klaida ar neapsižiūrėjimas yra pagrindas kilti notaro atsakomybei. Tam tikrais atvejais administracinio akto neteisėtumas gali būti akivaizdus, pvz., primamas sprendimas parduoti žemės ūkio paskirties žemę užsieniečiui, neturinčiam teisės pagal Lietuvos įstatymus įsigyti Lietuvoje žemės, priimamas sprendimas parduoti neprivatizuotą, valstybės išimtinę nuosavybę laikomą žemę, esančią Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijoje ir pan. Tokiais atvejais kyla klausimas: ar notaras gali atsisakyti atlikti notarinį veiksma? Viena vertus, administracinis aktas yra teisės aktas, kurio teisėtumo notaras neturi teisės kvestionuoti, kita vertus, akivaizdus aukštesnės galios teisės normų pažeidimas yra pagrindas atsisakyti atlikti notarinį veiksma. Notaras, kaip valstybės įgaliotas asmuo užtikrinti sandorių teisėtumą, privalėtų atsisakyti tvirtinti sandorį. Tačiau įprastai notaras nežino ir negali žinoti, ar priimant administracinį aktą – sprendimą parduoti valstybinę žemę, nebuvo pažeisti teisės aktų reikalavimai, privalomos procedūros, trečiųjų asmenų interesai (pvz., pirmumo teisė), todėl neturėtų būti keliamas ir notaro atsakomybės už tokio sandorio neteisėtumą klausimas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. gegužės 17 d. nutartyje (civilinės bylos Nr. 3K-3-237/2011) konstatavo, kad „valstybinės žemės perleidimo santykių reglamentavimas yra imperatyvus – sandoriai dėl valstybės turto turi būti sudaromi tik teisės aktų nustatytais atvejais ir būdais. Valstybės žemės perleidimo sandoriai, kai valstybės turtas įgytas kitaip negu nustatyta imperatyviu reguliavimu, pažeidžiant įtvirtintą tvarką ir šio reguliavimo tikslus, yra niekiniai“.

Valstybinės žemės pardavimo reglamentavimas

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys valstybinės žemės pardavimą:

- Civilinis kodeksas;
- Žemės reformos įstatymas;
- Žemės įstatymas;
- Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinasis įstatymas;
- LR Vyriausybės 1999 03 09 nutarimas Nr. 260 „Dėl naudojamų kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“ (pakeista LR Vyriausybės 2011 04 27 nutarimas Nr. 494 (nuo 2011 05 05));
- LR Vyriausybės 2003 02 18 nutarimas Nr. 236 „Dėl valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo ir nuomos“ (pakeista LR Vyriausybės 2011 02 02 nutarimas Nr. 139 (nuo 2011 02 13));
- LR Vyriausybės 1999 06 02 nutarimas Nr. 692 „Dėl

naujų kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“ (pakeista LR Vyriausybės 2011 03 16 nutarimas Nr. 323 (nuo 2011 03 27));

- LR Vyriausybės 2004 11 15 nutarimas Nr. 1443 „Dėl valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos mėgėjų sodo teritorijoje“ (pakeista LR Vyriausybės 2010 12 22 nutarimas Nr. 1854 (nuo 2011 01 01)).

Valstybinės žemės pirkimo ir pardavimo sutarčių rengimas

Valstybinės žemės pardavimo sutarčių projektus, vadovaudamiesi Vyriausybės nutarimais, reglamentuojančiais valstybinės žemės pardavimo tvarką, rengia žemėtvarkos skyriai. Vyriausybės nutarimais yra patvirtinta pavyzdinė valstybinės žemės pardavimo sutarties forma. Klausimas – kiek notaras gali turėti įtakos žemėtvarkos skyriaus parengtam sutarties projektui keisti? Notarinėje praktikoje notaras rengia sandorio projektą, kai šalys to prašo, tačiau šalys gali atsinešti jau parengtą sutarties projektą (pvz., parengti pačios, pasinaudodamos advokatų paslaugomis), ir notaras privalo tokį šalių pateiktą projektą patvirtinti, jei jis neprieštarauja teisės aktams. Tokia situacija yra ir valstybinės žemės pardavimo sutarčių atveju. Vyriausybės nutarimai reglamentuoja, kas turi būti nurodyta valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartyje, kokios sąlygos privalo būti įrašytos. Tačiau, be minėtų Vyriausybės nutarimų, sandorio sudarymo klausimus reglamentuoja ir kiti teisės aktai – Civilinis kodeksas, Žemės įstatymas, Notarato įstatymas ir kt. Pvz., Notariato įstatymas numato, kad notaras privalo nustatyti sutarties šalių tapatybę, įsitikinti sandorio šalių veiksnumu, išaiškinti šalims sudaromo sandorio pasekmes, patikrinti valstybės viešųjų registrų duomenis, turinčius reikšmės sandorio sudarymui ir pan. Todėl dažnai žemėtvarkos skyrių parengtuose sutarčių projektuose gali būti nepakankamai nuostatos, kurios įprastai turi būti notariškai tvirtinamose sutartyse. Atsižvelgiant į tai, kad už neatidumą atliekant savo pareigas notarui gresia atsakomybė, notarai suinteresuoti kuo daugiau visus būtinus klausimus aprašyti sutartyse. Notaras negali sutarties šalims primesti papildomų sąlygų, paveikti sutarties turinį prieš šalių valią, išbraukti kai kurias teisės aktams neprieštarujančias sąlygas, tačiau tiek, kiek tai susiję su notaro pareigų vykdymu, užtikrinant sandorio teisėtumą, notaras gali į žemėtvarkos skyrių parengtus sutarčių projektus įtraukti papildomas nuostatas. Visais atvejais valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartyse turi būti sąlygos, nurodytos Vyriausybės nutarimuose (pvz., įrašyta są-

lyga, kad pirkėjas apmoka sutarties sudarymo išlaidas, kad pirkėjas privalo per tris mėnesius įregistruoti nuosavybės teises viešame registre ir pan.).

Valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutarčių sąlygos

Pasirašant valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartis valstybei atstovauja Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos vadovas arba jo įgaliotas teritorinio padalinio vadovas. Teisės aktų nustatytais atvejais valstybinę žemę parduoda VĮ Valstybės turto fondas – šiuo atveju pirkimo–pardavimo sutartį pasirašo šios institucijos vadovas arba jo įgaliotas darbuotojas. Praktikoje kyla klausimas dėl minėtų institucijų vadovų įgaliojimų įforminimo, kai priimti sprendimus parduoti žemę ir pasirašyti sutartis pavedama padalinių vadovams ar darbuotojui. Pagal Civilinio kodekso 2.138 str. įgaliojimai sudaryti sandorius, kuriems privaloma notarinė forma, turi būti notarinės formos. Tačiau praktikoje laikytina, kad šiais atvejais tarp institucijos vadovo ir teritorinių padalinių vadovų ar darbuotojo susiklosto atstovavimo administracinio akto pagrindu teisiniai santykiai, o ne sutartinio atstovavimo pagrindu. Todėl tiek Nacionalinės žemės tarnybos vadovas, tiek Valstybės turto fondo vadovas savo pavedimą įformina ne notariškai išduodamu įgaliojimu, o administraciniu aktu (įsakymu ar pan.).

Valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutarties sudarymo išlaidos apmokamos pirkėjo lėšomis (į šias išlaidas įskaitomas ir notaro atlyginimas, ir VĮ Registrų centro paslaugos (duomenų sandoriui tikslinimas ir pan.), atlyginimas už atliekamas patikras kituose registruose, priverstinės hipotekos įregistravimo išlaidos ir pan.).

Visais atvejais išsimokėtina parduotas valstybinės žemės sklypas laikomas įkeistu valstybei nuo jo perdavimo pirkėjui momento (priverstinė hipoteka). Vyriausybės nutarimai, reglamentuojantys valstybinės žemės pardavimą, numato, kad pirkimo–pardavimo išsimokėtina sutartyse nurodoma, kad paskesnis įkeisto žemės sklypo įkeitimas neleidžiamas. Ši nuostata kelia praktinių problemų, nes varžo statinių savininko teisę įkeisti statinius, esančius ant valstybei įkeisto žemės sklypo. CK 4.171 str. numato, kad įkeičiant statinius, kartu turi būti įkeistas ir žemės sklypas, ant kurio stovi statiniai, arba šio sklypo nuomos (panaudos) teisė. Minėtas draudimas nustatytas Vyriausybės nutarimais, todėl kelia abejonių dėl jo teisėtumo ir atitikties Civiliniam kodeksui. Civilinio kodekso 4.170 str. 3 d. numatyta, kad hipoteka neat-

ima iš daikto savininko teisės disponuoti daiktu, atsižvelgiant į kreditoriaus interesus, ir paskesnis įkeisto daikto įkeitimas leidžiamas, jeigu hipotekos sutartyje nenumatyta kitaip.¹

Perkant valstybinės žemės sklypus išsimokėtina, valstybinės žemės sutartyse taip pat turi būti nurodoma, kad žemės sklypo, įsigyto išsimokėtina, savininkas, pagal sutartį neatsiskaitęs už įsigytą žemės sklypą, perleisti šį žemės sklypą tretiesiems asmenims gali tik tuo atveju, jeigu šie asmenys sutinka perimti visus pagal valstybinės žemės sklypo pirkimo–pardavimo sutartį žemės sklypo savininko priisimtus įsipareigojimus, apmokėti priverstinės hipotekos perregistravimo išlaidas ir jeigu duotas hipotekos kreditoriaus sutikimas.

Valstybinės žemės perdavimas–priėmimas

Civilinio kodekso 6.393 str. numato, kad nuosavybės teisė į nekilnojamąjį daiktą pirkėjui pereina nuo daikto perdavimo. Pagal Civilinio kodekso 6.398 str. nekilnojamojo daikto perdavimas ir jo priėmimas turi būti įformintas pardavėjo ir pirkėjo pasirašytu priėmimo–perdavimo aktu arba kitokiu sutartyje numatytu dokumentu.

Vyriausybės nutarimai, reglamentuojantys valstybinės žemės pardavimą, nustato, kad žemės sklypo perdavimo–priėmimo aktas pasirašomas per 3 darbo dienas nuo valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutarties sudarymo.

Tais atvejais, kai žemės sklypas perduodamas iškart pasirašant sutartį, perdavimo–priėmimo aktu gali būti laikoma pati sutartis, tai pažymint sutartyje, ir atskiro perdavimo–priėmimo akto nesudarant.

Klausimas: perdavimo–priėmimo akto forma – paprasta rašytinė ar notarinė?

Praktikoje nusistovėjo, kad perdavimo–priėmimo aktas laikomas savarankišku dokumentu, kuriam notarinė forma nereikalaujama. Tokia praktika abejotina. Civilinis kodeksas numato, kad daiktinių teisių į nekilnojamuosius daiktus perleidimo sandoriams privaloma notarinė forma. Daiktas laikomas perleistu tik nuo daikto perdavimo, todėl perdavimo–priėmimo aktas – neatskiriama perleidimo sutarties dalis. Atsižvelgiant į tai, jei notarinė forma privaloma konkrečiai sutarčiai, tai ir perdavimo–priėmimo aktui, lydinčiam šią sutartį, turi būti privaloma notarinė forma.

¹ Pastebėtina, kad paskesnis įkeitimas nemažina valstybės interesų apsaugos, nes hipotekos kreditorius turi pirmumo teisę prieš visus kitus kreditorius, išieškant iš įkeisto turto vertės, be to, jei daiktas yra įkeistas kelis kartus, tai hipotekos kreditorių reikalavimai patenkinami pagal jų prašymų įregistruoti hipoteką padavimo laiką eilės tvarka (CK 4.193 str.).

Valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo ypatumai

Kokie žemės sklypai priskiriami žemės ūkio paskirties, reglamentuoja Žemės įstatymo 25 straipsnis. Valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo tvarką reglamentuoja Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinasis įstatymas (toliau – Laikinis įstatymas) ir Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo ir nuomos“ (toliau – Nutarimas). Atkreiptinas dėmesys, kad žemės ūkio paskirties žemei priskirti ir mėgėjų sodo teritorijoje esantys žemės sklypai, tačiau jų pardavimą reglamentuoja atskiros Vyriausybės nutarimu patvirtintos taisyklės.

Laikinis įstatymas nustato eiliškumo tvarką, pagal kurią asmenys turi teisę įsigyti žemės ūkio paskirties žemę iš valstybės be aukciono, t. y. pirmumo teise. Už tai, ar asmuo, perkantis iš valstybės žemę, yra tinkamas subjektas, ar nėra pažeidžiama asmenų pirmumo teisė ir jos eiliškumas, atsako žemėtvarkos skyrius, priėmęs sprendimą parduoti žemę asmeniui. Atkreiptinas dėmesys, kad kiekvienas subjektas, kuris atitinka nustatytus kriterijus ir turi teisę iš valstybės įsigyti žemę, gali ją įsigyti asmeniškai, t. y. teisių perleidimas šiuo atveju negalimas. Teisės pirkti iš valstybės žemę transmisija galima tik dviem atvejais:

- Jei asmuo mirė, teisę pirkti iš valstybės jo naudotą asmeninio ūkio žemę įgyja jo įpėdiniai Civilinio kodekso nustatyta tvarka;
- Jei mirė asmuo, kuris už suteiktą ir naudojamą žemės sklypą sumokėjo pinigais ar valstybės vienkartinėmis išmokomis, teisę pirkti šį žemės sklypą įgyja jo įpėdiniai Civilinio kodekso nustatyta tvarka.

2006 m. kovo 30 d. nutarime LR Konstitucinis Teismas konstatavo, kad atsižvelgiant į žemės ūkio paskirties žemės, kaip riboto išteklių, prigimtį, taip pat į būtinumą išsaugoti žemės ūkio paskirties žemės naudingąsias savybes, tam tikri įstatymų leidėjo nustatyti apribojimai yra leistini ir pagrįsti (pvz., dėl maksimalaus leistino įsigyti nuosavybės teise žemės ploto dydžių nustatymo). Laikiniame įstatyme bei Nutarime nustatyti įvairaus pobūdžio apribojimai, taikomi asmenims, įsigyjantiems iš valstybės žemės ūkio paskirties žemę:

- Jei valstybinės žemės pirkėjas įsigyja iš valstybės žemės ūkio paskirties žemę išsimokėtinai, teisę perleisti ją kitiems asmenims įgyja tik po to, kai sumoka visą šios žemės kainą;
- Vienas asmuo iš valstybės gali įsigyti ne daugiau kaip 300 ha (šios nuostatos įgyvendinimą užtikrina žemėtvarkos skyrius, priėmęs sprendimą parduoti žemę asmeniui);

- Bendras vienas asmeniui priklausantis iš valstybės ir kitų asmenų įgytos žemės ūkio paskirties žemės plotas negali viršyti 500 ha (šios nuostatos įgyvendinimą užtikrina notaras, vadovaudamasis Nekilnojamojo turto registro duomenimis)²;

Tais atvejais, kai žemės ūkio paskirties žemė įgyjama bendrąja jungtine nuosavybe, bendrai abiem sutuoktiniams gali priklausyti daugiau 1000 ha (500x2). Preziumuojama, kad sutuoktinių dalys bendrojoje jungtinėje nuosavybėje lygios. Dalijantis žemės sklypus (tiek notarine sutartimi, tiek teismo keliu), turėtų būti užtikrinta, kad vienam bendraturčiui nepriklaustų daugiau nei 500 ha žemės ūkio paskirties žemės.

Praktikoje kyla klausimas: jeigu asmuo turėjo maksimalų žemės ūkio paskirties žemės plotą, tačiau dalį žemės pardavė, ar gali iš naujo įsigyti, neviršydamas maksimalaus 500 ha ploto? Pagal Laikinojo įstatymo teisės normos formuluoatę asmeniui negali priklausyti daugiau nei 500 ha. Vadinasi, asmuo turi teisę savo nuožiūra sudarinėti disponavimo žemės ūkio paskirties žeme sandorius, tačiau negali būti momento, kai asmeniui priklausytų daugiau nei 500 ha.

- Įsigijus iš valstybės pasinaudojus pirmumo teise žemės ūkio paskirties žemės sklypą, 5 metus draudžiama keisti pagrindinę žemės naudojimo paskirtį. Šis draudimas galioja ir perleidus žemės sklypą tretiesiems asmenims. Jei žemės ūkio paskirties žemė naudojama ne pagal paskirtį, valstybė turi teisę atpirkti šią žemę už tą pačią kainą, kuria ji buvo įsigyta iš valstybės.
- Jeigu iš valstybės įsigytos žemės ūkio paskirtos žemės kainai buvo taikytas kainą mažinantis koeficientas, asmenys, įsigiję šią žemę, teisę perleisti ją kitiems asmenims įgyja ne anksčiau kaip praėjus 5 metams nuo žemės įsigijimo dienos. Rekomenduotina notarams, tvirtinantiems valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pirkimo–pardavimo sutartis, įrašyti atitinkamą nuostatą, ar kainai buvo (nebuvo) taikytas mažinantis koeficientas.
- Jeigu piliečiai, įsigiję žemę pagal Valstiečio ūkio įstatymą ar asmeniniam ūkiui už valstybės vienkartinės išmokas, ją parduoda, pirmumo teisę ją išpirkti turi valstybė Vyriausybės nustatyta tvarka (Žemės refor-

² Kartais ši patikra būna sudėtinga dėl šių priežasčių:

- Kai žemės įgijėjas yra sudaręs santuoką, reikia tikrinti ir įgijėjo, ir sutuoktinio vardu registruotas žemės ūkio paskirties žemės sklypus ir nustatyti, kiek asmeniui priklauso žemės asmeninės nuosavybės teise, kiek jungtinės nuosavybės teise;
- Registro duomenyse neužfiksuota žemės nuosavybės forma (t. y. asmeninė ar bendroji jungtinė nuosavybė) – notaras turi atlikti teisinį tyrimą, išreikalaujamas žemės sklypų įgijimo dokumentus;
- Kyla problemų, jei žemės įgijėjas būna perleidęs žemės sklypą, tačiau pirkėjo nuosavybės teisės pagal šį sandorį NTR neįregistruotos, todėl įgijėjo vardu įregistruota žemė, kuri teisiškai jam nepriklauso.

mos įstatymo 12 str.). Tais atvejais, kai sudaroma asmeninio ūkio žemės ar valstiečio ūkio žemės, už kurią sumokėta valstybės vienkartinėmis išmokomis, pardavimo sutartis, tai tikslinga pažymėti pačioje sutartyje (šiuo metu iš žemėtvarkos skyrių parengtų sudaromų valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo sutarčių nėra aišku, koku pagrindu žemė parduodama). Notaras, tvirtindamas vėlesnę pardavimo sutartį, turėtų galimybę užtikrinti, kad valstybės pirmumo teisė nebūtų pažeista.

Valstybinės kitos paskirties žemės pardavimo ypatumai

Valstybinė kitos paskirties žemė gali būti parduodama be aukciono ir aukciono tvarka.

Tais atvejais, kai valstybinės kitos paskirties žemės sklypuose yra kitiems asmenims priklausančių statinių, šie žemės sklypai parduodami statinių savininkams be aukciono, vadovaujantis Vyriausybės nutarimu „Dėl naudojamų kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“.

Valstybinės kitos paskirties žemės sklypai, kuriuose nėra kitiems asmenims priklausančių statinių ar įrenginių, taip pat žemės sklypai, kuriuose nutiesti tik inžineriniai tinklai ar pastatyti tik neturintys aiškios funkcinės priklausomybės ar apibrėžto naudojimo pobūdžio statiniai, bei žemės sklypai, kuriuose yra kitiems asmenims priklausančių laikinųjų statinių, kurių naudojimo laikas pasibaigęs, parduodami aukcione, vadovaujantis Vyriausybės nutarimu „Dėl naujų kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“.

Žemės įstatymo 30 str. numatyta, kad perleidžiant statinį ar įrenginį, esantį šiam statiniui ar įrenginiui eksploatuoti suformuotame valstybinės žemės sklype, už kurį sumokėta teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartis nesudaryta, statinį ar įrenginį įgyjantis asmuo, išskyrus asmenis, kurie pagal įstatymus negali įgyti nuosavybės teisės į žemę, kartu su nuosavybės teise į statinį ar įrenginį įgyja teisę sudaryti valstybinės žemės sklypo, reikalingo statiniui ar įrenginiui eksploatuoti, pirkimo–pardavimo sutartį. Kartu su nuosavybės teise į statinį ar įrenginį perleidžias gali perleisti teisę įskaityti už tokį žemės sklypą sumokėtas įmokas. Vyriausybės nutarime „Dėl naudojamų kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“ numatyta, kad asmeniui, įgijusiam nuosavybės teisę į statinį ar įrenginį, esantį valstybinės žemės sklype, už kurį sumokėta teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartis nesudaryta, sudarant tokią sutartį įskaičiuojamos už žemės sklypą

sumokėtos įmokos, jeigu kartu su nuosavybės teise į statinį ar įrenginį jų perleidžias perleido ir teisę įskaičiuoti už žemės sklypą sumokėtas įmokas. Jeigu nuosavybės teisę į statinį ar įrenginį, esantį valstybinės žemės sklype, už kurį sumokėta teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sutartis nesudaryta, įgyta iki 2010 m. vasario 1 d., sudarant tokią sutartį už žemės sklypą sumokėtos įmokos įskaičiuojamos tuo atveju, jeigu teisę įskaičiuoti sumokėtą sumą žemės sklypo pirkėjui notaro patvirtintu sutikimu perleidžia asmuo, teisės aktų nustatyta tvarka sumokėjęs už valstybinės žemės sklypą, ar šio asmens įpėdinis, paveldėjęs sumokėtas įmokas, arba žemės sklypo pirkėjui statinį ar įrenginį perleidęs kitas asmuo, kuriam buvo duotas toks sutikimas.

Visais atvejais teisė įsigyti iš valstybės žemę, esančią po statiniais, seka paskui statinius. Todėl jei asmuo perleidžia statinius, tačiau nesutinka perleisti teisės įskaičiuoti už žemės sklypą, esantį po pastatais, sumokėtas įmokas (valstybės investicinius čekius), jis asmeniškai įsigyti iš valstybės žemės negalės, o sumokėtos įmokos negražinamos.

Valstybinės žemės sklypų pardavimas mėgėjų sodo teritorijoje

Žemės, esančios sodininkų bendrijų teritorijose, pardavimą reglamentuoja atskiras Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos mėgėjų sodo teritorijoje“. Mėgėjiško sodo teritorijoje parduodamų žemės sklypų dydis negali viršyti 0,12 ha, išskyrus kai parduodama žemė, kurios neįmanoma suformuoti kaip atskiro žemės sklypo. Pirmumo teisę pirkti sodo teritorijoje esančius žemės sklypus ne aukciono tvarka turi sodininkų bendrija (rekreacijai ar statiniams statyti), taip pat bendrijos nariai – jiems suteiktus žemės sklypus arba besiribojančius valstybinės žemės sklypus su jiems priklausančiais nuosavybės teise žemės sklypais. Kitais atvejais valstybinės žemės sklypai parduodami aukciono tvarka (uždaras aukcionas tarp bendrijos narių, o jam neįvykus – atviras aukcionas tarp kitų asmenų).

Jeigu valstybinės žemės sklypą sodo teritorijoje asmeniui buvo leista pirkti ir jis už šį sklypą yra sumokėjęs, tačiau pirkimo–pardavimo sutartis nebuvo sudaryta, jam mirus, įpėdiniams, perkantiems šį žemės sklypą, įskaičiuojama mirusiojo sumokėta suma, o kainos skirtumas dėl padidėjusios žemės sklypo vertės papildomai nemokamas.

Jeigu sodo teritorijoje parduodama žemė, kurios neįmanoma suformuoti atskiru žemės sklypu (t. y. įsiterpęs valstybinės žemės sklypas), sutartyje turi

būti nurodoma sąlyga, kad parduotas įsiterpęs žemės sklypas per 6 mėnesius nuo pirkimo–pardavimo sutarties sudarymo turi būti sujungtas su besiribojančiu žemės sklypu į vieną žemės sklypą pirkėjo lėšomis, o to neįvykdžius, pardavėjas reikalaus sąlygą įvykdyti arba sutartį nutraukti.

Valstybinės žemės sklypų, priskirtų privatizavimo objektams, pardavimas

Specialiu teisės aktu – 2005 m. rugsėjo 16 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1023 „Dėl valstybinės žemės sklypų, priskirtų privatizavimo objektams, pardavimo ir nuomos“ – reglamentuojamas valstybinės žemės sklypų, esančių po pagal LR valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymą privatizuojamais pastatais ar įrenginiais, pardavimas. Šiuo atveju valstybinės žemės pirkimą–pardavimą organizuoja, sutartis sudaro ir valstybei atstovauja VĮ Valstybės turto fondas.

Jeigu privatizavimo objektą įsigyja keli asmenys (bendraturčiai) bendrosios dalinės nuosavybės teise, žemės sklypas šio objekto bendraturčiams taip pat parduodamas bendrosios dalinės nuosavybės teise. Kiekvieno privatizavimo objekto bendraturčio perkama žemės sklypo dalis bendrojoje nuosavybėje nustatoma pagal privatizavimo objekto pirkėjų pateiktą notaro patvirtintą susitarimą dėl privatizavimo objekto perkamų ir jam priskirto žemės sklypo perkamų (nuomojamų) dalių dydžio nustatymo. Jeigu privatizavimo objekto pirkėjai nepateikia tokio susitarimo, privatizavimo objektui priskirtas žemės sklypas jiems parduodamas ar nuomojamas kaip privatizavimo objektas – lygiomis dalimis.

Kai žemės sklype yra keli savarankiškai funkcionuojantys statiniai ar įrenginiai, iš kurių vienas arba keli yra privatizavimo objektai, Nekilnojamojo turto registre įregistruoti kaip atskiri objektai (pagrindiniai daiktai), žemės sklypo plane šiems statiniams ir įrenginiams eksploatuoti turi būti išskiriamos dalys, kurių reikia kiekvienam statiniui ar įrenginiui eksploatuoti, ir nustatomas šių dalių plotas.

Žemės sklypo pradinė pardavimo kaina įtraukiama į privatizavimo objekto pradinę pardavimo kainą.

Disponavimas valstybinės žemės nuomos teisėmis

Civilinio kodekso 6.491 str. numato, kad nuomininkas turi teisę perleisti savo teises ir pareigas, atsiradusias iš nuomos sutarties, įkeisti nuomos teisę

ar perduoti ją kaip turtinį įnašą ar kitaip suvaržyti tik gavęs išankstinį rašytinį nuomotojo sutikimą, jeigu ko kita nenustato nuomos sutartis.

Neretai notarų praktikoje, tvirtinant statinių, stovinių ant valstybinės žemės, perleidimo sandorius, iškyla valstybinės žemės nuomos teisių perleidimo klausimas.

Visais atvejais perleidžiant nuomos teises į valstybinės žemės sklypą turi būti gautas nuomotojo sutikimas, be nuomotojo žinio nuomos teisės galėtų būti perleistos, nebent tai būtų numatyta sudarytoje valstybinės žemės nuomos sutartyje. Teisės aktai įpareigoja valstybinės žemės patikėtinį – nuomotoją – tokius sutikimus išduoti tik tais atvejais, kai valstybinės žemės sklypas išsinuomotas aukciono būdu bei tada, kai perleidžiami ant išnuomos žemės stovintys pastatai.

Atsižvelgiant į Civilinio kodekso 4.171 str. nuostatą, numatančią, kad *įkeičiant statinius, kartu turi būti įkeistas ir žemės sklypas, ant kurio stovi statiniai arba šio žemės sklypo nuomos (panaudos) teisė*, visuose Vyriausybės nutarimuose dėl valstybinės žemės pardavimo ir nuomos įtvirtinta analogiška nuostata, kad valstybinės žemės nuomotojas sutikimą įkeisti nuomos teises duoda tik tais atvejais, kai yra įkeičiami išnuomotame žemės sklype stovintys statiniai.

Atkreiptinas dėmesys, kad norint perleisti, įkeisti valstybinės žemės nuomos teises, jeigu perleidžiamų ar įkeičiamų statinių eksploatavimui reikia ne viso išnuomoto valstybinės žemės sklypo (pvz., perleidžiami ar įkeičiami ne visi ant žemės sklypo stovintys statiniai), turi būti matininko sudarytas ir pateiktas žemės sklypo planas, kuriame būtų pažymėta perleidžiamiems / įkeičiamiems statiniams eksploatuoti reikalinga žemės sklypo dalis.

Užsieniečių teisė įsigyti Lietuvoje žemę

LR Konstitucijos 47 str. 3 d. sakoma, kad žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą. Užsieniečių teisę įsigyti Lietuvoje žemę reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstitucinis įstatymas. Pagal šį įstatymą nuo Lietuvos Respublikos įstojimo į Europos Sąjungą dienos, t. y. 2004 m. gegužės 1 d., užsienio subjektai, atitinkantys Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus, Lietuvos Respublikoje turi teisę įsigyti nuosavybės teise žemę, vidaus vandenį ir miškus ta pačia tvarka ir sąlygomis kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai bei juridiniai asmenys. Europinės ir

transatlantinės integracijos kriterijus atitinka Europos Sąjungos valstybių narių, valstybių, sudariusių su Europos bendrijomis Europos sutartį (Asociacijos sutartį), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos valstybių narių, Šiaurės Atlanto Sutarties organizacijos (NATO) valstybių narių bei Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvių:

- piliečiai,
- šių užsienio valstybių nuolatiniai gyventojai,
- šiose valstybėse įsteigti juridiniai asmenys arba kitos organizacijos, neturinčios juridinio asmens teisių,
- taip pat Lietuvos Respublikos nuolatiniai gyventojai, neturintys Lietuvos Respublikos pilietybės (nepriklausomai nuo jų turimos pilietybės).

2012 m. sausio 1 d. duomenimis minėtoms tarptautinėms organizacijoms priklauso šios valstybės:

EUROPOS SĄJUNGOS VALSTYBĖS NARĖS

1.	Airija	15.	Liuksemburgas
2.	Austrija	16.	Malta
3.	Belgija	17.	Nyderlandai
4.	Čekijos Respublika	18.	Portugalija
5.	Danija	19.	Prancūzija
6.	Estija	20.	Slovakija
7.	Graikija	21.	Slovėnija
8.	Jungtinė Karalystė	22.	Suomija
9.	Ispanija	23.	Švedija
10.	Italija	24.	Vengrija
11.	Kipras	25.	Vokietija
12.	Latvija	26.	Bulgarija
13.	Lenkija	27.	Rumunija
14.	Lietuva		

EKONOMINIO BENDRADARBIAVIMO IR PLĖTROS ORGANIZACIJOS VALSTYBĖS NARĖS

1.	Airija	18.	Lenkija
2.	Australija	19.	Liuksemburgas
3.	Austrija	20.	Meksika
4.	Belgija	21.	Naujoji Zelandija
5.	Čekijos Respublika	22.	Norvegija
6.	Danija	23.	Nyderlandai
7.	Graikija	24.	Portugalija
8.	Japonija	25.	Prancūzija

9.	JAV	26.	Slovakija
10.	Jungtinė Karalystė	27.	Suomija
11.	Islandija	28.	Švedija
12.	Ispanija	29.	Šveicarija
13.	Italija	30.	Turkija
14.	Kanada	31.	Vengrija
15.	Korėja	32.	Vokietija
16.	Estija	33.	Izraelis
17.	Čilė	34.	Slovėnija

NATO VALSTYBĖS NARĖS

1.	Belgija	15.	Lenkija
2.	Bulgarija	16.	Lietuva
3.	Čekijos Respublika	17.	Liuksemburgas
4.	Danija	18.	Norvegija
5.	Estija	19.	Nyderlandai
6.	Graikija	20.	Portugalija
7.	JAV	21.	Prancūzija
8.	Jungtinė Karalystė	22.	Rumunija
9.	Islandija	23.	Slovakija
10.	Ispanija	24.	Slovėnija
11.	Italija	25.	Turkija
12.	Kanada	26.	Vengrija
13.	Latvija	27.	Vokietija
14.	Albanija	28.	Kroatija

EUROPOS EKONOMINĖS ERDVĖS SUSITARIMO VALSTYBĖS

1.	Šveicarija	3.	Lichtenšteinas
2.	Islandija	4.	Norvegija

VALSTYBĖS, SUDARIUSIOS ASOCIACIJOS SUTARTĮ SU EUROPOS BENDRIJOMIS

1.	Kroatija	4.	Albanija
2.	Turkija	5.	Juodkalnija
3.	Makedonija		

Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą akte nurodyta, kad 7 metus nuo įstojimo į Europos Sąjungą dienos Lietuva gali taikyti užsienio subjektams apribojimus dėl žemės ūkio paskirties žemės ir miškų įsigijimo. Lietuvos prašymu Komisija šį terminą gali pratęsti ne

ilgiau kaip trejiems metams.

2011 m. gegužės 1 d. Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą sutartyje nustatytas 7 metų pereinamasis laikotarpis žemės ūkio ir miškų ūkio paskirties žemei įsigyti baigėsi.

2011 m. balandžio 14 d. Europos Komisija priėmė sprendimą pratęsti pereinamąjį laikotarpį dėl *žemės ūkio paskirties žemės* įsigijimo Lietuvoje. 2011 m. lapkričio 3 d. LR Seimas priėmė Konstitucinio įstatymo pataisą, kuria nustatė, kad užsienio subjektai *negali įsigyti žemės ūkio paskirties ir miškų ūkio paskirties žemės* iki 2014 m. balandžio 30 d. Atkreiptinas dėmesys, kad LR Seimas praplėtė Komisijos sprendimo taikymo apimtį, pratęsdamas apribojimus užsieniečiams Lietuvoje įsigyti ne tik žemės ūkio paskirties žemę, kaip numatyta Komisijos sprendime, tačiau ir miškų ūkio paskirties žemę, nors apie pastarąją Komisijos sprendime nekalbama. Todėl tokia konstitucinio įstatymo nuostata vertintina kaip prieštaraujanti tarptautiniams įsipareigojimams ir neturėtų būti taikoma.

Dėl įsigyjamų valstybinės žemės nuosavybės formos

Įsigyjant turtą, sutartį gali pasirašyti vienas iš sutuoktinių – antrojo sutuoktinio sutikimas sudaryti sandorį preziumuojamas ir įgaliojimas nereikalingas (CK 3.92 str.).

Valstybinės žemės pirkimo–pardavimo sandorį gali pasirašyti vienas sutuoktinis be kito sutuoktinio įgaliojimo. Reikia patikrinti, ar sutuoktiniai nėra sudarę vedybų sutarties. Jei vedybų sutartis sudaryta, įgyjamos žemės nuosavybės formą reikia nustatyti vadovaujantis vedybų sutartimi. Jei vedybų sutartis nesudaryta, laikoma, kad žemė įgyjama bendrosios jungtinės nuosavybės teise. Problemų kyla, jei antrasis sutuoktinis yra užsienio valstybės pilietis (pvz., Rusijos) ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus negali turėti nuosavybės teise žemės. Tokiais atvejais yra ri-

zika, kad žemė bus parduota asmeniui, negalinčiam jos turėti. Todėl tais atvejais, kai valstybinės žemės sutartį pasirašo tik vienas iš sutuoktinių ir žemę įgyja jungtinės nuosavybės teise, reikia Gyventojų registre patikrinti sutuoktinio pilietybę ir įsitikinti, kad nėra kliūčių įsigyti valstybinę žemę. Jei asmens, pageidaujancio pirkti valstybinę žemę, sutuoktinis yra užsienio valstybės pilietis, negalintis turėti nuosavybės teise žemės Lietuvoje, tai sutuoktinis, galintis turėti žemę, ją įsigyti gali tik asmeninės nuosavybės teise (šiuo atveju turi būti arba sudaryta vedybų sutartis, arba išreikšta antrojo sutuoktinio valia – sutikimas, kad sutuoktinis žemę įsigytų asmeninės nuosavybės teise.)

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. birželio 27 d. nutartyje, civ. b. Nr. 3K-3-298/2011, konstatavo, kad *konstitucinio įstatymo norma, kurioje įtvirtintas draudimas įsigyti žemę nuosavybės, yra imperatyvioji. Vėlesnis pilietybės įgijimas nevertintinas kaip teisiškai reikšminga aplinkybė, nes imperatyviosios konstitucinio įstatymo nuostatos pažeidimas negali būti įteisintas atgaline tvarka.*

Praktikoje kyla klausimų dėl nusipirkto valstybinės žemės nuosavybės formos, kai teisė nusipirkti žemę kyla iš paveldėjimo santykių. Galimos kelios situacijos:

- Kai mirusysis buvo sumokėjęs už valstybinę žemę valstybės vienkartinėmis išmokomis ar pinigais;
- Kai mirusysis nebuvo pradėjęs valstybinės žemės privatizavimo procedūrų, tačiau įpėdiniui, paveldėjusiam statinius, pagal įstatymą atsiranda teisė pirkti iš valstybės žemę, esančią po pastatais.

Tais atvejais, kai įpėdinis paveldi ir statinius, ir teisę įskaityti sumokėtas sumas už perkamą žemę, įpėdinis valstybinę žemę visais atvejais turėtų įgyti asmenine nuosavybe. Tuo atveju, jei mirusysis nebuvo inicijavęs žemės išsipirkimo procedūrų, įpėdinis, perkantis iš valstybės žemę po paveldėtais pastatais, turėtų gauti sutuoktinio sutikimą įsigyti žemę asmenine nuosavybe, priešingu atveju santuokoje išsipirktai žemei turėtų būti taikytina bendrosios jungtinės nuosavybės teisės prezumpcija.

■

Prof. dr. Aurelijus Gutauskas

Mykolo Romerio universiteto

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros vedėjas

NOTARŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI

Notaro civilinė ir baudžiamoji atsakomybė

Visi puikiai žinome bendruosius baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atribojimo kriterijus. Paprastai tai du pagrindiniai kriterijai: 1) civilinės atsakomybės tikslas yra pažeistų teisių atkūrimas, o baudžiamąja atsakomybe pirmiausia siekiama nubausti kaltą asmenį, pataisyti jį ir užkirsti kelią naujiems nusikaltimams; 2) civilinė atsakomybė paprastai atsiranda pažeidus privatų interesą (dėl sutarties pažeidimo ar delikto), o baudžiamoji atsakomybė atsiranda tik už įstatymo numatytas veikas, kurios yra socialiai pavojingos visai visuomenei (*public wrong*), kai šis pažeidimas negali būti visuomenės paliktas nukentėjusiajam kaip jo privatus reikalas reikalauti kompensacijos.

Kaip rodo praktika, didžiausios problemos kyla, kai reikia nustatyti, kokius neteisėtus veiksmus atliko notaras, ar notaras buvo kaltas. Kartais šios sąlygos neišskiriamos. Kai kuriuose teismų sprendimuose apsiribojama tik sandorio pripažinimu neteisėtu – negaliojančiu arba tokio fakto konstatavimu bei samprotavimais apie tai, kad notaras buvo nepakankamai rūpestingas ir atidus, todėl yra atsakingas.

Notaro civilinė atsakomybė galima tik tuomet, kai yra visos keturios jos sąlygos: žala, neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys ir notaro kaltė. Notarui taikomas visiškos atsakomybės principas – jis privalo atlyginti ir negautas pajamas, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.

Tam tikrų profesijų (notarų, gydytojų, advokatų ir pan.) veiklos specifika lemia jų civilinės atsakomybės ypatumus. Būtent notaro profesija, jo darbas yra veikla, susijusi su rizika padaryti žalą tiek savo, tiek trečiųjų asmenų turtui. Dėl veiklos reikšmingumo ir ypatingumo notarams taikytini griežtesni atidumo, atsargumo, rūpestingumo reikalavimai. O šios ypatybės lemia ir privalomą notarų civilinės atsakomybės draudimą (Notariato įstatymo 6 str.) bei jų profesinės civilinės atsakomybės ypatumus.

Notaro civilinę atsakomybę (kompensacinio pobūdžio) lemia bet kuri, net ir pati lengviausia, kaltės forma – nepakankamas atidumas, klaida ir pan. Todėl bandydami nustatyti notaro civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindus, teismai turi išsiaiškinti ne tik tyčios ar neatsargumo, bet ir kitokias nusižengimo formas, kurias nulemia būtent profesinės veiklos specifika¹.

Kaltė yra notaro civilinės atsakomybės sąlyga. Kaltė notaro atsakomybės požiūriu priklauso nuo jo veiklos ypatybių ir reikšmės. Todėl notarui keliami didesni atidumo, atsargumo, rūpestingumo reikalavimai, bet negalima daryti išvados, kad jo atsakomybė yra be kaltės. Reikalavimai notarui kaip asmeniui, užsiimančiam profesine veikla, apibrėžtini atsižvelgiant į tai, kokia jam tenka teisinė pareiga ir kokio pobūdžio veiklą jis vykdo. Notaras privalo užtikrinti, kad esant civiliniams santykiams nebūtų neteisėtų san-

¹ Civilinė byla Nr. 3K-3-398, 1999 m.

dorių. Jei teismo tvarka yra panaikintas ar pripažintas negaliojančiu notaro patvirtintas sandoris, tai notaro padarytos žalos atlyginimo byloje yra prielaida svarstyti, kad notaras atliko ne viską, nes objektyviai konstatuotas įstatymo pažeidimas. Pakankamas notaro atsakomybės pagrindas yra pats mažiausias nepasiziūrėjimas, neatidumas ar net klaida. Ar taikytina civilinė atsakomybė už notaro neatidumą, spręstina iš to, ar šis asmuo padarė viską, ko yra protinga iš jo reikalauti. Jei konkrečiu atveju notaras ėmėsi teisės aktuose numatytų priemonių, atliko kitus veiksmus, kurie, nors ir nebuvo numatyti teisės aktuose, bet buvo reikalingi ir kurių pagrįstai reikalaujama iš notaro, manant, kad tik šitaip jis tinkamai atliks pareigas, tai civilinė atsakomybė, kuri taikoma remiantis kalte, nebūtų galima paneigus kaltę. Įrodęs, jog atliko viską, kad žala neatsirastų dėl aplinkybių, susijusių su jo veiksmis, notaras paneigia kaltę².

Jeigu teismas baudžiamojoje byloje nustato, kad yra sąlygų taikyti civilinę atsakomybę ir pripažįsta civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o dėl žalos dydžio nustatymo perduoda ieškinį nagrinėti civilinio proceso tvarka, tai ieškinį nagrinėjant CPK tvarka nebegalima iš naujo spręsti dėl civilinės atsakomybės sąlygų buvimo ir tuo remiantis atmesti ieškinį. Pripažinimas teisės į ieškinio patenkinimą baudžiamajame procese reiškia, jog ieškinyje negali būti atmetas civiliniame procese. CPK tvarka sprendžiama tik dėl žalos dydžio. Asmenys, nesutinkantys su kaltinamajame nuosprendyje civiliniam ieškovui pripažinta teise į ieškinio patenkinimą, gali skųsti nuosprendį baudžiamojo proceso nustatyta tvarka.³

Valstybės tarnautojas kaip tarnybinių nusikalstamų veikų subjektas

Notariato įstatyme iš esmės įtvirtintas vadinamasis lotyniškojo tipo notariatas (lotyniškoji notariato organizavimo sistema), būdingas civilinės (kontinentinės) teisės tradicijai.

Lietuvoje notarai vykdo viešo pobūdžio funkcijas, tačiau nėra valstybės (ar savivaldybės) tarnautojai – jie verčiasi savarankiška profesine veikla, o jų funkcijas, kitą veiklą bei įgaliojimus apibrėžia įstatymai. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant notarinius veiksmus, už kuriuos taikoma baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, notaras atsako kaip

valstybės pareigūnas.⁴

Valstybės tarnautojai yra asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje: valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą, kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teismų, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, oficialūs kandidatai į tokias pareigas (LR BK 230 str. 1 d.).

Tuo tarpu valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teismų institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas (LR BK 230 str. 2 d.). Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokiaje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir: turi atitinkamus administracinius įgaliojimus arba turi teisę veikti šios įstaigos, įmonės ar organizacijos vardu, arba teikia viešąsias paslaugas (LR BK 230 str. 3 d.).

Dėl painaus teisinio reguliavimo (BK 230 str.) nėra paprasta apibrėžti valstybės tarnautojams prilygintų asmenų ratą. Įstatymo kūrėjų idėja buvo įtraukti į subjektų ratą visus asmenis, kurie turi įgaliojimų savo veikloje spręsti visuomenei svarbius klausimus, administruoti, teikti viešąsias paslaugas ir pan. Kad būtų įmanoma ir juos patraukti baudžiamajon atsakomybėn už tarnybinius nusikaltimus. Prilygintų asmenų ratui priskirtini ir notarai. Teismų praktikoje yra pavyzdžių, kai už nusikaltimus valstybės tarnybai buvo nuteisti advokatai, notarai, antstoliai, gydytojai, mokytojai, dėstytojai, auklėtojai, saugos tarnybų darbuotojai, valstybės įmonių „Regitra“, „Tulvita“, Registrų centro darbuotojai, UAB administracijos vadovai, UAB „Lietuvos draudimas“ draudimo išmokų skyriaus juriskonsultas. Nors tokių pavyzdžių nėra, bet prilyginto asmens statusą atitinka taip pat bibliotekų ir muziejų darbuotojai, sporto teisėjai, treneriai, viešojo transporto vairuotojai, komerciniai arbitrai, auditoriai, pagal Įmonių bankroto įstatymą paskirti įmonių administratoriai, valstybės ar savivaldybės institucijų sudarytų komisijų nariai, bankininkai, įmonių – komunalinių paslaugų teikėjų darbuotojai ir pan.

² 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje R. Narakienė v. R. Vitkus ir kt., Nr. 3K-7-127/2003, kat. 39.2.3.

³ LAT 2009 birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 str. 3 d. (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2010 m. kovo 22 d. Byla Nr. 16/08.

Su notarų veikla susijusios nusikalstamos veikos (dažniausiai – piktnaudžiavimas tarnyba, tarnybos pareigų neatlikimas ir dokumentų klastojimas)

Dažniausiai tai susiję su sandorių, įgaliojimų tvirtinimais ne pagal teises taisykles, nedalyvaujant šalims, atliekama pareiga tik vienai šaliai ir pan. Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi – tai pasinaudojimas savo tarnybine padėtimi priešingais tarnybai interesais. Šios veikos esmė ta, kad tarnautojas ar jam prilygintas asmuo išoriškai atlieka jam paskirtas pareigas, įgyvendina jam suteiktas funkcijas, tačiau iš tikrųjų savo veikimu ar neveikimu pažeidžia tarnybos principus ir tikslus. Iš tikrųjų jo veikloje ar jos epizode dominuoja ne viešas, bet kažkoks kitoks interesas, pvz., asmeninis arba savanaudiškas.

Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi nebūtinai turi būti susijęs su norminių aktų, reguliuojančių valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiklą, draudimų pažeidimais. Piktnaudžiavimu pripažintini ir tokie veiksmai, kurių joks norminis aktas nedraudžia, bet kurie priešingi tarnybos principams.

Praktikoje, ginantis nuo kaltinimo piktnaudžiavimu, pasitaiko argumentų, kad kaltinamojo veiksmai buvo teisėti, nes jis nepažeidė jokio norminio akto, reglamentuojančio jo tarnybinę veiklą. Kartais net teigiama, kad piktnaudžiavimo norma yra blanketinė, t. y. nukreipia į konkretų norminį aktą, kurio pažeidimą būtina nustatyti. Tokie argumentai nėra tinkami, kai kalbama apie piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, t. y. apie savo pareigų naudojimą piktam. Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi nebūtinai turi būti susijęs su norminių aktų, reguliuojančių valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiklą, draudimų pažeidimais. Piktnaudžiavimo norma toje dalyje, kurioje kriminalizuotas piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi, nėra blanketinė.

Svarbiausia šioje normoje yra didelė žala kaip piktnaudžiavimo padariniai. Be šio požymio piktnaudžiavimas gali būti baudžiamas tik kaip drausminis nusizengimas. Žalos turinį gali sudaryti tiek turtinė, tiek neturtinė žala (fizinė, moralinė, organizacinė ir kt.).

Sprendžiant klausimą, ar turtinė žala yra didelė, atsižvelgiama ne tik į žalos pinigines išraiškas dydį, bet ir į tai, kiek ji reikšminga tokią žalą patyrusiam asmeniui (pvz., nukentėjusiajam, kurio materialinė padėtis yra sunki, kaip didelė žala pripažįstama ir tokia, kuri pagal savo piniginę išraišką nėra didelė).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimas, valstybės tarnybos autoriteto sumenkinimas ar kiti esmingai žalingi padariniai

paprastai pripažįstami didele žala ne tik tarnybai ar asmeniui, bet ir valstybei.⁵

Konkrečių didelės žalos kriterijų įstatymas nenustato, todėl šis požymis priskiriamas prie vertinamųjų (tokių požymių formulavimas kertasi su baudžiamosios teisės principais ir įneša į teismų praktiką neapibrėžtumo). „Didelės žalos požymis, būtinas baudžiamajai atsakomybei kilti, yra vertinamasis, todėl kiekvienu atveju nustatomas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, t. y. į žalos pobūdį, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeisti, nukentėjusiųjų skaičių, nusikalstamos veikos laiką, trukmę, kaltininko einamą pareigų svarbą ir pan.“

Pačios veikos pobūdžio, pažeistų įstatymo saugomų vertybių, veiklos srities ir kaltininko einamų pareigų svarba didelei žalai nustatyti: „...didelės žalos požymis piktnaudžiavimo normoje – tai kriterijus, pagal kurį sprendžiama, ar veika peržengia tarnybinio nusizengimo ribas ir laikytina nusikalstama. Taigi didelės žalos požymis žymi padidintą piktnaudžiavimo pavojingumą, kuris nustatomas atsižvelgiant ne tik į kilusios žalos, bet ir pačios veikos pobūdį, pažeistų įstatymo saugomų vertybių, veiklos srities ir kaltininko einamų pareigų svarbą“⁶.

Pagrindinis kriterijus, atribojantis piktnaudžiavimą kaip nusikalstamą veiką nuo tarnybinio (arba drausminio) nusizengimo, yra didelės žalos požymis, žymintis didesnį piktnaudžiavimo pavojingumą. Konkrečių didelės žalos kriterijų įstatymas nenurodo, todėl šis požymis kiekvienu atveju nustatomas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes: į kilusios žalos pobūdį, pažeistų interesų ir kaltininko einamų pareigų svarbą, nukentėjusiųjų skaičių ir jų pareigūno ar jam prilyginto asmens veiksmų vertinimą, padarytos veikos neigiamą poveikį institucijos, kurioje dirba kaltininkas, reputacijai, valstybės autoritetui ir pan. Pažymėtina, kad valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens pripažinimas kaltu dėl piktnaudžiavimo galimas tik esant jo tyčinei kaltei, t. y. tik tuo atveju, kai toks asmuo suprato, jog naudojasi savo tarnybine padėtimi priešingais tarnybai tikslais arba viršija savo įgaliojimus, numatė, kad dėl to gali atsirasti didelė žala valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam ar fiziniam asmeniui, ir šios žalos norėjo (tiesioginė tyčia) arba nenorėjo, bet sąmoningai leido jai atsirasti (netiesioginė tyčia).

Labai svarbus notarų veiklai yra šis praktinis teismų praktikos pavyzdys:

Išteisintoji V. P. pagal BK 228 straipsnio 1 dalį buvo kaltinama tuo, kad ji, dirbdama Jonavos rajono no-

⁵ LAT apžvalgos išvadų 29 p.

⁶ Ištrauka iš kasacinės nutarties Nr. 2K-660/2007

tarų biuro notare, t. y. būdama valstybės tarnautoja, atliekanti Lietuvos Respublikos notariato įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų, ikiteisminio tyrimo tiksliau nenustatytu laiku nuo 2002 m. birželio 17 d. iki 2004 m. kovo 3 d. notarų biure, esančiame Jonavoje, Žeimių g. 13, viršydama savo įgaliojimus, pažeidė 1992 m. gruodžio 1 d. Notariato įstatymo Nr. I-2882 31 straipsnio reikalavimus, kad atlikdamas notarinius veiksmus notaras nustato asmens tapatybę pagal pateiktą asmens tapatybės kortelę arba kitą asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą, kuriame yra asmens kodas ir nuotrauka, bei įsitikina fiziniu asmenų veiksnumu, ir, nesant akivaizdoje įgaliojančio asmens, 2002 m. birželio 17 d. R. V. ir R. V. įgaliojime (registro Nr. 3273), išduotame R. D., išbraukė žodį „neapibrėžtam“ ir įrašė žodžius „dvejų metų“. Ši įrašą V. P. patvirtino savo parašais ir Jonavos rajono notarų biuro antspaudais bei perdavė įgaliojimą R. D. Šį įgaliojimą panaudojus sudarant 2004 m. kovo 3 d. pirkimo–pardavimo sutartį, priešingą įgaliojimų interesams, R. V. ir R. V. priklausantį pastatą, esantį Jonavoje, Jonalaukio g. 4, parduodant V. Ch., R. V. ir R. V. patyrė didelę 88 500 Lt turtinę žalą. Taip V. P. diskreditavo notariato, kaip valstybės institucijos, autoritetą ir padarė didelę žalą valstybei⁷.

Kauno rajono apylinkės teismas 2008 m. gruodžio 3 d. nuosprendžiu notarę V. P. dėl kaltinimo piktnaudžiavimu išteisino, nes nenustatė didelės žalos, kurią savo veika būtų padariusi kaltinamoji. Teismas konstatavo, kad jos veiksmai ištaisant įgaliojimą, nesant akivaizdoje įgaliojančio asmens, yra priešingi Notariato įstatymo reikalavimams, tačiau neperžengia drausminio nusižengimo požymių. Tokį teismo vertinimą nulėmė išvada, kad notarės atliktas pataisymas yra formalus pobūdžio ir pagal tuo metu galiojusią notarinę praktiką neturėtų būti traktuojamas kaip įgaliojimo termino pratęsimas ir kad nėra įrodymų, jog V. P. veiktų prieš įgaliojimų valią, siektų gauti kokios nors naudos ar būtų suinteresuota įgaliojimo pratęsimu. Teismas savo vertinimą taip pat motyvavo tuo, kad dėl V. P. padaryto Notariato įstatymo pažeidimo buvo inicijuota neeilinė notarės atestacija, tačiau Notarų atestacijos komisijos 2007 m. sausio 15 d. nutarimu Nr. 1 buvo pripažinta, kad V. P. tinka eiti notarės pareigas. R. V. ir R. V. skundai dėl tokio sprendimo buvo atmesti tiek Lietuvos notarų rūmų prezidiumo (2007 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 7) bei Teisingumo ministerijos (2007 m. vasario 26 d. sprendimas Nr.(I.16)-7R-2280), tiek teismų (Vilniaus

apygardos administracinio teismo 2007 m. rugsėjo 20 d. sprendimas ir Vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. birželio 12 d. nutartis). Pažymėtina, kad, remdamasis byloje esančiais įrodymais, teismas padarė išvadą, jog R. V. ir R. V. buvo fiktyvūs pastato savininkai ir jokios žalos dėl jo pardavimo nepatyrė. Apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas R. V. ir R. V. apeliacinį skundą, iš esmės nurodė tuos pačius argumentus.

Šią teisinę problemą išsprendė kasacinė instancija, kuri nusprendė, jog teismų nustatytos faktinės aplinkybės rodo, kad V. P., ištaisydama įgaliojimą nesant akivaizdoje įgaliojančio asmens, pažeidė Notariato įstatymo reikalavimus, tačiau teismai tinkamai įvertino šį pažeidimą kaip neperžengiantį drausminio nusižengimo ribų. Kolegijos vertinimu, ši išvada pagrįsta, nes nepasitvirtino esminės kaltinimo aplinkybės, kad V. P. veiksmai, ištaisant įgaliojimą ir tvirtinant pastato pirkimo–pardavimo sandorį, atlikti priešingai įgaliojimų R. V. ir R. V. valiai ir kad dėl šių veiksmų šie patyrė žalą. Nenustatyti ir būtini subjektyvieji požymiai – kad notarė suvoktų, jog tvirtina neteisėtą sandorį, numatytų žalą atsiradimo galimybę ir šios žalos norėtų ar sąmoningai leistų jai atsirasti.

Kitaip tariant, teisėjų kolegija pritarė pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų padarytai išvadai, kad tarp V. P. padaryto Notariato įstatymo pažeidimo ištaisant įgaliojimą ir dėl pastato pardavimo galimai atsiradusios žalos nėra priežastinio ryšio. Kolegijos vertinimu, klausimai, ar R. V. ir R. V. patyrė žalą ir kas už šią žalą atsakingas, įrodinėtini ir spręstini civilinio proceso tvarka.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijų priimtose nutartyse (Nr. 2K-622/2004, 2K-596/2004, 2K-512/2004, 2K-563/2006, 2K-238/2007, 2K-715/2007, 2K-10/2008) pažymėta, kad nusikaltimo, numatyto BK 229 straipsnyje, sudėtis yra materialioji, todėl šios normos taikymas galimas nustačius, kad buvo padaryta priešinga valstybės tarnybai veika – valstybės tarnautojo savo pareigų neatlikimas arba jų atlikimas netinkamai; kad dėl to atsirado pasekmės – valstybė, juridinis ar fizinis asmuo patyrė didelę žalą, kad tarp veikos ir pasekmių yra priežastinis ryšys. Šie objektyvieji požymiai įtvirtinti BK 229 straipsnyje. Traukiant asmenį baudžiamajon atsakomybėn pagal šį BK straipsnį taip pat turi būti nustatyta kaltės forma – neatsargumas.

Vertinant tarnybos pareigų neatlikimą ir notarų veiklą, svarbiausia yra nustatyti pareigų atlikimo ar netinkamo atlikimo sampratas. „Savo pareigų neatlikimas yra neteisėtas valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens neveikimas, t. y. tų pareigų, kurios priklauso jo kompetencijai ir yra būtinos tarnybos in-

⁷ Baudžiamoji byla Nr. 2K-407/2009.

teresams užtikrinti, nevykdymas, o netinkamas savo pareigų atlikimas – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens aplaidus, nekokybiškas, atmetinas, nepakankamai efektyvus ir pan. savo pareigų vykdymas, neužtikrinantis tarnybos interesų⁸. Tuo tarpu „tarnybos pareigų neatlikimas ar netinkamas atlikimas pasireiškia ilgalaikiu, sistemingu tarnybos pareigų nevykdymu ar netinkamu vykdymu arba vienkartinį poelgiu“⁹. Nutartyje Nr. 2K-10/2008, aiškinant BK 229 straipsnio dispoziciją, nurodyta, kad „netinkamas savo pareigų atlikimas – pareigų vykdymas ne taip, kaip to reikalauja teisės aktai, arba nekokybiškai, atmetinai, tai irgi iš esmės teisės aktų reikalavimų nevykdymas savo darbinėje veikloje, t. y. neveikimas“.

Subjektyvus požymis – kaltė atliekant tarnybos pareigas suponuoja neatsargią kaltę, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo numato, kad dėl jo tarnybinio neveikimo gali atsirasti didelė žala valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam ar fiziniam asmeniui, jos nenori ir tikisi išvengti (pasitikėjimas) arba nenumato tokios žalos kilimo galimybės, nors turėjo ir galėjo ją numatyti (nerūpestingumas). Galėjimas numatyti padarinius yra subjektyvus nusikalstamo nerūpestingumo kriterijus, apie kurį teismas sprendžia įvertinęs kaltininko asmenines savybes – patirtį, kompetenciją, išsilavinimą, profesijos ypatumus ir kt.

Išplėstinės teisėjų kolegijos nutartyje Nr. 2K-512/2004 išaiškinta, kad „...veikos kvalifikavimui nepakanka vien objektyvaus padarytos žalos ir jos dydžio konstatavimo, – būtina nustatyti, kaip netinkamu pareigų atlikimu sukelti padariniai atsispindėjo kaltininko sąmonėje. Lietuvos Respublikos BK 10 straipsnis išskiria dvi neatsargumo rūšis – nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą. Nusikalstamo pasitikėjimo atveju asmuo supranta, kad jo pasirinktas tarnybos pareigų vykdymo būdas yra neteisėtas ir gali sukelti pavojingų pasekmių, tačiau savo rizikingo elgesio nekeičia ir lengvabūdiškai tikisi, kad yra aplinkybių, kurios neleis kilti žalingoms pasekmėms. Tuo tarpu nusikalstamas nerūpestingumas yra tada, kai asmuo, konkrečiai nenumatydamas pavojingų pasekmių, ignoruoja visuomenės interesus, nepakankamai apdairiai vykdo tarnybines ir profesines pareigas, nesilaiko įstatymų ir kitų norminių aktų reikalavimų. Nusikalstamam nerūpestingumui būtinas intelektualusis kaltės elementas. Baudžiamajame įstatyme vartojama sąvoka „turėjo“ apibūdinama objektyviais kriterijais ir pateikia nominalų konkrečios situacijos vertinimą bei pareigą numatyti

savo veikos pavojingus padarinius, o sąvoka „galėjo“ reiškia subjektyvias asmens savybes, kurių dėka asmuo turi realią galimybę numatyti pavojingus savo veiklos padarinius. Tačiau vien galėjimas ir turėjimas numatyti padarinius nesudaro pagrindo kvalifikuoti veiką pagal BK 229 straipsnį, nes kaltininkas, be to, dar turi suvokti ir sugebėti įvertinti savo veikos padarinių dydį“.

Be abejo, jeigu valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo savo tarnybos pareigų neatlieka arba jas atlieka netinkamai dėl objektyvių, nuo jo valios nepriklausančių priežasčių, BK 229 straipsnis netaikomas.

Štai keletas teismų praktikos pavyzdžių, leidžiančių geriau suprasti šios normos taikymo specifiką:

Lietuvos apeliacinis teismas 2007 m. gruodžio 14 d. nuosprendžiu panaikino pirmosios instancijos teismo išteisinamąjį nuosprendį ir nuteisė O. L. pagal BK 229 str. už tai, kad ji, dirbdama Panevėžio miesto apylinkės teismo teisėja, nagrinėdama civilinę bylą dėl santuokos nutraukimo tarp V. M. ir J. M. ir santuokos nutraukimo pasekmių, nepatikrino proceso metu dalyvaujančių asmenų tapatybės; dėl to vietoj V. M., kuris tuo metu buvo suimtas, pasirašė kitas asmuo, kurį į bylos nagrinėjimą buvo atsivedusi J. M., ir priėmė neteisėtą sprendimą nutraukti santuoką abipusiu susitarimu – butas, esantis Panevėžyje, Dubogirio g. 16–2, atiteko J. M. Tokiais savo veiksmais teisėja O. L. dėl neatsargumo neatlikusi savo pareigų padarė didelę žalą nukentėjusiajam V. M. – šis neteko buto. Taip pat teisėja O. L. padarė didelę žalą valstybei, nes diskreditavo teismo ir teisėjo autoritetą.

Kasacinės instancijos teismas paliko galioti pirmosios instancijos teismo išteisinamąjį nuosprendį. Padarius išvadą, kad O. L. 2005 m. birželio 17 d. procesinius veiksmus atliko ir priėmė sprendimą dėl J. M. apgaulės, negalėjo būti daroma prieštaringa išvada, kad O. L., nagrinėdama santuokos nutraukimo bylą, kurioje buvo pateikti reikalingi dokumentai ir pagal kuriuos jokių nesutarimų tarp šalių nebuvo, dėl neatsargumo padarė nusikalstamą veiką, t. y. kad ji, veikdama dėl apgaulės: 1) galėjo ir turėjo suvokti, kad nepakankamai apdairiai vykdo pareigas, 2) galėjo ir turėjo numatyti, jog dėl to bus padaryta žala, ir 3) turėjo sugebėti įvertinti padarinių dydį.

Remdamasi išdėstytais argumentais išplėstinė teisėjų kolegija daro išvadą, kad O. L. veikoje nėra BK 229 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos sudėties požymių: kaltės – nusikalstamo nerūpestingumo bei priežastinio ryšio tarp O. L. veikos ir kilusių padarinių¹⁰.

⁸ LAT apžvalgos išvadų 37 p.

⁹ LAT apžvalgos išvadų 38 p.

¹⁰ Kasacinė nutartis Nr. 2K-7-228/2008

Kitoje baudžiamojoje byloje Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2007 m. vasario 5 d. nuosprendžiu T. D. buvo nuteista pagal BK 229 straipsnį. Jai inkriminuota, kad ji, būdama tyrėja, neteislingai taikė BPK 140 straipsnio nuostatas ir nepagrįstai laikinai sulaikė asmenį. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. birželio 20 d. nuosprendžiu T. D. pagal BK 229 straipsnį išteisinta. Kasacinės instancijos teismas prokuroro ir nukentėjusiojo skundus atmetė. Netinkamas baudžiamojo proceso įstatymo taikymas tam tikrais atvejais gali būti pagrindas traukti tyrėją, prokurorą ar teisėją drausminėn atsakomybėn. Bet tik išimtiniais atvejais toks pažeidimas gali būti vertinamas kaip nusikalstama veika. ...Priešingu atveju kiekvienas pareigūnas, kuris pagal BPK 140 straipsnį taiko laikiną asmens sulaikymą, jei įtariamasis praėjus 48 valandoms paleidžiamas laisvėn, ar teismas, kuris taiko BPK 122 straipsnyje numatytą kardomąją priemonę suėmimą, o vėliau ikiteisminis tyrimas nutraukiamas dėl to, kad nepavyksta įrodyti asmens dalyvavimo padarant nusikaltimą, iš principo galėtų būti įtariamasis ir vėliau nuteisiamas už piktnaudžiavimą ar aplaidumą. Tačiau taip nėra ir negali būti. ...Įstatymo taikymas, taip pat ir netinkamas taikymas, jei padarytoje veikoje nėra sąmoningo netinkamo įstatymo taikymo požymių, negali būti pagrindas traukti baudžiamojon atsakomybėn ikiteisminio tyrimo pareigūną dėl priimto

procesinio sprendimo baudžiamojoje byloje”¹¹.

Darydamas nusikalstamą veiką, numatytą BK 229 straipsnyje, pareigūnas ar jam prilygintas asmuo pažeidžia teisės aktus (įstatymus, nuostatus, instrukcijas ir kt.), apibrėžiančius jo kompetenciją. Atskleidžiant šios nusikalstamos veikos turinį pažymėtina, kad pareigūnas ar jam prilygintas asmuo, neatlikdamas savo tarnybos pareigų ar netinkamai jas atlikdamas, pažeidžia teisės aktus (įstatymus, nuostatus, instrukcijas ir kt.), apibrėžiančius jo kompetenciją. Taigi būtina nustatyti: kokių konkrečių pareigų neatliko ar jas netinkamai atliko kaltinamas asmuo; kokie teisės aktai ir atitinkami jų reikalavimai pagrindžia tokio veikimo ar neveikimo tarnyboje neteisėtumą. BK 229 straipsnyje numatyto nusikaltimo sudėtis yra tada, kai nustatomas priešastinis ryšys tarp tarnybos pareigų neatlikimo ar netinkamo atlikimo ir kilusių padarinių – didelės žalos, t. y. turi būti nustatyta, kad pareigūno ar jam prilyginto asmens kompetencijai priklausančių pareigų neatlikimas ar netinkamas atlikimas objektyviai, dėsningai lėmė didelės žalos atsiradimą. Atsakant į klausimą, ar kaltinami asmenys tinkamai atliko jų kompetencijai priskirtas pareigas, būtina tai pagrįsti ne tik jų veiklą reglamentuojančiomis taisyklėmis, bet ir įvertinti būtinumą veikti tarnybos ir kitų asmenų interesams užtikrinti, atsižvelgiant į konkrečią situaciją.

■

¹¹ Nutartis Nr. 2K-10/2008.

NOTARO ATMINTINĖ

DĖL PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKymo YPATYBIŲ NOTARŲ VEIKLOJE

1. KLAUSIMAS:

Kokiu teisiniu pagrindu remdamasis prokuroras turi teisę gauti informaciją apie atliktą notarinį veiksmą bei susipažinti su notarinio veiksmo atlikimo dokumentais?

ATSAKYMAS:

Notariato įstatymo 14 str. 3 d. nustatyta, kad teisėjo, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno reikalavimu pažymos apie notarius veiksmus ir dokumentai išduodami dėl jų žinioje esančių baudžiamųjų ir civilinių bylų, taip pat kitais Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais.

Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 155 straipsnyje numatyta prokuroro teisės susipažinti su informacija tvarka:

1. Prokuroras, priėmęs nutarimą ir gavęs ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, turi teisę atvykti į bet kokią valstybės ar savivaldybės, viešąją ar privačią įstaigą, įmonę ar organizaciją ir pareikalauti, kad jam būtų leista susipažinti su reikalingais dokumentais ar kita reikalinga informacija, daryti įrašus ar kopijuoti dokumentus bei informaciją arba gauti nurodytą informaciją raštu, jei tai reikalinga tiriant nusikalstamą veiką.
2. Asmenys, atsisakantys pateikti prokurorui reikaujamą informaciją ar dokumentus, gali būti remiantis šio Kodekso 163 straipsniu nubausti bauda.
3. Prokuroras šio straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka gautą informaciją gali panaudoti tik nusikalstamai veikai tirti. Nusikalstamos veikos tyrimui nereikalingą informaciją prokuroras privalo nedelsdamas sunaikinti.
4. Prokuroro pavedimu susipažinti su informacija šiame straipsnyje nustatyta tvarka gali ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas.
5. Lietuvos Respublikos įstatymai gali nustatyti prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimus.

BPK nėra suformuluotas prokurorui teiktinos informacijos apribojimo turinys ar apimtis, todėl ši norma aiškintina kaip klasikinė nukreipiančioji (blanketinė) į kitus Lietuvos Respublikos įstatymus.

Pažymėtina, kad informacijos priskyrimas valstybės, tarnybos, komercinei ar profesinei paslapčiai nėra kliūtis naudoti ją ikiteisminiame tyrime.

Visų pirma atkreiptinas dėmesys, kad šia procesine prievartos priemone siekiama gauti informaciją, reikalingą tiriant nusikalstamą veiką, ir tik šiuo tikslu tokią informaciją galima panaudoti.

Kadangi BPK 30 straipsnis nutarimą apibrėžia kaip motyvuotą prokuroro dokumentą, siekiamos gauti informacijos ryšys su konkrečios nusikalstamos veikos tyrimu turi būti nurodytas LR BPK 155 straipsnio pagrindu surašytame nutarime.

2. KLAUSIMAS:

Ar prokuroro priimtas notarus pateikiamas nutarimas susipažinti su notarinio veiksmo atlikimo dokumentais, kuriems taikomas notarinio veiksmo paslapties reikalavimas, turi būti patvirtintas teisėjo?

ATSAKYMAS:

BPK 155 str. 1 d. nustatyta, kad prokuroras, priėmęs nutarimą ir gavęs ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, turi teisę atvykti į bet kokią valstybės ar savivaldybės, viešąją ar privačią įstaigą, įmonę ar organizaciją ir pareikalauti, kad jam būtų leista susipažinti su reikalingais dokumentais ar kita reikalinga informacija, daryti įrašus ar kopijuoti dokumentus bei informaciją arba gauti nurodytą informaciją raštu, jei tai reikalinga tiriant nusikalstamą veiką.

Taigi, prokuroro nutarimas susipažinti su konkrečios veikos tyrimui reikalinga informacija turi būti patvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimu, kuris surašomas rezolucijos forma.

Tačiau 2011 09 01 įsigaliojo naujas BPK 160¹ straipsnis (Įstatymas Nr. XI-1478, 2011 06 21, Žin., 2011, Nr. 81-3965), kuriuo neatidėliotinais atvejais leista reikalauti baudžiamajai bylai reikšmingos informacijos ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo, nors tokiais atvejais per tris dienas turi būti gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, patvirtinanti prokuroro nutarimo teisėtumą.

Jei tokia nutartis negauta, visi taikant konkrečią procesinę prievartos priemonę paimti daiktai ar dokumentai turi būti grąžinti, o kitokie duomenys – sunaikinti.

3. KLAUSIMAS:

Ar gali būti skundžiamas prokuroro nutarimas susipažinti su notarinio veiksmo atlikimo dokumentais, ir jeigu gali, kokia tvarka?

ATSAKYMAS:

Atkreiptinas ypatingas dėmesys į komplikuoat šios procesinės prievartos priemonės apskundimo tvarkos reglamentavimą.

Prokuroro nutarimas taikyti procesinę prievartos priemonę gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui, o jei šis atsisako patenkinti skundą, toks aukštesniojo prokuroro nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui (BPK 63 straipsnis). Ikteisminio tyrimo teisėjo sprendimas yra galutinis (BPK 64 straipsnis).

Pažymėtina, kad prokuroro nutarimo apskundimo terminas nėra konkrečiai apibrėžtas – skundai paduodami, kol vyksta ikiteisminis tyrimas, t. y. iki jo pabaigos (BPK 64 straipsnio 1 dalis).

4. KLAUSIMAS:

Kaip turi būti įforminamas teisėjo sutikimas prokuroro priimtame nutarime susipažinti su notarinio veiksmo atlikimo dokumentais? Ar gali būti teisėjo sutikimas įforminamas rezoliucija, ar turi būti priimama atskira nutartis?

ATSAKYMAS:

Kaip jau buvo minėta, BPK 155 straipsnio tvarka priimamas prokuroro nutarimas turi būti patvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjo, kurio sutikimas surašomas rezoliucijos forma ir nutartis kaip teisėjo sprendimas nepriimama. Tik tais neatidėliotinais atvejais, kai prokuroras nutarimu reikalauja pateikti tyrimui reikalingą informaciją negavęs ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo, tokios procesinės prievartos priemonės teisėtumas per 3 dienas tvirtinamas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi.

Tokiu būdu BPK 155 ir 160¹ straipsniuose tos pačios procesinės prievartos priemonės teisėtumui patvirtinti naudojami du skirtingi dokumentai – iki-

teisminio tyrimo teisėjo rezoliucija ant prokuroro nutarimo pirmuoju atveju ir ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis antruoju atveju.

Vertinant BPK 31, 65 ir 173 straipsnių turinį darytina išvada, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo rašytinis sutikimas rezoliucijos forma ant prokuroro nutarimo priskirtina proceso veiksmų kategorijai, kadangi nutartis kaip procesinis dokumentas nėra priimama.

5. KLAUSIMAS:

Ar gali būti skundžiama ikiteisminio tyrimo teisėjo rezoliucija duoti sutikimą prokuroro nutarimui susipažinti su notarinio veiksmo atlikimo dokumentais?

ATSAKYMAS:

Aukščiau minėtas reglamentavimas sudaro tris galimybes skusti BPK 155 straipsnyje numatytą procesinę prievartos priemonę:

1. Gali būti skundžiamas prokuroro nutarimas, skundo padavimo terminas apibrėžtas tik ikiteisminio tyrimo užbaigimo momentu;
2. Gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmas – rezoliucijos forma surašytas sutikimas su prokuroro nutarimu taikyti priemonę;
3. Per 7 dienas nuo gavimo gali būti skundžiama ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, kuria patvirtinamas prokuroro nutarimu pritaikytos esant neatidėliotinam atvejui priemonės teisėtumas. Pažymėtina, kad BPK nenustato prievolės prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui supažindinti asmenį, kurio atžvilgiu pritaikyta procesinė prievartos priemonė, su tokia nutartimi.

Atsižvelgiant į tai, kad BPK 155 straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė įforminama prokuroro nutarimu, o ikiteisminio tyrimo teisėjui rezoliucijos forma užrašius sutikimą viso dokumento pavadinimas nepakinta, darytina išvada, jog tokio nutarimo kaip procesinio dokumento skundimo tvarka ir terminai turėtų būti vieningi. Tai reiškia, jog ir ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmui – rezoliucija surašytam sutikimui su prokuroro nutarimu – galioja tokie pat apskundimo terminai. Tokią išvadą pagrindžia ir BPK X dalyje vartojamos sąvokos, apibrėžiančios tik nutarčių atžvilgiu surašytų skundų nagrinėjimo ir išsprendimo tvarką.

Be to, vienos ir tos pačios procesinės prievartos priemonės teisėtumo ginčijimo procedūra negali būti griežčiau ribojama vien tokiu formaliuoju kriterijumi kaip ją surašiusio ir sankcionavusio pareigūno statusas, o savo pažeistas teises ginančiam asmeniui visais atvejais turi būti taikomos palankiausios gynybos sąlygos.

Tokia teisinio reglamentavimo spraga susidarė dėl to, kad 2007 06 28 įstatymu Nr. X-1236, (Žin., 2007, Nr. 81-3312) buvo pakeista BPK 65 straipsnio redakcija taip, kad skundus dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmų ir nutarčių nagrinėja nebe teismo pirmininkas ar jo pavaduotojas, o aukštesnės instancijos teismas BPK X dalyje nustatyta tvarka. Tačiau atitinkami pakeitimai BPK X dalyje padaryti nebuvo ir dėl to joje nėra apibrėžta skundų dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmų (ne nutarčių) nagrinėjimo tvarka. Tai svarbu dėl to, kad prokuroro surašytas nutarimas, ant kurio yra ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmą – sutikimą – fiksuojanti rezoliucija, kaip proceso dokumentas negali būti tapatinamas su išimtinai teisėjo ar teismo priimama nutartimi.

Pažymėtina, kad toks teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas ydingai skundų dėl BPK 155 straipsnyje numatytos priemonės teisėtumo sprendimo praktikai – skundą dėl prokuroro nutarimo nagrinėjantis aukštesnysis prokuroras net ir tuo atveju, kai nustato akivaizdžius baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimus, nepanaikina neteisėto nutarimo vien tokiu motyvu, kad jį savo rezoliucija sankcionavo ikiteisminio tyrimo teisėjas.

6. KLAUSIMAS:

Ar prokuroras turi teisę susipažinti su notariuo veiksmo atlikimo dokumentais bei gauti notarinio veiksmo atlikimo duomenis, jeigu jiems taikomas notarinio veiksmo paslapties reikalavimas?

ATSAKYMAS:

BPK 1 straipsnyje apibrėžta baudžiamojo proceso paskirtis suponuoja prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno pareigą ištirti tiek kaltinančias, tiek šalinančias baudžiamąją atsakomybę aplinkybes, taikant visas įstatymų numatytas priemones nusikalstamai veikai atskleisti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas suteikia prokurorams (faktiškai ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnams) labai plačias teises gauti baudžiamosios bylos tyrimui reikalingus duomenis. Tiesa, priklausomai nuo asmens privatumo ar visuomeniškai svarbaus intereso pažeidimo renkant įkalčius pobūdžio, tokiems duomenims gauti baudžiamojo proceso įstatymas numato skirtingas procesines priemones. Taip dokumentus su reikšmingais bylai išspręsti duomenimis gali pateikti proceso dalyviai, taip pat bet kokie fiziniai ar juridiniai asmenys savo iniciatyva (BPK 98 straipsnis), juos raštu gali išreikšauti ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras (BPK 97 straipsnis), priėmęs nutarimą susipažinti su informacija ir gavęs ikiteisminio tyrimo

teisėjo sutikimą prokuroras ar jo pavedimu ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę susipažinti su reikalingais duomenimis, gauti jų kopijas ar išrašus (BPK 155 straipsnis), taip pat gali būti daromas poėmis (BPK 147 straipsnis) arba krata (BPK 145 straipsnis).

7. KLAUSIMAS:

Ar teisės aktai nustato kokius nors apribojimus prokurorui susipažinti su informacija?

ATSAKYMAS:

BPK 155 straipsnio 5 dalyje suformuluota vienintelė nuoroda į galimus prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimus, tačiau toks nukreipimas į kitus, BPK neišvardintus įstatymus reiškia, kad jis taikytinas tik šiai konkrečiai procesinei prievartos priemonei.

Tuo tarpu visais kitais atvejais prokuroro kaip ikiteisminio tyrimo vadovo ir organizatoriaus, taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūno kaip tiesioginio nusikalstamos veikos tyrėjo iniciatyvą reikalauti konkrečių duomenų riboja tik šių sąryšis su tiriama byla (BPK 20 straipsnis), pakankamumas sprendimams priimti bei proporcingumas taikant procesines priemones (BPK 11 straipsnis).

Pažymėtina, kad valstybės, tarnybos, profesinės ar komercinės paslapties, taip pat privataus gyvenimo saugojimo interesai nėra kliūtis renkant ir tiriant bylai reikšmingus duomenis, nors jų procesiniam įforminimui keliai papildomi reikalavimai, taikomos atskiros apsaugos priemonės bei ribojamas viešumas bylą nagrinėjant teisme (BPK 9 straipsnis).

8. KLAUSIMAS:

Kokie konkretūs prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimai numatyti teisės aktuose, į kuriuos nukreipia BPK 155 str. 5 d. ir kurie yra susiję su notariuo veikla?

ATSAKYMAS:

Lietuvos Respublikos įstatymai, reglamentuojantys susijusius su notarų veikla teisinius santykius, numato vos kelis atvejus, kai aiškiai ribojamas konkrečių duomenų atskleidimas:

1. Notariato įstatymo 14 straipsnio 4 dalyje bei Civilinio kodekso 5.32 straipsnyje nustatyta, kad pažymos apie testamentus išduodamos ir testamentų registro duomenys atskleidžiami tik po testatoriaus mirties.
2. Civilinio kodekso 3.221 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad be tėvių sutikimo iki vaiko pilnametystės negali būti atskleisti duomenys apie įvaikinimą, nors to paties straipsnio 3 dalyje suformuluota išimtis, leidžianti tokius duomenis atskleisti esant svarbioms priežastims.

3. Kiti Civilinio kodekso numatyti konkrečios informacijos atskleidimo apribojimai, pvz., komercinė (gamybinė) ir profesinė paslaptis (1.116 straipsnis), Neveiksnių ir ribotai veikusių asmenų registro duomenys (2.11¹ straipsnis), teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą (2.23 straipsnis), šalių konfidencialumo pareiga (6.669 straipsnis), banko paslaptis (6.925 straipsnis), jungtinės veiklos sutarties ypatybė (6.982 straipsnis), draudiko pareigos (9.995 straipsnis) ir pan., siejami su kituose įstatymuose apibrėžtomis išimtimis, leidžiančiomis kompetentingoms įstaigoms gauti reikalingus jų funkcijoms atlikti duomenis ir dokumentus.

9. KLAUSIMAS:

Kokia praktika formuojama Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose bei Europos žmogaus teisių teismo sprendimuose dėl įslaptintos informacijos apsaugos ir jos naudojimo bylų procesuose?

ATSAKYMAS:

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 05 15 nutarime analizavo jautriausios informacijos – valstybės ir tarnybos paslapčių reglamentavimą ir pažymėjo, kad būtinybė apsaugoti įslaptintą informaciją yra viešasis interesas, ir turi būti toks atitinkamų procesinių veiksmų teisinis reguliavimas, kad būtų galima užtikrinti konstitucinio proporcingumo principo laikymąsi, kartu užtikrinant pusiausvyrą tarp viešo intereso ir teisme ginamų asmens teisių ir laisvių.

Paminėtinas ir šio teismo 2006 09 21 nutarimas, kuriame pabrėžta byla nagrinėjančio teismo pareiga kiekvienu atveju, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmens intereso, būtų pažeistos ir Konstitucijos įtvirtintos bei saugomos ir ginamos vertybės. Kartu byla nagrinėjantis teismas turi motyvuoti atitinkamame teismo akte savo sprendimą pripažinti tam tikrą interesą viešuoju interesu. Be to, Konstitucinio Teismo 2005 07 08 ir 2006 09 21 nutarimuose pažymėta, jog viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis, ir dėl to negalima *a priori* apibrėžti visų atvejų, kai įslaptinta informacija teismo sprendimu negali būti pripažinta įrodymu.

Nagrinėjamu klausimu ypač svarbi Konstitucinio Teismo 2007 05 15 nutarime padaryta išvada, kad jeigu teisingumui byloje įvykdyti teismui pakanka tokių įrodymų (medžiagos), kurie nėra įslaptinti, tokia neatskleistina informacija, saugant viešąjį interesą, neturėtų būti naudojama bylos procese.

Ši taisyklė pabrėžia įrodymų pakankamumo ir

procesinių priemonių proporcingumo principų prioritetą visoms be išimties valstybės institucijoms, dalyvaujančioms baudžiamajame, civiliniame ar administraciniame procesuose.

Tuo pat metu pripažintina, kad konstitucinis informacijos, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalos individo autonominiams ar grupės asmens interesams arba viešajam interesui, apsaugos principas nenumato absoliučią draudimų informaciją ar duomenis naudoti teisminiuose (atitinkamai ir ikiteisminiuose) procesuose. Tokiais atvejais taikomos teisės aktuose numatytos konkrečios procesinės priemonės, užtikrinančios tokios informacijos ar duomenų apsaugą.

Tokios pačios principinės nuostatos atsispindi ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimuose nagrinėjant asmens teisę į privatumą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnis), kuriuose konstatuota, kad bet kokie informacijos atskleidimo suvaržymai galimi tik neišvengiamai būtiniais atvejais saugant pagrindines kito asmens teises, liudytojus ir nacionalinio saugumo bei esminius viešuosius interesus, tačiau ir tai turi būti atsverta tinkama teisingo baudžiamojo proceso tvarka. Pvz., *Olsson prieš Švediją*, Nr. 10465/83(1988), § 67, *Evans prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 6339/05, § 75, ECHR 2007, *Von Hannover prieš Vokietiją*, Nr. 59320/00, § 57, ECHR 2004-VI, *Rees prieš Jungtinę Karalystę*, 1986 m. spalio 17 d. sprendimas, serija A Nr. 106, § 37, *Berrehab prieš Nyderlandus*, 1988-06-21, § 28, Serija A Nr. 138), *Silver ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 1983-03-25, Serija A Nr. 61, §§ 99–105, ir kt.

DĖL PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ, VARŽANČIŲ NOTARŲ VEIKLĄ, TAIKYMO

10. KLAUSIMAS:

Ar pas notarą arba notaro biure galėtų būti atliekama krata arba poėmis?

ATSAKYMAS:

BPK 145 straipsnis (krata) ir 147 straipsnis (poėmis) nenumato jokių išimčių šiais veiksmais paimamų dokumentų turiniui ir pobūdžiui. Preziuruojama, kad šiomis procesinėmis prievartos priemonėmis ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokurorai tiesiogiai gali apžiūrėti ir paimti bet kokius dokumentus iš bet kokio fizinio ar juridinio asmens, taip pat ir notaro ar notarų biuro, jeigu jie gali turėti reikšmės konkrečiai byloi išspręsti.

11. KLAUSIMAS:

Ar notaras, kuriam buvo pritaikyta procesinė

prievartos priemonė (krata, poėmis ir pan.), gali ginti savo teises ir ginčyti tokių veiksmų teisėtumą per įgaliotą atstovą (advokatą)?

ATSAKYMAS:

Notaras kaip asmuo, kurio atžvilgiu buvo pritaikyta procesinė prievartos priemonė (numatyta BPK 145, 147 ar 155 straipsnyje), neturi galimybės ginti savo teises ir ginčyti tokių priemonių teisėtumą per įgaliotą atstovą, nes BPK 55 straipsnis teisę turėti tokį atstovą numato tik nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui, liudytojui, užstato davėjui. Todėl skundus aukštesniajam prokurorui ir ikiteisminio tyrimo teisėjui notaras (jei jis nebuvo apklaustas kaip liudytojas) turi teikti tik savo vardu, o posėdyje pas ikiteisminio tyrimo teisėją neturi galimybės pasinaudoti įgaliotojo atstovo (advokato) pagalba ir turi ginti savo pažeistas teises asmeniškai.

12. KLAUSIMAS:

Ar prokuroras turi informuoti notarą, kad iš notaro gauta informacija tapo nereikalinga ikiteisminiam tyrimui?

ATSAKYMAS:

BPK 155 straipsnio 3 d. prokurorui nustatyta prievolė nedelsiant sunaikinti konkrečiam tyrimui nereikalingą informaciją įgyvendinama BPK 161 straipsnyje numatyta tvarka. Tačiau BPK nėra numatyta prokuroro (ir tuo labiau ikiteisminio tyrimo pareigūno) prievolė informuoti asmenį apie paimitos iš jo informacijos, susijusios su trečiuoju asmeniu, sunaikinimą. Tai reiškia, kad notaras, iš kurio procesinėmis prievartos priemonėmis paimiti duomenys apie trečią asmenį, nebus informuotas apie tokių duomenų likimą, išskyrus atvejus, kai paimiti konkretūs dokumentai gražinami BPK 93 ir 94 straipsniuose nustatyta tvarka.

13. KLAUSIMAS:

Ar prokuroras turi informuoti notarą, kad iš notaro gauta informacija bus panaudota ir kitoje iškeltoje baudžiamojoje byloje, apie kurią notaras nebuvo informuotas prieš gaunant iš jo informaciją apie atliktus notarinis veiksmus?

ATSAKYMAS:

Taikant procesines prievartos priemones paimita informacija ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo sutikimu gali būti panaudota ir kitoje baudžiamojoje byloje (BPK 162 straipsnis), tačiau BPK nėra numatyta prokuroro (ir tuo labiau ikiteisminio tyrimo pareigūno) prievolė informuoti asmenį apie tokį sprendimą. Pažymėtina ir tai, kad tokio veiksmo apskundimo tvarka taip pat nėra reglamentuota.

14. KLAUSIMAS:

Ar yra teismų praktikos, kuri būtų susijusi su prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimo taikymu?

ATSAKYMAS:

Teismų praktikos, susijusios su prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimų taikymu, nėra. BPK komentare¹ aptariami apribojimai siejami tik su Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo reglamentuojama sfera. Populiarioje teisinėje literatūroje šis klausimas iš esmės neapartas².

15. KLAUSIMAS:

Ar įstatymai nustato pareigą prokurorui informuoti notarą, kad kai neatidėliotinais atvejais atlikus poėmį ir kratą ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu, be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo ar nutarties, po kratos ar atlikus poėmį vėliau kaip per 3 dienas buvo gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis patvirtinti atlikto veiksmo teisėtumą?

ATSAKYMAS:

Nuo 2011 09 01 įsigaliojo nauja BPK 145, 147 ir 160¹ straipsnių redakcija, suteikianti teisę neatidėliotinais atvejais susipažinti su informacija, atlikti poėmį ir kratą ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo ar nutarties. Tokiais atvejais per 3 dienas prokuroras turi gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį patvirtinti atlikto veiksmo teisėtumą. Tačiau BPK nėra numatyta prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pareiga informuoti apie tokios nutarties priėmimą, nors jei teisėjas nutartimi atsako patvirtinti prokuroro nutarimą, tuomet visi paimiti daiktai ir dokumentai turi būti gražinti savininkui. Negavus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties dėl prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo teisėtumo patvirtinimo, notaro galimybės skųsti tokius sprendimus labai apsinkinama.

16. KLAUSIMAS:

Ar notarui turi būti įteikiama nutartis dėl kratos ar poėmio atlikimo prieš juos atliekant?

ATSAKYMAS:

BPK 149 straipsnio 1 dalyje apibrėžta pareiga paskelbti nutartį ar nutarimą dėl kratos ar poėmio asmeniui, pas kurį tas veiksmas atliekamas, ir pasiūlyti jam atiduoti juose išvardintus daiktus ar dokumen-

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji knyga. I-IV dalyai. TIC. Vilnius. 2003. P. 391–394.

² Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. TIC. Vilnius. 2005. P. 274–275.

tus. Tačiau nei nutarimo, nei nutarties kopija neįteikiama (pasirašytinai įteikiamas tik kratos ar poėmio protokolo nuorašas). Šių veiksmų protokoluose tik pažymima, kad konkretus nutarimas ar nutartis paskelbti įrašant jų priėmimo datą ir kad pasiūlyta atiduoti nutarime ar nutartyje nurodytus ieškomus daiktus, tačiau jie protokole nebevardinami.

Dėl šių priešasčių notaras, pas kurį atliekamas poėmis ar krata, turi ribotą laiką susipažinti su nutarties ar nutarimo tekstu bei jame išdėstytais motyvais, o paimamų dokumentų ir daiktų ryšio su tirama byla įvertinimas apsunkinamas.

17. KLAUSIMAS:

Kokios procesinės galimybės notarui ginčyti procesinę prievartos priemonę paimti duomenis apie gyvo asmens sudarytą testamentą iš notaro?

ATSAKYMAS:

Nagrinėjamoje situacijoje duomenų apie gyvo asmens testamentą paėmimas ir panaudojimas baudžiamajame procese pirmiausiai pažeidžia individualius testatoriaus interesus, o paskui – testamentu duomenis saugančių notarų interesus tinkamai vykdyti įstatymuose (Notariato įstatymo 14 straipsnyje, CK 5.32 straipsnyje) apibrėžtas pareigas. Plačiausias procesines galimybes ginčyti ikiteisminio tyrimo įstaiigos, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus turi įtariamasis, kuris šiuo atveju ir yra testatorius.

Tuo tarpu notaras, kurio atžvilgiu taikoma procesinė prievartos priemonė duomenims apie testamentą paimti, turi tik ribotas galimybes suderinti interesą tinkamai atlikti savo pareigą su ikiteisminio tyrimo interesu, nes yra rizika, kad bus priimtas sprendimas pritaikyti griežčiausią priemonę – kratą notaro biure.

18. KLAUSIMAS:

Ar ikiteisminio tyrimo teisėjo rezolucijai ant prokuroro nutarimo apskūsti taikomas toks pats terminas kaip ir prokuroro nutarimui apskūsti?

ATSAKYMAS:

BPK X skyriuje nėra numatyta, kad jame nustatyta tvarka nagrinėjami baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų skundai dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų (išskyrus nutartis). Todėl teismų nutartimis formuojama praktika labai susiaurina asmens, kurio atžvilgiu panaudota BPK 155 straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė, teisę ginčyti jos teisėtumą, nes taiko trumpesnę ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų (rezolucijos ant prokuroro nutarimo) apskundimo terminą nei to paties dokumento (prokuroro nutarimo) apskundimo terminas.

19. KLAUSIMAS:

Kokios yra praktinės galimybės, jog aukštesnysis prokuroras, kuriam notaras skundžia prokuroro priimtą nutarimą, panaikins prokuroro nutarimą taikyti procesinę prievartos priemonę?

ATSAKYMAS:

Tikėtina, jog aukštesnysis prokuroras, nagrinėdamas notaro skundą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo pagrįstumo, dažniau atmes jį tuo motyvu, jog priemonės teisėtumą patvirtino ikiteisminio tyrimo teisėjas (teismas); savo ruožtu teismas, nagrinėdamas notaro skundą dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties ar rezolucijos, palygins du viešuosius interesus (notarinės informacijos konfidencialumo ir ikiteisminio tyrimo interesą gauti maksimalų kiekį informacijos ginant kitus visuomeniškai svarbius interesus) ir dažniau priims palankius baudžiamojo persekiojimo funkcijai sprendimus.

DĖL PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKYMO YPATYBIŲ NOTARŲ BIURUOSE PAIMANT DOKUMENTUS IR INFORMACIJĄ

20. KLAUSIMAS:

Į kokius prokuroro nutarime esančius rekvizitus turėtų atkreipti dėmesį notaras, gavęs prokuroro nutarimą susipažinti su informacija?

ATSAKYMAS:

Gavus prokuroro nutarimą susipažinti su informacija, surašytą BPK 155 straipsnyje nustatyta tvarka ir patvirtintą ikiteisminio tyrimo teisėjo, būtina įsitikinti, ar nurodyta konkreti baudžiamoji byla ir jos numeris, kokių konkrečių duomenų prašoma ir koks reikalaujamos informacijos ryšys su tirama nusikaltama veika, ar yra prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo parašai. Jei informacijos reikalaujama pateikiant prokuroro nutarimą be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo (neatidėliotinas atvejis, nuo 2011 09 01 numatytas BPK 160¹ straipsnyje), tokią situaciją patvirtinantys motyvai turėtų būti pažymėti aptariamame nutarime.

21. KLAUSIMAS:

Ką turi daryti notaras, jeigu nėra galimybių pateikti BPK 155 str. numatyta tvarka prokuroro reikalaujamos informacijos arba dokumentų?

ATSAKYMAS:

Nesant galimybių pateikti BPK 155 straipsnyje numatyta tvarka reikalaujamos informacijos arba iš notaro reikalaujama neatskleistinių duomenų, apie tai būtina raštu informuoti nutarimą surašiusį prokurorą ir nurodyti faktinius bei teisinius argumentus.

22. KLAUSIMAS:

Ką turi daryti notaras, jeigu mano, kad prokuroro nutarimas susipažinti su informacija yra neteisėtas?

ATSAKYMAS:

Jei pagrįstai manoma, kad toks prokuroro nutarimas yra neteisėtas, jis gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui BPK 63 straipsnyje nustatyta tvarka. Aukštesniojo prokuroro nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

23. KLAUSIMAS:

Ką turi daryti notaras, jeigu mano, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimas (rezoliucija ant prokuroro nutarimo) yra neteisėtas?

ATSAKYMAS:

Jei pagrįstai manoma, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimas (rezoliucija ant prokuroro nutarimo) yra neteisėtas, jis gali būti skundžiamas aukštesniajam teismui, kurio sprendimas yra galutinis (BPK 65 straipsnis). Ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis patvirtinti prokuroro nutarimą skundžiama aukštesniam teismui BPK 160¹ straipsnyje nustatyta tvarka.

24. KLAUSIMAS:

Ką turi daryti notaras, jeigu jam buvo pateiktas prokuroro nutarimas be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo (rezoliucijos) ir buvo susipažinta su informacija?

ATSAKYMAS:

Tais atvejais, kai pateikiamas prokuroro nutarimas be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo (rezoliucijos), rekomenduotina raštu paprašyti prokurorą pateikti duomenis, ar per 3 dienas gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis patvirtinti tokį nutarimą. Kadangi BPK 160¹ straipsnyje nenumatyta prokuroro pareiga informuoti asmenį, iš kurio BPK 155 straipsnyje nustatyta tvarka reikalaujama informacijos, apie ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį dėl nutarimo teisėtumo, siūlytina raštu pareikalauti jos kopijas, kadangi tik tokiu atveju notaras gali realizuoti savo teisę skųsti šį ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimą.

25. KLAUSIMAS:

Ką turi daryti notaras, jeigu paimami dokumentai ar informacija yra reikalinga jo veiklai?

ATSAKYMAS:

Jei paimami dokumentai ar informacija yra reikalingi notaro veiklai, rekomenduotina padaryti atitinkamas kopijas, taip pat surašyti prašymą prokurorui dėl informacijos ar duomenų neatskleidimo, grąžinimo poreikio ir terminų, kitų aktualių klausimų.

26. KLAUSIMAS:

Ar prieš atliekant kratą bei poėmį turi būti paskelbiama nutartis atlikti kratą ar poėmį, kas turi būti numatyta tokiose nutartyse bei kratos ar poėmio protokoluose?

ATSAKYMAS:

Krata (BPK 145 straipsnis) ir poėmis (BPK 147 straipsnis) atliekami tik paskelbus atitinkamą ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį. Neatidėliotinais atvejais šiuos veiksmus leidžiama atlikti ir prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu, neturint nutarties (BPK 160¹ straipsnis). Nutartyse ir nutarimuose turi būti aiškiai išvardinti konkretūs objektai ir dokumentai, kuriuos siekiama paimti. Todėl rekomenduotina išsamiai susipažinti su skelbiamais dokumentais (esant galimybei padaryti kopijas ar išrašus) ir reikalauti, kad kratos ir poėmio protokoluose būtų išsamiai aprašyta, kokių objektų ieškoma ir kokius veiksmus kokiose patalpose atliko pareigūnai. Visos pastabos turi būti įrašomos šiuose protokoluose.

27. KLAUSIMAS:

Į ką atkreipti dėmesį, kai pateikiama nutartis dėl kratos ar poėmio atlikimo?

ATSAKYMAS:

Rekomenduotina įsitikinti, ar nutartyse (nutarimuose) dėl kratos ar poėmio yra teisėjo (ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro) parašai, ar nurodyta konkreti baudžiamoji byla ir jos numeris, kokių konkrečių objektų ieškoma ir koks jų ryšys su tiriamą nusikalstama veika.

28. KLAUSIMAS:

Ką turėtų daryti notaras, jeigu iš jo paimami neatskleistini duomenys, pvz., duomenys apie gyvų asmenų testamentus?

ATSAKYMAS:

Tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo įstaigos ir prokuratūra reikalauja pateikti arba paima neatskleistinus duomenis, pvz., apie gyvų asmenų testamentus, svarstyti galimybė atlikti tokius veiksmus: atitinkamo tyrimo veiksmo protokole įrašyti pastabą apie įstatymuose suformuluotus draudimus notarui atskleisti konkrečius duomenis, taip pat informuoti asmenį, kurio duomenys paimami, apie galimą jo interesų pažeidimą konkrečios ikiteisminio tyrimo įstaigos ar prokuratūros veiksmais.

29. KLAUSIMAS:

Ką gali daryti notaras, jeigu mano, kad krata ar poėmis buvo atlikti nepagrįstai?

ATSAKYMAS:

Jei pagrįstai manoma, kad krata ar poėmis atlikti

nepagrįstai, ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmai gali būti skundžiami tyrimą organizuojančiam prokurorui BPK 62 straipsnyje nustatyta tvarka, prokuroro veiksmai ir sprendimai – aukštesniajam prokurorui BPK 63 straipsnio tvarka, o pastarojo sprendimai – ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmai ir nutartys skundžiami aukštesniajam teismui BPK 65 straipsnyje nustatyta tvarka.

30. KLAUSIMAS:

Ką gali daryti notaras, jeigu jam pateikiamas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas daryti kratą ar poėmį be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties?

ATSAKYMAS:

Tais atvejais, kai pateikiamas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas daryti kratą ar poėmį neatidėliotinu atveju be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, rekomenduotina raštu paprašyti prokurorą pateikti duomenis, ar per 3 dienas gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis patvirtinti tokio nutarimo teisėtumą. Kadangi BPK 160¹ straipsnyje nenumatyta prokuroro pareiga informuoti asmenį, pas kurį padarytas poėmis ar krata, apie ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį dėl minėto nutarimo teisėtumo, siūlytina raštu pareikalauti jos kopijos, kadangi tik tokiu atveju notaras gali realizuoti savo teisę skųsti šį ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimą.

31. KLAUSIMAS:

Kokia tvarka gali būti skundžiamos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys?

ATSAKYMAS:

Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys skundžiamos aukštesniajam teismui per 7 dienas nuo nutarties gavimo per sprendimą priėmusį teismą (BPK 440 straipsnio 2 dalis).

32. KLAUSIMAS:

Kokias teises turi poėmį ar kratą atliekantys pareigūnai?

ATSAKYMAS:

Atkreiptinas dėmesys, kad poėmį ir kratą atliekantys pareigūnai turi teisę atidaryti ir patikrinti užrakintas patalpas ir talpyklas, apriboti esančių akivaizdoje asmenų judėjimą ir prievarta paimti ieškomus daiktus (BPK 145, 147, 149, 11 straipsniai), taip pat atlikti asmens kratą be atskiros ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties (BPK 146 straipsnio 2 dalies 2 punktas). Dėl to rekomenduotina reikalauti, kad visi pareigūnų veiksmai būtų smulkiai aprašyti atitinkamo veiksmo protokole.

33. KLAUSIMAS:

Kokius daiktus ar dokumentus turi teisę paimti poėmį ar kratą atliekantys pareigūnai?

ATSAKYMAS:

Pabrėžtina, kad darantis kratą ar poėmį pareigūnas turi teisę paimti tik tuos daiktus ir dokumentus, kurie gali turėti reikšmės tyrimui (BPK 149 straipsnio 6 dalis). Visos pastabos dėl pareigūnų veiksmų bei daiktų ar dokumentų paėmimo pirmiausiai turi būti įrašytos kratos ar poėmio protokole. Prireikus visi motyvai ir nuorodos į pastabas surašomi skunduose prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui (teismui).

34. KLAUSIMAS:

Ar skundus dėl procesinių prievartos priemonių pritaikymo teisėtumo ir pagrįstumo gali pasirašyti ir dalyvauti juos nagrinėjant notaro įgaliojimas atstovas (advokatas)?

ATSAKYMAS:

Skundus dėl procesinių prievartos priemonių pritaikymo teisėtumo ir pagrįstumo turi pasirašyti pats notaras, taip pat jis pats asmeniškai gali dalyvauti juos nagrinėjant. Nors įgaliojimo atstovo įtraukimas į procesą galimas tik tokiu atveju, jei aptariamomis aplinkybėmis notaras dar būtų apklausiamas ir kaip liudytojas, procesinių prievartos priemonių pritaikymo atvejais rekomenduotina nedelsti konsultuotis su baudžiamojo proceso patirties turinčiais advokatais.

Parengta pagal advokatų prof. habil. dr. Valentino Mikelėno ir Rolando Tilindžio 2011 10 25 teisinę išvadą dėl informacijos teikimo ikiteisminio tyrimo įstaigoms ir prokuratūrai.

■

PASITIKĖJIM AIS NOTARAIS DAR IŠAUGO

Du trečdaliai Lietuvos gyventojų pasitiki notarais ir pritartų, jei notarams būtų patikėta papildomų funkcijų. Tai rodo sociologinė apklausa, kurią atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras "Vilmorus". Tyrimo duomenimis, vertindami teisiųjų profesijų atstovus, Lietuvos gyventojai septintus metus iš eilės labiausiai pasitiki notarais (66%). Nepasitiki 9 procentai. Nuo 2010 metų pasitikėjimas notarais pakilo 8 procentiniais punktais (2010 m. – 58 %, 2009 m. – 53%).

Antrąją poziciją pasitikėjimo lentelėje užima policininkai (47%, 2010 m. - 40%, 2009 m. – 36%). Ūgtelėjo pasitikėjimas ir kitų teisiųjų profesijų atstovais: advokatais pasitiki 41%, (2010 m. - 31%, 2009 m.- 31%), Specialiųjų tyrimų tarnybos darbuotojais – 26% (2010 m. - 20%, 2009 m.- 22%), prokurorais – 22% (2010 m. - 12% , 2009 m.- 13%), VSD pareigūnais – 22% (2010 m. - 18%, 2009 m. - 18%), teisėjais – 20% (2010 m. - 14%, 2009 m. - 15%), antstoliais – 19% (2010 m. - 14%, 2009 m.- 12%).

**Lietuvos notarų rūmų
prezidentas
Marius Stračkaitis:**

"Lietuvos žmonių pasitikėjimas notarais – gera žinia pirmiausia patiems gyventojams. Notarų biurų klientai gali tikėtis kokybiškų ir nešališkų teisiųjų paslaugų ir kliento paslapties apsaugojimo. Notarai – viešojo intereso civilinės teisės srityje skydas".

**"Vilmorus" direktorius
dr. Vladas Gaidys:**

"Sociologinė apklausa atlikta 2011 m. spalį, dar prieš paviėšinant prieštarigus faktus, susijusius su kriminalinės policijos veikla, todėl šiandien pasitikėjimo policija rodiškai galėtų skirtis. O pasitikėjimo notarais kasmetinį augimą siečiau su notariato pastangomis, nepaisant į sudėtingą ekonomikos būklę, išlaikyti tinkamą teisiųjų paslaugų lygį".

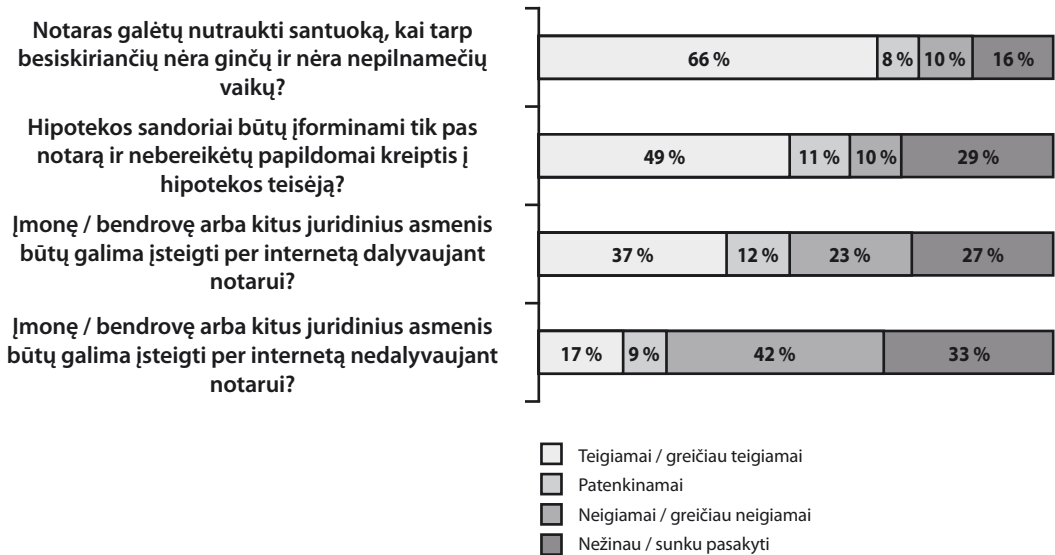
Pasitikėjimas teisiųjų profesijų atstovais 2009 – 2011 m.

	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Notarai	53%	58%	66%
Policininkai	36%	40%	47%
Advokatai	31%	31%	41%
STT	22%	20%	26%
VSD	18%	18%	22%
Prokurorai	13%	12%	22%
Teisėjai	15%	14%	20%
Antstoliai	12%	14%	19%

"Vilmorus" duomenimis, net 74% apklaustųjų palankiai vertina siūlymus, kad notaras galėtų nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų. 60% respondentų pritaria ir Seimo patvirtintoms ir 2012 m. liepą įsigaliosiančioms hipotekos reformos nuostatoms, kad hipotekos sandoriai būtų įforminami tik pas notarą ir neberekėtų papildomai kreiptis pas hipotekos teisėją.

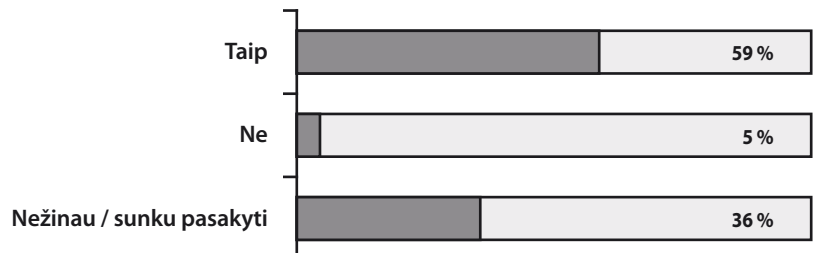
Beveik pusė respondentų (49%) teigiamai vertina siūlymus, kad įmonę arba bendrovę, dalyvaujant notariui, būtų galima įsteigti per internetą. Įmonės steigimui internete be notaro tarpininkavimo pritaria tik 26% apklaustųjų.

Kaip vertinate siūlymus, kad...

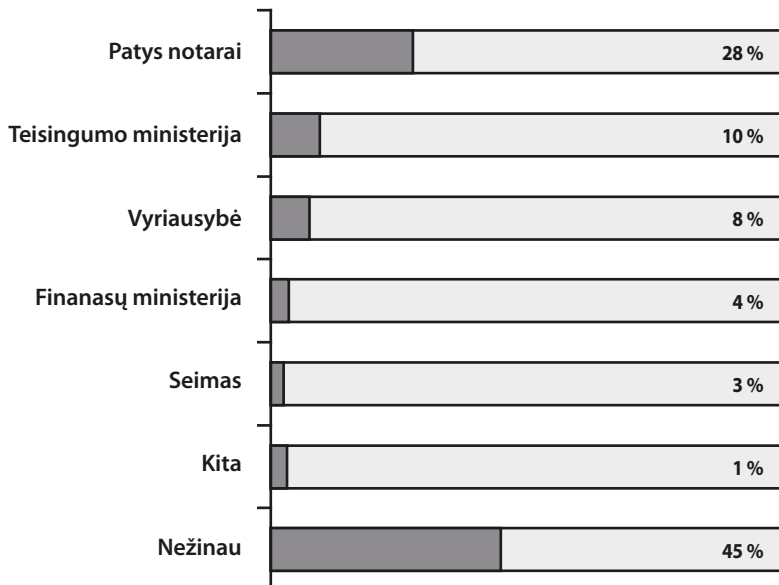
Didesnė dalis (59%, 2010 m. – 56%) respondentų mano (4 pav.), kad Lietuvoje notarų yra pakankamai. Tačiau nemažai respondentų (36%, 2010 m. – 39%) neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Tai, kad notarų trūksta, tiek 2011 m., tiek 2010 metais sakė 5% apklaustųjų.

Ar Lietuvoje, Jūsų manymu, pakanka notarų?

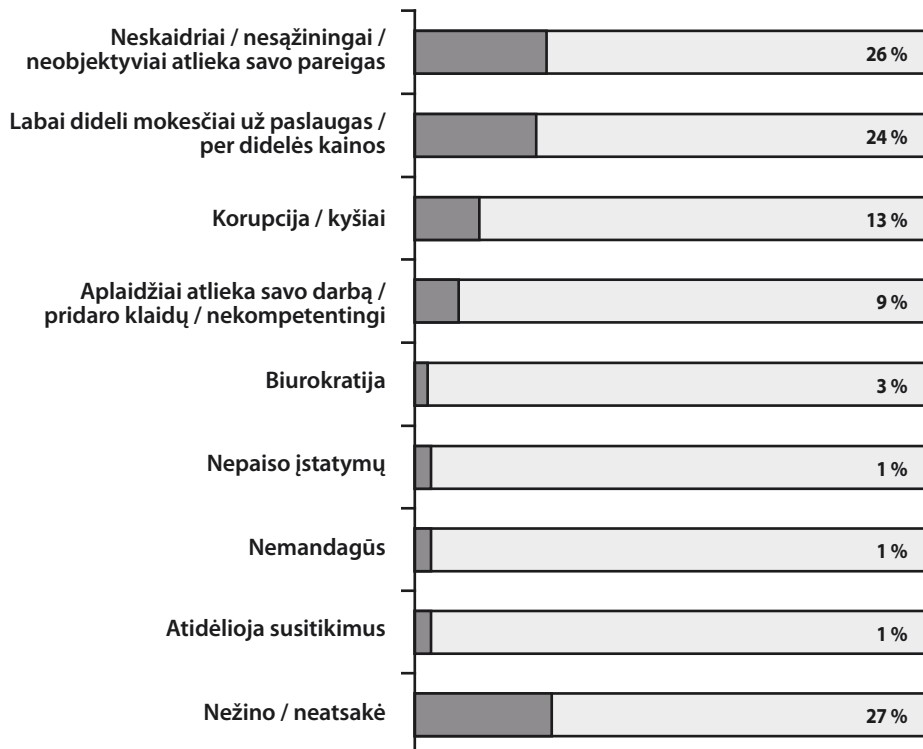

Kaip ir 2010 m., beveik trečdalis 28% (2010 m. – 29%) Lietuvos gyventojų mano, kad notarų paslaugų įkainius nustato patys notari (5 pav.). Teisingumo ministeriją minėjo 10% (2010 m. – 13%), Vyriausybę 8% (2010 m. – 8%). Kaip ir ankstesniais metais, didelė dalis respondentų (45%, 2010 m. – 43%) nežino, kas nustato notarų paslaugų įkainius.

Kaip Jūs manote, kas nustato notarų paslaugų įkainius?

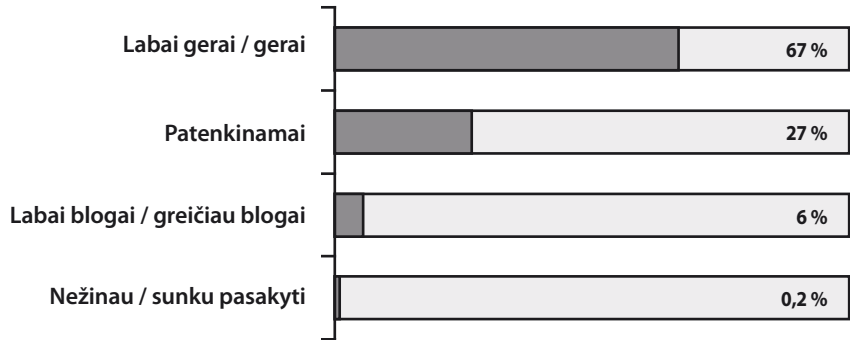

Kodėl Jūs nepasitikite notariais?

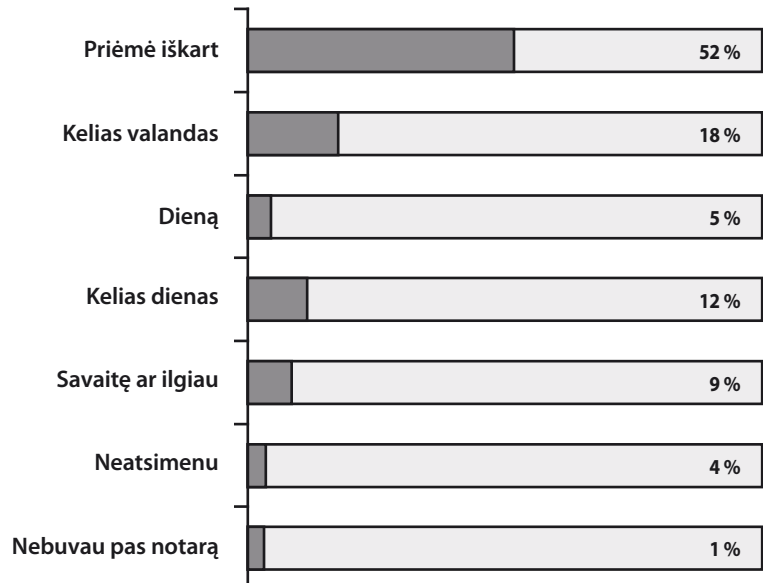
Per pastaruosius dvejus metus 41% respondentų tvarkė reikalus notarų biuruose: 26% vieną kartą, 16% – 2 kartus ir daugiau. Du trečdaliai (67%) respondentų, tvarkiusių reikalus notarų biuruose, notarų teikiamų paslaugų kokybę vertina gerai, 27% – patenkinamai. Šie rodikliai per pastaruosius metus nepakito.

Kaip vertinate notarų paslaugų kokybę?

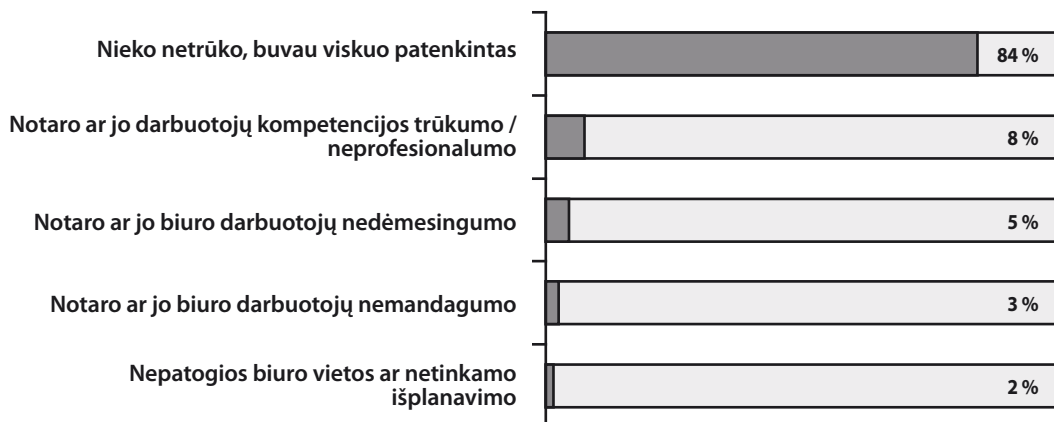
Kaip ir 2010 m., dažniausiai apsilankiusieji per paskutinius 2 metus notaro biure buvo priimti iš karto (52%, 2010 m. – 54%), laukti kelias valandas teko 18% apsilankiusiųjų (2010 m. – 17%).

Kiek laiko paskutinį kartą teko laukti priėmimo pas notarą?

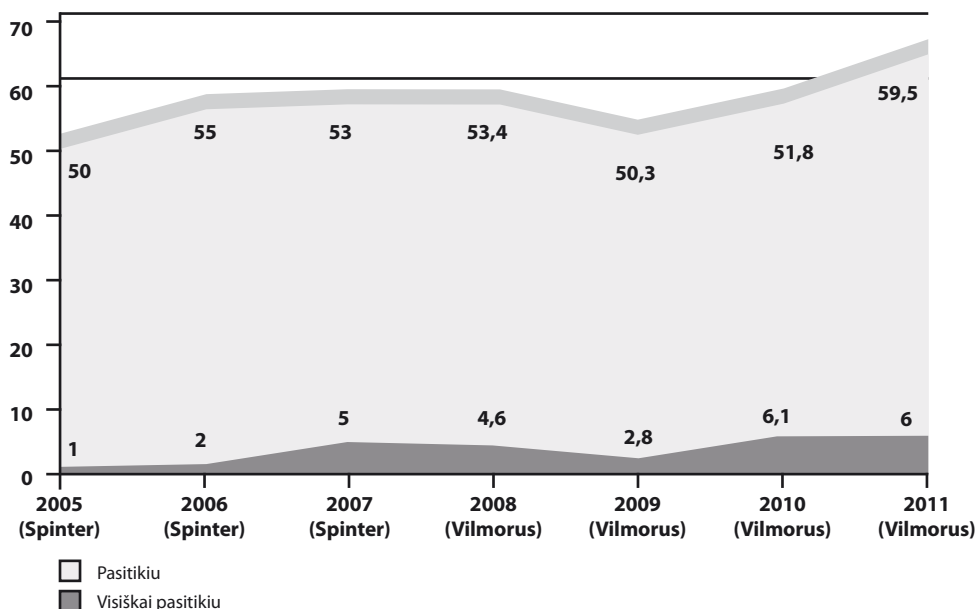

84% apsilankiusių notaro biure per pastaruosius 2 metus buvo viskuo patenkinti ir teigė, kad jiems nieko netrūko (11 pav.). Notaro ar jo darbuotojų kompetencijos trūkumą minėjo 8%, nedėmesingumą – 5%, nemandagumą – 3%. Šie vertinimai, palyginanti su 2010 m., beveik nesikeitė.

Jei susitikimas su notaru paliko blogą įspūdį, tai įvyko dėl...

Pasitikėjimo notariais pokyčiai 2005–2011 metais

„Vilmorus“ Lietuvos notarų rūmų užsakymu 2011 metų spalio 7-17 dienomis pagal reprezentatyvaus tyrimo metodiką 17 miestų ir 52 kaimuose apklausė 1002 respondentus, kurių amžius 18 ir daugiau metų. „Notariato“ inf.

■

U.I.N.L.

INTERNATIONAL UNION OF NOTARIES

TARPTAUTINĖ NOTARIATO SAJUNGA (UINL)

UINL Europos reikalų komisijos posėdis Albanijoje

2011 m. balandžio 14-16 dienomis Tiranoje (Albanija) vyko Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) Europos reikalų komisijos (CAE) 1-oji plenarinė sesija, kurioje Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidentas Marius Stračkaitis ir teisininkė konsultantė Sandra Vencloviėnė.

CAE sesijos dalyvius pasveikino Albanijos notariato prezidentė M. Sadushaj, Albanijos teisingumo viceministrė I. P. Hoti ir CAE prezidentas, Italijos notaras M. Miccoli.

Sesijos metu dalyviai aptarė svarbiausius Europos valstybių notariato klausimus ir pasidalino teisinėmis naujienomis, diskutavo apie notariato veiklą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimus bei jų tobulinimą, notaro vaidmenį modernioje visuomenėje bei valstybėje, notarų santykius su teisėjais bei advokatais, naujas notarų funkcijas.

UINL Generalinės tarybos posėdis Lenkijoje

2011 m. gegužės 27-28 dienomis Varšuvoje (Lenkija) vyko Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) Generalinės tarybos 2011-2013 m. kadencijos Pirmoji eilinė sesija. Renginyje Lietuvos notarų rūmams atstovavo viceprezidentė Daiva Lukaševičiūtė-Binkulienė ir konsultantė Laima Mikiparavičienė.

UINL prezidentas, Prancūzijos notaras Jean-Paulis Decorpsas pranešime priminė apie notariato svarbą ir vaidmenį pasaulyje, pareiškė ypatingą padėką Lenkijos notariatui už šios sesijos organizavimą. Notaro vaidmuo labai svarbus kovoje prieš korupciją ir pinigų plovimą, nes notaro patvirtintas dokumentas yra aiškus ir skaidrus. Generalinės tarybos narius pasveikino Lenkijos teisingumo ministras K. Kwiatkowski, informavęs apie Lenkijos pirmininkavimo Europos Sąjungai 2011 m. antrąjį pusmetį prioritetus.

Tarptautinės frankofoniškos žinių ekonomikos asociacijos prezidentas Phillippe'as Clercas perskaitė pranešimą apie žinių ekonomiką. Jis pabrėžė duomenų internete apsaugos, kovos su nusikalstamumu elektroninėje srityje ir pinigų plovimu svarbą, ragino kurti atitinkamas kovos strategijas. Pranešimo išvada: notaro profesijos ateitį būtina kurti ant konkurencingų, įvairialypių ir lanksčių teisinio saugumo pamatų.

Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) prezidentas Rudolfas Kaindlas savo pranešime ypatingą dėmesį skyrė dviem klausimams: 1) Europos Teisingumo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. sprendimui Nr. 50/2011; 2) 3-iajam Europos notarų kongresui "Europos įmonių teisės perspektyvos smulkioms ir vidutinėms įmonėms" 2011 m. birželio 28 d. Briuselyje. Šio kongreso tema - notaro vertė ir vaidmuo įmonių teisėje.

UINL prezidentas pristatė naujus Generalinės tarybos narius iš Alžyro, Argentinos, Brazilijos, Kinijos,

Kolumbijos, Ekvadoro, Ispanijos, Prancūzijos, Graikijos, Hondūro, Vengrijos, Italijos, Malio, Meksikos, Peru, Rusijos, Slovakijos, Šveicarijos, Čado, Čekijos, Turkijos, Togo.

Ataskaitas apie savo veiklą pateikė UINL kontinentinės komisijos - Azijos reikalų komisijos pirmininkas Wangas Fujia, Europos reikalų komisijos pirmininkas Mario Miccoli, Afrikos reikalų komisijos pirmininkė Régine Dooh-Collins, Amerikos reikalų komisijos pirmininkas Alfonsas Zermeño. Nuolatinio notarinių mainų biuro (ONPI) vadovas Léonas Hirschas informavo apie biuras rūpestį tarptautinių ryšių palaikymu. Tarptautinio notarų bendradarbiavimo komisijos (CCNI) pirmininkas Michelis Merlotti informavo apie komisijos vykdomą naujų galimų UINL narių paiešką ir pagalbą esamiems nariams. 2011 metų rudenį planuojama intensyviai dirbti su Madagaskaru, greitai bus sprendžiama dėl Balkanų valstybių prisijungimo prie Sąjungos. Kosove jau yra 10 jaunujų notarų, o Serbija jau taip pat priėmė notariato įstatymą. Plėtojami kontaktai su Uzbekistanu, Kazachstanu, Angola ir JAV Floridos valstija. Informaciją apie savo veiklą pateikė Patariamiosios komisijos (CC) pirmininkas Giancarlo Laurinis, Komisijos „Temos ir kongresai“ (CTC) pirmininkas Jean-Céléstinas Zouréas, Notarų socialinės apsaugos komisijos (CSSC) pirmininkas Manfredas Bengelis, Notarų profesinės etikos komisijos (CDN) pirmininkas Juanas Ignacio Gomeza Villa, Žmogaus teisių komisijos (CDH) pirmininkė Nathalie Andrier.

UINL Europos reikalų komisijos posėdis Vokietijoje

2011 m. rugsėjo 16-17 d. Hamburge (Vokietija) vyko Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) Europos reikalų komisijos (CAE) posėdis, kuriame Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidento narė, Vilniaus m. notarė Svajonė Šaltauskienė ir konsultantė Laima Mikiparavičienė.

Posėdyje dalyvavo 58 dalyviai iš įvairių Europos valstybių (UINL CAE narių): Vokietijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Slovėnijos, Turkijos, Graikijos, Kroatijos, Anglijos, Ispanijos, Austrijos, Olandijos, Liuksemburgo, Lenkijos, Lietuvos, Albanijos, Italijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Rusijos, Čekijos ir Bulgarijos.

Europos reikalų komisijos posėdis sutapo su Hamburgo notariatui svarbia data –modernaus notariato įsitvirtinimo Hamburge 200-osiomis metinėmis. Šia proga visus susirinkusius dalyvius pasveikino Hamburgo notarų rūmų prezidentas Heiko Zieras, pabrėždamas savo kalboje išskirtinę Hamburgo (pasaulinės

svarbos uosto ir prekybos centro) poziciją.

Notarų tarptautinio bendradarbiavimo komisijos prezidentas M. Merlotti informavo posėdžio dalyvius apie komisijos plėtojamą bendradarbiavimą su Kazachstanu ir Mongolija.

UINL Generalinės tarybos posėdis ir notarų narių prezidentų asamblėja Kolumbijoje

2011 m. gruodžio 1-7 dienomis Kartagenoje (Kolumbija) vyko Tarptautinės notariato sąjungos 2011-2013 metų kadencijos antroji Generalinės tarybos sesija ir pirmoji notarų narių prezidentų asamblėja. Asamblėjoje dalyvavo atstovai iš 51 UINL notariatų narių (iš viso UINL priklauso 74 notariatai nariai). Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidentas Marius Stračkaitis ir konsultantė Laima Mikiparavičienė.

Asamblėjos dalyvius pasveikino UINL prezidentas Prancūzijos notaras Jean-Paulis Decorpsas ir Kolumbijos notariato prezidentas Alvaras Rojasas Charry. Notariatų narių prezidentai ir UINL Generalinės tarybos nariai patvirtino 2010 m. spalio 2-3 d. Marakeše vykusios notarų narių asamblėjos ir 2011 m. gegužės 27-28 d. Varšuvoje vykusio Generalinės tarybos posėdžio nutarimus.

Į laisvą UINL viceprezidento Europai postą buvo pasiūlyta Ernesto Tarragono Albella kandidatūra, kuriai asamblėja pritarė vienbalsiai.

Asamblėjos diskusijoms ir debatams buvo pasirinktos dvi temos: 1) notarų funkcijų raida; 2) viešojo valdžia ir notaro statusas. Veiklos ataskaitas pateikė UINL kontinentinės komisijos.

Vienas iš pagrindinių asamblėjos klausimų buvo UINL finansinės situacijos apžvalga ir 2012-2013 metų biudžeto tvirtinimas. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad UINL administracinio sekretoriato darbuotojai gauna nepakankamą atlyginimą, kuris nėra adekvatus jų padidėjusiems darbo krūviams. UINL prezidentas Jean-Paulis Decorpsas padėjo notariatams, papildomai skyrusiems lėšų sąjungai: Makedonijos (papildomai skyrė 2000 eurų), Lenkijos (2500 eurų) ir Prancūzijos (10 000 eurų). Notariatų narių asamblėja pritarė nario mokesčio padidinimui 2012 metais (15 proc.) ir 2013 metais (dar papildomai 15 proc.).

■

EUROPOS SAJUNGOS NOTARIATŲ TARYBA (CNUE)

2011 m. gegužės 3 d. Briuselyje (Belgija) vyko CNUE neeilinė Generalinė asamblėja, kurioje Lietuvos notarų rūmams pagal prezidento M. Stračkaičio išduotą įgaliojimą atstovavo Lietuvos notarų rūmų konsultantė Vaidota Majūtė. Posėdžiui pirmininkavo CNUE prezidentas Rudolfas Kaindlas.

Neeilinė CNUE generalinė asamblėja buvo šaukiama siekiant skubiai patvirtinti CNUE poziciją dėl Europos Komisijos pateiktos Žaliosios knygos „Mažiau biurokratijos piliečiams: viešųjų dokumentų laisvo judėjimo skatinimas ir civilinės būklės aktų pripažinimas“. Diskusijos tarp CNUE narių kilo dėl Žaliosios knygos 8-10 klausimų, dėl kurių nuomonės išsiskyrė. CNUE Šeimos teisės darbo grupė parengė pozicijos projektą, kuriuo automatiniis civilinės būklės dokumentų pripažinimas vertinamas neigiamai dėl „forum shopping“ („teismo pirkimo“) reiškinio, fiktyvių santuokų ir partnerystės galimybės, valstybių narių privertimo pripažinti tuos juridinius faktus, kurie pagal jų nacionalinę teisę nepripažinti ir nesukelia teisinių pasekmių (pvz., tos pačios lyties asmenų santuokos ir pan.). Automatiškai pripažinti galėtų būti tik tokie objektyvūs civilinės būklės aktai, dėl kurių juridinio įtvirtinimo neturėtų kilti teisinių diskusijų, t.y. gimimo ir mirties faktai. CNUE darbo grupė, siekdama palengvinti ES piliečių gyvenimą, sprendžiant tarptautinį elementą turinčius klausimus, siūlė suvienodinti tarptautinės privatinės teisės normas. Be to, CNUE darbo grupės pozicijoje siūloma suteikti piliečiams galimybę pasi-

rinkti jų teisiniam statusui taikytiną teisę, kuri būtų artimiausia asmens kultūrai ir tradicijoms. Prancūzijos notarų rūmai pateikė alternatyvią CNUE poziciją, kuria siūloma visus civilinės būklės aktų įrašus automatiškai pripažinti kitose ES valstybėse narėse. Neigiami padariniai, galintys kilti konkrečiose valstybėse-narėse dėl automatinio pripažinimo, Prancūzijos notariato atstovų nuomone, spręstini, vadovaujantis viešosios tvarkos išlyga. Teisė pasirinkti civiliniam teisiniam statusui taikytiną teisę neturėtų būti numatyta, nes tai tradiciškai nėra sritis, kurioje galima rinktis taikytiną teisę.

Austrijos notarų rūmai pasiūlė priimti kompromisinę poziciją, siūlančią išplėsti civilinės būklės aktų sąrašą, kuriems būtų taikytinas automatiniis pripažinimas (pvz., gimimas, mirtis, pavardė, tėvystės nustatymas), o kitų civilinės būklės aktų, kurie turi sutartinį pobūdį (pvz., santuoka, partnerystė), laisvą judėjimą siūloma lengvinti vienodinant tarptautinės privatinės teisės normas. Taip pat siūloma automatiniam civilinės būklės aktų pripažinimui įtvirtinti tam tikrus saugiklius (pvz., viešosios tvarkos išlyga, įtvirtinti civilinės būklės aktų įrašų išdavimo jurisdikcijos taisykles, t.y. kurios valstybės-narės

teismas/institucija turi teisę tokius įrašus atlikti, taip pat galimybės taisyti civilinės būklės įrašus užtikrinimas).

Po diskusijų balsų dauguma su nežymiais pataisymais buvo patvirtinta CNUE Šeimos teisės darbo grupės parengta pozicija.

CNUE Generalinės asamblėjos posėdis Austrijoje

2011 m. birželio 17-18 d. Vienoje (Austrija) vyko CNUE Generalinė asamblėja, kurioje

Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidentas Marius Stračkaitis ir konsultantė Sandra Vencloviėnė. Asamblėjai pirmininkavo CNUE prezidentas Rudolfas Kaindlas. Jis informavo, kad 2011 m. gegužės 24 d. Europos Teisingumo Teismas priėmė sprendimus bylose C-47/08 Komisija prieš Belgiją, C-50/08 Komisija prieš Prancūziją, C-51/08 Komisija prieš Liuksemburgą, C-52/08 Komisija prieš Portugaliją, C-53/08 Komisija prieš Austriją, C-54/08 Komisija prieš Vokietiją ir C-61/08 Komisija prieš Graikiją. Komisijos ieškiniiais šiose bylose buvo siekiama, kad Teisingumo Teismas pripažintų, jog šios valstybės narės pažeidė ES teisę tuo, kad nacionalinėje teisėje paliko galioti pilietybės reikalavimą asmenims, norintiems verstis notaro veikla, ir netaiko notaro profesijai su profesinių kvalifikacijų pripažinimu susijusių ES antrinės teisės aktų nuostatų. Komisijos nuomone, notaro profesijai negali būti taikomas EB sutarties 45 straipsnio išimtis, pagal kurią EB sutarties nuostatos dėl įsisteigimo laisvės netaikomos veiklai, kuri bet kurioje valstybėje yra susijusi, nors ir laikinai, su viešosios valdžios funkcijų vykdymu. Teisingumo Teismas minėtų bylų sprendimuose pabrėžė, kad šie Komisijos kaltinimai yra susiję tik su pilietybės sąlyga ir nesusiję su notaro profesijos statusu ir organizavimu pagal nacionalinę teisės sistemą. Teisingumo Teismas priminė plačią įsisteigimo laisvės sampratą ir ypač tai, kad yra draudžiama bet kokia iš nacionalinės teisės aktų kylanti pilietybe grindžiama diskriminacija. Teisingumo Teismas taip pat nagrinėjo viešosios valdžios funkcijų vykdymo sąvokos apimtį (kaip išimties iš įsisteigimo laisvės pagrindą) bei ar ši sąvoka apima notarams priskirtą veiklą pagal nacionalines teisės sistemas.

Generalinė asamblėja diskutavo apie galimas pasekmes, paneigus, kad notarai vykdo viešosios valdžios funkcijas, tiek ES, tiek nacionaliniu lygmeniu; kokia turėtų būti tolimesnė CNUE strategija; ar direktyva dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo turėtų būti taikoma ir notarams; ar darytina išvada,

kad nebėra pateisinamos jokios išimtys iš įsisteigimo laisvės.

Pirmininkas R. Kaindlas informavo, kad 2011 m. kovo 16 d. Europos Komisija paskelbė dviejų atskirų reglamentų pasiūlymus: 1) Dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo, susijusių su sutuoktinių turto teisiniu režimu; ir 2) Dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo, susijusių su registruotos partnerystės turтинėmis pasekmėmis. Nors abiejuose reglamentų pasiūlymuose yra daug identišku nuostatų, Europos Komisija priėmė sprendimą ir parengė du atskirus reglamentų pasiūlymus dėl politinių priežasčių, bijodama, kad gali susidurti su dideliais sunkumais dėl kai kuriose valstybėse narėse esančios situacijos dėl registruotų partnerystės ir tokiu būdu siekdama palengvinti derybas dėl reglamento, nustatančio jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo, susijusių su sutuoktinių turto teisiniu režimu, taisykles, priėmimo.

3-asis Europos notarų kongresas Belgijoje

2011 m. birželio 28 d. Briuselyje (Belgija) vyko Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) organizuotas 3-iasis Europos notarų kongresas „Europos įmonių teisės perspektyvos smulkioms ir vidutinėms įmonėms“, kuriame Lietuvių notarų rūmams atstovavo prezidento narė, Vilniaus miesto notarė Svajonė Šaltauskienė ir konsultantė Laima Miki-paravičienė.

Kongrese dalyvavo per 400 dalyvių iš įvairių Europos Sąjungos valstybių narių.

Kongreso programai, skirtai Europos įmonių teisės perspektyvoms smulkioms ir vidutinėms įmonėms analizuoti, buvo pasirinkti trys atraminiai poliai: ekonomika, teisė ir finansavimas. Kongrese pranešimus skaitė Europos vidaus rinkos ir paslaugų komisaras Michelis Barnier, Vengrijos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojas, Vengrijos teisingumo ir viešojo administravimo ministras Tiboras Navracsicsas, Europos Parlamento viceprezidentas Giannis Pittella, Europos Komisijos viceprezidentas, Europos įmonių ir verslumo komisaras Antonio Tjanis.

Europos Komisijos konferencija ir CNUE Generalinė asamblėja Belgijoje

2011 m. spalio 17-18 dienomis Briuselyje (Belgija)

Tilmanas Goette

vyko Europos Komisijos organizuojama konferencija sutuoktinių turto teisinio režimo klausimais ir CNUÉ Generalinė asamblėja. Šiuose renginiuose Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidiumo narys, Vilniaus m. notaras Dainius Palaima ir konsultantė Laima Mikiparavičienė.

Jungtinę konferenciją „Sutuoktinių turto teisiniai režimai“ organizavo Europos Sąjungos notariatų taryba kartu su Europos Komisija. Konferencijoje pranešimus skaitė CNUÉ prezidentas Rudolfas Kaindlas, Europos Komisijos viceprezidentė Viviane Reding, Liuksemburgo notarų rūmų prezidentas Frankas Molitoras, Europos Parlamento narė, buvusi Vokietijos advokatė ir notarė Alexandra Thein.

CNUÉ Generalinėje asamblėjoje CNUÉ prezidentu 2012 metams balsų dauguma buvo išrinktas Vokietijos notariato prezidentas Tilmannas Goette, 2012 metų viceprezidentu – Liuksemburgo notarų rūmų prezidentas Frankas Molitoras, vadovausiantis CNUÉ 2013 metais. Antruoju viceprezidentu bus Austrijos notaras Rudolfas Kaindlas. Taip pat buvo pranešta, kad 2012 metų CNUÉ vykdomosios tary-

bos nariais turi būti Vokietija, Liuksemburgas, Austrija, Vengrija, Italija, Latvija ir Lietuva.

CNUÉ Generalinė asamblėja Belgijoje

2011 m. gruodžio 9 d. Briuselyje (Belgija) vyko CNUÉ Generalinė asamblėja, kurioje Lietuvos notarų rūmams atstovavo viceprezidentė Daiva Lukaševičiūtė-Binkulienė ir konsultantė Eglė Čaplinskienė. Svarstyti šie klausimai: dėl notarų profesinės kvalifikacijos, pilietybės reikalavimo notarams byla, sutarčių teisė, ES finansuojamas CROBECO projektas.

CNUÉ Vykdomosios tarybos posėdis Vokietijoje

2012 m. sausio 12 d. Berlyne (Vokietija) vyko CNUÉ 2011 ir 2012 metų prezidentų įgaliojimų perdavimas ir pirmasis 2012 metų Vykdomosios tarybos posėdis. Renginyje

CNUE vykdomosios tarybos posėdis Berlyne 2012 01 12.
 Pirmoje eilėje: CNUE viceprezidentas Frankas Molitoras iš Liuksemburgo (kairėje),
 CNUE prezidentas Tilmannas Goette, CNUE viceprezidentas Rudolfas Kaindlas.
 Trečioje eilėje centre: LNR prezidento narė Svajonė Šaltauskienė, konsultantė Laima Mikiparavičienė.

Lietuvos notarų rūmams atstovavo prezidento narė, Vilniaus notarė Svajonė Šaltauskienė ir konsultantė Laima Mikiparavičienė.

2011 metais CNUE prezidento pareigas ėjęs Austrijos notaras Rudolfas Kaindlas perdavė įgaliotimus 2012 metų CNUE prezidentui, ligšioliniam Vokietijos federalinių notarų rūmų prezidentui Tilmanui Goettei.

T.Goette teigimu, 2012 m. numatoma kovoti dėl sutarčių teisės, paveldėjimo reglamento, dėl elektroninio parašo pripažinimo sutuoktinių turto teisiniuose režimuose, dėl notaro vaidmens dokumentų legalizavimo ir apostilės srityse. Vykdomosios tarybos posėdyje taip pat aptarta Notaro pilietybės bylos eiga, Europos Komisija pasiūlymai dėl Profesinių kvalifikacijų direktyvos (2005/36/EC) modernizavimo, naujų CNUE patalpų nuomos, ES finansuojamas CROBECO projektas, kurio tikslas – palengvinti nekilnojamojo turto perleidimą Europos Sąjungos šalyse.

■

Lietuvos notarų rūmai
Olimpiečių g. 4, Vilnius

www.notarai.lt

LIETUVOS NOTARŲ RŪMAI

9 771822 812003